Рік VIII. Р. 1899 кн. III. Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŚKYJ

VIII Jahrgang. 1899, III B. B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского.

Рік VIII. Р. 1899 кн. III. Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŚKYJ

VIII Jahrgang. 1899, III B. B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Україна після 1654 року.

Історичний начерк Л. Ч.

Вступ.

Україна-Русь витримала на собі всю тяготу перехідної доби, яку переживала в XVII віці Річ Посполита. Виїмкові обставини, в яких пробувала тоді Україна, привели до того, що виплутуючись з невигідних для себе рамок Литовсько-Польського королївства, вона піддала ся чарам, що звичайно має усяка політична сила в періоді свого росту, і злучилась року 1654 з Московською державою, що була такою могутною силою. Московська-ж держава встигла за дальші сто років приладити Україну майже до тих порядків, які були в ній в часи перед повстанєм Богдана Хмельницького.

Не можлива річ була лишати ся Україні XVII віку в звязку з Польщею. Після Люблинської унії (1569) на всі руські землї в. кн. Литовського мали ростягати ся польські кріпацькі порядки. Усюди по місцях, де жили вільні селяне і козаки, з'явились польські пани і, покликуючись на кріпацьку практику Польської держави та на видані їм королївські грамоти, почали збирати з селян ріжні податки. Прихід польських панів особливо був важким за для народу, що жив за р. Росю, у хлїборобській країнї, котру два попереднї віки шляхта не вважала за добру для житя — раз через розмірну близкість її до татарських кочовищ, а в друге і через те, що в XVII віцї зручнїйш було жити в лїсових місцях, бо хазяйство велось лїсове, ловецьке, пчільницьке,

---

Статя ся написана кілька років тому, але надруковано було з неї тільки розд. III (по російськи). Хоч потім прибуло дещо нового материялу, а подекуди погляди автора вимагають де в чім поправки, ся статя, на наш погляд, може бути користною, за браком подібних оглядів в лїтературі. *Ред.*

а не хліборобське*). З початку-ж XVII віка, як підупали попередні жерела хазяйства, треба було приймати сь до хліборобства, тим більш, що на продаж зайвих продуктів саме перед тим було придбано такий приморський пункт, як Гданськ. А як землї за Росю, що до ґрунтів, були далеко зручнійші до хліборобства, ніж землї Полїся, то й не диво, що саме сюди посунулись шляхтичі після того, як їм стала ясною ся економічна кріза. Їх тодї вже не лякала близкість до Татар: селяне, що тут жили, обернувшись на козаків, були Татарам острахом, а ще до того в сумежних степах жили тепер запорожські козаки, котрі не допускали Татар безкарно нападати на Київщину, Браславщину, Волинь і Поділє. З'явившись в насиджені селянські кубла, придбавши добро чужим коштом — коштом козаків, шляхтичі почали вимагати і від селян, і від козаків абсолютного підданства своїй панській волї. По устрою Польської держави вільних селян зовсїм не могло бути в краю, а козаків з часу Стефана Баторія тільки всего і лїчилось, що 6000**). От воно і зрозуміло, що уряд Річи Посполитої не міг не переводити закріпощення і селян, і усїх нереєстрових козаків отсим шляхтичам, що приходили в сей край. Відсіля-ж то й іде початок козацьких та селянських повстань, що скінчили ся рішучим заміром Українців нарештї розірвати усякий звязок з Польщею та з'єднатись з Москвою.

Та не одні социяльно-економічні обставини підопхнули Україну на таке дїло. Перехідна доба, яку переживала Польсько-Литовська держава в XVII віку, дала себе знати ще й релїгійними утисками над православними з боку католиків. Силкування зробити з Річи Посполитої міцну державу довело короткозорих польських полїтиків до того, що вони прийнялись запроваджувати в краю єдину віру, через що повинно було наче-б то настати і повне єднаннє всїх народів, що складали державу. На дісідентів підняв ся усюди утиск в краю, а задля найбільш численної частини з їх числа — задля православних було ужито церковної унії. Одначе козаки і селяне ворожо зустріли заходи, і повстання їх проти Річи Посполитої від сего і мали характер повстань не тільки социяльно-полїтичних, але і релїґійних. Грубі

---

*) Антоновичъ В. Б. Кіевъ, его судьба и значеніе съ XIV по XVI ст. „Кіев. Старина“ 1882, кн. I, стор. 31.

**) Ш. автор приймає тут традицийну Баториєву реформу; в дійсности було з нею инакше, див. Записки т. XXII — Причинки до історії козачини. *Ред.*

порушення вільности віри зі сторони польського уряда, що виявлялись в усяких утисках православного духовенства, в заборонах вибирати нових сьвященників замісць тих, що вибували і т. и., дуже гостро почувалось на Україні. Безмірно вищою через се, ніж Річ Посполита, з'являлась тоді Українцям Московська держава, де релігійних суперечок наче-б то і бути не могло, де й сам цар був православний. І от, коли Хмельницькому довелось розмірковувати, з яким сусідом найзручнійш усього було-б з'єднати ся за для дальшого життя, то він і вибрав Москву. А про те не можна не бачити, що найбільш Українців до Москви тягла її політична сила, яка зростала що дня все більше і більше.

Заразом з Україною 1654 року прийшло під Московську залежність і Запороже. Козаки, що складали його, були переважно втікачі з України, віри православної. Зрікшись родини і живучи грабуваннєм та степовими промислами, вони оселились там, куди ще довше не досягала власть польського уряда, аніж у країні за Росю. Помалу вони завели у себе вільну спілку, вояцьку державу, і на чолі її був кошовий, якого вони обирали раз на рік. Не підпадаючи важким порядкам Польсько-Литовської держави, Запорожці ніколи одначе не розривали звязків з українським людом, опанованим сими порядками. Горе України було й їх горем, вони були речниками народньої маси, до котрої самі належали до часів мандрування на Запороже. Війни їх з Татарами та Турками теж були їх службою за для свого народу; до сеї-ж війни з невірними їх заохочували часами і польські королї, даючи їм платню та привілеґії. Після-ж того, як виявилась та ворожнеча поміж українським людом і шляхетно-католицькою Річчю Посполитою, Запорожці виступили палкими проводирями українських народнїх повстань. Поміж їх перебували люде, що страшні були Туркам, як Петро Конашевич Сагайдачний, і такі діячі антипольських реакций, як Павло Михайлович Бут, на призвище Павлюк, як Богдан Хмельницький та иньші. Хмельницького і в гетьмани було обрано на Запорожі, з їм Запорожці воювали проти Поляків і заразом з ним вони піддали ся Москві з своєю териториєю. Границі „Вільностей війська Запорожського", себ то земель, що занято було членами запорожського товариства, не були край од краю ясно визначені ні до 1654 року, ні пізнійше. „Вільности" сї сягали від річок Синюхи та Тясьмина аж до татарських володінь, а де була границя сих останнїх, теж не було відомо. Запорожці меньш

Українців чарували ся силою Москви, одначе і їм часами не були зовсім чужими сї чари.

В історії такі чари сьвіжої полїтичної сили, подібні тому, як се ми зазначили на Україні і по части на Запорожу що до Москви в XVII віці та й пізнїйш, се зовсім не виімковий факт. Усяка полїтична сила, що почина виростати, завжде звертає на себе увагу і часом вона приймає в очах людей величезні, незвичайні розміри. Що з того, що подібна сила не завжде відповідає тим ідеальним бажанням, які до неї ставлять ся, що не завжде вона задоволяє потреби, які повинна вдовольняти. Такі темні сторони звичайно забувають ся, коли не всїми, то хоч народнїми масами, особливо коли значіннє тієї чи иньшої сили оцінюєть ся здалека і коли прикрі прикмети її дають себе знати лише часами. Треба, щоб вже дуже часто з'являлись помилки сієї сили, та й потрібна дуже значна полїтична осьвіта в народнїх масах за для того, щоб вони могли її відповідно оцінити. Московська держава, до котрої перейшла Україна, не раз показувала ясно байдужість до України. По части знеохочували її так звані „шатости" (непевности), часами причина лежала в охотї московського уряда їздити на конї високої полїтики, забуваючи про те, що робить ся поблизу. І все се одначе аж до кінця XVIII віка не могло знищити тих чарів, котрі в очах Українців огортали державу, що взяла їх 1654 року під свою „високу руку".

Чотири головні бажання було в українського народу, коли він приставав до Московської держави. Перше — Українцї змагались до повного відокремлення від Польщі усієї своєї териториї; друге — вони бажали під протекцією Москви задержати автономію свого краю, хоч би тілько в своїх внутрішнїх справах; третє — в значній більшости своїй — в поспольстві (не в старшинї) силкувались вони скинути з себе кріпацтво, і нарештї четверте — бажали вони заховати церковний устрій і практику такими, які вони були в їх, не приймаючи яких-небудь звичаїв, згідних з традициями Москви.

Саме тодї, як прилучилась Україна до Московської держави, усе се, здавалось, було можливим, одначе життє довело, що думати так було помилкою; від сього не змінилась прихильність народньої маси до Москви; тілько тодї, як дуже вже боляче ставало, вибухало незадоволеннє, що одначе не виявлялось дуже отверто, хиба в народнїх піснях, дуже сумних та иноді занадто

гострих*). Маючи замір прослїдити, як і в чому полїтика московсько-петербурських урядових сфер не відповідала бажанням Українців, ми передивимось крок за кроком головні моменти в полїтиці й дїяльности сих правителїв що до України, починаючи від 1654 року аж до повного розцвіту централїстичного напряму за Катерини II.

I.

Після повстання Богдана Хмельницького Україна дуже не хотїла бути під властию Річи Посполитої. Острах, що настануть попереднї горювання після того, як знову повернеть ся Україна під Польщу, був щирий. Через се пеклування Московського уряду і за для власних інтересів своїх, і за для інтересів Українців, мусїли прямувати найперше до того, щоб затримати під Москвою усю ту частину України, над якою дійсно гетьманував Хмельницький, коли піддавав ся в московське підданство, а друге і до того, щоб придбати Волинь, Поділє та Галичину, себ то тї українські землї, над якими Хмельницький тодї, як прилучав ся до Москви, вже не мав власти, але вони були споконвіку українськими і входили в круг еманситацийних плянів Українців XVII в.

Старий гетьман дуже добре розумів сї найблизші мети; їх осягнути мав московський уряд разом з козаками. І ось, приймаючи присягу на вірність цареви 6 січня 1654 року в Переяславі, гетьман переказує бояринови Бутурлїну і иньшим московським послам бажаннє своє і козаків, аби посли царські теж заприсягли, що московський уряд не віддасть Україну Польщі. Але-ж Бутурлїн, звісне дїло, присяги такої вирік ся, кажучи, що тілько самі підданні заприсягають цареви, і що коли польські королї заприсягали козакам, то се через те, що вони не були самодержцями та і слова свого не дотримали, „на царське-ж слово зміни не буває". Московські посли, звісно, тодї думали, що і без присяги з їх боку все одно Україну, що пристала до Московської держави, не віддадуть Польщі. Їм тодї хотїло ся тільки позбути ся змагань, що не личили, на їх погляд, царській величности.

А про те пізнїйші факти виявили, що острах Хмельницького, щоб Україна не вернулась хоч би одною тільки частиною

*) Нарід часом дуже конкретно виявляв своє незадоволеннє Москвою — пригадаймо розрухи по Чуднївській катастрофі. *Ред.*

своєю до Польщі, був не марний. Польща не хотіла мирити ся з утратою України, і вже в року 1654 між Поляками та московською державою повстала війна. Король Ян Казимир був дуже заклопотаний, бо на його заразом напала не тільки Москва, але ще й Шведи. Цар Олексій міг би тоді, як що не зовсім, то всеж хоч частиною вволити бажання Українців, що піддались йому, та одірвати від Поляків хоч деякі руські землї, що підлягали ранїйше Хмельницькому. Одначе сього не зробилось: цар пішов на згоду дуже скоро і прийняв її в Вильнї 1656 р., бо поняв віри обіцянкам польських послів, що його, царя московського, оберуть за польського короля після Яна Казимира. Широкі полїтичні заміри таким робом відводили царя від найближшої мети, і так і лишилось без усякої уваги одно з самих найщирших бажань українського народу.

Усе се було дуже ясно тодї такому дїячеви, яким був Хмельницький. При перших звістках про виленську згоду він навіть зрікав ся Москви і хотів пристати до Турків: „будемо і під бусурманським царем — не те, що під християнським“ !*) Обставини примусили гетьмана нишком згодити ся з Шведами та седмигородським воеводою Юрієм Ракочи про розділ Польщі, без участи Москви, що збирала ся по виленській згодї боронити Польщу від її ворогів, як країну, що так чи инакше повинна буде мати за свого короля московського царя. В поміч своїм новим союзникам Хмельницький послав козацький корпус з 12.000 чоловіка. Одначе Польща швидко довідала ся про се тай подала цареви звістку про заміри Хмельницького. Тодї цар послав до гетьмана послів, докоряючи йому за зносини з чужими державами, бо по переяславській умові такі зносини були козакам заборонені; так саме без дозволу Москви козакам було заборонено брати участь у війні з Польщею або з ким иньшим. Але Хмельницький обстав при своїм союзї з Шведами, рішучо бажаючи поправити помилку, яку вчинила Москва; та він уже хорував тодї й слїдом умер, не здужавши сповнити своїх плянів.

Щоб побачити, як богато українських земель після Богдана Хмельницького повернуло до Польщі, визначимо границї України за Хмельницького.

Хоч і дуже в важних обставинах був Хмельницький при Зборовській умові, проте він на її підставі міг уважати собі

*) Костомаровъ. Богданъ Хмельницкій 1870, т. III, стор. 237.

підвластною дуже значну країну на обидва боки Дніпра. Орґанізуючи підвластну йому територию з военного й адміністративного боку, Хмельницький поділив усю Україну на 16 полків; а кожний з сих полків обіймав певну частину, складаючись з полкових та сотенних міст та сел; се були: 1) чигиринський полк, що складав ся з 19 сотень, 2) черкаський з 18 сотень, 3) канївський з 16 сотень, 4) корсунський з 19 сотень, 5) білоцерковський (не відомо, скілько сотень в йому було), 6) уманський з 14 сотень, 7) браславський з 22 сотень, 8) кальницький або винницький з 19 сотнями, 9) київський з 17 сотнями, 10) переяславський з 19 сотнями, 11) кропивянський з 10 сотнями, 12) миргородський з 16 сотнями, 13) полтавський з 19 сотнями, 14) прилуцький з 20 сотнями; 15) ніженський з 20 сотнями і 16) чернигівський з 7 сотнями*). Простір, що займали усї сї полки, був великий; на захід межою його були ріки Горинь та Случ та Днїстер, аж до устя Ягорлика; на північ Припеть, Десна та Сейм; далї на схід границя проходила через вершину Інгула, Інгульця, Тилигула та Куяльника аж по устє Ягорлика. Крім того сюди-ж треба прилучити і Запорожську Січу з її безкраїми степами, що простягли ся по обох сторонах Дніпра.

На всї сї землї мав право Хмельницький і після катастрофи під Берестечком і нової згоди з Поляками в Білій Церкві (1651). По новій умові було між иньшим зменьшено територию, де могли мати осїдок реєстрові козаки, обмежено її самим київським воєводством, тим часом як по зборовській умові се право розтягало ся на воєводство Чернигівське і Браславське; одначе від сего не зменшилась сама Україна і власть гетьмана**). Се можна побачити, порівнявши ті границї, які було поставлено між Україною і Польщею незабаром перед смертю Хмельницького їм і польським послом Беньовским. Таким робом у Хмельницького з Українських земель бракувало під його властю Волини, Поділя та Галичини.

І ось воно так сталось, що Московська держава не тілько не придбала сих останнїх земель, але ще і втратила усю заднїпрянську, правобережну Україну. Цїлий ряд московських заходів знищити автономні права України, запоручені переяславською умовою 1654 року, привели до того, що козацька

*) Максимовичъ Соч. т. I, стор. 665 і далї.
**) Власне зменьшалась, а пізнїйші пропозициї Беньовского — се иньша річ. *Ред.*

старшина, яка мріяла про шляхетську автономію і через се не лякала ся польських кріпацьких порядків, стали мірковати знов про те, щоб передати Україну Річи Посполитій. Між сією старшиною були і такі діячі, що гаразд знали, до чого вони прямують, люде сьвідомі, і такі люде несьвідомі, що прихилялись до чужих наказів. До сьвідомих гетьманів сієї доби повинно прилучити Виговського (1657—1659), до сліпих прихильників чужих думок належав Юрась Хмельницький та його наступник по гетьманству на правому боці Дніпра — Павло Тетеря. Опираючись на автономні погляди старшини і части простих козаків, гетьмани сі почали тягнути Україну до Польщі. Але сі заходи правобережних гетьманів, починаючи з Юрася Хмельницького, були дуже непевні, бо народ український, як і ранійш, чекав собі ратунку від звязку з православною Москвою. Не диво, що поруч з гетьманами, що відхилялись від Москви, з'явились гетьмани, що трималась вірних Москві народніх мас і козацьких лівобережних полків. Гетьмани — наказний Сомко і дійсний Брюховецький були сучастники гетьманів Юрася Хмельницького та Тетері і гетьманували на лівому березї Дніпра, зістаючись вірними Москві, хоч Сомко і не мирив ся з її воєводами. При таких обставинах московський уряд навить після помилок своїх що до вкорочування прав України, все-ж міг би не віддавати України Полякам. Вийшло инакше.

Року 1659, дякуючи Виговському, згода з Польщею була Москвою порушена, а року 1660, коли Польща не схотїла згодитись на ті межі, які цар їй пропонував, прийшло ся Москві зламати свою виленську умову з нею і оповістити війну. В сій війнї Москві не пощастило. Московське війско, що лишило ся без підмоги Юрася Хмельницького, було розбите Поляками і весь сей похід на Поляків скінчив ся важкою для Москви чуднівською умовою (в листопаді 1660 року). Майже вся Україна повинна була одійти до Польщі, тілько полки переяславський, ніжинський та черниговський не підпадали їй, а полки полтавський, прилуцький та миргородський „було приведено в послушенство“ цареві полковниками переяславським Сомком та ніженським Золотаренком. Таким здобутком не був задоволений Ян Казимир; йому хотїлось зовсїм знищити справу Хмельницького. Року 1663 король рушив з війском на лівобережну Україну. Йому допомагав Тетеря з правобережними козаками. Одначе королївське війско розбили гетьмани Брюховецький і воєвода московський

Ромодановський. А тут ще Запорожці під проводом Сірка та Сулими, що були позаду короля, почали забирати міста на правому боці Дніпра. Через те в 1664 році Ян Казимір повинен був повернутись в Польщу і кинути думку придбати лівобічну Україну. Про се не було мови і в дальші роки, коли гетьманом став на правому боці, замісць Тетери, Петро Дорошенко, людина дуже ворожа Польщі та прихильна до народніх інтересів, не менш, як до автономного принціпа (1665). Здавалось, що при таких умовах московському урядови було-б тілько згодитись на автономні права, що ранійш було дано Україні, та затвердити Дорошенка гетьманом і лівого берега замісць улесливого інтріґанта Брюховецького — і знов всї сили народа українського було б злучено на придбаннє України-Руси московському урядови. А проте саме тоді Москва почала умовлятись з Поляками, а слідом повстала й андрусовська угода 1667 року, і по ній межею між Московщиною та Польщею повинна була стати річка Дніпро, Київ з єго округою на одну милю повинен був лишити ся під Москвою тілько на два роки, а після сего знов одійти до Поляків, Запороже-ж мало зіставатись в послушности обох держав і служити їм для боротьби з Татарами й Турками. Дуже богато віддавала Москва Польщі. Саме через се український народ був незадоволненний, а проте віра його в силу Московської держави і в її користь для України від сього не стратилась. Сам Петро Дорошенко, як побачимо, був прихильником такої віри.

По андрусовській угоді Дорошенкови, яко гетьману правобічної України, треба було зректись гетьманства обох боків Дніпра, і лишаючись на правому березї вигадати собі який небудь modus vivendi з Польщою. При умовах з Поляками він одначе виявив дуже щиро автономічні змаганя, і Поляки через се воліли підтримувати иньших гетьманів — перше Суховія, а потім Ханенка, що виставляли Запорожці. А Запорожці за увесь час усїх сих розрухів не мали ніякої консеквентної політики. Під впливом таких людей як Сірко встоювали вони то за Москву, то за Поляків, то навить за кримського хана. Дорошенко, як тілько з'явились запорозькі претенденти на гетьмануваннє, почав думати, що треба оперти ся йому на Москву, сподїючись вернути ся до переяславської умови; але Москву спиняла тодї андрусовська умова з Польщою, і бояре іменем царя Олексїя відповіли Дорошенкови порадою, щоб він „на користь України, як вимагає андрусовська умова, був щирим підданим польського ко-

роля". Тоді Дорошенко наважившись прилучити Україну до Турків на тих самих умовах, на яких пристали до неї Молдавія та Валахія. Туречина не виреклась прийняти Україну і послала Дорошенкови військо для боротьби з його супротивниками за гетьманування на правому боці — Суховієм та Ханенком. Під час сього приходу Турки взяли Камінець (р. 1672), обложили Львів. Зляканий ними польський король Михайло Вишневецький скорійш пішов з ними на згоду в Бучачи і в сій угоді він зрік ся на користь Турків Поділя і Київського воєводства. Угода ся начеб то розвязала руки Дорошенкови. Приставши до Турків він і до 1672 року усе добивав ся московського підданства, після ж 1672 року, коли московському уряду нічого було лякатись зломати андрусовську угоду, бо більшу частину правобічної України віддав Туркам сам польський уряд, він почав дуже наставати до московського уряду з своїм проханнєм. Україна позбула-б ся богато лиха, коли-б московський уряд, признаючи справедливість доводів Дорошенка, згодив ся потвердити його гетьманом обох боків Дніпра. Алеж самостійність Дорошенка та його завзяттє лякали московський уряд. Гетьманом на лївому боці Дніпра, замісць вбитого козаками Брюховецького, що зрадив народнїм інтересам, було обрано не Дорошенка а Многогрішного, а по нїм наступив року 1679 Самійлович. Самійловича на Переяславській радї оголошено гетьманом обох боків Дніпра, і він тодї почав воювати з Дорошенком, Турками та Поляками. Сї невпинні війни докінчили р у ї н у правобережжа. Пять років тяглась тут війна. Противником Самійловичу до року 1675 був з боку правобічних козаків Дорошенко, після ж року 1675 він зник з полїтичної аренти і сам особисто присягнув Москві, а на правому боцї його заступив яко гетьман з руки Туреччини знову Юрась Хмельницький. Скоро Туреччина стала мати ворогами знову тілько Москву та Самійловича, бо 1677 року Польща знову, вже за Яна Собєского, під Журавном, погодилась з козаками, і по сій угоді більшість Київщини лишила ся козакам, що належали до Польщі, а Чигиринщина та Запорозька Січа зістались під Турком.

Пеклуючись виперти Москву з Самойловичем з правобережжа, Турки дуже завзято воювали цїлих три роки — 1677, 1678 і 1678, тілько року 1680 почались переговори, що закінчились двадцятилїтнїм перемирєм у містї Бахчисараї з січня 1681 року. По сій умові рішено було, що Днїпро має бути межою поміж Московською і Турецькою державами; Київ з містами Васильковим, Трипілєм і Стайками зіставав ся під Москвою,

а від Київа до Запорожа міст не будувати. Остання умова висловлена була дуже виразно; після обіцянок засилати Туркам данину так, як се показано в старих грамотах, в умові стояло: „протягом двадцяти років перемиря від річки Бога до річки Дніпра султанови та ханській величествам знову міст своїх не становити і старих козацьких зруйнованих міст та місточок не поправляти; царського величества втікачів не приймати, ніяких осель на згаданих козацьких землях не заводити, лишити їх пустками“. Про Запороже в сїй умові говорила статя пята; там було прописано: „запорозькі козаки лишають ся по стороні царського величества, султану і хану до їх нема діла, під свою державу вони їх не перекликають“. Окрім того в третій статї, признаючи кримським, очаківським і білогородським Татарам права кочувати по обох боках Дніпра на степах коло річок та їздити для кінського корму і звірячого промислу, та умова говорить про козаків місцевих і запорозьких, яко ближчих сусїдів Татар: „зі сторони царського величества низовим і місцевим козакам, війська запорозького промисловим людям плавати Дніпром і по всїх степових річках по обох боках Дніпрових для рибальства, браня соли і за для ловецького промислу їздити вільно до Чорного моря“. Коли опісля прийшло ся для затверження умови обернутись до самого султана, то він всего, що доторкаєть ся Запорожа, не схотїв внести в умову. Москва мусїла уступити. Умова була прийнята такою, якою її приймав султан.

Як бачимо, Московська держава після тих довгих компаній не зробила нових придбань від Турків, що заступили місце Поляків, і лишила ся при андрусовських умовах. Окрім сего відносини до Поляків лишали ся зовсїм не визначеними. Тілько року 1686 була уложена згода з Поляками, що хотїли разом з австрійським цїсарем Леопольдом і Москвою рушити против Турків. Головні умови сїеї згоди, що дотикали ся України, були ось які: „1) містам Чернигову, Стародубу, Новгороду Сїверському, Почепу і иньшим, також і всїй Українї по сей бік Днїпра зо всїми містами, селами і осадами, а за Днїпром — Київу з землями, що тягнуть ся між річками Ірпенем та Стугною з містами Васильковим, Триполєм та Стайками зо всїма осадами, що до їх належать, лишати ся на віки під Москвою. 2) За порогами Днїпра в Січі, Кодаку та в иньших місцях на Заднїпрю аж по устє річки Тясьмина в Днїпро і до Чорного лїса усїм тутешнїм козакам лишити ся на віки під Москвою. Нарештї 3) зруйновані міста, що тягнуть ся від містечка Стаєк

у низ Дніпра аж за річку Тясьмин, Ржищев, Терехтемирів, Канів, Мошни, Черкаси, Боровиця, Бужин, Вороновка, Крилів і Чигирин до дальшої постанови повинні лишати ся порожнїми“.

Як бачимо, андрусовська угода лишила ся в своїй силї. Правобічну Україну знов було записано за Польщею так само, як і в андрусовській угодї, тілько до Москви відійшло тепер усе Запороже, хоч воно року 1667 було під властию і Москви і Річи Посполитої. Правда, на початку XVIII віку був час, коли правобічна Україна належала до Москви, але час сей був не довгий, та й справа ся не була тодї юридично оформлена.

Пустиню, що повстала межи Дніпром та Днїстром по бахчисарайській та бучацькій умовам, вже при кінцї XVII віка почали оселяти збігцї з Лївобережної України. Отсими збігцями надумав покористати за для своєї мети польський король Ян Собєский. Складаючи з них козацькі полки, він мав від них поміч для боротьби з Турками. Задумали ними покористатись і польські пани, що знов понаїздили на Україну, відкиля повтїкали вони після Хмельничини. Уставляючи свободи на певні часи, пани почали принажувати до себе усяких бурлак з лївого берега, і як проминали речинцї свобід, вони знову приймали ся на їх накладати усякі повинности. Не довго було чекати і усяких утисків православної віри з боку католиків. Так то воно і стало ся, що сим новим полкам, що мали на чолї полковників винницького Самуся та білоцерковського Палїя, прийшлось не тілько воювати з Турками, але ще і ратовати ся від ріжних шляхетських утисків.

Сї полки і їх територию року 1704 опановав лївобережний гетьман Мазепа, з'явившись на правім березї Днїпра. Мазепі дуже не до вподоби був демократичний напрям Палїя і те, що з лївого берега тїкало до його багато українського люду. Палїя по наказу гетьмана було вхоплено і заслано на Сибір. Володів Мазепа, а з ним і Москва правобережем після сего цїлих 8 років, аж до 1712 року. Сього-ж року по прутській умові з Туреччиною росийський цар Петро I з'обовязав ся знову обернути в руїну усю правобережну Україну та почав з неї переганяти людей на лївий берег, щоб передати її Польщі. Тодї було оголошено царські універсали до правобічних мешканцїв, що наказували всїм неодмінно переходити на лївий берег Днїпра. „Як що, — наказано було в універсалї, — хто з козацької старшини і селян, також з духовного і поспольского чину з'явить ся супротивником, то їх безпремінно виженуть з їх осель військом його

царського величества, яко супротивників царської волї, без жадного милування огнем розруйнують". Таким робом відновлено межі умови 1686 р. Вони тримали ся аж до кінця XVIII віку; ще року 1782 Катерина II наказала межувати границї з Польщою по трактату 1686 року.*) У XVIII віку за Анни Іоановни було постановлено і межі з турецькими та ординськими володїннями, і до них з боку Московщини прилучились „вольности війска запорожського". Вольности сї мали такі границї, як се видно з карти де Боскета, зложеної року 1740: на північ — р. Синюха, що тече у Бог, приток її Чорний Ташлик і приток Днїпра Самоткань, далї з лївого боку Днїпра — річки Орель і Північиий Донець; на сходї — лївий берег р. Кальміуса до Азовського моря; на південь — землї Джамбулацької погайської орди від гірла Берди аж до гірла Конських Вод; на південний захід — линїя від устя Буга в Днїпровий лиман вздовж по Бугу до бужського запорозького гарду (варти для оборони) і далї до Синюхи.**)

Порівнюючи межі України року 1654 з межами року 1686 ми ясно бачимо, що горячі бажання Українців не бути під владою Польщи не знайшли собі в московському урядї прихильности: московський уряд не дбав про сю мрію Богдана Хмельницького і його сучасників і наступників.

---

*) Андріевскій А. А. Матеріалы Кіев. Губ. Правл. Вып. IV. стор. 1—40.

**) Скалковскій — Исторія Новой Сѣчи. Т. I. Стор. 41, 42; т. II стор. 112—114, 136—138.

З початком сього року Наукове Товариство ім. Шевченка, а також і декотрі поодинокі члени його дістали запрошеннє на київський археольоґічний з'їзд, що має бути від 1 (13)/VIII до 20/VIII (1/IX) сього року. З огляду, що в реґулямині з'їзда іде мова про допущеннє словянських язиків на з'їзді з поминеннєм українсько-руського[1]), Товариство з поручення історично-фільософічної й фільольоґічної секций удало ся до київського орґанізацийного комітету з запитаннєм, чи буде допущена українсько-руська мова до рефератів, дебат і видань з'їзда, поясняючи, що від такого чи иньшого полагодження сеї справи буде залежати участь Товариства в з'їзді через своїх делеґатів, і що прихильне полагодженнє сеї справи дуже пожадане з огляду на той інтерес, який мають вставлені в проґраму з'їзду питання для членів Товариства. На се питаннє Товариство не одержало досї дефінїтивної відповіди, приватною-ж дорогою відомо, що провідники з'їзда і орґанізацийні комітети — центральний московський і місцевий київський стоять за допущеннє українсько-руської мови до рефератів: московський комітет, котрому передав на порішеннє сю справу київський орік: „По запросу Львовскаго ученаго общества имени Шевченка, постановлено: признавая что украинско-русскій (малорусскій) языкъ не можетъ разниться отъ общерусскаго языка (?) и близко сливается съ языкомъ украинскихъ губерній Имперіи, — не выдѣлять его какъ особый языкъ въ группу другихъ славянскихъ языковъ и допустить чтеніе рефератовъ на этомъ языкѣ въ обыкновенныхъ засѣданіяхъ съѣзда наравнѣ съ докладами на русскомъ языкѣ. Что же касается до печатанія докладовъ, то таковые могутъ быть допущены лишь въ чисто (?)-русской передачѣ на страницы „Трудовъ“ съѣзда“. Одначе з причини veto, заложеного ректором київського університета (в будинку його мають відбувати ся засїдання з'їзду), справа пішла вкінці на рішеннє міністра осьвіти і досї не порішена. Супроти сього члени згаданих секций Товариства на засїданню 4 (16) червня постановили: не брати участи в з'їзді, наколи справа українсько-руської мови не буде користно полагоджена, і в такім разї видати призначені на з'їзд реферати в осібнім томі Записок, з відповідним поясненнєм, в осени сього року.

---

[1]) В точцї 29 правил сказано: „Всѣ разсужденія и пренія въ засѣданіяхъ съѣзда, какъ общихъ, такъ и частныхъ по отдѣленіямъ, происходятъ на русскомъ языкѣ, но Ученый Комитетъ можетъ назначить особыя засѣданія на французскомъ, нѣмецкомъ и южныхъ и западныхъ славянскихъ языкахъ“. Товариство запитувало комітет: чи під назвою „русскій“ реґулямін розуміє тільки великоруський язик, чи обіймає нею й українсько-руський; як нї — то чи не розуміє він українсько-руську мову в числї тих „полуднево і західно-словянських“?

ЗНАДОБИ

ДЛЯ ПІЗНАНЯ УГОРСКО-РУСКИХ ГОВОРІВ.

ПОДАВ

ІВАН ВЕРХРАТСКИЙ.

[Далї].

Неопредїленик може иноді заступити цїле реченє пр. не мож ся там навертáти, ýдкы раз ся зарікáти І. (= не можу до того навернути ся, від кого я вже раз зарекла ся).

яти, імúти (імити ся) уживають ся з неопредїлеником для означеня розпочатого дїйства: імúў бíгнути, яў кричáти; подібно ладити з неопредїлеником для означеня знаміреного дїйства пр. вóрон хвалúти ся ладúў гóлосом ВШ. der Rabe wollte mit seiner Stimme prahlen (war im Begriffe seine Stimme hören zu lassen). — ще я лажý єднý прúсловку казáти Вл. ich beabsichtige (ich nehme mir vor) noch ein Sprichwort zu sagen.

Приложник яко придаток (а також приложниковий заіменник або числівник) може стояти сперед сущника, котрого близше опредїляє (великúй сад, высóкый дуб, подŏбнá челядúна Лв. schöne Frau, высóка горá, жóўтоє пíря, íншакый лист, дрýгоє дыíло) або також і послї сущника пр. Сидúть гóлуб на конáри сúвый і чубáтый Д. auf dem Ast sitzt eine graue und gehaubte Taube. — І тогдú кáже йомý царь пресвíтлый ВШ. Und dann sagt ihm der erlauchte König. — Бог мúлостивый посмотріý на мéне Пу. der barmherzige Gott berücksichtigte mich (in meiner Noth). — Чоловíк скупúй дýже твéрдо ізбúрать, ай бо мáло хоснýє ВШ. ein geiziger Mensch sammelt sehr eifrig, doch zieht er von dem Gesammelten wenig Nutzen. — лем єднý нýту заспівáме пану великомóжному Стр. nur eine Weise (ein Liedchen) werden wir hochgebornem Herrn vorsingen. — чéрез пóле мадя́рськоє ішлó вóсько цьісáрськоє Пу. Durch's Magyaren-Land zog das kaiserliche Heer. — колú на ся вóзьме кошулúчьку бíлу Лв. wenn er sein weisses Hemd anzieht. — тогдú поклúче гóлосом íншакым ВШ. dann rief er mit geänderter Stimme. — кедь бы у тя і гóлос такúй крáсный ВШ. hättest du auch eine so schöne Stimme! — А єдéн дьíдо старúй наклáў огнú ай далéко уд нас І. Und ein alter Greis schürte Feuer aber weit von uns entfernt. — указáў пéршому цéрьков такý высóку, што на сьвітí такóйі не бúло І. er zeigte dem ersten eine so hohe Kirche, dass auf dem ganzen Erdenrund eine höhere nicht zu finden war. — заслужúли рыбу єднý ВШ. sie verdienten einen Fisch.

Коли придатками бувають заіменник і приложник, то може заіменник покласти ся межи приложником і сущником пр. лю́бый наш паве! Пу. unser lieber Herr! — або також може заіменник стояти перед приложником ставленим сперед або послї сущника пр. мŏй лю́бый тáтко і ма лю́ба мáтка Пу. mein lieber Vater und meine liebe Mutter! — мáмка моя́ старéнькая! Лв. meine alte

Mutter! (порівнай у Шевченка: Місяцю мій ясний! — Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!) — або кладе ся заіменник, сущник, приложник пр. сокотйти было свöй вінóк зелéный. — такый хлóпик лю́бый. — такá дьíвка чйтава. — якый сесé леї́нь крáсный! — якóє на меньї́ велйкоє лйстя ВШ.

Заіменник може класти ся яко придáток також і після сущника пр. а тут тáрко наш лежйть Пу. und hier liegt unser scheckige Hund begraben.

Заіменник вказний стоїть перед привластним, яко придатки тому самому сущнику пр. што ты пöшлá пообзирáти тóго нáшого загубйтеля Д. dass du hingeflogen, um nachzusehen, ob dieser unsere Erzfeind (Vernichter) noch am Leben sei.

твéрдый в значеню: високостепенний, hochgradig пр. твéрда мйлость Лв. innige Liebe.

твéрдо в значеню „дуже". пр. твéрдо дóбрый дождж sehr guter Regen; твéрдо худóбный чоловíк sehr armer Mensch; твéрдо лю́та дзвірь sehr grimmige Raubthiere. — твéрдо крáсный або твéрдо файный керт sehr schöner Garten. — Рівно і при глаголах: твéрдо пйти = дуже пити stark trinken; твéрдо ýбити = дуже вибити stark schlagen, hart schlagen; пáдаў дождж твéрдо І. der Regen fiel in starken Güssen herab. — Сам присловник твéрдо може степеновати ся присловником дуже або горáзд; пр. дýже твéрдо sehr stark. ізбирать дýже твéрдо ВШ. er sammelt sehr eifrig. — горáзд твéрдо Гр sehr viel, sehr stark.

дуже кладе ся перед приложником чи присловником, котрого значенє степенує, або після них пр. дуже весéлый, дýже тяжко. — великый дýже лыс ein sehr grosser Wald. — што пан превелéбный такый смутный дýже? ВШ. warum ist der hochwürdige Herr so traurig? — далéко дýже є тотá крайíна Пу. sehr weit enfernt liegt dieses Land. — то чéсні лю́де дýже ВР. das sind sehr ehrliche Leute.

Межи дуже і приложник може також глагол класти ся пр. увйдьіў, што пöп дýже є смутный ВШ.

Межи сущником і приложником кладеним сперед або після сущника можуть також иньші доповненя стояти пр. о, велйка тут є смýтость Пу. o, hier herrscht eine grosse Trauer! — вже сьімнáдцять рóкöв, што вóйна тут была велйка Пу. es sind schon siebzehn Jahre her, als hier ein grosser Krieg wüthete.

Коли приіменник стоїть межи частицею май а приложником, тогдї степенує ся понятє приложника: май заступає тогдї присловник дуже пр. вóрон ýлетьіў май на высóкоє дéрево ВШ.

der Rabe flog einem sehr hohen Baume zu, wo er sich setzte. — лисйця увйдьіла, ож вóрон мaй на высóкое дéрево сьіў йістн ВШ. der Fuchs merkte, dass der Rabe sich auf einen sehr hohen Baum gesetzt hatte, um sein Mahl zu verzehren.

(май до твореня другого і третого степеня приложників і присловників гл. на стор. 56. 57.).

Сама частиця май при глаголї уживає ся для вираженя дїйства в усиленім степенї пр. Кóлько было хлóпцьів, тебé-м май любйла Лв. Wie viele Burschen auch waren, dir allein habe ich meine heisseste Liebe geopfert.

Присловник мáло в угорско-руск. в значеню галицкого „трóхи" „трóха" „дрібку" (місцево в Самбірщинї) — і deminut. мáленько = галицк. „трóшки" „трóшка" (у Гуцулів: „трішки") „дрібочку" (місцево в Самбірщинї) може бути передставним (praepositiv) або послїставним (postpositiv) що до приложника або другого присловника, котрый близше означає пр. мало сивый etwas grau, graulich. — мáло колькáвый etwas stachelig. — мáло глухый Пу. etwas taub. — мáло квасный etwas sauer, säuerlich. — густый мáло etwas dick, dicklich (von Flüssigkeiten. — доўговйстый мáло etwas länglich. — мáло дóўже etwas länger. — шйре мáло etwas breiter. — мáленько дáле etwas weiter. — мáленько швйже etwas schneller. — дáле мáленько etwas weiter. — боржі мáленько etwas schneller.

мáло при глаголах пр. станьте мáло halten sie ein wenig auf. — чекáйте ня мáло warten sie ein wenig auf mich. — мáло погóстити (когóсь) Стр. ein wenig aufwarten, ein wenig bewirthen. — мáло переквасньіти Бч. МЛ. ein wenig sauer werden. — мáло похотьіў Стр. er bekam ein wenig Lust. — ждаў мáло Бі. er wartete ein wenig.

genitivus partitivus (рідник частний) при присловнику мáло пр. покладьіт до хльіба мáло мнйса geben Sie zum Brot ein wenig Fleisch hinzu. — дáйте мáло огнй розклáсти geben Sie einige Glühkohlen zum Feuerschüren. — дай мотýзкы мáленько gib ein Stückchen Strick her. — посып мáленько сóли streue ein wenig Salz. — мáло пáленкы ýпиў = трохи горівки випив er trank ein wenig Branntwein.

єдні — єдні = alii — alii пр. люде льізуть рітлами (драбйнами): єдні горі, єдні доль́і die Leute steigen an Leitern: die einen hinauf, die anderen hinab.

дрýгый, дрýга, дрýгоє або другы́й, другá (я), другóє = secundus (отже властиво nomen numerale ordinale) уживає

ся також в значеню заіменника неопредїленого (pronomen indefinitum) = alius, alia, aliud нпр. Му́шу іти́ іс сьо́го кра́ю, Іс сьо́го кра́ю у д р у́ г ы й край Лв. (піснь) ich muss aus diesem Lande gehen, aus diesem Lande in ein anderes Land. — Ой жаль ми́ны бу́де, во́зьмуть д р у́ г ы лю́де, та мо́я не бу́де Лв. Betrübt wird mein Herz sein, ein anderer (wörtlich: andere Leute) wird sie in sein Haus führen, mein Eigen werde ich sie nicht nennen. — Ко́бы моя ма́мка здоро́ва, бу́де в ме́не д р у́ г а коро́ва ВШ. Möge meine Mutter gesund leben! ich werde eine andere Kuh haben (d. h. die Mutter wird eine andere Kuh kaufen). — Єде́н Фе́дӧр ішо́ў із во́зом на д р у́ г о є село́ ВШ. ein gewisser Theodor fuhr mit dem Wagen in ein anderes Dorf. — Я тя ли́шу, дасть ти пан Бӧг д р у́ г о г о Лв. ich werde von dir scheiden, Gott wird dir einen anderen (Freier) geben. — Д р у́ г ы лю́бить, мене́ не́ хце, перерве́ ся мо́є се́рце ВШ. andere liebt er, mich mag er nicht, mein Herz bricht vor Leid. — А д р у́ г ы ша́таны там пообстава́ли в го́роды і посыда́ли собі́ на столиць і там прилипли Пу. andere Teufel hingegen sind in der Burg zurückgeblieben und nachdem sie sich auf ihre Sessel gesetzt hatten, blieben Sie an denselben haften. — быў бысь д р у́ г ы м по́тятӧм за ца́ря ВШ. du würdest über andere Vögel herrschen (wörtlich: anderen Vögeln würdest du König sein). — два у́гликы гра́ни бу́дуть а д р у́ г ы й і два гро́ши Д. zwei Kohlen sind zum Glühen verwendbar, die zwei anderen werden Geld abgeben (Geld erzeugen).

Часом має д р у́ г ы й таке значенє, як „прочий" пр. а д р у́ г о є, о́станок, дяк собі́ взяў ВШ. = und das Übrige, den Rest nahm der Kirchensänger für sich.

Инколи може не лише числівник є д е́ н, д р у́ г ы й, але також т р е т ь і й (в многім числї) ужити ся яко заіменник неопредїлений пр. Є д н і пили, д р у́ г ы гра́ли, т р е́ т ь і дывкы́ обнима́ли Ду. die einen (Burschen) ergötzten sich beim Trunke, andere tanzten (грати, іграти eigtl. spielen, hier tanzen), andere umarmten Mädchen.

Ускісний падеж від о д и н при підметї о д и н має значенє: „другий" пр. о д и́ н до о́ д н о г о говори́ў О. = один до другого говориў. — говори́т пусто́є оди́н з о́дним Кв. = гово́рить пусте́ один з другим. — оди́н о́дному помога́є = один другому помогає. —

Є д е н уживає ся так, як родівник неопредїлений (unbestimmter Artikel) в язицї нїмецкім. Приміта н е с л а в я н ь с к а, мабуть із нїмецкого взята пр. раз бы́ла є д н а́ вдовиця Стр. абы́ гнаў во́вцы за є д н у́ го́ру в є д е́ н кра́сный сад Стр. туда́ ішла́ є д н а́ дьі́вка пла́тя пра́ти Стр. дывкы́ посади́ли є д н у́ гру́шку Лв. позы́чиў є д н о́ желы́зо, іс котры́м во́укы іма́уть Пу. er lieh ein Eisen, mit

welchem man Wölfe fängt. — подýмаў собí, ож вóзьме єднó дéрево і урýбать ги єднý пáску Пу.— стаў пила цéрькви кóло éдного богачá Пу. er stellte sich neben der Kirche bei einem reichen Manne auf. — указáў царь єднý капýсту І. der König zeigte einen Krautkopf. — Єдéн злóдый заломи́ў ся нýчеў до єдноï хы́жи Ду. ein Dieb brach bei Nacht in eine Hütte ein. — Прийшоў воўк ід éднöй воды́... напáў єднý свиню́, що пуд бéрегом ры́ла Вл. ein Wolf kam zum Wasser gelaufen.. er überfiel ein Schwein, welches am Ufer die Erde aufwühlte. — Рослá єднá ды́ня горí дýбом ВШ. es wuchs ein Kürbis auf einer Eiche klimmend in die Höhe.

Коли до сущника доданий приложник яко придаток, то числівник єден зовсïм свободноставний себ то може стояти 1) перед приложником положеним сперед сущника або 2) перед приложником положеним після сущника або 3) сперед сущника з приложником поставленим після сущника пр. 1) єдéн крáсный сад Стр. ein schöner Obstgarten. — — 2) мáєш пса éдного тарканистого Пу. da hast du einen scheckigen Hund. — — 3) прийде у єдéн лыс вели́кый і нáйде собí єднó селó Пу. er kam in einen grossen Wald, wo er eine Ansiedelung fand. — ґаздá ýкопаў у сьíньох за сьíнными двéрями єднý я́му глубóку Пу. der Wirth grub in dem Vorhause hinter den Thüren eine tiefe Höhle. — надöйшли на єдéн лыс великы́й Лв. sie kamen zu einem grossen Walde.

Число многе від єден (оден) положене перед иньшими числівниками головними принимає значене заіменника неопреділеного виражаючи число приблизно пр. ішли́смо ўже за одни́ чоты́ры чáсы = гал. ішлисьмо вже які чотири години, ішлисьмо вже з чотири години wir giengen schon etwa vier Stunden lang.

Місто тōлько нарóду кажуть часто тōлькый нáрöд пр. як увидыіў тōлькый нáрöд als er das Volk in so grosser Menge versammelt sah; подібно: ішóў тōлькый світ er gieng einen so weiten Weg, er gieng so weit. (cf. psl. толикъ τοσοῦτος, tantus).

Форма повельникова будь кладе ся завсïгди сперед заіменника або присловника пр. будь котры́й, будь якы́й, будь чий, будь тко, будь што; будь де, будь куды́, будь чим, будь як.

Замітний також присловник бы-я́к Лв. = аби як, хоть як; якнéбудь.

В значеню „немá“ уживає ся в угорско-рускім не є або ньіт пр. не є попóнька дóма Лв. = нема etc. = der Geistliche ist nicht zu Hause. — не є тобí пáры в сьвíтку ВШ. du hast keine Lebensgefährtin in dieser Welt. — не є с чьóго жити Лв. = нема з чого

жити. — вї́тру не є́ Ир. = нема вітру. — не є то́го, що я го любила Гр. = нема того etc. — черців ужé-к не є Пу. = черцїв вже нема. — не є кура́тора до́ма Лв. = нема старости церковного дома. — —

ньіт у нас великойі ры́бы bei uns giebt es keine grossen Fische. — тепéрь у́зьме ся і ідé лыса́ми сам, пса ньіт — лем єдна́ душа́ Пу. nun fieng er an seine Reise durch (grosse) Wälder fortzusetzen; den Hund hatte er nicht mehr bei sich — er gieng mutterseelenallein. — ще тя́же любити, на ко́го дя́кы ньіт Лв. noch schwerer fällt es den zu lieben, dem das Herz nicht zugewandt ist.

Присловник тепéрь для означеня проминувшого часу все послї̈ставний (postpositiv) пр. рӧк тепéрь vor einem Jahre (ein Jahr ist bereits verstrichen). — гуд тепéрь item. — два го́ды тепéрь vor zwei Jahren. — со́рок рокӧв тепéрь ВР. vor vierzig Jahren (vierzig Jahre sind vorüber). — три́дцять годӧв (го́дув) теперь vor dreissig Jahren (рӧк, гуд... суть то nominativi — річню́ сю випадає уважати яко виметню (Ellipse): рӧк (минає) теперь зр. гал. тому рӧк (scilicet: буде, минає).

Раз уживає ся яко сполучник звязковий (coniunctio copulativa), а то щоби виразити нагле дїйство. пр. А вӧн поча́ў руба́ти сріб́ерноє де́рево; раз отворили ся желы́зні воро́та на тім го́роды: колú пӧчнé лы́зти шарка́нь с то́го го́рода та д ньо́му! Стр. er machte sich daran den Silberbaum niederzuhauen; da (auf einmal) öffnete sich das eiserne Thor der Festung und ein Drache entstieg der Burg und richtete sich gegen ihn auf. — раз отвори́ли піч ВР. da öffneten sie den Ofen. — раз кугу́т ізлопо́че крилами і закукурі́кать ВР. da schlug der Hahn mit den Flügeln und krähte.

Присловник тепéрь, тепéрька може инодї служи́ти яко частиця сполучна і відповідає тогдї майже галицко-рускому: відта́к або нїмецкому: nun; sodann пр. Тепéрь оні́ там посыда́ли і сидыли і пото́му оні́ за́чали каза́ти: ко́бысь нам да́ў да́што йі́сти. І тепéрь вун за́чаў каза́ти йім, што ма́у я кола́ч сыряны́й на тамту́й ста́йі, на кома́рнику (што ла́дят на со́хах так як пуд) — я пу́йду etc. Мар. — Тепéрь вун живé оде́н гуд, живé дру́гый гуд, живé тре́тый гуд і так жиў до ста го́дув і тепéрь Пан Буг присыла́є до не́го смирть Мар. — Тепéрь при́йде домӧв. Царь звідує: тко тя ментува́ў до́ню? Она ка́же: лем ко́чіш. А царь обі́цять дочку́ да́ти за ко́чіша. Та тепéрька за́мкла ся до своє́йі хыжи etc. Пу. Nun kam sie nach Hause. Der König fragte: wer hat dich befreit, mein Kind? Sie gab zur Antwort: der Kutscher allein. Und der König versprach seine Tochter dem Kutscher zur Frau zu

geben. Sodann schloss sie sich in ihre Gemächer ein etc. — Тепéрь ідýть лыісом опя́т; прийде до тóйі хыжкы. Тепéрь кáже: тут єм ночювáў і тут ня благословйў старинéць бóжим словом Пу. Nun giengen sie wiederum durch den Wald; er kam zu jener kleinen Hütte. Nun sagte er: hier habe ich übernachtet und hier hat mich der Alte nach frommer Art gesegnet. —

Заіменники (Pronomina).

1. Пень а. — Для вираженя потакуваня або прихвáли (Bejahung, affirmatio) уживають частиці: áйно Ґ. Лв. або áйло Лв. ja wohl, allerdings також а-я́к О. — — áнде Лв. dort; áнде — áнде hier — dort. — — а яко частиця сполучна (або: та) пр. а бы́ли в сады́ три дéрева. — як рубáў дéрево та ýйшла шаркáнь с тóго гóрода, та хóтыіла йогó іззы́сти а мáла шість голóв Стр. — бы́ли в мéне ще два брáтя, єдéн быў Васи́ль, а дрýгый Івáн, а я быў Михáльо. — Частїйша в угорско-рускім в подібних разах частиця ай і айбо. пр. айбо забáгла єйі печенйна а із гóлубцйв. — айбо чю́у, аж у дыілý суть гóлубцы, áйбо такы́ печéні, што лем йісти. — áйбо пхáу рýку у ту спарý у дéрево, де отй суть гóлубцы, áйбо рукá не стаé; пхáу гóлову не стає; пхáу нóгу не стає; áйбо імйў я та залыіз ізóвсыім І. — быў де, не быў воўк, айбо дýже ізголодныіў Вл. На высóкöй полонйны вöвчáрикöв мнóго, Ітй-б меныі понйкати, цы не є там мóго? Ай пішла я понйкати: сидйть мöй милéнькый, Сидйть, сидйть, посвйскує в листóк зеленéнькый І.

а, ай, айбо можуть мати також противставне значенє пр. Не зáто, не зáто, лыіпша честь, як злáто, Бо злáтом златйти, а с чéстьоў ходйти Лв. – Ты гадáла бідý миныі, а ты найшлá самá собі Лв. — даýть грóши, ай не хóче брати Д. — бáба рáды не давáла, ай ід хлóпцйм ісправля́ла І. — чьоловіќ скупы́й дýже ізбйрать, áйбо мáло хоснýє ВШ.

а в сполуцї з частицею же (жь, ж) має значенє сполýчника часового або условного. аж повечерíє sobald es dämmert. — аж є мнóго ластувкы wenn viele Schwalben sind; — або виключного (con. disiunctiva): гóлубкы аж біли, аж сйві, аж жóўті columbae vel albae sunt, vel griseae vel flavae.

2. Пень е. З придиховим г служить е яко частиця порівнательна: ге, ги, гей пр. ци трéба білшу кару, ги моя́? Пу. — такы́ пóтята ге пöдпöрíткы Лв. — у ракáны гей кáша Г. — ýдумай такý кáру, ге-м ти казáла Пу. = видумай таку кару, як єм ти

казáла. Рідко коли есть ги сполучником часовим (coniunctio temporalis) пр. ай бо вôн не туды́ гадáў, ги тóму потáкуваў ВШ.

е яко частиця прихвальна переміняє ся в **о** і прибирає придихове **й**: йо Я. = ja.

Здвоєне е з втрученим для усуненя роззїву **г** служить яко частиця прихвальна: егé! ВШ. ja! richtig! so ist es!

(Приставне **о** в овôн уважає О. Огоновский яко дейктичне **е** перед вôн поставлене в видї **о**).

е в зложеню з нъ принимає значенє вказне пр. гéнь-де Бі. dort. — ге-ген-де Пу. dort in der Ferne.

3. Пень тъ. В угорско-рускім рідко уживає ся заіменник вказний той, та (тая), то або тоє (**тъ, тѧ, то; тъ+и, тѧ+ꙗ, то+ѥ**); понайбільше в 1. 4. і 5. пад. єд. і многого числа уживають форм здвоєних тот, тотá, тотó (psl. **тъ, тѧ, то; тъ + тъ** = тот) acc. sing. gen. fem. тотý, voc. о тот! о тота! о тотó! plur. тоты́. —

З пня тъ творять ся отсї присловники: дóтôль, дóтля; пóтôль; зáтôль, зáтля; вôдтôль, вôдти, вудти, звудта; тáды Пу.; тóды; тогды́; тóвды Лв. Стр. ВШ.

Спійний сполучник (coniunctio copulativa) та, тай кладе ся иподї мов переплїтка перед присудком або підметом в реченю, хоч і мож би той сполучник випустити без шкоди яснотї думки пр. ой я мáмку та не слýхаў ВШ. — казáў меньí та шýгай молодéнькый Лв. — такá былá ды́ня, що двáдцять і вôсьім сьіл та залеглá І. — ай тко тебé тай просúў, бы ты до нас мед носúў? Ир. — не біл быў єм, почорньíў єм по гóрах тай хóдячи, ой за тобóў бíла дьівко тáрелики тай нóсячи З.

4. Пень къ. В заіменниках і частицях: тко, што, котры́й, чий, ци (цы), за-што warum; wofür; чим (= нїм), за-чим (= понеже), чомý, куды́, кудá, де (з к-де, ґ-де psl. **къдє**, čech. kde; в злож. виступає **ґ**: ньí-ґда, дá-ґде), дóкаль, докля, зáкаль, зáкля, дóкы, пóкы, чень Лв., ачéй ВШ. = мабуть, може. — кéбы ВШ. кóбы ВШ.

Неопредїлені заіменники і присловники: будь котры́й, будь-чий, будь-тко, будь-што, дáкотрый, дáшто, дáкый; будь-де, будь-куды́; хóть-котры́й, хоть-чий, хоть-тко, хоть-да-тко, хоть-што, хоть-да-што, хоть-де, хоть-куды́, ньікуды́, ньікудá, ньíґда (ниґда), дáґде, з'ýдкы (з'утки).

Котры́й і тко можуть ужити ся також яко заіменники неопредїлені пр. та сись грôш дай тóму чьоловíку, котры́й ничь не бýде робúти по слýжбі; — а лю́де: котрí ціпу набиваў (= набивáють), котрí курúли, котрí бáґу бúли та в рот брáли іс піп ВШ.

diesen Groschen gib demjenigen, welcher nach vollendetem Gottesdienste ganz unthätig sein wird; — und sieh! was die Leute nach dem Gottesdienste treiben: die einen stopften ihre Pfeifen voll, andere rauchten, andere hingegen schüttelten die Tunke aus ihren Pfeifenröhren und nahmen dieselbe in den Mund. — А тко лю́бить гри́бы, гри́бы, а тко печери́чькы, А тко лю́бить дывчини́чькы, а я молоди́чькы Ир. (співанка). — Най заплачу, кому́-м до́ўжен: кому́ грӧш, кому́ два, свойий ми́лой по́ўтора́ Ир. möchte ich diese, welchen ich schulde, bezahlen: den einen würde ich jedem einen Groschen, den anderen je zwei Groschen, meiner Lieben anderthalb Groschen geben — при тім котрий або тко виражає неозначений докладнїйше подїл або ску́пнї взагалї.

До пня къ належать також частицї часові: коли́, наколи́ Г., коль, кой, на́кой ВШ. чим Г. кед, кедь, до́кӧль, до́кля, по́кӧль, по́кля, до́кедь Ир.; коли́сь, де-сь-коли́-сь (дес-коли́-с) Я. до́кы Лв. за́кы Лв. закӧль Лв. (по́рівнай висше).

Тут також частиця ко, ка (кы, ки, к), що почіпляє ся до повельника (в околицях сусїдних Гуцульщинї) пр. дай-ко ми цибушка́ Я. — ходи́-ко. ходыі́т-ко Я. — озми́-ко Кв. — по́дь-ко МЛ. — або до прислівників: пе́рше-ка О. Р. vorerst ужé-к Пу. schon. — то́ды-к Пу. sodann. — сюда́-к Стр. — ту́й-ка Ир. ту́й-кы. — тепе́рь-ка Пу. — дне́сь-ка Пу. — та́м-ка І. Лв. — во́н-ка Пу. во́н-ка-й Пу. von aussen, ausserhalb.

Часом перед тко, што опускає ся заіменник вказний пр. тко ся на ня се́рдить, не бу́ду мири́ти Ир. = того́, котры́й (або хто) etc. — што заро́бить, уддáсть за па́ленку = тоє, што заро́бить etc. — та на́йду я, на́йду, кого́ я люби́ла Лв. = найду того, кого etc. — коли-ж говорить ся з особливим притиском, то заіменник вказный не опускає ся пр. Не є того́, тай не бу́де, кого́ я люби́ла Стр.

Што яко прислівник заступає місце прислівника „чому" „для-чо́го" „за-для-чо́го" пр. Ми́ла, ми́ла, што думáєш, чо́рні вӧчка протирáєш Лв. = чому думаєш etc. — Ма́мко мо́я Суханьо́ва, што-сь ми хло́пця одобра́ла? Ду = чому-сь менї etc. — Чьо́рні вӧчька, што плачете? шу́га мо́йі не буде́те Д. ihr schwarze Äuglein, warum vergiesset ihr Thränen, niemals werdet ihr mir angehören.

При заіменнику ныі́тко кладе ся приіменник межи частицею ныі а ускісним падежем заіменника ко (= psl. къ) пр. ныі до ко́го не за́гнаў er schickte zu niemandem. — ныі за кым не журю́ ся ich kümmere mich um niemand. — ныі дыі́ла ко́го не лажу́

ich bereite für niemand, ньі перед кым не ісхылйў ся er beugte sich vor niemand. — ньі с чьóго взятй Я. es ist unmöglich Erwerbsquellen aufzutreiben. — тось ня добрі́ порáдила, бых ся ньі с кым не вáдила Лв. gut hast du mir gerathen, ich solle mit niemandem Zwist führen.

Иноді повтаряє ся заперечна частиця ньі пр. ньі до ньі чьóго Я. zu nichts. [Зрівнай бойківске: на ньі нá що; тут повтаряє ся приіменник на, місто: ні-нá-що. Подібно повтаряє ся при числівниках приіменник: платйў по трйдцять по пять золотьі́х стрібéрних er zahlte zu fünf und dreissig Silbergulden. — подьілйў тотó кі́сто на двáдцять на пять дарáбӧв er theilte diese Teigmasse in fünf und zwanzig Stücke].

У заіменника неопреді́леного хоть дáтко стоїть приіменник після хоть пр. мóжеш ся уддáти хоть за дáкого Пу.

Місто заіменника відносного котрьі́й в ріжних падежах единичного і многого числа кладе ся також 1) што (що шо) несклонене пр. ломовьі́й корóль, што гньіздó прáвить у тéрню в траві́ Ґ. = котрий etc. — я́стрябы, што знáуть патрóшити кýрицьі Ґ. = котрі etc. — рад пóтятӧм, што співáуть = котрі. — валӧв, што даýть свйням істи = з котрого etc. — коштýр, што пӧдпйрать ся хрóмый З. = котрим etc.*) — — — або 2) до несклоненого што прилучає ся відповідний падеж і відповідне число заіменника и, ıа, ıє (він, она, оно) пр. Ростé вербá над водóю, що я йі садйла, Не є тóго тай не буде, що я го любйла Гр. (пісиь) = верба, котру я садила, нема того тай не бýде, котрого-м любила: — Заручйў дьівчйну молодьі́й леґінйць, што йомý на рýчцьі срібéрный перстінйць Ир. = котрóму на ручці etc. т. є. котрйй має на руці etc. — В Унґвáрі тот шýгай, што я го любйла Лв. = котрóго-м etc.

Рідко коли в разі 1) місто што кладуть сполучник ож (ожь) пр. а богáчь, ожь укрáў пáску, та казáў = котрий укрáў etc. und der Reiche, welcher das Osterbrod gestohlen, dachte (sagte). [Приміта ся пригадує подібну в говорі бойківскім, в котрім иноді, місто несклоненого що, кладе ся сполучник же пр. тот хлóпиць, же побі́г = котрий (або що) побіг].

---

*) Виражения: ґаздá, што ідé вóзом, кóньі, што лóпкауть копьі́тами, дéрево, ож зеленіє і т. п. можна в певній мірі порівнати з вираженями в язиці німецкім, де несклониме so т. є. вказний прислівник (adverbium demonstrativum) мовби приложник і відносно (relativisch) уживає ся иноді місто welcher, welche пр. у Шілера: der Tag, so es enthüllt; у Ґете: Sachen, so gesucht werden.

5. Пень якъ. — якы́й, яка́, яко́е.

Заіменники і прислівники неопреділені: хоть-якы́й, бода́й-якы́й, да́-якый, будь-якы́й, бы-якы́й, якы́й-сь; — хоть як будь як, бода́й як, да́-як, бы-я́к, яко́сь.

6. Пень инъ. і́накый. і́шакый. прислівники: і́нак, і́шак. — во́йну І. (= psl. въинѫ, въ инѫ).

7. Пень онъ. овőн (вун, вöн, він), она́ (уна́), оно́ (уно́) er, sie, es. — о́н-де-ка. о́н-де-ка-й da hier. — он-куда́ dort hin. — Частиця онь (= онъ+йъ) уживає ся місто галицк. аж пр. онь похворі́ў ся = аж похворів. — онь облизує ся = аж облизує ся. — не-онь nicht sehr, nichts weniger als.

8. Пень самъ. са́мый, са́ма, са́мое. до са́мого ве́чера knapp bis zum Abend. — самі́ськый, самі́сенькый mutterseelenallein, ganz allein.

9. Пень сь. сись, cecя́, cecе́. сякый. прислівники: сяк-так leidlich; kaum hinreichend, о́т-сяк (о́т-цяк) auf solche Weise. — суда́. суды́, сюда́, сюды́. (сюда́-туда́), сю́ды-к; до-сӥль. — — Яко частиця почіпна́ (Anhängepartíkel), в прислівниках: дне-сь (psl. дьньсь). дне́ська. дне́ськы. дне́ськай. — лы́ту-сь (лы́тõ сь, лы́ті-сь psl. лѣтось hoc anno).

10. Пень свъ. Заіменник зворотний ся кладе ся найчастїйше перед відповідним глаголом пр. не хотьі́ў єсь ся раз ісхыли́ти Лв. — а́бых ся і на нӥм наби́ла Стр. — як ся худо́бный оберну́ў із га́ньбы Пу. — Адамо́ва голова́ с ко́ріньом ся у́мкла Пу. жиды́ ду́же ся боя́ли коза́кöв ВШ. — тай іс тым ся одгово-ри́ў од апо́стола ВШ. — леѓіні́ на ме́не ся бо́чать Лв. die Junggesellen zürnen mir. — чим се зме́ркне Я. bevor die Dämmerung eintritt. — не бу́ду ся жени́ти Ир. — бых ся ныї с кым не ва́дила Лв. — бых ся не ’ддава́ла Лв. — там ся уже́ню Пу. — ду́же ся тому ізра́довала ВШ. — мені́ ся так ви́дить Г. mir scheint es so. — шва́блики не хо́тыли ся іми́ти І. die Schwefelhölzchen konnten nicht angezündet werden. — кедь я ся не ве́рну, та тогды́ мо́жеш ся удда́ти хоть за да́кого Пу. — але також може стояти ся і після глагола пр. жона́ зві́дала ся Стр. — они́ розсе́рдили ся Лв. — а тот пря́таў ся за две́ри Пу. — овőн жу́рить ся тве́рдо Ир. — кöнь хо́ўзать ся по леду́ Д. — оттак кладене заіменника ся дуже свобідне, так як у старословенщинї і старорусчинї пр. ꙗко оутро хотѧть сѧ люди́ѥ прѣдати Печенѣгомъ. — да разглѧдають въ градѣ, чьто сѧ дѣеть. — а чемоу сѧ хотите оучити, и вы оучите сѧ въ домѣхъ оу мѫжей своихъ. — тоу сѧ брата разлоучиста на брезѣ

быстрои Каꙗлы. — на ниче сꙗ годины обратиша. — — — и самъ причини сꙗ въ свꙗтительск҄ыꙗ ризы. — развол҄ѣсꙗ Владимеръ очима. — прѣдаша сꙗ. — охабите сꙗ юго. — съниде сꙗ безъ числа людий. — оуже сънесе сꙗ хоула на хвалоу, оуже врьже сꙗ дивъ на землю.

Енклїтичний дайник си служить також для узагальненя поняття: т к о - с ь (з: тко-си), я к ы́ й-с ь (повстало з: якый си = якый собі), к о т р ы́ й - с ь, ч и й - с ь, ш т о - с ь, я к ó - с ь, д е -с ь, (д е - с), д е с ь - к о л и́ с ь (д е - с к о л и́ - с).

місто genit. с е б е уживають понайбільше формы accusat. с я. до ся. од ся. — Досить часто уживає ся на угорскій Руси прислoвник з а с ь (повст. із: за ся psl. *за сѧ post se, retro, iterum. ческ. zase, zas. польск. zaś, zasię. лемк. зас dagegen, hingegen; wiederum; zum wiederhoten Male пр. імúли того чоловíка та з а с ь у́били йогó Лв. = зловили того чоловіка і знов єго вибили. — а ті з а с ь розсéрдили ся, імúли йогó та з а с ь у́били за тотó = ті же розсердили ся, зловили єго і знов єго вибили за то.

Заіменник ся буває часто при глаголах середних пр. с к ы́ с н е с я молокó. п о х в о р í т и с я. б і л ь і́ т и с я. с ы р і́ т и с я. я с н ь і́ т и с я. п о з о р і́ т и с я. п о з о р я́ т и с я. в е ч е р і́ т и с я ВС. = гал. скысне, похворіти, білїти, сыріти, яснїти, зоріти, вечеріти. — Кой с я п о з о р я́ л о Ир. — На горí сныжóк с я б і л ь і́ є Лв. — Колúм до тя прúйшоу́, ты с я п о х в о р і́ л а З. — також при д у́ ш н о, в и д к о, в и д н о пр. меньí д у́ ш н о с я Лв. es ist mir heiss. — вже не в и́ д к о с я, не в и д н о с я es ist schon dunkel.

Навпаки при декотрих глаголах знов с я инодї опускає ся пр. не ч у д у́ й т е дóбрі лю́де Стр. = не чудуйте ся etc. — ай бо з а б á г л а єйí печенúна а із голубцӱв І. = забагла ся їй печеня etc. — ай бо г р о м á д и л и (пóтята) у éнно ВШ. = громадили ся птицї вкупу. — воу́к гóлоден му́сьіу́ м у́ ч и т и цьілу́ нӧчь Вл. = мусїв мучити ся цїлу ніч.

В угорско-рускім с я положене на кінци глагола н ї к о л и не замінює ся на с ь пр. м о л ю́ с я, б о ю́ с я, і с х ы л и́ т и с я, л ю б и́ л и с я, р о з о й ш л и́ с я, коли в українськім с я переходить часто на с ь і притулившись оттак до глагола мов з ним спливає в одно слово: молю́сь, бою́сь, захилю́сь, заведу́сь, схоплю́сь, уквітчáюсь, братáюсь, скупáюсь; поклонї́тесь; повúвсь, розпалúвсь, обізвáвсь; дивúлась, усміхну́лась, страшúлась, молúлась, прокúнулась, стáлось, дї́ялось, довелóсь; любúлись, розійшлúсь, волочúлись; нажúтись, поводúтись, схилúтись, живúтись, ховáтись; дивúсь, убірáйсь, шатáйсь; обвúвшись, помолúвшись, зачинúвшись etc.

Від свôй утворений наростком -ьскъ приложник свôйськый ВР. свóйськый Г. zahm, Haus-. свóйскый гóлуб = Haustaube.

11. Пень нъ. До того пня належить викличник но! пр. но! тепéрь не бýдеш мáти на чüм бíгати! Пу. — но! я тогды́ кáжу: лыгáйте дыдо долô! І. — Яко сполучна частиця но пр. но тепéрь велúка рáдость канóвикôм. Пу. — но так овôн тепéрь кáже. Пу. — на! da hast du! — на-те Я. da habt ihr! яко частиця почiпна в викличнику: а-ну! пр. анý, пробалýю МЛ. ei, ich werde probieren! — в слівци прихвальнім: ай-но Лв. = ja! — чень Лв. = ei doch, vielleicht.

12. Пень въ. До того пня відношу присловник вон Пу. nach Aussen; hinaus psl. вънъ (т. є. въ+нъ) et вьнь čech. ven pol. won, wen. — вóнка. вонкай (въ+нъ+ка+и).

До падежнї (науки про падежі, Casuslehre).

Іменяк (nominativus). При присловнику мнóго кладе ся правильно рідник пр. мнóго лыíт, мнóго рыб, мнóго лéну Ґ. (ильнý К.) мнóго сы́ру З. etc.; однакож инодї при мнóго стрічаєм іменяк чис. мног. пр. мнóго ластувкы́ МЛ. — мнóго пінязи Лв. мнóго дорожéнькы Лв.; — те, здає ся, походить звідти, що давнїйше мабуть говорено: мнóгы (як до околиць: мнóги, мнóгі) ластувкы́ (ластôвки. ластівкú) = viele Schwalben, multae hirundae — а опісля склоняний приложник мнóгий уступав що раз більше присловникови много, котрий наостанку випер первістну форму приложника многі та полишив ся іменяк ч. мн. сущника незмінений.

Рідник (genitivus). Рідник якостний (gen. qualitatis) пр. зыíля дóброго зáпаху Г. = зыíля пахлúвоє. — всыíсьме хлóпцыі, всыíсьме цыісáрського лáду Лв. — рідник частний (gen. partitivus) пр. мнóго крýмплыів Лв. viele Kartoffeln. — вôвчарôв много viele Schafhirten. мáло грушóк eine geringe Menge Birnen. — пáленкы ця́тка Лв. ein Tropfen Branntwein. — пáленкы бóчька Лв. — рідник порівнательний уживає ся рідко і то майже виключно в пісни пр. ýйшла мúла крáща злóта Лв.

хранúти ся чóго sich wovor hüten. хранúт ся тóго МЛ. er hütet sich davor, er schützt sich davor.

спéред praepositio cum genitivo iungenda. спéред зôр ВР. vor Tagesanbruch. — спéред я́ри — ýдзимок З. die Zeit vor dem Frühlinge ist der Nachwinter. — спéред сьóго Вл. vordem. —

спéред нéйі Вл. vor ihr. — спéред тéбе ВШ. vor dir. — спéред них былá цéрьков в селы́ ВШ. vor ihnen erhob sich eine Kirche im Dorfe. — я не іду́ ісперéд панőв ВШ. ich werde vor den Herren nicht erscheinen. — вже козáкы атде! єуть навпереды́! спéред нас! ВШ. schon sind die Kosaken da! ganz vorne! vor uns! — дывчáта спéред пáна ішли́ ВШ. die Mädchen giengen vor dem Herrn. —

нáсперед з genitiv. пр. у́йди нáсперед ня Лв. = вийди менї на встрі́чу geh' mir entgegen (ня, мня форма accusat. м. genitiv. подібно: од мня, до тя, для тя місто од мене, до тебе, для тебе).

крем МЛ. ohne. крем головы́ = без голови. — крем спóвіди = без сповіди.

змéжи Стр. unter, zwischen. змéжи тых пі́нязий unter diesem Geld. — змéжи гöр гу́чить водá zwischen den Bergklüften, braust das Wasser.

зад (яко приіменник) і пóзад правлять другим падежем: зад сéбе Лв. hinter sich. пóзад тéбе hinter dir.

верьх. пóверьх oberhalb. вéрьх вы́зора З. oberhalb des Fensters. — пóверьх хы́жи ueber der Hütte.

в-окру́г. в-окőль um. вокру́г дéрева Р. um den Baum herum. — вокőль столá Стр. um den Tisch.

с-пуд (спöд, спід). спуд кожи у́гнявити = спід скіри видусити.

пó-виж Ян. пó-нижь. повы́же, пони́же. пóвиж потóка. пони́же залу́жа Лв.

дьі́ла Ґ. дьі́ля ВШ. дай вöвсá дьі́ла тóго жеребляти Ґ. дьі́ля нéго. ВШ. psl. дѣлꙗ, διά, propter.

пи́ла Д. НД. попи́ла Д. пі́ля Пу. ВШ. по-піля́ ВШ. пи́ла хы́жи Д. — пи́ла цéркви Пу. — попи́ла воды́ Д. — попіля́ мóря ВШ. längs des Meeres, neben dem Meere (längs des Meerufers). (cf. ukr. біля, побіля psl. подлѥ et подлѣ secundum, ad).

у, в (ў) = старосл. ѹ. суть у вас вóлы? НД. = habt Ihr Ochsen? — обы́ лем нóжик у вас быў ВР. — möchtet Ihr nur ein Schneidemesser haben. — кедь бы в мéне грóши бы́ли І. hätte ich Geld. — кöстя́ в ня твердóє Вл. meine Knochen sind hart. (ня форма accusat. заступає часто в угорско-руск. форму genit. мене).

конéць в нарядї яко приіменник (praepositio, Verhältnisswort) домагає ся рідника пр. сиди́ть конéць столá er sitzt am Ende des Tisches. — бы́вать гéнде конéць селá er wohnt dort am

Ende des Dorfes. — конéць льíса стойíть хы́жа die Hütte steht am äussersten Ende des Waldes. — „конéць" яко сущник (substantivum) лучить ся в угорско-рускім звичайно з дайником (dativ.), коли в галицко-рускім звичайно кладе ся рідник (genitiv.) нпр. тут є конéць льíсови = hier ist das Ende des Waldes, тут є конець льіса.

місто statt, anstatt (psl. въ мѣсто ἀντί, loco пр. въ рыбы мѣсто, въ хлѣба мѣсто, въ корабля мѣсто; въ мѣсто земльныхъ) лучать ся з рідником пр. óжбы ся малí научи́ли, обы́ обстáли місто стары́х Пу. dass die jungen Zöglinge mit Erfolg unterrichtet werden, damit sie statt der alten (Mönche) bleiben d. h. damit sie die alten Mönche ersetzen.

Після заперечуваня (переченя, неґациї) кладе ся часто переємник (accusativus), а не рідник (genitivus) пр. за тотó одвíт не даю́ Р. ich bin dafür nicht verantwortlich. — іде́ зимá, чóботы немá Г. в Галичині: чобіт нема. — єдна́ лáстовка не вчíнит льíто ВС. кедь не гóден єму́ дáти одвíт ВШ. — не іззьíў сыр ВШ. — я не чуў такóє імня́ ВР. — як ты я́ла дьíвко дудкы́ не давáти Ир. — ой не бýду дьівчинóньку любúти Ир. — не бýду я вóду пúти Лв. — такóє бы не чувати, не видати Лв. — не тотó толкýєме Ир. — але може також по заперечуваню стояти і рідник пр. не мáу часý НД. ich habe keine Zeit. — бáба рáды не давала І. і пр. (В реченю: обы́ ня не вúдко ВШ. можна „ня" уважати genitiv-ом, заступленим формою acusativ-а подібно як: од мя, до мя місто од мене, до мене).

Дайник (dativus). Дуже примітний для угорско-руских говорів дайник, котрий назвемо дайником приналежностним. Для означеня приналежности, привластности кладе ся при сущниках дайник заіменника (нпр. собі, ми, ти etc.) даў вітцю́ собí Пу. er gab seinem Vater гал. дав свому вітцеви. — онá повíла ґаздьí собí Пу. sie sprach zu ihrem Wirthe (Manne). — говорúў собí брáту Ґ. er sprach zu seinem Bruder. — пушóў ід брáту собí Г. er gieng zu seinem Bruder. — удáриў собí жонý Ґ. er schlug seine Frau. — ту ти є брат Ду. hier ist dein Bruder. — мáти йомý ся дуже рáдувала Д. seine Mutter freute sich sehr. — говорúть жонá ми Д. meine Frau spricht. — я і сын ми Д. ich und mein Sohn. — кáже стрый ми Д. mein Vetter sagt. — ци дóма ти ґаздá ВР. ist dein Wirth (Mann) zu Hause? — жонá му ся схóпила ВР. seine Frau raffte sich auf. — а отúць му взяў тай сплüў вінúць Пу. sein Vater flocht einen Kranz. — жоньí собí повíў Пу. er sprach seiner Frau. — ухóпить (praes. hist.) йомý

письмо́ Пу. er entriss sein Document. — шарка́нь розняла́ собі роты́ Стр. der Drachen sperrte seine Rachen auf. — не пусти́ того попа́ у двӧр меньі́ ВШ. lasse diese Geistlichen nicht in mein Haus. — по́чала кров свиста́ти із но́са і ро́та єму́ ВР. Blut entquoll seiner Nase und seinem Mund.

Для вираженя приналежности кладе ся часто дайник також при сущниках, коли в гал. звичайно стоїть рідник:

царь по́тятӧм Ґ. der König der Vögel. — голова́ христия́нӧм Ґ. das Haupt der Christen. — обыча́йі лю́дьом die Gebräuche der Leute (не зна́у лю́дьом обыча́йі, а лю́де меньі́ = не знаю обичаїв людий, а люде не знають обичаїв моїх). — пӧдпо́ра хльі́бови Стр. = підпора хльі́ба. — грӧб пропа́сникови Пу. das Grab des Teufels. — конець льі́сови Пу. Ende des Waldes. — па́нови компаньі́я Ду. die Gesellschaft des Herrn; eine dem Herrn entsprechende Gesellschaft.

Дайник кладе ся при декотрих приложниках для означеня придатности, пожитку, шкоди, рівности, нерівности і пр. (порівн. лат. dativus commodi, incommodi) так як і в загально-руск. Декотрі сполученя в угорско-руск. однако́ж примітні пр. ды́ня-пеку́чька до́бра чолові́ку ВР. eine Kürbis Abart „dem Menschen gut" д. і. dem Menschen zur Nahrung dienend. — чолові́к обле́нный меньі́ Б. ein mir falscher Mensch. — я́щур надӏ́бний маржи́ньі або надӏ́бний до маржины Я. der Feuersalamander ist „dem Vieh nützlich", ist für das Vieh anwendbar (nach dem Aberglauben des Volkes).

Дайники собі, ми, ти, си иноді кладуть ся в реченях хоч і по́збитно (überflüssiger Weise), а все-ж таки для ознаки живійшої участи і вираженя досаднїйшого (в лат. dativus ethicus) пр. при́йде у єде́н льіс вели́кий і на́йде собі́ село́ Пу. er kam in einem grossen Wald und traf dort Ansiedelungen an. — а вӧн собі́ взяў із дому шість печя́в хльі́ба а шість фунтӧв солони́ни а шість льі́трӧв шпірі́тусу Стр. er holte vom Haus sechs Gebäcke Brod, sechs Pfund Speck und sechs Liter Spiritus. — недале́ко бу́де ми кони́ць льі́сови Пу. unweit liegt das Ende (der Rand) des Waldes. — што плачеш? так і ты пӧде́ш, як ти пес пӧшо́ў Пу. warum weinst du? so wirst du enden, wie der Hund (oder wie dein Hund порівн. висше). — та тепе́рь собі́ Ка́роль вели́кого каміня поло́жить на грӧб пропа́сникови і там напише собі́ на ка́мени etc. Пу. sodann legte Karl einen grossen Stein auf das Grab des Teufels und schrieb auf dem Grabsteine (und grub auf dem Steine folgende Inschrift ein etc.). — с ты́ма псо́ма пӧде́ш пак у путь собі́ Пу. mit diesen Hunden wirst du die Reise weiter

fortsetzen (wirst du deinen Weg gehen порівн. висше). — ай бо Дунáй, Дрáва, Тúса ýхопли собí по єдному за нóгы Пу. (die Hunde) Donau, Drau, Theiss zerrten einzelne (Räuber) an den Füssen.

бытн з дайником уживає ся досить часто (порівн. лат. esse з dativ-ом). меньí тут не бывáти Лв. ich darf hier nicht wohnen. — кебы тобí пара бы́ла ВШ. hättest du eine Lebensgefährtin. — то нам велúкый є пôст Стр. wir haben grosse Fastzeit. — не є тобí пáры в свíтку ВШ. in der Welt hast du keine Lebensgefährtin. — ньíколи ся йім (гýсьом) бы́ло пуднáти на крúла Вл. sie hatten keine Zeit zu fliegen (sich in die Lüfte zu erheben). — мáти моя́ стáра дай ня за гусáря, бýде ти похвáла од пáна цысáря Лв. — „было„ „єсть“ „суть“ частїйше опускає ся пр. обы́ ми тут йісти, пити і плáтя! Стр. = щоби менї тут було їсти, пити і щоби менї була одежа! — йомý тепéрь велúка рáдость Пу. er hat jetzt grosse Freude. — пóтя малóє, сúны му крúла Лв. der Vogel ist klein und hat blaue Flügel. — ци родинá Вам дáка? Лв. sind das Ihre Verwandte? — то нам нещáстя! Лв. Unglück haben wir! — велúкы́й вам гріх! Лв. gross ist eure Schuld, ihr habt eine grosse Sünde (begangen).

глумúти ся комý Г. jmd verspotten. глумúт ся йомý er spottet seiner. — йúй ся глумля́ть man verspottet sie.

рáдовати ся чому ВШ. sich worüber freuen. сорóка дýже ся томý ізрáдовала die Elster empfand darüber grosse Freude. — мáти ся тóму дýже рáдує die Mutter freut sich darüber sehr. — ня́ньо рáдує ся дýже сы́нови собí der Vater freut sich über seinen Sohn.

доганя́ти кому jmd. Vorwürfe machen, tadeln догану кому давати. не доганя́й барнá барньí, бо обóє сьте в ярмí І. ei du Brauner, mache dem anderen Braunen keine Vorwürfe, ihr seid ja beide in dasselbe Joch gespannt (барнá oder бáрна brauner Ochs, braunes Pferd). —

д або ід з дайником виражає напрям або місце, кудú чинність звернена. (рівно як в иньших говорах до з рідником або к, ік з дайником) пр. ід хлóпцїм ісправля́ла І. = до хлопцїв. etc. — ід тóму югасóви Стр. — пôду ід фраíру Ім. прилудúю гóлову ід сóбі І. повїх го ід капýсть і І. — повїх го ід дыньі І. — побíгла ід ньóму ВР. — óжбы скóчило ід тым трьом дьíвкам Лв. — поведьíть ня ід чéрцьови Пу. — пришлú за молокóм ід лéвици ВШ. — дохóдиме ід цéрькві Лв. кóнов з мéдом д рýчкам примерзáє Ир. — ідú ід стіньí ВР. — до дóму, до дóму, кáждый ід свойóму, а я неборáчьок не мáу ід кóму Лв. —

ка́же д с о б і́ Вл. = каже до себе. — я бым твойі́ ку̑черикы все д г о р і́ носи́ла Ир.

Переємник (accusativus). Чека́ти кого́ auf jmd warten. тут ня чека́йте Лв. wartet da auf mich. — а́бых йо́го, се́рьце, іс катӯн чека́ла Лв. — я тя не го́дна три ро́чькы чека́ти Лв. es ist unmöglich, dass ich auf dich drei Jahre lang warte. — почéкаш мене́ єде́н год Пу. (accus. мене є властиво формою genit. місто так частої в угорско-руск. форми accusat. мя, мня, ня psl. ма, котра часто втискає ся в угорско-руск. також місто форми genitiv-а: од мя, до мя, для мя, в ня, у мня).

пора́дити кого́ jemandem rathen пр. ма́мка моя старе́нькая, тось ня добрі́ пора́дила Лв. meine alte Mutter! wie gut hast du mir gerathen (також і в укр. пора́дь мене́; в гал. же найчастїйше: порадь менї).

сокоти́ти hüten, behüten з переємником (місто сподїваного рідника) пр. сокоти́ти бы́ло свӧй віно́к зеле́ный Гр. du hättest deinen Jungfernkranz (besser) behüten sollen. [сокоти́ти подібно як хранити, хоронити, беречи домагає ся другого падежа пр. сокоти́ти по́ля].

за з переємником для означеня протягу часу. за пӧу̑ ро́ка durch ein halbes Jahr, через пів року. — за три ро́кы durch drei Jahre. через три роки. — за пять году̑в (годӧв) durch fünf Jahre, через пять рік або через пять років (годів). — Ке́йбы во́лы поора́ли за чоты́ры ро́кы Д. möchten die Ochsen vier Jahre hindurch den Pflug ziehen. — Любйу̑ єм тя дыівко за чоты́ры ро́чькы Ир. ich liebte dich Mädchen vier Jahre lang. — бо я му не бы́ла лем за рӧк фраі́рка Ир. denn nur ein Jahr lang war ich sein Liebchen. — іде́ тым лы́сом іщи за два дни Пу. er gieng in dem Walde weiter vorwärts noch zwei Tage lang. [так уживало ся за і в старо-рускім: гл. Chronica Nestoris ed. Fr. Miklosich. Vindobona 1860. pag. 78. ст. 17. з гори: послоушайте мене, не прѣдайте сѧ за три дьни = послухайте мене, не піддайте ся через три днї. — pag. 78. ст. 4. з дол. аще стоите за десѧть лѣтъ, чьто можете сътворити намъ? = Як постоїте і десять лїт, що можете нам удїяти? свободнїйше: стійте хоть десять літ, що нам зробите?].

за з переємником при виразах каза́ти, говори́ти, гада́ти, ду̑мати (дума́ти), жури́ти ся а також при сущниках ду̑мка, га́дка, ка́зка, журба́, жури́ця. [Я не зна́у і́ншак за те́бе каза́ти ВШ. — Ми́ла моя́ ма́тка є ми за тя га́дка].

В подібних разах найчастїйше кладе ся в галицко-руск. о з містником; в україньскім же найчастїйше про з переємником або (рідше) об з містником пр. бу́ду каза́ти за те́бе = бу́ду каза́ти о тобі́, про те́бе, об тобі́ etc.

(об з містником гл. Повісти Григория Квітки Основяненка. Санктпетербург. 1858. Том I. стор. 175. стр. 15. ду́мала об па́ньстві, об ро́скоші. — стор. 181. стр. 12. і 13. забу́ли були́ об бі́дї. — одна́ об другі́й жа́лкуючи. — стор. 183. стр. 3. з гори; нї об чім не ду́має. — стор. 193. стр. 13. з дол. нї об чім не журилась. — стор. 198. стр. 4. з дол. усе́ говори́ли об Явдо́сї і об її́ бі́днїй матери. — стор. 208. стр. 15. з дол. пла́кала об такі́й її́ годинї. — стор. 225. стр. 11. з дол. об сїм казав). —

на з переємником уживає ся в подібних припадках як в галицк. до з рідником пр. стародавный шу́гай листо́к на ня (= гал. до мене) пише; єден на ня пи́ше, бых ся не жури́ла, дру́гый на ня пи́ше, бых кра́сно ходи́ла, тре́тый на ня пи́ше, бых ся не 'ддавала, а́бых його, серьце, іс кату́н (= з вояків, з войска) чека́ла! Лв. — тай в єден мі́сяць удписа́ў так на попа́ (= написав до попа), штоб пöп ішо́ў до нього на три пу́нты ВШ. und nach Verlauf eines Monates schrieb er zum Geistlichen, er solle zu ihm kommen, um drei an ihn gestellte Fragen zu beantworten. — хо́че на ня поклони́ти ВШ. хо́че до ме́не поклон заслати, хоче менї поклонити ся sie will mir einen Gruss senden.

на з переємником для вираженя обмежених відносин пр. церьковни́к быў такы́й на облича, як тот пöп ВШ. der Kirchensänger war in Hinsehung auf seine Gesichtszüge, dem Geistlichen ganz ähnlich (порівнай гал. хустки на широ́кість рі́вні die Tücher sind an Breite (was die Breite anbelangt, in Hinsicht auf die Breite) einander gleich; обі верби на високість рівні die beiden Weidenbäume sind, was die Höhe anbelangt, gleich, sind gleich hoch). — тут належить також приближне вираженє міри і числа пр. на пять ме́трöв; со́нце было на дві жерди́ны I. — тепе́рька прийдуть дру́гі ша́таны на пять сто, на шість сто Пу. jetzt erscheinen andere Teufel (etwa) fünfhundert oder sechshundert an der Zahl.

на з переємником означає цїль пр. купи́ў мукы́ на па́ску Пу. er kaufte Mehl, um Osterbrod daraus zu backen. — Бо́же помага́й на до́брое дыло НД. Gott möge helfen, dass das gute Werk vollendet werde. — на зло́е дыло його́ нара́диў Пу. ВШ. er verleitete ihn zur bösen That.

на з переємником в припадках, коли в гал. кладе ся містник пр. сыў на столи́ць Пу. = сї̆в на стільци́. — по́лож на стул Г. = положи на столї.

у (= старосл. въ) з переємником для означеня напряму пр. пӧшо́ў у льіс Пу. er gieng in den Wald. — ішла́ у село́ Пу. sie gieng ins Dorf. — мыш утьі́кла у по́ле Пу. die Maus floh ins Feld hinaus. — пак ся верну́ла у по́ле Пу. sie kehrte ins Feld zurück. — лиси́ця у півни́цю ускӧчила ВШ. der Fuchs sprang in den Keller hinein. — несе́ у я́мку воды́ ВШ. er trägt Wasser in die Grube. — нальля́ў у валӧв воды́ Стр. er goss Wasser in den Trog. — пӧшо́ў у млын er gieng in die Mühle. — нюс у млын віко киндири́цы Лв. er trug ein Viertel Mais in die Mühle. —

у (= старосл. въ) з переємником для означеня часу: у недьі́лю am Sonntage.

по-за і за з переємником для означеня напряму на питанє куди́? пр. кі́ряў (кӧряў) ґазда́ ґазды́ню по́за хы́жу, за ды́ню Гр. der Bauer jagte seine Frau um die Hinterseite der Hütte hinter das mit Kürbissen bebaute Feld.

иноді стоїть переємник (так як би на питанє куди?) місто сподїваного творника пр. в пісни: По за тоті си́ньі го́ры мальо́вані бу́чькы Лв. = по за тими синими горами (на питанє де?) etc. hinter diesen blauen Bergen da prangt purpurroth das junge Buchenlaub.

по́-через і по-че́рез з переємником пр. по́через хы́жу durch die Hütte sin die Quere.

о з переємником для означеня часу пр. о де́сять го́дин Пу. um zehn Uhr. — о тот час um diese Zeit, um diese Stunde. — місто о часто чути у пр. у сьім го́дин um sieben Uhr. — обы́ ішли́ у годи́ну Пу. damit sie sich zur festgesetzten Stunde einstellen.

про в угорско-руск. з переємником має значенє: за-для, з-причини; мимо wegen, halber, halben, um — willen; ungeachtet. — пр. про ме́не meinetwegen, meinethalben, meinetwillen čech. pro mne. — Не журі́ть ся невісточькы за ме́не, Най ся же́нять, най оддау́ть всьі дьівкы́ про ме́не Ир. — Кони́чьку мӧй ми́лый, тосме несчасливі Про тоту́ дьівчи́ну с чьо́рныма очи́ма! Лв. = за-для тої дївчини (або з причини тої д.) с чорними очима. — Чьо́рна дьі я чьо́рна, бо я зна́у са́ма, Я про свою чьо́рность ма́у фраі́ра днись Лв. = невважаючи на свою чорність, чорноту etc. ungeachtet meines dunklen Teints habe ich jetzt (heute) einen Freier. — Най они́ (себ то греблянські леґіньі) ся бо́чать, я ся про ньі (= про

них) за́йду, Я собі́ Фрайі́ра в Дебреци́ны на́йду Ир. = я ся без них обійду, мимо їх гнїву найду собі Фраїра.

Зо́вник (vocativus). Іменяк (nominativus) часто уживає ся місто зовника, понайбільше в пісни: бі́дна моя́ головóнька, штось ми наробила ВШ. — маширу́й, маширу́й мла́дый катунóчьок (= молодий жовнярику!) Лв. — не жури́ ся бі́лый шу́гай Гр. — Си́вый кӧнь, си́вый кӧнь, канта́рик на тéбе Лв. — Ма́мка моя́ старéнькая, пора́диця добрéнькая! Тось ня добрі́ пора́дила, быx ся ны с кым не ва́дила Лв. — кры́га лéду ростопи́ ся І. — Ми́ла моя́ ма́тка! є ми на тя га́дка Вл. — лыга́йте дьі́до (місто vocat. дьі́ду!) долӧ! І. — трави́ця зелéна! тось ра́но скошéна Лв. — Чьóрна-гóра не кури́ ся! Вл.

Творник (ablativus). Творник орудний (ablativus instrumenti) правильно, як слїд, кладе ся без приіменника пр. утри́ ся ручьникóм Лв. wisch dich mit einem Handtuche ab. — молоды́й дару́є ма́тьір жоны́ золоты́м стрібéрным Лв. der Bräutigam beschenkt die Mutter seiner Braut mit einem Silbergulden. — ішóў вóзом er fuhr mit dem Wagen. — Не ший єй тонкы́ми нитка́ми, Ой не приливай єй дрӧбны́ми, слезка́ми Гр. nähe es (das Hemd) nicht mit dünnen Fäden, benetze es nicht mit (heissen) Thränen. — я закоси́чиў ся зелéноў саши́ноў ВШ. ich schmückte meinen Hut mit einem Busch vom grünen Schilfrohr. — а сперéд ньóго кóло мóря на бéрезы хлóпиць у́вертыіў ногóў я́мку, пятóў ВШ. und vor ihm am Ufer ganz nahe neben dem Meerwasser grub ein Knabe mit dem Fusse, mit der Ferse eine Grube in den Sand. Однакож часто в угорско-рускім буває неславяньске, мабуть з нїмецкого взяте сполучене творника ору́дного з приіменником з, с (= съ) пр. ішóў з возом er fuhr mit dem Wagen, помасти́ў з ма́стьоў (ма́стеў) er bestrich mit Schmalz, косиў с косóў er mähte mit der Sense, удрі́заў з ножóм er schnitt mit dem Messer ab. — позы́чиў єднó желі́зо, іс котры́м вóвкы іма́уть Пу. er lieh ein Eisen, mit welchem Wölfe gefangen werden. — взя́ла па́ленку роспуща́ти із водóў І. sie fieng an den Branntwein mit Wasser zu mischen. — зо псóма мя уска́ли НД. man hetzte mich mit Hunden (mit Hunden wurde ich gehetzt).

Творник способовий (abl. modi) течé вода́ рі́чечьками Лв. das Wasser fliesst in Strömen. — благослови́ў їх бóжим слóвом Пу. er segnete sie nach frommer Art (mit den Worten der heiligen Schrift). — не могла́ ся слободи́ти і́нщакым спóсобом Ир. sie konnte sich auf andere Weise nicht befreien.

Творник обмежний (abl. limitationis). заболыу **очима** Пу. er erkrankte an den Augen. — **умом** быстрый БШ. scharfsinnig. — рыба **хребтом** чорна З. ein am Rücken schwarzer Fisch (was den Rücken anbelangt, schwarz; **хребтом** можна бы уважати також творником місцевим abl. loci).

Творник порівнательний (abl. comparationis). Осойська вода **василиком** пахне І. das Wasser in Osij riecht nach Basilienkraut (ist wohlriechend, wie Ocymum basilicum). — **часником** воняє ВС. riecht nach Knoblauch. — **дегтьом** заносить Ґ. hat einen Theergeruch. — вода вонить **сьіркоу** Г. das Wasser hat einen Schwefelgeruch. — **вöуком** позирать Лв. er schaut grimmig, wie ein Wolf.

Твóрник часовий (abl. temporis). Льіта мойі молоденькі та вже **вами** не гуляти Лв. — што ты туй глядаш **нучеу**? Ду. was suchst du da in der Nacht? — пöшбу милый **темными зорями** Ир. es gieng mein Lieber (mein Schatz) in der Nacht beim schwach glitzernden Lichte der Sterne. Сюди належить також творник від заіменника що яко частиця часова: **чим** пр. **чим** се змеркне Я.

Твóрник місцевий (abl. loci). ходиу **берегом** Г. er spazierte am Ufer. — **тым путьом** везе (praes. hist.) Кароль свойіх родителиїв Пу. auf diesem Wege führte Karl seine Eltern zu Wagen. — іде великыма **льісами** Пу. er gieng durch grosse Wälder. — не ходити было **млынарськым потоком** Гр. du hättest längs des Ufers des Mühlbaches nicht spazieren sollen. — росла една дыня горі **дубом** ВШ. ein Kürbis klimmte auf einem Eichenstamme empor. — ходять вöвцьі **лавками** ВШ. die Schafe gehen über Stege. —

При приложниках або присловниках в другім степені кладе ся иноді в угорско-руск. творник, коли в галицкім в таких разах стоїть о з переємником пр. вöн **трьома годы** (годами) молоджый уд мене ВС. = він о три роки від мене молодший, er ist um drei Jahre jünger, als ich. — заплатиу **двома сріберными** дороже Г. = запл. о два срібні дорожше, er zahlte um zwei Silbergulden mehr (theuerer). —

Для вираженя стану (чим єсть? чим стає? чим був? чим став? чим буде? чим стане?) або наслїдку якої чинности кладе ся в загальноруск. звичайно творник; в угорско-рускім також так буває: пр. абых ти бöльше **фраіркоу** не была Лв. — нарюк го **читавым робутником** Г. er nannte ihn einen braven Arbeiter. — остала **вдовицьоу** Пу. sie blieb eine Witwe, sie wurde eine

Witwe. — але частїйше в таких разах в угорско-руск. кладе ся іменяк (nominativus) пр. фраірка-м ти бы́ла, ще раз мо́гу бы́ти, жона́-м ти не бы́ла, не дай Бо́же бы́ти! Лв. — обста́в воя́к (= зістав вояко́м), лиши́у мене́ мла́дую Лв. — фраірка-сь ми бы́ла, жона́ ми не бу́деш Ир. — я му́шу іти́, бо я тогды́ не бу́ду ма́йстер Пу.

межи і поміж лучать ся з переємником (на питанє куди?) і з творником (на питанє де?). пр. О Бо́же! наш Бо́же! змилуй ся над нами, Не дай погы́нути ме́жи ворогами! Лв. — тоті́ псы не ма́ють мі́ста ме́жи на́ми Пу. diese Hunde da dürfen sich in unserer Nähe nicht befinden (wörtl. für diese Hunde ist kein Platz unter uns).

Коли в галицкім є тут ріжниця межи переємником і творником (пр. ме́жи во́роги unter die Feinde; ме́жи ворога́ми unter den Feinden) в угорско-руск. часто стоїть переємник, коли в галицк. випадалоби положити творник пр. ме́жи дьіти = гал. межи дітьми. — по́між нас = гал. помежи нами.

Містник (locativus). Містник для означеня місця або часу пр. горі (присловниково уживане) oben, дольі unten. домі zu Hause (го́ры гу́чать, вітру не є, пошбу́ ми́лый, домі не є Ир.), льіты im Sommer, зимі im Winter (psl. лѣтѣ и зимѣ).

на з містником для означеня часу пр. на ста́рости чьоловік не співать Лв. порівнай укр. вираженє: на ста́рости лі́тях. — д. о. місця: на́ небі auf dem Himmelfirmament. — на́ земли auf der Erde.

на з містником може означати також чинність пр. будь меньі на по́мочи I. stehe mir bei помагай менї.

по лучить ся з містником для означеня часу, місця, способу. по дни́ньі bei Tage, гал. за дня. — по вели́цьі дни Бі. по велицѣ дьни nach dem Ostersonntage. — по́-полю Р. auf dem Felde. — по́ небі Р. am Himmel. — по дождьжи́ О. nach dem Regen. — по вели́кых льісох. — говориме́ по свойі́й бесьідьі. Ир. wir sprechen nach unserer Redeart, nach unserer Redeweise. — по То́у́тох (= по краю словяцкім). — по во́лох. — по по́льох. — по нога́х. Дуже часто стрічає ся в угорско-рускім після по форма дайника (dativ.), але лишень в числї єдиничнім нпр. по пу́теви Бі. auf dem Wege. — по ви́дови Ир. am Gesicht, по́ лицю Пу. — по кожу́хови ВШ. am Pelz i auf den Pelz нпр. уда́рить ся по кожу́хови er schlug auf seinen eigenen Pelz. — по попо́ви ВШ. по дяко́ви ВШ. розольля́у ю́шку по попо́ви і по дяко́ви er schüttete die Jauche auf den

Geistlichen und den Kirchensänger. — пла́вле ка́ча по нырé.ви Гр. das Entchen schwimmt im Sumpfwasser. — по бра́тови auf dem Bruder. нпр. по бра́тови льíзауть мурянкы auf dem Bruder kriechen Ameisen umher. (але: вӧн плаче по бра́тови er trauert um seinen Bruder). — по вели́кому льíсови Г. по дожджéви ВС. — —

В украïньск. править по дайником, понайбільше для вираженя дїйства, що движе ся на ширший простор пр. пісиь несéцця по поля́м, по степа́м, по льіса́м, по яра́м. — Ой по гóрам, по доли́нам, по коза́цьким украйíнам*) сйвый гóлуб льітáє, собí па́роньки шукáє (Метлиньский). — Тут належить також вираженє укр. по-пола́м zur Hälfte (cf. psl. полъ ἥμισυ, dimidium).

Однакож понеже в угорско-рускім після по все кладе ся містник, коли імя стоïть в числї многім, так як се буває і в говорах галицко-руских, то думаю, тут форми dativi на ови (psl. сыновн) по части лише втиснули ся на місто властивих форм містника. Те, хоч рідше, буває також і при иньших приіменниках нпр. на сьíнови Г. auf dem Heu. — на хребтóви Г. auf dem Rücken. — на я́рмаркови Г. auf dem Jahrmarkte. — у всéму сьвíту О. in der ganzen Welt, у всїм сьвітї. — при тóму льíсови Г. — при бра́тови Г.

Сюди також належать вираженя по-ру́ському Г. in ruthenischer Sprache; nach ruthenischem Gebrauch, nach ruthenischer Weise. — по сьóму І. darnach. — по тóму І. sodann. — по чому́ і по чóму wie theuer? — ньі по чóму ohne Werth, werthlos; zu einem sehr geringen Preise. — я в тому́ одвітли́вый МЛ. ich bin dafür verantwortlich. Також в вираженю не-пó-многу

*) украйíна місто окрайíна, крайíна (о єсть тут приставне: о-крайíна гл. стор. 25. „по вшы́ткых окрайíнах чіса́рьства". Край, де мешкаємо, звав ся ру́ська земля́, пізнїйше ру́ськый край або ру́ська крайíна. Так і тепер у піснях у нас і на Руси угорскій пр.

> Подума́ю, подума́ю — так собí дума́ю:
> Не є такы́х співанóчьок, як у ру́ськӧм кра́ю!
> Ей, не є то в усьíм світьі, як ру́ська крайíна,
> Там співáє кóло нúвкы ка́ждая дьівчи́на! ВШ.

Може бути, під впливом зміни полїтичних обстанов, місто ру́ська крайíпа почáто у нас говори́ти частїйше крайíна (розумій рідна), так як народови тота крайíна була найбільше знана і дорогá яко рідна. Оттак украйíна значить властиво χώρα, regio. Та назва припала далї великій части краю заселеного нашим народом (Украйíна, Укра́йіна або Укра́йна) а і нарід сам прозвано украйíньским. Подібно зовуть Хорвати часть краю по ріцї Саві Крайіна, Крайна, а бесїду тих жителїв крайíньскою. Порівнай що до звязи в значеню Жмудь, жмудский і земля χώρα, regio. — В старосл. і староруск. край τὰ ἄκρα extrema; краина pars extrema, імовірно також regio і confinium.

Лв. etwas; in geringer Menge; fast. Форма dativi втиснула ся місто locat. (порівнай галицк. коло Бродів ужив. по-частьі і по-частў = häufig, frequenter). —

Тут згадати ще випадає про такі вираженя як по-рўськы, по-малы etc. По моїй думці по-рўськы повстало так: як звісно, рўськы — се ablat. plur. іменної форми приложника руськъ. Самоперше говорено у нас мабуть рўськы словесы = mit ruthenischen Worten, ruthenicis verbis, lingua ruthenica; потом коротше рўськы (scilicet: словесы) (cf. psl. роусьскы = ruthenice; грьчьскы = graece; блъгарьскы = bulgarice; čech. polsky = polonice; česky = bohemice; německy = germanice etc.). Коли-ж з часом у нас ріжниця в значеню межи формами іменними і зложеними приложників затерла ся а зложені форми приложників майже виперли форми приложників іменні, загубило ся вже у народу властиве розуміне приложникової форми рўськы, котра мов би зацїпла і стала присловником. По тім з огляду на вираженя по рўську (scilicet: звычаю, нрову, языку cf. pol. po rusku), по добру (scilicet: способу), по не много у (scilicet: числу, розміру) etc. ми позбитно (überflüssiger Weise) прилучили і до форми рўськы приіменник по. Ся форма: по-рўськи стала в письменнім нашім язиці загальною. — Подібно угорско-руске (і лемківске) по-малы місто: малы (scilicet: крокы) = langsam (wörtl. mit kleinen Schritten) = в Гал. (понайбільше) і на Укр. по-малу (розумій: ходу, кроку). —

по-при neben, ganz nahe bei з містником для означеня близости пр. ворон яў летьіти попри землй ВШ. der Rabe flog ganz niedrig neben dem Boden.

Частиці (Partikeln).

Приіменники (Praepositiones).

Приіменники исті (Echte Praepositionen). 1. П. и. невіддїльні (Untrennbare P.): вы, пере, роз уживають ся лише в зложених словах пр. вызор Гр. Fenster. — переіначити Рос. verändern. — росчати Лв. anfangen. — 2. П. и. віддїльні (Trennbare P.) бувають не лише в зложенях, але також кладуть ся перед іменем і правлять певним єго падежем: в, уз, без, до, за, із, на, о, (об), од (уд), по, при, про, против, іс, у.

вы означає в зложеню виключене, видалене, дїяльність звернену на зверх; з глаголами надає понайбільше значене довершеного дїйства пр. просити а выпросити, варити а выварити, мести а вымести.

Сей пріменник звучить в місцевостях пограничних Гуцулам, як ві пр. вінести, віпросити; подекуди майже як вō пр. вōзōр З. Fenster. Найчастїйше однакож місто вы виступає у пр. ýбити = вибити, ýбрати колóпны = вибрати коноплї, ýверечи Д. = виверечи, вйкинути.

пере у глаголів означає між иньшим довершеність дїйства, міну з одного вида в другий і надмір дїйства або стану пр. переломи́ти, перéіначити, перелїта́ти, переква́сити, перетрýпехнути.

пре зложене з приложниками або присловниками рідше вживає ся а означає степень найвисший: прéдобрый, премýдрый, премнóго psl. прѣдобръ, прѣмѫдръ, прѣмного.

Місто пере уживають инколи про пр. прóскочити м. перескóчити. ба! цы в мéне скóчиу̌, цы прóскочиу̌? Вл.

роз означає в зложеню понайбільше віддалене, дїлене: розмета́ти, роспýчити, росчахнýти.

Місто роз часом стрічає ся раз пр. разлýка побіч розлýка Unterschied, discretio; распýста, распýсточька ВШ. м. розпуста, розпусточка; расчини́ти побіч росчини́ти в знач. чари зняти (почнинити = счарувати, „чарами счари́ти").

в (psl. въ) означає рух, напрям або пробуване в місцї, в часї: в льіс, в гóру, в пра́во, в рік, в осени, в житьі, в дéреві — а найчастїйше звучить в угорско-руск. у пр. у селó, у півни́цю, у нéбо, у недьíлю; у пóли, у хыжи, у я́мцьі, у ялйцьі, у рýській крайíнї — але побіч також в цéрьков, в селó, в пóле, в нéбо; в пóли, в хыжі etc. При замінї в на у нераз повстає роззїв (Hiatus) нпр. пōдé у селó, зайдé у рýща, пшени́ця у пóли.

уз (psl. възъ) уживає ся рідко а увидатняє в зложенях значене здовж, горі. пóуз хыжи längst der Hütte. — В зложенях із възъ чинить ся з пр. зголóвє О. psl. възглавию ukr. узголóвє; злетьíти psl. възлетѣти ἐκπέτεσθαι, evolare — або уз, вз пр. узя́ти, взя́ти psl. възѧти λαμβάνειν, sumere — рідше воз (оз) пр. возми́ти. вóзму. вóзьму psl. (възьнимѫ, възимѫ), възьмѫ. я возми́у̌ Лв. озми́у̌ Лв. Кв. — вóздух Ґ. Лв.... psl. въздоухъ рідше óздух.

без означає брак, хибу, недостаток: без зубýв. без хльíба. без дверий. Примітні зсувки: бéздьіла inefficaciter. — бéзвість пр. зашйб ся в бéзвісти er ist verschollen.

до означає границю місця і часу, напрям, ближенє: до пóля, до льíса, до кéрту, до рóку, до ня́ня. В глаголах зложених

означує наконечну ціль, остаточний наслїдок, прилучене або покінчене дїйства: досудйти, досльідити, допрáвити, дочýти, дописáти, добйти.

Місто до в угорско-рускім понайбільше виступає перед іменами д, ід пр. ід ньóму, ід хы́жи, д собі́, д горі́, рідше також до ньóго, до хы́жи (дó-хыж), до сéбе, до горы́ etc.

за означає скінчений уплив часу, напрям, місце: за рŏк. за гуд. за гóры. за льісáми. В зложеню з іменем означує щось, що в тилї лежить: зáкут verborgener Winkel; зáголовок Kissen; иноді час, що попереджає певну пору пр. зáзимок Vorwinter. В зложеню з глаголом означає довершеність дїйства: бйти а забйти, гостйти а загостйти, кричати а закричáти, ітй а зайтй, гнáти а заѓнáти, співати а заспівáти, купйти а закупйти.

за лучить ся иноді з присловником (або з приложником для утворби присловника) для означеня якости і способу: зáпусто МЛ. задурно, umsonst, vergeblich; зáжива Г. bei Lebzeiten, lebend. зá молоду in den Jugendjahren; frisch.

із (psl. изъ) означає видалене з середини предмета геть; (відносини місця) із лїса; (відносини що до материї) із жельі́за; (відносини часу) із вечера — і частїйше в угорско-рускім задержує свою форму: із дóму, іс хы́жи, із горы́ ýбулькне водá, із вóза; також і в зложенях нпр. изомкнýти Г. psl. изъмъкнѫти; ісслйзнути ся (ісслизнути ся) = вислизнути ся; ізречй psl. изрешти ἐκφράζειν, eloqui. ми ізрéкли або ізйркли Р.; іспазáти psl. исказати effari; але також буває і з (так як найчастїйше в Галичинї): з дóму, з горы́, с хыжи etc., подібно і в зложенях (котрі з приіменником із взагалї у нас лучають ся рідше) нпр. здойі́ти psl. издоити emulgere (побіч: іздойіти).

на опредїляє відносини місця, часу, числа, подїлу, способу і т. п. на стул, нá небі, на мі́сяць, на ты́ждень, на ты́сьяч, на пять, нá-доўго.

на в зложеню означує иноді приближну міру пр. нáвилок ВШ. = меньше-більше тілько сїна, кілько набере нараз на вили, едéн нáвилок. (гл. стор. 113.).

на з comparat. приложника або присловника степенує поняте нпр. наўбóрший = найборший; наўпéрше ВШ. = найперше, сáмо пéрше, zuvörderst.

на в зложеню з глаголами подібно як за, ви означає довершене: писáти а написáти, вчити ся а навчйти ся.

о (об) може служити для означеня напряму, часу, причини, способу. дýркнуў о лáвку; о тот час; сважáли ся о грóши;

жиў о хо́лодьі, о го́лодьі. В зложенях виступае об пр. обста́ти = гал. остати; обстоя́ти ся, обчалува́ти; обнови́ти ся Лв. sich verjüngen або о, котре в виговорі часто переходить на у: ужени́ти ся побіч ожени́ти ся.

од (уд, выд, від) означае віддалене від предмету, походжене нпр. од хы́жи; ґо́лесо уд во́за, теля́ од шуту́лї; — в зложенях з глаголами чинність звернену до віддаленя нпр. удрі́зати, одби́ти, одбира́ти ся = геть відходити; оддава́ти abgeben вода́ оддае́ сьі́ркою das Wasser verbreitet einen Schwefelgeruch.

по означае розпросторене в місци або часї, ділене, спосіб або і слїдуване пр. по́ полю, по дни́ньі, по пять золоты́х стрібе́рных, по́-добру, по годи́ньі. З остатного наряду вийшло, що при сущниках по в зсувках і зложенях виражае часто понятє применьшеня, убавленя, низшости нпр. посе́стра Liebchen, Hausfreundin; по́брат, побрати́м Gefährte, Hausfreund. (меньше нїж брат)*). Иноді по звучить па нпр. па́вечерок Стр. Vesperbrod (меньше нїж вечера); па́льісок Бі. мов мала льіса́, оплоток на лівку риб; па́ворозґ. па́ворозик НД. Ranke. па́сынок МЛ. Nachtrieb, Nachwuchs; па́жить Д. Trift; Futterkraut.

Иноді па означае лише розпросторене: павити́ця Ґ. Winde, Convolvulus, повитиця; паві́са Д. Бі. ВР. Fahne, vexillum; Kirchenfahne (cf. повісити psl. повѣсити κρεμαννύναι, suspendere); па́тока Стр. „чистий мед", течний мід Jungfernhonig в Гал. означае „па́тока" чистий (течний) мід без перги, а декуда пр. в Бортятині коло Судової Вишнї: чистий олїй битий звичайно з конопляного сїмени. кор. тек psl. тешти ῥεῖν, fluere, течи.'

при означае найчастїйше близість або рідше час: при пути́. при хы́жи. то і́щи было́ при ня́ньови (коли няньо жиў). В словах вложених при значить звичайно уменьшене.

по, при, про в зсувках з приложниками виражають меньший степень власности нпр. по́зеленявый mit grünlichem Anfluge; при́жоўтый gelblich; про́сивый graulich гл. стор. 53.

с, з (= старосл. съ) з творником означае товариство, мішане, копленє, громаджене і мае в угорско-рускім найчастїйше форму іс перед словами з починовими суголосками глухими к, т, п, х, ф або с, ц і ч, ш, щ — а із перед виразами з починовими суголосками звучними г, д, б, в, з а також н, м, л, р або з почино-

*) Мікльосич пише: пократъ quid sit nescimus; платила главоу отъ монастыроу отъ пократа мабуть се значить: платила податок від голови за кождого братчика в монастирі. пократъ відай: Laienbruder.

вими голосівками нпр. іс коньо́м, іс тобо́ў, іс павíсами cum vexillis, іспе́ред, ісхыли́ти ся, ісфруе́роў; іс ска́тертию, іс царьо́ма, іс черпа́ками, іс (іш) шва́бликами, іс (іш) щю́ками. — — ізганяти wecken cf. psl. сътонити compellere; із гача́тами cum pullis equinis mit den Füllen; із ды́ньоў; ізобра́ти psl. събрати συλλέγειν, colligere, із братóма, ізвóн, ізвóнка von Aussen, із вы́зорами mit den Fenstern, cum fenestris, із вóлкы = з воликами, з волоньками cum bobus, із за́ставами cum vexillis, із (іж) жабери́ноў mit Froschlaich; mit Wasserpflanzen; із наму́лом, із молóтником, із лави́ркоў mit dem Eichhörnchen, ізробити verfertigen, machen, thun: із Русна́ком; із я́стрябом cum asture, cum accipitre; із іжунóм; ізилемом cum ulmo; із огньóм, із ужéм, із у́сами, із е́дным чьоловíком, із ю́гасом.

Закон звуковий що до переходу старосл. съ в угорско-руск. то в іс, іс, то в із, з визначуе ся взагалї так, як згадано; подібно і у приіменника старосл. изъ (= угорско-руск. із, з, іс, с). Виїмок дуже мало пр. сва́да Л. Streit, Zank, сважа́ти ся Л. streiten, zanken cf. psl. свада. сваждати — снóчи gestern. поза́сночи I. vorgestern.

В зложенях може съ мати також форму су, со, зу, зо, зы нпр. су́міска I. спілка, суспíр МЛ. Asthma, сусíд Nachbar; совоку́пно О.; зу́вянути Лв. зу́вяло листя; зове́, зыве́ Г. psl. съвиѥть.

Иногдї подекуди приіменник съ здвоюе ся: зоз, зос (порівн. булгарск. със) нпр. зоз дру́гыма ґаздóма = з другими господарями; зос ты́ма двéрями = з тими дверми; загально двоїть ся той приіменник в зложенім глаголї іззьíсти, зьзьíсти = psl. съѣсти et снѣсти comedere.

у (= psl. оу) означуе близкість, приналежність пр. у бéрега, у сестры́; руд у вóза Deichselwagen; па́зорі у вöрла́. В зложенях з глаголами творить значене дїйства довершеного, доведеного до краю: упя́нчити, утучи́ти; уста́ріти.

Часто в угорско-руск., як і загально в язицї україньско-рускім може у заміните ся на в пр. вчити ся м. учити ся, в тéбе м. у тебе, в ня м. у мене, в кóго м. у кóго; вóчи впіка́ли Лв. = очи упікали; впа́сти = упасти. Та заміна часто робить ся, щоб оминути роззїв.

Приіменники неисті (Unechte Praepositionen) себ то, властиво імена, котрі уживають ся яко приіменники. До них належать: пи́ла, пи́ля, бли́зко, верьх, пóверьх, вы́же, ни́же,

дьі́ла, дьі́ля, зад, під, пе́ред, над, коне́ць, вокру́г, вокȍль, доко́ла, крем, ме́жи, мі́сто, се́ред, кру́зьі, че́рез і пр.

Сущник від'іменний (substantivum denominativum) утворяе ся в угорско-руск. рівно як і в галицко-руск. від неуживаного сущника над: нади́ти, нанади́ти НД. = „на сте́рте вȍстря сокы́ры намета́ти новы́й ку́сень желы́за, привари́ти, а вȍдта́к закали́ти". нана́диу́ сокы́ру.

В угорско-рускім можуть також по два приіменники лучити ся разом пр. спе́ред, попе́ред, поче́рез, по́під, по́за, по́їпри, по́над, і́спід (іспуд), і́зза, поме́жи.

по може в зложених глаголах подвоїти ся: попоскака́ти, попокрича́ти гл. стор. 62.

Два приіменники можуть бути також в зложенях: попȍдтьі-гати, попȍд'яза́ти, понабира́ти, понагваря́ти, понадрі́-зувати, пообрі́зовати, повȍддава́ти, пооббива́ти, припові́сти, упозира́ти, упові́сти, позду́мати ся, позві́дати ся, попереверта́ти, попереми́тувати, позаноси́ти, заобрі́ти etc.

Дуже рідко коли стрічають ся в зложених глаголах по три приіменники пр. поназдьіва́ти Д. aufspiessen = галицк. понатикати, понавтикати, понастромлювати; понаско́чувати Д. zu wiederholten Malen zusammenwälzen. понаско́чувала вода́ камі́ня.

Присловники триприіменникові (mit drei Praepositionen zusammengesetzte Adverbien) = удовтьі́к Р. = гал. на-втьо́ки, мы як уви́дьіли тото та удовтьі́к = als wir dies sahen ergriffen wir (schleunigst) die Flucht. — позасно́чи et поза́сночи І. vorgestern.

В галицко-рускім находимо частїйше нїж на Угорщинї глаголи зложені з двома приіменниками. Численнїйші також в Галичинї і глаголи зл. з трома приіменниками, а рідко дуже навіть глаголи зл. з чотирма приіменниками пр. поназдоганя́ти, попонаскла́дувати і пр.*).

Сполучники (Coniunctiones).

1. Сполучники спійні або звязкові (coniunctiones copulativae): а (в значеню et, καί) (пр. взяу́ собі́ із до́му шість печя́в хльі́ба а шість фу́нтȍв солони́ны а шість льі́трів шпірі́тусу Стр. — хльіб а вода́ panis et aqua. — пятьна́дцять а пятьна́дцять то три́дцять fünfzehn und fünfzehn macht dreissig), ай, айбо (служать до

*) Гл. Знадоби до Словаря южнорускoго. Написав Іван Верхратский. У Львові 1877. стор. 65. і 66..

злучнї лише цїлих реченій) і, та, та-й, таќы Я. Лв. auch, также (таїже), також, так (дак) Лв., то, то-й; і — і, ани — ани.

Яко частицї вплїтнї (Übergangspartikeln) служать понайбільше: тай, ай, ой, ей, гей. гой, бой, пак, зась.

[тай гл. стор. 102. на горі ой ймили (милого), в долины вязали I. — кедь я зайду бой до церькви I. — ей, гой, ґаздо покайме ся Гр.].

Подекуда у Руснаків угорских стрічае ся також частиця вплїтна дьі пр. Чорна дьі я чорна, бо я знау сама, я про свою чорность мау фраїра днесь НД. — Коли я ся хотьіў родити, та мамка йіли бы были паленят пшеничных хоть галушок, та пшеницы ныґдé не было дьі на нéбі I. — Імовірно дьі то сцїпла форма повельника дьій від дьіяти psl. дѣяти ποιεῖν, agere.

2. Сполучники роздїльні (c. disiunctivae): вадь magy. vagy, або, хоть Лв. (= oder), цы — цы, хоть — хоть, вадь — вадь, то — то

3. Сполучники супротивні (c. adversativae): а (в значеню: sed, vero ἀλλά, δέ), але (рідко уживане, заступае ся в угорско-рускім понайбільше сполучн. ай, айбо), зась (= грецке δέ), дак (= так) Лв., пак, лиш, лишé, лем, або — або.

4. Сполучники порівнательні (c. comparativae): так, як, яко, ги, ге, гей, гейбы.

5. Сполучники об'яснительні (c. declarativae). ож, не онь бы, не обы, не ожобы.

6. Сполучники часові (c. temporales): коли, коль, наколи, кой, кей, накой, кедь, кед, як, як лиш, як лем, докы, докыль, докаль, докля, дотӧль, доталь, дотля, покы, покӧль, покля, закӧль, закля, зак, закы. чим Г. Я.

7. Сполучники причинні (c. causales): бо, айбо, што; зачим Вл. quia, quoniam; затим ea de causa; тому.

8. Сполучники заключні (c. conclusivae): і так, про тото, зато, так што, отже-к; позачього З. quare, quam ob rem; по затого idcirco, propterea; тадь.

9. Сполучники намірні (c. finales): обы, абы, бы, ожобы, ожебы.

10. Сполучники условні (c. hypotheticae): кедь, кед, кедьбы, кедбы, кебы, кобы, кейбы, коли бы, аж = si. аж нікому не ўкажеш wenn du niemandem sagen wirst.

11. Сполучники допустні (c. concessivae): хоть, хотьбы, кедьбы, няй, най, найбы.

Частиції питальні (particulae interrogativae): як, што, де, куда́, куды́, у́дкы, вőдкőль, дóкőль, пóкőль, пóкля, цы, цы-не, чий, ачий (ачей), ачень, чéйбы, чéньбы, áчейбы, áченьбы, да-ле (cf. nsl. da li).

Частиції перечні (particulae negativae): не, ньіт (ньі, ни в зложенях: нич, нитко, ньітко, ни́ґда, никóли, ньікóли); де-бы-ньіт.

Викличники (Interiectiones).

и-є! Лв. (для вираженя радости, захвату); гой! — гей! — и-я-гой! — ой! — ей! — еге! — есé! — а-яй! — йо-йой! — но! — ну! — ану! — ба! — цыть! — на! — фу́к! (Nachahmungslaut beim Blasen, beim Schwirren). — гоп! — бух! — хап! ВШ. — швак! Пу. (для наслїдуваня шелесту при затинаню меча, саблї, ножа і т. п.). — ус! ус! (накликуванє при тровленю псами). — вон! — вóнка! — ґрьох! ґрьох! (наслідуванє голосу свинї). — няу́! (няв) = miau! (наслїдуванє гóлосу кота). — гав! (н. голосу пса). — куку! = guck-guck! наслїдуванє голосу (кованя) зазулї. — кукури́ку! kikeriki! (насл. піяня когута). — кльон! кльон! = гал. квок! квок! (наслїдуванє голосу квочки). — рап-рап! (наслїдуванє голосу качки). — ґа-ґа! (наслїдуванє голосу гуси). — вівóга! Пу. вóга! ВШ. (кличка погонича до волів). — гись! тпру! тпрука! (кличка до овець). — ци́нька-ци́нька-ци! (кличка до свиней) — на-на-ки! (кличка до корови). — не-не! (кличе на конї). — не-чіду-не! (кличе лошáта). — гу́сю-гу́сю! (кличе на гуси).

(поздоровканя і заклинаня). добры́день! Лв. добре рано! Кв. Лв. — дóбрый ранок! — дóбру ніч! дóбрый вéчур! — горáзд! — так ми Бóже житя́! Лв. soll ich so leben! — дай Бóже! gebe Gott! — не дай Бóже! Gott behüte! — дай Бóже здорóвля! Gott möge dir (euch, Ihnen) Gesundheit schenken. — няй Буг при́йме! Gott möge es annehmen! (möge meine Handlungsweise als gute That anrechnen). — Бог бы тя побі́у́! Gott soll dich strafen! — на мою́ ду́шу! — на мою́ віру! fürwahr! — бодáй-сь покáпау́! elend mögest du hinsiechen! — скаменьі́у́ бы! (каже про чорта) = пропавби, щезби, wörtl. möge er (d. i. der Teufel) zu Stein werden! möge er versteinern! — чорт бы тя взяу́! der Teufel mag dich holen! — ей-бы твою́ ду́шу! — пек! — пек-за-пéк! — пек бы му! hol' ihn der Kuckuck! hol ihn der Teufel!

Б. ВЗОРЦЇ БЕСЇДИ УГОРСКИХ РУСНАКІВ.

(Говори з наголосом движимим).

І. Повірки і оповіданя.

(Бочко Рагів). За дятла. Дятел віпросиў собі одежу капканисту: просиў Бога, щоби Бог му даў красну одежу, а Бог му даў, але мусит ся так трудити, як Руснак (до того річ, що дятел (Picus, Specht) мусить собі мозольно вдобувати корм шукаючи комах під корою дерев і заєдно ковтаючи дзьобом).

(Росушки). За клегиню (Bufo, Kröte). Було, раз упаў гуд дуже голодний; ґазда пушоў косити с челєдиноў, а клегиня пришла собі також до них. Жона каже до ґазди: пробий єйі, а чоловік каже: не слобудно! Даў йі дарабу хлыіба. Відтак пушоў чоловік куповати мелай, а клегиня дає му два вози мелаю і пояс челєдинский, аби се оперезала єго жона: пояс буў годний. Чоловік взєў і думає: ану, пробалую, оперу я тим поясом дерево. Взяў, опоясаў, а дерево від того пояса перегоріло. А то клегиня зо пересердя дала такий пояс (Замітно, що ропавку, котру в иньших сторонах іменують баба, чарівка, чарівниця, босорка, босорканя і т. п., тут вовуть клегиня т. є. княгиня).

(Ґоронда). За ломового короля (Troglodytes parvulus, Zaunkönig, Zaunschlüpfer). Коли судили, тко буде царь потятом, то орел полетыіў май-высше, а вон маленькый сыіў єму под крило та полетыіў іщи майвысше, тай вон обстаў за царя потятом.

(Страбичів). За воловоє око ((Troglodytes parvulus). Коли собі птицы хотыли убрати короля, присудили, што той межи нима буде король, тко майвысше подлетить. А воловоє око спрятало ся под крило геллы і як полетыіў орел май горі — тогды воловоє око ся ухопило і высше подлетыіло а птицы зачали ся сміяти: ото королик!

(Страбичів). Як циганин убираў пчолы дикі і казаў: „мой няньо, мой дыідо быў пчоларь!“ Кум казаў циганинови, што я знаў пчолы в лысы, а циганин хвалиў ся: мой няньо быў пчоларь і мой дыідо і я пчоларь. Пошли в лыс та кум указаў циганинови

пчо́лы на ду́бі, та цига́нин у́ушоў убира́ти (= вийшов вибирати). Як по̂дойшо́ў горі́, як го укуси́ла єдна́ пчола́, а во̂н ка́же: кусь бо́жа ма́тка: Бог тя даў! і дру́га укуси́ла а во̂н ка́же: кусь бо́жа ма́тка, Бог тя даў!; як тре́тя укуси́ла, тогды́ ка́же: кусь бо́жа ма́тка, чорт тя даў! і с тым долы́ з ду́ба упа́ў. До́кы она́диў пчо́лы, кум покла́ў те́рня: око́ло ду́ба вся́ды терня́чка. Цига́нин ка́же: на што то ку́ме кладе́те? а кум на то́є: ку́ме, мед бу́дете мета́ти, абы́ на зе́млю не упа́ў, абы́ на те́рню ся стано́внў!

(**Страбичів**). За цигани́на-ковал я́. Кум поню̂с (поны́с) до цигани́на плуго́ве желы́зо остри́ти, а цига́нин наостри́ў і ку́мови горя́чоє даў у ру́ки́ (ру́кы).

(**Страбичі́в**). За комара́ і во́ўка. Кома́р ку́сать, лем ма́ленько спі́вать. По̂шли́ комары́ д во́ўкови, імили му густи́ — а воўк одпро́шуваў ся, а́бы ішли́ гет. Они́ каза́ли: лем єдну́ ну́ту заспіва́ме па́нови велико-мо́жному, а во̂н ім каза́ў: прийды́т на Андрі́йів день. А они́ му каза́ли: тогды́ уже́ нам вели́кый є по̂ст!

(**Страбичі́в**). За югаса́, што шарканы́ побы́ў та слободи́ў го́род. Раз бы́ла єдна́ вдови́ця та быў в не́йі єде́н сын та не ма́ли што йі́сти, бо худо́бно ся дыя́ли та дес роздобы́ли ґендери́цы та спекли́ боґа́чик (по̂дпо́ра хлы́бови). Бі́дова́ли го́рько. А той хлопчи́ско, як по̂дрю́с, та пошо́ў дале́ко служи́ти, та на́яў ся служи́ти у єдно́го па́на за югаса́. Такы́й при́каз маў во̂д па́на, абы́ гнаў во̂вцы́ (ю́гы) за єдну́ го́ру в єде́н кра́сный сад. А в то̂м сады́ быў єде́н го́род заклятый, та бы́ли в то̂м го́роды́ три шарканы́ (— з га́да росте́ —). А во̂вцы́ по̂шли́ в тот садо́к па́сти. В то̂м садку́ трава́ бы́ла золота́ і вода́ золота́. Та золоту́ траву́ па́сли а золоту́ во́ду пи́ли. А бы́ли в сады́ три де́рева: єдно́ золото́є де́рево — так ся зва́ло — дру́гоє сріб́ерноє, тре́тєє диймантовоє. На тых де́ревах бы́ли три чі́чкы (ру́жи) кра́сні: золота́, срібе́рна і диймантова. А ово̂н — тот юга́с — почя́в руба́ти ба́лтоў тото́ де́рево, де бы́ла чі́чка золота́. Як руба́ў де́рево та уйшла́ шарка́нь с то́го го́рода та хо́тыла його́ іззы́сти а ма́ла шість голо́в ай бо во̂н тогды́ ка́же: чека́й, бра́те, ма́ло пого́стиме ся — а она́ йому́ ка́же; ба! чим бысь мня гого́стиў. А, ка́же, ма́у я ды́ла те́бе гости́ну до́бру. А во̂н взяў собі́ із до́му шість печя́в хлы́ба а шість фунто̂в солони́ны а шість лы́тро̂в шпірі́тусу. Та розняла́ собі́ роты́, всы́ шість, нара́з — а во̂н у ко́ждый рот вер пе́чяв хлы́ба, фунт солони́ны і лы́тер шпірі́тусу — та як она́ тото́ вшы́тко скельтува́ла та нара́з ся лем переверну́ла, бо ся упи́ла. А во̂н тым балтя́тьом постина́в всы́ шість голу́в. Та тогды́ то де́рево істя́в і ру́жу урва́у золоту́. Як урва́в, то задыв за клеба́н та то ся му ду́же сьвіти́ла за клебано́м. А у то́го па́на, што во̂н служи́в, бы́ли три кіша́сонкы (панны́) ду́же кра́сні, а тре́тя майкра́сша майме́нша. Ай

бо як вȫн тоті во̂вцы гнаў домȫв, та як быў на горі, дуже засвітила його ружа на панськый оболок, де тоты кішасонкы бывали (сидыіли, мешкали). А кішасонкы дуже його чекали, абы тоту ружу ім даў. Як прийшоў домȫв у двȫр, нагнаў вȫвцы в маштальню. Айбо майстарша загнала свою собоянку, обы продаў за гроши. Не хотыіў. Як не хотыіў, загнала пак середуща. Такый міх гроший му обіцяли, яко вȫн сам. А югас не хотыіў дати. Загнала майменша, та тȫ задарь даў, не хотыів дудкы брати. Она собі поклала той цвіт у погар, цвіт дуже усвітиў по хыжи так як лямпа, ще й лыіпше. А вȫн пак рано назад хотыів іти гет. Та рано каже пан: ци хочеш ще служити сыне? каже: пане! не хочю; кобых мы дали, штобых я просиў, дванадцять печяв хлыіба, дванадцять фунтȫв солонины, дванадцять лытрȫв шпірітусу. Та даў му вшытко. Та даў му сомарика з возиком. І вȫн собі склаў вшытко на возик тай іде з во̂вцями, во̂вцы сперед а вȫн с сомариком за во̂вцями. Та пȫшли назад у тот садок, де тот город быў. Нальляў во̂вцям воды, та во̂вцы пасли тай пили воду. А вȫн почаў рубати сріберноє дерево. Раз отворили ся желызні ворота на тȫм городы, коли пȫчне лызти шаркань з того города та д ньому (ід тому югасови). Гев, каже, пайташ, та ты мого брата учера укытив. Ідеме ся бороти, тко дужіший (дужісший). Та, каже, брате, ідеме: подь ще, най тя погощу на остатнȫм часы. Ба, каже, чим бысь ня погостив? Е, каже, брате, маў я, небȫй ся, маў я доста гостины дыіла тебе. Рознимай роты! Розняла дванадцять ротȫв, а югас у кождый рот вер печаву хлыіба, фунт солонины і лытер шпірітусу. Як югас усыпав у кождый рот, то шаркань упила ся та впала. Та пянȫй югас зрубаў головы вшыткы дванадцять. Языкы поодрізуваў, склаў у жеб (кишеню) а як ісклаў, то тогды дерево зоттяв сріберне, та ружу тоту сріберну, што была на верьху, урвав та задыів за клебан. Як вечур быў, та назад домȫв вертаў. І вȫн ще далеко быў вȫд паньского каштеля. та вже видыіли кісашонкы, што іщи красшу ружу несе. Тоті дві старші сердили ся дуже на майменшу, ож ім не хотыів дати за гроши а майменшій даў задарь обі ружи. Тогды югас тот вечур переночував, та пак у пана упросив двадцять чотыри печяв хлыіба, двадцять чотыри фунтів солонины і двадцять чотыри лытрів шпірітусу. Товды, як єму пан удаў, та склаў на возы та назад із во̂вцями у тот сад, де город быў. Тогды нальляў у вало̂в дейментовоїі воды, обы вівцы пили і обы деймантову траву пасли, та почав рубати деймантовоє дерево, на котрім была деймантова ружа. Тогды, як рубать, ворота ся желызні отворили, коли ся пȫчне сунути во̂дти шаркань — двадцять чотыры голов у нейі — сапать огньом із рота на того югаса. Каже му шаркань: гей брате, вжесь ми вкытив двох братȫв, укычу я, каже, теперь тебе. Та брате виджю я, ожь ты мене теперь загубиш. Ай, каже, ще на

остатнӧм ча́сы̂і пой, та ся погоститме. А, ка́же, чим бы ты мене́ по-го́стив? Е, ка́же, ма́ю я ды̂ла тебе, до́бру гости́ну! розними́й роты́! Як розняла́ роты́ та юга́с у ко́ждый рот вер пе́чаву хлы̂ба, фунт солони́ны, лы̂тер шпірітусу. А як шарка́нь то вшы́тко скельтова́ла, тай упа́ла, бо ся упи́ла. А вӧн ба́лтятьом го́ловы вшы́ткы постина́ў, язы́кы поудрізуваў два́дцять чоты́ры і склаў у жеб. Та тогды́ ся взяў та пӧшо́в у тот го́род, а там бы́ли у сы̂ньох на сты̂ні на кли́нку двана́дцять ключӥв. А вӧн ті ключи взяв та ко́жду хы́жу (цімрю) ты́ма ключа́ми поудмыка́в. А у двана́дцятӧ хы́жи золоты́й стӧл на середи́ны̂ і во́кӧл стола́ двана́дцять стӧльцӥв захры́плыхъ золоты́хъ. Та сы̂ў на єде́н. Поӧбзи́рать на сты̂ну — а на сты̂ны̂ ви́сить двана́дцять маж беґарӥв. А вӧн єде́н беґа́рь зняў та лу́снуў у стӧл, та яви́ли ся спе́ред нього двана́дцять і́ношӧв і ка́жуть: што пан прика́жуть? Обы ми тут йі́сти, пити і пла́тя, яке́ я хо́чу. До́раз му ся ста́ло вшы́тко, што тре́ба му бы́ло. Та там ґаздова́в тот юга́с, там обста́ў па́ном, як шаркань̂і побиў та слободи́ў го́род.

(Страбичів). Як Христо́с через дві душі загубиў село́ а св. Петро́ цілий рӧй розши́б у во́ду за єдну́ пчолу́. Колі́ пӧшли в єдно́ село́ Ісу́с с Петро́м та че́рез дві ду́ші Ісу́с загуби́в село́. А пото́му вже пчо́лы найшо́ў Христо́с на голу́зы̂. І ка́же Христо́с Петро́ви, обы́ голу́зку взяў іс пчола́ми. Ішли́ пак да́ле. По́трафило ся, што че́рез во́ду тре́ба было іти́, че́рез лаво́чьку, а єдна пчола́ вкуси́ла Петра́, а Петро́ розши́б всы̂ пчо́лы у во́ду, бы ся потопи́ли. Уйду́ть на бе́ріг, поӧбзи́рать ся Христо́с на Петра́. Пе́тре, ка́же, де тоти́ му́хы? А Петро́ повіў: Го́споди, єдна ня укуси́ла, та всы̂ пчо́лы розши́б у во́ду. А Христо́с ка́же: Не тре́ба было́ всы̂ погуби́ти, лем єдну́. Ты каза́в, на што я тӧлько душ погубиў а ты всї му́хы погубиў тепе́рькы че́рез єдну́!

(Страбичів). За то́є, як Христо́с рянно̂й ды̂вцьї присудиў пӧдлого чоловіка. Лежа́ў пуд гру́шоў чоловік, та лы̂нова́ў ся урва́ти грушки́ (грушкы́), та пак лем то́ту зйі́ў, што єму́ в рот упа́ла. Туда́ потє́м ішла́ єдна́ ды̂вка пла́тя пра́ти. Ісу́с іс Петро́м ішли́ та ка́же Христо́с то́му чоловікови: куды́ сесь путь і́де? а вӧн пӧдняў но́гу і ка́же: от-туда́! ного́ў указа́ў путь. Ішо́ў Христо́с с Петро́м да́ле, та пришли́ ід ды̂вочьцы̂, што пра́ло пла́тя та ка́же: ды̂вочько, куда́ сись путь іде́? а ды̂вочька ве́рла пра́йник та указа́ла Христо́ви, куда́ тот путь іде́. Та ка́же Петро́ Христо́ви: што мы тӧй ды̂вцы̂ да́ме за сесе́, што нам путь указа́ла? А то́го чоловіка йий да́ме, што лежи́ть пуд гру́шоў. А Го́споди, та того чоловіка йий шкода́ да́ти, бо пӧдлый. А, ка́же Христо́с, ке́дьбы обо́є пӧдлі, то бы загы́бли, а так бу́дуть жи́ти, бо она́ ря́нна, а вӧн пӧдлый. (Гл. Поезіи Николая Устыановича. Ч. І. Львовъ 1860. стор. 71. Провѣдѣніє (Изъ устъ народа. Притча вторая).

(**Страбичів**). Як Христо́с ночюва́ў іс сяты́м Петро́м у ґазды́ а жона́ вернуўши с ко́рчмы би́ла Петра́ двічи. Припроси́ли ся Христо́с іс Петро́м на нӧч до єдно́го ґазды́. Та легли́ на нӧч спа́ти. Христо́с люг за кӧш на єде́н бӧк, а Петро́ на дру́гый бӧк. Тогды́ ста́рша была жона́ од чоловіка. То чоловік быў до́ма, а жона́ в ко́рчмі пи́ла. Та пришла́ с ко́рчмы жона́ та звідала ся, што там за бета́нґи прия́в. Тот ка́же: подоро́жні люде. А она́ взя́ла беґа́рь та поча́ла свого ґазду́ би́ти. А як ся на ґаздыі наби́ла, та поча́ла Петра́ би́ти. А як ся на Петру́ наби́ла та ка́же: де той дру́гый, а́бых ся і на нӱм наби́ла. Ай бо Христо́с ка́же Петро́ви: Пе́тре іди́ сюды́, де я, бо бу́де тя зась би́ти. Ай бо Петро́ пушо́в, там, де Христо́с спав та тота́ жона́ наза́д Петра́ би́ла. І так сято́го Петра́ би́ла двічи.

(**Лу́чкы великы́**). За коро́ву з воло́м іспря́жену. Ґазда́ іспряг быў із воло́м коро́ву ора́ти, бо не ма́ў двох волӧв. Коли́ ма́ло уйшли́ коро́ва з воло́м, та коро́ва ся боя́ла по́ля: ду́мала што то вшы́тко йӥ ора́ти, а вӧл знаў, што лем (лише́) єде́н да́раб. Коро́ва ка́же воло́ви: небо́ре во́ле, широ́коє по́ле! а вӧл йӥй одказа́ў: єще́сь не ора́ла, та вжесь ся заср...!

Лу́чкы великы́). За чоловіка, што нюс у млын віко кындири́цьі та говори́ў нерозу́мно так, што три́чи го наби́ли. Чоловік нюс у млын віко кындири́цьі, та все каза́в: од віка вайтакӧ́в! од віка вайтакӧв!*) При путі́ сіяли пшени́цю, та тото́ учю́ли та се́рдили ся, ож вӧн про́сить, щӧбы ім од віка вайтакӧ́в ся уро́дило. Імили то́го чоловіка і у́били та каза́ли йому́, абы́ ішо́в путьо́м говорячи́: не ґо́нні быськте ни перевози́ти, ни переноси́ти. А там не́сли умерло́є. А ті, што не́сли, розсе́рдили ся, іми́ли то́го чоловіка та зась у́били його́! А пак повіли му: іди́ путьо́м говорячи́: тако́є бы не чюва́ти, не вида́ти. А там шла́ сва́дьба: а ті зась розсе́рдили ся, іми́ли його́ та зась у́били за тото́, ож вӧн про́сить, абы́ сва́дьбы не было ныі́ґда. Та да́ле пушо́ў пак у млын, ізмолоў зе́рно та принюс домӧв а идучи́ не говори́ў нич, бо три́чи го наби́ли.

(**Лу́чкы великы́**). Як то сяти́й Петро́ лыінова́ўся ізня́ти ґре́йцаря із землыі а пото́му мно́го разӧ́в іcхыля́ў ся зби-ра́учи чере́шньі, што Христо́с купи́ў за ґре́йцарь. Раз ішо́ў Христо́с іс сяты́м Петро́м путьо́м та пусти́ў ґре́йцарь єде́н зад се́бе. А Петро́ сяты́й ви́дыв ґре́йцарь тот та лыінова́ў ся ізняти́, бо ще сы́тый быў. А Христо́с купи́ў за ґре́йцарь па́к черешве́нь. Дак Петро́ сяты́й зго-лоднывів, а Христо́с все пущя́ў по єднӧ чере́шньі у по́рох на путь. А Петро́ все зняў та обду́ў од по́роху та все у рот вер тай зьзыіў. А як Христо́с

*) вайтакӧв = мірка, што бере́ млына́рь, таке́ мыто́.

усьі черешны уметаў — а то на́ доўго было — та як ўзбираў сятый Петро черешны вшыткы та пойіў, Христос каже: а што ты Пётре із заду збираш, што ты робиш? Я збираў черешні та йім! Бо Петро сятый гадаў, што Христос не видить, ож вӧн збирать черешны. Та каже му Христос: видиш Пётре, не хотьів єсь ся раз ісхилити та ґрейцаря зняти, а тепе́рь кӧлькось ся разӧв ісхылийў за черешнями!

(**Лўчкы великы**). Няй Буг прийме! (рӧзказ бабы, што вернўла была з ӧдпусту). Былам на ӧдпусты, знаєте: повернўлисьме путьом до многих церьков; у буксу [1]) верьлам двадцять ґрейцарӧв — няй Буг прийме! — нищим і ковдушам [2]) далам двадцять ґрейцарӧв — няй Буг прийме! — на слўжбу далам двадцять ґрейцарӧв — няй Буг прийме! — іскельтовалам [3]) двадцять ґрейцарӧв — няй Буг прийме! — а на Божоє [4]) далам двадцять ґрейцарӧв — няй Буг прийме! — і так чорт вэяў золотый сріберный!

(**Лўчкы великы**). Няй Буг прийме! (наріче баба на невдяку сусьіды). Цы не нагодувалам ти сироту? [5]) — няй Буг прийме! цы не помагалам ти копати? [6]) — няй Буг прийме! цы не помагалам ти прати? — няй Буг прийме! — цы не пушлам ти хлыіб іспечи, колись хвора была? — няй Буг прийме! Бог бы тя побийў! чорт бы тя взяў!

1) скарбӧну 2) жебракам 3) выдалам на пройідок 4) „до монастыря складають ся гўртом: купўють завісу (хоругов, фану), крест вадь дакоє украшенє: на Божоє“ 5) сирота = „дьітина ниже девять рокӧв, цы має отця, цы ныіт; хоть богатого отця, хоть худобного“ 6) кындирицю (кукурўдзу) копати.

(**Лўчкы великы**). За Юрка, цариного сына, до котрого ішли три голубкы. Быў де не быў єден царь, тот маў цариного сына а томў сыну *) имня было: Юрко. Та ішли ід ньому три голубкы; а то были (бўли) дывкы. Тоты дывкы посадили єдну грўшку серед царського двора. А там тот сын даў справити пӧстӥль красну та все ішоў там на нӧчь спати, та царь ся чюдоваў, де вӧн іде з бўрка (Burg) спати. Та загнаў собоянку, бы пудпозирала, де вӧн іде спати, Она пушла позирати, аж там три дывкы спали із ним. Та ўняла ножичьки з жеба та удрізала май старшӧ дывцы волося мало, та поклала в жеб та пӧшла та ўняла тото волося з жеба та указала царьови. І тоты дывки устали, та майстарша увидыіла, ож йӥ волося урізано тай сплакала тай пӧчала говорити: ож йі даў так обсмішити тай забрали ся тай пушли гет. І казали, обы желызні бачкоры пӧрваў, та не найде іх (не найде іх ныіґда). І вӧн тогды пӧшоў до-хыж та ізгойкаў на вӧтця собі. І тогды забраў

*) Подібно як пні на ъ (а) часто місто накінчика у в dativ-і принимають ови (після синови), так знов декотрі пні на ъ (у) нпр. сын, верьх иноді мають в дайнику накінчик пнїв на ъ (а) пр. сыну, верьху (так як равоу).

собі два міхы грóший тай чотыры кóны тай кóчіша (візникá) тай зáбрали ся тай шли дáле непрестáнно... фурт... ішли́ все дáле та надӧйшли́ на едéн лыс великы́й тай там стáли на обід тай на полýнне. Як одполудновáли, зáбрали ся та ішли́ фурт*) тым лы́сом великы́м. Та зострітив ся еден чьоловік тай звідали ся го, цы не ви́дыв дáґде іх дывóк. А тот ім одповів, ож не видыв іх. Тогды́ оні́ зáбрали ся тай ішли́ назáд дáле. І тогды́ дӧйшли́ до éнной̈і крáсной̈і зáгородкы і там стáли та пришлá д ним еднá старá бáба тай повіла кóчішови тай далá якийсь воровшáґ (зыля до ворóженя) та казáла му, абы́ тотó царськóму сы́нови даў ся напи́ти. Тогды́ як пришлó двана́дцять гóдин, та даў му ся тóго напи́ти і тогды́ вӧн уснýў вӧд тóго а тогды́ пришлá ід ньóму тота май стáрша дывка тай пóчала йогó зганя́ти. Вӧн не хотыіў устáти і тогды́ почалá йóйкати коло ньóго, онá казáла кóчішови, ож бы му повіў, ож онá бы́ла кóло ньóго. Тогды́ одклони́ла ся тай пӧшлá гет і тогды́ вӧн устáв, пóчав плáкати і тогды́ вӧн повіў кóчишови, ожебі́ го різаў ножóм, як прийде тотâ май стáрша дывка і тогды́ дрýгый день назáд прийшлá тотá баба та далá назáд му тóго зыля ся напи́ти і тогды́ прийшлá тотá дывка і пóчала назад го зганя́ти. І тогды́ пóчала назáд плáкати. І ýняла сáблю тай написáла, ожь обы́ тóго кóчіша тай тотý старý бáбу істя́ў. І тогды́ вӧн устáў тай прочитáў тотó писмó, ýняў сáблю тай істя́ў тóго кóчіша і бáбу. І тогды́ ся вӧн забрáў тай пóчаў іти́ гет. І тогды́ ішов та найшоў трьох люди́ — тотó бы́ли брáтя собі та вмер ім оти́ць та лиши́ў éнну шáпку такý, што кед поклáў на гóлову та го неви́дко, тай кóлесо такóе, што кедь стáти на ньóго та повісти: „де хóчю, там скóчю!“ кóлесо скóчить. Тоты́ трие̂ брáтя би́ли ся на тӧм, чия́ бýде шáпка та кóлесо. І тогды́ хлóпець взяў тотó уд них і повіў ім, жéбы пӧшли́ едéн на еднý горý а дрýгый на дрýгу а трéтый на трéтю. Та котры́й прийде скóрше, та тогó бýде. І тогды́ вӧн стаў на кóлесо та повіў кóлесови: де хóчю, там скóчю. Тай повіў кóлесови, óжбы скóчило ід тым трьом дывкам. І тогды́ скóчило тáмка. А тоты́ дывкы́ бы́ли в однӧм лысі у півни́ци. Та ýшла мéнша вон та уви́дыла йогó ож вӧн ідé і тогды́ згóйкала на сестрý собі, ож вӧн іде. І тогды́ май стáрша іми́ла ей̈і би́ти. Забы́ла вже бы́ла за царськóго сы́на. Та ýйшла і онá вон та попозирáла, ож вӧн іде. І тогды́ прийшлá ід ньóму тай обóяла йогó і поцыловáли ся і так жили́.

(**Пузняковцы**). Якý за шкóду ýдумаў вóўкови кáру чоловік, што маў жонý дýже джанґли́ву? Раз бы́ла еднá пáра: муж і жéна. Жонá бы́ла дýже джанґли́ва (свадли́ва) і все ся вáдила іс свойім ґаздóў. На бідý прийшóв воўк і зьзыіў чоты́ры вӧвцы с кошáры. Ґаздá ся боя́ў жены́ тотó повісти, бо знаў, ож, кедь повість, та пӧдла бýде

*) нім. fort.

его́ вече́ря — а́йбо затайі́ти не мож бы́ло. І так овӧн смире́нно ка́же свойій жоны́: Ай жӱнко, не добрі ся у нас ста́ло. Жена́ звідать ся, што тако́е? Я бым тобі повів, ай бо ты буде́ш ду́же серди́та. Жена́ звідать: што тото́? што тото́? Тогды́ ґазда́ ка́же: Та прийшо́ў воўк у коша́ру і зьзыі́ў чоты́ры вӧвцыї. Тогды́ жона́ зачне́: А бода́й бысь ся ґа́здо быў не ско́льчиў (о́бысь ся быў не насча́диў = не наро́диў), таки́й ты у ме́не ґазда́! Так то мены́ загоро́дишь коша́ру! Гото́ва пра́ця пропа́дать! На то ка́же ґазда́: цыть жо́но, перебу́деме мы тото́; там шко́да, де худо́ба І тогды́ взяў ся, пушо́ў до сусы́ды і позы́чиў едно́ желы́зо, іс котры́м во́ўкы іма́уть і так пӧдста́вив на тото́ місто, куда́ воўк зайшо́ў і лиши́ў там на нӧч. Ра́но прийшо́ў позира́ти і ви́дить, ож воўк ся іми́ў у желы́зо. І ду́же ся зра́доваў, ож вовк ся іми́ў. І так біжи́ть ід жоны́ і ка́же: ой, жӱнко! я бы ти щось (= штось) повів, айбо то не тако́е, ги учо́ра. Но што тото? до чьо́рта ты все мены́ якийісь новины́ прика́зуеш! А нуж слу́хай! я во́ўка, котры́й вӧвцы пойі́ў, імиў! — Цы цьі́ле? — Іди́! позира́й! — Жона́ пӧшла́ і ви́дить во́ўка у желы́зьі і ка́же: Хва́ла Бо́гу, штось го йми́в: тепе́рь, цы зна́еш што? тепе́рь у́думай таку́ ка́ру, обы́ усе́ жиў, обы́ ся усе́ му́чиў. Ґазда́ ка́же: та што бы тото́ было? кедь му йі́сти не дам, іздо́хне з го́лоду, ско́ро здо́хне. Кедь го би́ти бу́ду і так іздо́хне уд би́ткы. Тогды́ жона́ ка́же: што мены́ до то́го: дам ти три дни, у́думай таку́ ка́ру, ге-м ти каза́ла. Ґазда́ пу́йшоў і ду́мать і ду́мать; да́ле так собі́ га́дать: та цы тре́ба бі́лшу ка́ру, ги моя́: уд колі́-м ся ожени́ў, усе́ живу́, а́ле-м біду́у, та май лыі́пше бу́де, кедь я і во́ўка уже́ню. Тогды́ біжи́ть ід жоны́ і ка́же: та уже́ ка́ра на во́ўка гото́ва: нич не вчі́ню із ним, лем го уже́ню; бу́де жи́ти і усе́ бідова́ти.

(**Пузняковцы**). З а б о г а ч а́, ш т о п о м і н я́ ў п а с к ы́, я к п ӧ п с я т и́ ў н а В е л и́ к д е н ь п и́ л а ц е́ р ь к в и. Буў (быў) худо́бный чоловік та не мӧг собі́ мукы́ купи́ти на па́ску та ду́маў собі́: што роби́ти туй без па́скы? Приду́маў собі́, ож во́зьме едно́ де́рево і уру́бать (у́теше) ги е́дну па́ску і так вчини́ў. Пото́м яйцьо́м замасти́ў і понӱс на Вели́кдень сяти́ти. Стаў пі́ла це́рькви ко́ло едно́го богачя́, а бога́чь маў із пӧдлого жи́та чо́рну па́ску і увидьі́ў у сусы́ды худо́бного бо́льшу і кра́сшу па́ску. Тогды́, як ся худо́бный оберну́ў із га́ньбы (стыда́), поміня́ў паскы́. Як пӧп посяти́в паскы́, пӧшли́ домӧв, тогды́ худо́бный уви́дьів, ож у него до́бра па́ска і ка́же: Бог ми́лостивый посмотрі́в на ме́не і з деревля́нойі па́скы учіни́ў жи́тну! А бога́чь, ож укра́ў па́ску, та каза́ў: Бог ня пока́раў, ож ем укра́ў, па́ску, і пшени́чну переміни́ў на деревля́ну!

(**Пузняковцы**). І с к о т р о́ г о д е́ р е в а Х р и с т у́ х р е с т п р а́ в и л и? Колі́ прему́дрый Соломо́н буў за ца́ря, та пра́виў це́рьков таку́, обы́ тако́йі в світы не было́. Та ему́ тре́ба было́ тако́е до́ўгое де́рево, што

вöн не го́ден бы́ў тако́є найти́. А вöн го́ден буў чо́ртöм розка́зовати та скли́каў вшы́ткых чортöв, цы зна́вуть за тако́є дерево, ги єму́ было́ тре́ба. А чорты́ каза́ли, ож они не зна́вуть за тако́є де́рево. А пак ся о́звав єде́н чорт, ожь овöн зна́є за тако́є де́рево. А Соломо́н, тот ца́рь, каза́ў йому́, обы́ йшоў принести, а овöн каза́в, ожь єму́ не слобöдно́ тото́ кы́вати. А пак Соломо́н заклина́ў го живы́м Бо́гом, абы́ ішо́ў прине́сти, абы́ умöк (умы́к) іс корінько́м. Тото́ были́ три де́рева. Та чорт пак умöк та принюс ід церькві а Соломо́н пак тото́ де́рево потеса́ў тай тото́ де́рево не придало́ ся йому́ на це́рьков ни́ґды. Бо тото́ де́рево у́росло бы́ло із Адамо́вої́ головы́. Бо коли́ Ада́м быў хво́рый та звідаў його́ сын, што вам ня́ньо є, бо до́ти ни́тко ще не буў хво́рый — а вöн повіў сы́новы свому: я болю за ра́йськима благы́ма. *) А вöн каже: я вам ня́ню при-не́су ра́йські благи́. Та пушо́ў пак тогды́, ож пöде́ в рай. А там а́ґнел стоя́ў на ворота́х із мечо́м. Та кі́же му: куды́ ідеш? Іду́ в рай прине́сти ня́ньови ра́йські блага́. А а́ґнел йому́ каза́ў: тобі там не слобöдно́ іти́; чека́й тут, а я тобі принесу. Та пушо́ў пак ягнел та уломи́ў му три пру́ты іс тако́го де́рева, што сьім раз бöльшое уд сих дере́в, што и́нде росту́ть, окрем ра́я. Та даў му три пру́тикы-єдно́льиткы — што єдно́го льита у́росли — а вöн понюс вöтцю собі Ада́мови: ка́же: ге-де! няню! райскі блага́я. А оти́ць му взяў та й сплюў вініць та поцьілова́ў тот віни́ць та покла́ў собі на го́лову та уме́р пак. Тоти́ де́рева у́росли з тых трьох пру́тöв, што чорт нюс Соломо́нови на це́рьков. Та коли́ чорт мы́каў тоті де́рева, та Адамова голова́ (кöстка) с ко́рінько́м ся у́мкла. То тоті пак де́рева обста́ли коло це́рькви, ко́ло Соломоно́вої́, та там стоя́ли, до́кы ся Христо́с не ро́диў. А як ся Христо́с уро́диў та пак як го жиды́ му́чили та хотьіли роспина́ти на хрест та с то́го єдно́го де́рева, што стоя́ли ко́ло це́рькви, му спра́вили хрест — а з дру́гых двох, што стоя́ли, ще тым двом разбо́йникöм, што бы́ли роспя́ті іс Христо́м.

(**Пузнякöвцы**). Як то єде́н худо́бный чолові́к зы́мстиў ся на че́рцьох, ож хо́тьіли звести кра́сну жону́ му. У ва́реші Му́нкачі у єдного́ худо́бного чолові́ка была́ ду́же кра́сна жона́ та черцьі бы йі ду́же ра́ді взя́ти за фрайі́рку (за посе́стру). Та ко́ждый із неў говори́ў: цы бу́де йому́ за фрайі́рку та дасть йиў (йив) сто срібе́рных. А она повіла ґаздьі собі, а ґазда́ йив каза́ў, обы́ повіла ко́ждому, обы́ прийшоў ве́чур до не́йі, бо єйі ґазда́ пöйде у млын. Та обы́ повіла ко́ждому окре́ме, обы́ єде́н за дру́гого не знаў, ож пöде́ там. Та обы́ є́дному повіла, ож бы прийшоў у сьім го́дин ве́чур, а дру́гому у вісьім, а тре́тьому у де́вять і так да́ле за шо́ром ко́ждому, абы́ ішли́ у годи́ну єде́н за дру́гим. А йив

*) На запитанє: „што такое: за ра́йськими благы́ма?“ оповідач сказав: „за ра́йським добро́м“.

ґазда́ у́копау̌ у сьі́ньох за сьі́нныма две́рями єдну́ я́му глубо́ку, таку́, абы́ ста́ло двана́дцять черцїв (черцьі́в). Тота́ яма бы́ла ізве́рьха гузка́ а у спо́ды широ́ка. Та на ве́чур ґазда́ йӧв (йӧй) узя́в карба́ч, бо вӧн во́лы не мау̌ та пӧшо́у̌ во́нка та спря́тау̌ ся за хьі́жу, а жоньі́ собі́ повіу̌, ож як черни́ць при́йде, та бы тобі́ у́личиу̌ сто срібе́рных на стӧл а я бу́ду позира́ти на оболо́кы ізво́нка. А тогды́ лу́сну у карба́ч та повім: ві-во-га! А ты че́рцьови повідж: ідьі́ть па́не за сьі́нні две́ри і спря́чте ся, до́кы ґазда́ до́хыж при́йде. А вы па́не пӧде́те пак вон із за две́ри, як ґазда́ до́хыж при́йде. І так ся ста́ло вшьі́тко, як ґазда́ повіу̌. А черни́ць пе́рший ішо́у̌ за две́ри та там лем ізгремі́в у тоту́ я́му за две́рями. Та там стоя́у̌ у я́мі, бо у́йти з не́йі не го́ден быу̌: я́ма бы́ла глубо́ка. А ґазда́ пушо́у̌ наза́д із корбачо́м за хьі́жу та ся спря́тав. А як прийшоу̌ дру́гый черни́ць тай тот у́личиу̌ сто срібе́рных на стӧл. Та ле́два усти́г у́личити а йӧв ґазда́ лу́снув у карба́ч ко́ло о́болока та ка́же: ві-во-га! А черне́ць ка́же: де я ся тепе́рь дьі́у̌? А жона́ му ка́же: ідьі́ть па́не за сьі́нні две́ри, там ся спря́чте, до́кы ґазда́ до́-хыж при́йде. А пак вӧдти пӧдете вон, як ґазда́ бу́де в хьі́жи. А тот пря́тау̌ ся за две́ри тай упа́у̌ ід то́му че́рцьови у я́му. А вшьі́ткых черцїв бы́ло в манастыри́ двана́дцять. Та котры́й там у ночи прийшоу̌, та ко́ждый у́личиу̌ гро́ши та пря́тав ся за две́ри та ко́ждый там обста́у̌ за две́рями у я́мі до ра́на. А ра́но тот ґазда́ напха́у̌ там соло́мы у я́му та пӧльляу̌ на́фтоу̌ та запали́у̌ а зве́рьха із во́за за́кладкоу̌ за́клау̌ я́му. Та они ся там зафойтува́ли (задави́ли ся), та стоя́ли про́сто, бо па́дати ньікуды́ бы́ло, лем сто́яти ста́млять. А пак ра́но до то́го ґазды́ дали́ єдного́ гусаря́ на ква́ртьіль. Тот гу́сарь ка́же: ґа́здо, я у вас буду́ на ква́ртьіль — а ґазда́ йому́ ка́же: у мене не бу́дете на ква́ртьіль, бо у ме́не в ночи́ чорт пу́джать пӧд хьі́жоу̌. А гуса́рь ка́же: ко́бы прийшо́у̌ тепе́рь пу́джати, коли́ я туй буду́. Та у ве́чері дали́ гусарьо́ви вече́рю, обы́ ко́ло стола́ вече́ряу̌, а ґазда́ узя́у̌ мо́туз та одно́го черця́ засили́у̌ у я́мі за ши́ю та у́тяг вон та припе́р ко́ло о́болока во́нка. А сам пришо́у̌ до́-хыж. Та сьіу̌ на столи́ць та говори́у̌ іс гусарьо́м, до́ки гуса́рь вече́ряв а пак ка́же єму́ ґазда́: але́ уже́ штось пози́рать на о́болок! а гуса́рь хо́пиу̌ із кли́нка са́блю та у́біг вон та швак! в ши́ю то́му черцьо́ви. Та заго́йкау̌ на о́болок гуса́рь: но ґа́здо, не бу́де бо́льше пу́джати, бо я єму́ го́лову удтя́у̌. Та ка́же: де го дьі́ти? Понесьі́ть го па́не у Ла́торицю, та ве́ржте го з мо́ста в во́ду. А гуса́рь взяу̌ го на́ плечи та нӥс го, а ва́рта го зострі́тила, а зві́дали єго: тко то-то? а вӧн ка́же: я чорт! та несу́ черця́ в во́ду. Та ва́рта ся спобоя́ла. Та до́кы вӧн понӥс то́го в во́ду та вер, а ґа́зда до́ти у́тяг дру́гого черця́ з я́мы та покла́у̌ горі́ о́болока во́нка. А гуса́рь прийшо́у̌ у двӧр. А тот стои́ть горі́ о́болоком. Гуса́рь ду́мау̌, ож то тот, што вӧн вер го в во́ду та ка́же: ты ско́рше пришо́у̌, ги я? Та удтя́у̌ му го́лову на́зад ко́ло о́бо-

лока. Та дóхыж ужé не йшóў гусáрь, лем взяў го на плéчи нáзад та нӥс го в Лáторицю. А вáрта зась йогó увидыла, та кáже єму! тко там? А вӧн кáже: я! Вáрта йомý кáже: та тко ты? а вӧн каже: я чорт. Та звідать ся вáрта: што там несéш? А вӧн кáже: несý чéрця в вóду. А вáрта тогдыі пӧшла у манастыірь ізганяти черцӥв, ож чорт іх понóсить в вóду. А черцӥв (черцыів) не было вже у келийкáх, коли вáрта хотыіла ізганяти. А вáрта пӧшлá ід гýменови та повіла: пáне уставáйте, та ідьіть дáґде гет, бо черцӥв ужé-к не є! — А гýмен кáже: та де суть? А вáрта кáже: у водыі вже суть, бо чорт йіх положиў у вóду: мы видыіли. А гýмен устáў та сыіў на коня, на дéреша, та утыікáў у вáреш до Мýнкачева. А тот гусáрь ужé нӥс двана́дцятого черця у вóду та вер го з мóста. Та почаў іти гет. Чує вӧн: щось на мóстыі дубонить: а вӧн ся пó'бзираў а там ідé на кони чернúць-гýмен. А вӧн хóпиў коня за кантáр. Стӧй, кáже, ты на кони бігашь, та ты все скóрше пӧд хыіжоў, ги я. Тепéрь коня порубáу тай тебé. Та порубáў і коня і гýмена і зметáў у вóду. Но, каже тепéрь не бýдеш мáти на чӥм бігати. Та прийшóў гусáрь домӧв на квáртыіль до тóго ґаздыі. А ґаздá йомý кáже: де вы пáне гусáрь так дóўго былы, то я вас ходиў глядати. Я гадáў, ож і вас пáне вер чорт у вóду. А гусáрь кáже: дáйте ми ґáздо пóкӧй, нӥс єм го двана́дцять раз у вóду, а вӧн усé скóрше быў пӧд хыіжоў, ги я, та я ся чю́доваў, чомý вӧн скóрше дóма, ги я, а вӧн на кони бігаў, на дерешý. А я пак і дéреша порубáў і йогó, та вер єм у вóду та бӧльше не бýде пýжати ниґда. Та тому худóбному чоловіку обстáли тоти дванадцять сто срібéрных. Та тот ся пак чоловік заґаздоваў, што тепéрь не є лыіпшого ґаздыі, як вӧн.

Та тепéрь черцыі збирáуть малыіх хлóпцӥв (хлóпцыів) та ýчать на черцӥв, ож кедь чорт понóсить старыіх черцӥв, ож бы ся малі научили, обыі обстáли місто старыіх.

(**Пузняковцы**). Дві мыші полеві. Были дві мыши у пóли. Та в осени єднá собі носила нá зиму у яму прятати істи кендерúцю, а другá мыш не хóтыіла носити. А тотá кáже тӧй мыши: чомý ты собі не нóсиш істи нá зиму. А та кáже: нá що бы я носила: люде позвóзять кендерúцю домӧв а я по óсени нá зиму пӧду на пӧд та бýду готóвоє істи на подыі в рокаши (у кýпі). А як прийшлá зимá а тотá мыш ішлá у селó та на кéртыі ýвидыла мацурá, што сидыіў та дрімáў, а онá ся напýдила та утыіклá у пóле нáзад. Та кáже тӧй мыши другóй, што собі напрятала нá зиму. Та, кáже, кýмо, позычте ми тáныір мукыі, бо я ся ходила сповідáти ан-там ід черцьóви. А онá кáже: позычу вам тáныір мукыі та поведыіть мя ід черцьóви, обыіх ся ýсповідала. А онá йийі повелá та указáла із дáлеку мацурá. Та кáже: ідьіть кýмо, ге-гендє! чернúць, та мáло глухый, та го лáбкоў потыірмайте кýмо, та вӧн вас ýсповідать.

А мыш пришла́, та мацура́ потыр́мала, а мацу́р схо́пиў ся, як спаў та пробуди́ў ся та уви́дыіў мыш тай̆ зьзыіў й̆і. А тота́ дру́га мыш іздáлеку позира́ла; та пак ся верну́ла у по́ле та пак тоту́ киндири́цю она́ й̆іла че́рез зиму́, што тота́ мыш собі была́ напря́тала, тота́ мыш, што й̆ій̆і мацу́р іззыіў.

(**Пузнякöвцыі**). Як то раз вороб́ок вари́ў пи́во. Вороб́ок ка́же: лю́де пють па́ленку і вино́ а я собі наварю́ пи́ва. Та взяў вороб́ок єдно́ зе́рня із я́рцю та покла́ў у я́мку у во́ду. Та взяў собі копа́чик (прут ку́ртый̆) у рот та міша́ў тото́ пи́во, коли́ вари́ў у я́мцы. Поча́ў пак пи́ти з я́мкы та учіни́ў ся, што вöн пя́ный̆ тай̆ поча́ў ся у по́рох переверта́ти — а ма́чька уви́дыіла, ож вороб́ок пя́ный̆ та го іми́ла, А вороб́ок ся протвере́заў та ка́же: што ты ма́чько хо́чеш? а ма́чька ка́же: хо́чю тя іззыісти. Ка́же: мене́ тре́ба благослови́ти, а так мене́ й̆істи. А ма́чька ка́же: як тя благослови́ти? А вороб́ок ка́же: принеси́ ня до́хыж та здой̆ми́ та́ньір та покла́дь на стöл та мене́ покла́дь у та́ньір, та поотвиря́й̆ о́болокы тай̆ две́ри та пак бу́деш ня благослови́ти та з'іш ня. А ма́чька його́ принесла́ до́-хыж, покла́ла на стöл у та́ньір та пöшла́ та отвори́ла о́болок, а да́ле пöшла́ две́ри отворя́ти а вороб́ок ся схо́пиў іс стола́ іс та́ньіра та поле́тыіў на о́болок вон. А ма́чька пообзира́ла та лем ся почу́хала по за ши́ю, ож вже ныіщо́ (sic!) благослови́ти, бо вороб́ок поле́тыіў. Та ма́чька тепе́рь, кедь воробка́ и́меть, та бöльше го не благослови́ть, лем го з'ість ско́ро. А вороб́ок бöльше пи́ва не вари́ть, бо ся бо́іть, ож ся упе́, та ма́чька го іми́ть, а тепе́рь лем во́ду пє вороб́ок.

(**Пузнякöвцыі**). За є́дного мясаро́шського сы́на, што по́ходиў дале́ко, ментова́ў принце́зну уд шáтанöв, побожи́ў ся з ньоў і обста́ў за царя́. Быў в єднöм ва́реші мяса́рош (різни́к), овöн маў єдно́го сы́на і вöн то́го сы́на ду́же люби́ў і даў єго́ до шко́лы. Так вöн, тот сын, ме́но єму́ бы́ло Ка́роль, ся тепе́рь учи́ў на попа́. Але бо то́му мяса́рошскому сы́нови профе́сор ка́же: сы́ну, я тебе́ не го́ден учи́ти; бо ты тепе́рь бöльше зна́єш, як я. Пото́м пак сын пи́ше отцю́: ня́ню, я хо́чу да́ле ся учи́ти на кано́ника. Так стары́й̆ мяса́рош і єго́ жона́ говори́ли та ка́же жона́ єму́, ке́бы то была дыівка, тогды́ бы я й̆і комендерова́ла, а так коли́ вöн єсть хло́пиць, сын твöй̆, ты єму́ розкажи́. А тепе́рь стары́й̆ ду́мать, ду́мать і пи́ше до сы́на: зо́хаб вшы́тко і пой̆ домо́ із ошко́лы, подя́куй̆ та ты буде́ш до́ма мя́сарош, ты так буде́ш, як я єм. Но, Ка́роль тогды́ пöшо́ў до свого́ професо́ря і сказа́ў єму́, ож я хо́чю подя́кувати за слу́жбу, бо мöй̆ ня́ньо хо́че, што́бы я обста́ў до́ма. Но тепе́рь вели́ка ра́дость кано́никöм, ож сись подя́куваў. Та коли́ пак прий̆шо́ў домо́в, сказа́ў: мöй̆ лю́бый̆ ня́ньку, я до́ма єм тут. Тепе́рька ня́ньо єму́ ка́же сло́вом: сы́ну! тепе́рька учи ся мня́со руба́ти по фо́нтови, по два... Так овöн ся тото́ у́чить єде́н мі́сяць, два, на тре́тый̆ мі́сяць

вже ся вы̂учиў на леґіня́. Так мя́сарош ка́же: єще́ сы́ну ма́єш вандрува́ти два мі́сяцьі — та запи́шу тя до вандербу́ху, обы́ ты быў такы́й майстер, як я єм. Та молоды́й Ка́роль в недыльку Бо́гу ся мо́лить, прийшоў ід ньо́му няньо: сы́не, ка́же, што ты ся усе́ лем Бо́гу мо́лиш, ко́бысь уйшо́ў во́нка ме́жи люди на шпаці́рку — і ты бы чюў, што з дру́гых ва́решӧв хо́дять лю́де, майстры́, паны́, што ново́го є! Та бысь бо̂льше знаў та за́раз бысь собі до кни́гы записа́ў, та бо̂льше бысь знаў. Та ово̂н ся зобра́ў, як мяса́рошскый леґінь і пӧшо́ў на шпаці́рку. При́йде вӧн до касино́ва, де дау́ть йі́сти і пи́ти за гро́ши. Так си там сидя́ть двае́ хло́пы ко́ло стола́ — спе́ред них єде́н ту́цет ка́ртя і они́ ся́ ва́дять. Та тот єде́н у дру́гого у́граў гро́ши. Єде́н маў два́сто, другый чоты́ры сто. Тот програ́ў, што лем два́сто маў. Так они́ почали́ ва́дити ся и би́ти ся і пля́снули оди́н дру́гого по лицю́, так што кров із но́са почала́ течи́. На то ка́же йім мяса́рошӧв сын: на́ што вы ся лю́де бо́жі покерва́вили на ду́рных ка́ртях. А тепе́рь ка́жуть єму тоті́ два ленґарі́: што ты зна́єш, походи́ то̂лько, як мы походи́ли, би́ли ся і в Мо́скві, у Фра́нциї, у Тури́ччины, у Ньімі́ччины і в усьі́й Европі — та як ты тото́ похо́диш, тогды́ бу́деш зна́ти, за што мы ся поби́ли на ка́ртях. Так тепе́рь мӧй Ка́роль поду́мать собі́: я тото́ не добрі́ ро́блю, що си́джу до́ма і майсте́рства не го́ден у́казати, до́кля не пӧйду у світ вандрува́ти. А тепе́рь при́йде до сво́го ня́ня, до своє́йі ма́мкы і ка́же ім: паку́йте моє́ пла́тьічко, бо я іду́ на вандрі́вку. А ка́же му та́то: сы́не мӧй не йди, не йди!, бо ты по̂дло похо́диш! А сын ка́же: я му́шу іти́, бо я тогды́ не бу́ду ма́йстер. Но так ово̂н тепе́рь ка́же: но сы́не, кедь іде́ш, маєш гро́ши, пса єдно́го тарканистого і ово̂н тогды́ пӧшо́ў із грӧшми, іс псом у світ. При́йде у єде́н льіс вели́кый і вӧн око́ло хо́дить і на́йде собі́ єдно́ село́, зві́дає ся там люди́й: куды́ мож че́рез тот льіс іти́. Тепе́рь ка́жуть тоті́ лю́де єму́: Лю́бый наш па́не! не ідьіть у той льіс, бо там суть пропа́сники і там загу́бите ся. Ай бо вӧн ка́же: я му́шу іти́, бо вже і гро́ши не ма́у, та як при́йду домо̂, то бу́дуть ся сміяти і ня́ньо і вшы́тка про́щава, што я до́тӧль ішо́ў, за́кы в та́йстрі гро́ши-хльі́ба маў. Так вӧн ся забра́ў і іде́ з свойі́м тарко́м (тарка́тым псом) льіса́ми. За шість, за сьім днӥв ничь не ма́є йі́сти ни вӧн, ни пес. Так прийшли́ у се́мый день, на́йде єдно́го жобрака́, котры́й ішоў спе́ред ньо́го. Так собі́ Ка́роль ду́мать: хва́ла Бо́гу, што я найшо́ў жобрака́, ви́дко недале́ко бу́де ми кони́ць льі́сови. Дасть єму́ а́лмужку і жебра́к пӧшо́в туды́ свойі́м путьо́м, а Ка́роль свойі́м путьо́м. Та бо недале́ко при́йде і найде́ дру́ґоґо жебрака́. Но тепе́рь тому́ даў а́лмужку і знов ся розӧйшли́ тот туды́, а тот туды́. Айбо іде́ да́ле Ка́роль, на́йде тре́тього. І той єще́ гӧрший кара́ник. Даў йому́ а́лмужку, дара́бчик хльі́ба, што єще в та́йстрі найшо́ў а вже бо̂льше не маў нич. Та жебра́к у́йме єде́н па́лаш та одотне́ та́р-

кови шию. Айбо то Кароль позирать та почне плакати. Тогды каже жобрак Карольови: што плачеш, так і ты подеш, як ти пес пошоў. На тото Кароль ухопить нож і ударить лывоў рукоў уд себе, а тот жебрак каже: подвойи, потройи! (то значить: двічи, тричи удари). Айбо Кароль подумать: ож ты пропасник! не буду тя бити, помолю ся Богу. Помолиў ся Богу, а пропасник здох. Но теперька укопаў яму, положиў свого тарка у яму і загрїб. І того жебрака-пропасника у другу яму. Та теперь собі Кароль великого каміня положить на грїб пропасникови і там напише собі на камени, што то є розбойник. І с тым ся возьме і посадить вербу єдну на гробі свого пса. Теперь узьме ся і іде лысами сам, пса ныт, лем єдна душа. Так іде вон, коли сонычко заходить, видить єдну хыжку, думать собі, што там чорты - пропасникы. Прийде там унука: там старенькый, білый чоловічьок позирать книгы і Богу молить ся тот старенькый. Карольови пришло се ід серцьови так, што се Божий є чоловік. Кароль коўтаў у двери, обзирать ся старенькый горі на Кароля: што ты Карольку любый, боже дытя, тут глядаш? — Кароль повість старенькому, што я думаў, ож тут тоты трие чорты бываўть, што я днеська з них єдного забиў. Старенькый каже єму: Тото чорты были (були) — верни ся, сыну, назад, бо тут пропадеш у тых лысах, тут ще больше такых пропасников є. А Кароль казаў, ож вон іде дале, лем собі за тарком шкодуваў. Теперька старенькый єму каже: но сыну, та подеш завтра рано, а теперька будеме вечеряти. І стали на кольінки, Богу ся помолили, столик закрыли скатертьоў, і на рушнику ся стало вшытко, што треба. Опят Богу ся помолили і полегали на спочивок. І раненько Пан Буг даў динь, Богу ся помолили і стали, столик закрыв старенькый і каже: рушничьку, постав вшытко, што треба. Пофриштиковали і опят на ново Богу ся помолили. Каже теперь старенькый Карольови: я теперька дам тобі три псы тай с тыма подеш пак у путь собі. Як тоті псы пришли ід ньому, так тому дав мено: єден Дунай (старый пес), другий Драва, а третьій Тиса. Так овон тогды дасть Карольови єдну шкатульку масти і дасть йому єден прут мідяный (із самойі міди). Та мой любый Карольку іди с тыма трьома псами, обысь не йіў нычого, закы тоты псы не будуть йісти. Но так теперь Кароль іде уд рана до самого вечера, докы сонце не заходить. Прийде там у один каштель (фестунок), там два стражникы варту стоять. Каже Кароль: люде, цы можна бы тут переночювати? Дораз єден стражник пошоў уннука — там йіх было на шість сто, то были розбойникы: песьоглавцы Кутя-Татаре. А капитан каже: уннука єго треба привести сюды, буде нам на фриштик. Дораз Кароля привели до столика, дали єму вечерю. Кароль верже єдну ложечку псови а пес помахаў головоў: не треба йісти. Так єден на другого тоты(тоті) песьоголовцы позираўть, ож: тото псы не добрі

суть. Тогды́ пак ка́же копита́н Ка́рольови: тоті́ (тоты́) псы не мають міста ме́жи на́ми, та тре́ба йіх запе́рти у окремі́шнє. Так ка́же Ка́роль: Дуна́й, Дра́ва і Ти́са ідьіть на дру́ге місто там, де вас поведу́ть. Тай за тыми розбойниками пошли́ тоты псы до є́дноїі пивни́цы. І там йіх замкну́ли на ве́лькы за́мкы. І каза́ли Ка́рольови, ож пой за нами і так єго́ ве́ли на по́стöль од хы́жи до хы́жи на пятьдеся́ть две́рий — а в хы́жах лем зла́то і стрі́бро у ма́ґлах. Як там прийшо́ў на оста́тні две́ри і там ступи́ў упере́д сам та лем ся зва́жиў у пивни́цю є́дну, темну́, глубо́ку. Так собі тепе́рь ду́мать: Бо́же сяты́й, ке́бы тут были́ мо́йі Дуна́й, Дра́ва і Ти́са, та бы ми по́мöч дали́. Ай бо то псы учу́ли, што вöн Бо́га хвали́ть і почали́ две́ри 'дымыка́ти і удымкну́ли і пöшли́ вон із пивни́цы. І ка́жуть: пöдьі́м, Ка́роля слободьі́м! Пришли́ они́ до то́йі хы́жи, де Ка́роль ся закопа́ў у пивни́ци. Ка́роль уннýка лежи́ть, Дуна́й і́миў Дра́ву за ла́бу, а Драва Ти́су і зва́жили две́ри і кли́чуть до Ка́роля: ци ты іщи́ живы́й? Ой живы́й єм, ка́же, Бог вас приниїс. І у́тягли псы Ка́роля з пивни́цы. Ка́же єму́ Дуна́й: Ка́роль! розплети́ тот прут міднны́й, што ти даў старинниць і с тым іди́ та лармýй, штóбы ся вшы́ткы ізбігли на те́бе. Так вöн тепе́рь іде́ хляскаючи тым пру́том. А тоты́ розбо́йникы (чорты́) іду́ть ід ньо́му. Ай бо Дуна́й, Дра́ва, Ти́са у́хопили собі по є́дному за но́гы та бий вшы́ткыхъ, а Ка́роль собі тым пру́том ру́бать, вшы́ткы шість сто порубá́ў. Но тепе́рь ка́жуть тоти́ псы: вшы́тко тре́ба забра́ти, тоту́ мерши́ну (побитых розбо́йникöв) ізмета́ти до пивни́цы, де Ка́роль сидыіў. Тепе́рь гада́є собі Ка́роль, наби́рать собі злата, стрі́бра, позамыкать вшы́тко і печа́тку поло́жить: там не сло́бöдно никому́ іти́ уннýка, бо за́кляте. Тепе́рька за́браў ся і іде́ тым лы́сом впере́д іщи́ за два дни — та вöн вы́йшоў із то́го лыі́са. Ви́дить вöн єде́н ва́рош, до то́го ва́роша пöде. В тöм ва́реши на ко́ждöй хы́жи чо́рна за́става (смý́тна заві́са) є. Пози́рать вöн на єдну́ трахті́льню і вöн зві́дує то́го трахті́льника, што тут така́ смý́тость вели́ка. О, ка́же трахті́льник, о вели́ка тут є смý́тость, бо, ка́же, вже сімна́дцять ро́кöв, што во́йна тут бы́ла вели́ка, та наш цьі́сарь быў в во́йньі та утра́чуваў. Пришли́ пропа́сникы ід цьі́сарю: што нам даш, то тобі помо́жеме во́йну доко́нчити. Та што вам да́ти? — Тото́ нам даш, што ты не́ знаш, што ма́єш! — Та вöн тото́ записа́ў і с па́льця собі́ кров пусти́ў і покла́ў печа́ть. І у сімна́дцять ро́кöв пöде́ме за ним, за тим, што не́ знаш; тото́ бу́де на́ше. Так вöн у па́ру ты́жнїв, як доко́нчили во́йну прийде домöв та пози́рать на жону́ собі, на кралéву (у тяготі́ бы́ла) і запла́каў. Што ты ся мо́й му́жу так запла́каў. Йой, ка́же йий (цари́ци), тепе́рь ка́же, што у те́бе є в утро́бі, то не бу́де на́ше, лем до шісна́дцяти ро́кöв. Так тепе́рь за то́то у нас вели́ка смý́тость є. На то Ка́роль собі поду́мать: ка́же, цы мож бы тото́ тепе́рь мої лю́бі псы, сесю́ принци́зну слободи́ти, бо на дру́гый динь мае прийти́

вже ша́тан о деся́тōй годи́ны за принци́зноў. Так псы єму́ ка́жуть: мо́жно! возьми́ собі Хри́стово роспятя́ ї дві свічькы́. Тото Ка́роль собі взяв із бо́ўта (скле́па) і с тим пōшо́ў до то́го за́клятого го́рода, де шата́ны ходи́ли до ньо́го. Та там ма́ла принци́зна прийти. Ай бо Ка́роль пōшо́ў ра́но до то́го го́рода, де ма́уть принци́зну шата́нови дава́ти, так де́сять го́дин, звōны звōнять, принци́зну з вели́коў проте́сийоў веду́ть ша́танови. Ка́роль тоту́ шкату́льку вы́йме, во́зьме собі тоту́ масть, поло́жить на сто́лик. Че́кать там, па́трить: іде́ принци́зна з вели́коў пара́доў. Нара́з тота́ принци́зна заумлыі́ла, як поба́чила Ка́роля. А Ка́роль ід нūй присту́пить і ка́же: о принци́зно, не єм я ша́тан, а прийшо́ў тебе́ слободи́ти вōд ша́тана (чорта). Так тепе́рь моя́ лю́ба принце́зно, ма́єте стати так на світ, я́кєсьте при́шли. Так принце́зна до́раз своє́ пла́тя вшы́тко доло̄в і розплела́ воло́ся і Ка́роль во́зьме шкату́льку, помасти́ть єйі ма́стьов і поло́жить йі на столи́ць і дасть йūй кни́жку в ру́кы. Та, ка́же, моя́ лю́ба принци́зно, тут ся Бо́гу моли́ з кни́жкы, не позира́й нич. Та коло не́йі запали́ў дві сьвічкы, в середи́ну положи́ў Хри́стове роспятя́, она́ Бо́гу ся мо́лить, ай бо го́ла. При́йде у одина́дцятōй годи́ны вітерниця і чьо́рні ша́таны і там ста́нуть. Тко то-то? принци́зны не слободно́ брати́ нам? А Ка́роль ка́же: принесьі́ть собі писмо́ тото́, што царь даў пропа́сникови. До́раз за́гнали є́дного ша́тана за письмо́м. А дру́гы ша́таны там пообстава́ли в го́роды і посьіда́ли собі на столи́ць і там прили́пли. (Там было ты́сяч стōльцūв, а Ка́роль на ко́ждый столи́ць положи́ў ма́ло ма́сти). Но тепе́рька при́йдуть дру́гі ша́таны (на пять сто, на шість сто). Што такы́й є витє́зь, што не хо́че дати́ нам принце́зну? Ка́роль ся про́сить: да́йте письмо́, обы́ я ви́дыі̆у, якы́м спо́собом принце́зну преда́ли. І пōшо́ў дру́гый чорт за письмо́м і тре́тый чорт за письмо́м. Прийшо́ў ша́тан сам і письмо́ прине̄с. Каже Ка́рольови: цы ви́диш, тут са́ме ца́рьове імня́ і кров єго, печа́тка, ож принце́зна моя́ є, ша́таньска. Ка́роль тогды́ ка́же: я тото́ письмо́ не спозна́у у твоих рука́х. А вōн йому́ ка́же, Ка́рольови, ож: добрі позира́й! Ай бо Ка́роль ухо́пить йому́ письмо́ та поло́жить ко́ло сьвічкы бли́зько та поло́жить на по́ловінь, імило ся фурт то письмо́ і пропа́сникы почали́ ґвалт рева́ти, ож принце́зна уж не бу́де йіх. Ай бо Ка́роль во́зьме тот прут мідяны́й і почне́ бити тых ша́танōв. Дра́ва, Ти́са, Дуна́й, Ка́роль четве́ртый бють і руба́уть ша́танōв, они́ не мо́жуть борони́ти ся, бо прили́пли до стōльцūв. Так як всьіх побиў, лем єще о́бстаў ша́тан ве́лькый та ка́же: Каро́льку, пусти́ мене́ гет, я тобі ли́шу і принци́зну і го́род, вшы́тко, най я лем сам іду́ гет. Так тепе́рька Ка́роль: но напиши́ меньі ко́нтрат, ож тото́ вшытко мо́є є. Но ша́тан тото́ написаў ско́ро і печа́тку положи́ў: не хо́чю ніґде бы́ти тут. Тепе́рь як во́зьме ся Ка́роль, позбира́ть двана́дцять кади́ зла́та, двана́дцять кади́ стрі́бра, тепе́рька во́зьме собі з принце́зны тоту́ масть до шкату́лькы,

збе́ре і кра́сно ю умы́ў і наза́д пла́тьічко на ню даў. І она́ з своӥі шиӥі зняла де́йме́нты і ґрана́ткы, привяза́ла єде́н шо́рок Дуна́йови, а єде́н та́дык Дра́ві, а тре́тый та́дык Ти́сьі. І принце́зна єде́н пе́рстень іс па́льця стягла і тот пе́рстьінь переломи́ла на по́лы, ка́же: Каро́льку се полӧвка тво́я, а полӧвка мо́я. Та тепе́рька Каро́льку, пой зо мноў, ты ся зо мноў побо́жиш (бу́деш ся жени́ти). Ка́же на тото́ йӥй Ка́роль, я іду́ іщи́ да́ле, щем не вандрова́ў, поче́каш мене́ єде́н год (рӧк), три мі́сяцьі, шість днӱв (день). Кедь я ся не ве́рну, та тогды́ мо́жеш ся удда́ти, за кого́ хо́чеш (хоть за да́кого). Так она́ ся зра́довала, што она обста́ла уд ша́тана. Ай бо сьіла собі там на бры́чку і іде́ ра́досно домӧв. Айбо ко́чіш у́йме писто́лю та ка́же: моя́ ты лю́ба принце́зно, кедь тя чорты́ не взя́ли, та я тя во́зьму в живо́т. Ай повідж сво́му тато́ви пак тым сло́вом, што я тя ментова́ў (слободи́ў), ож я єм(ь) тот вите́зь. На тото́ принце́зна повіла: лем дай ми живо́т, най так бу́де, ги ты хо́чеш. Тепе́рь при́йде домӧв. Царь звідує: тко тя ментува́ў, доню? — Она́ ка́же: та лем ко́чіш. А царь обіцять до́чьку да́ти за ко́чіша. Та тепе́рька за́мкла ся до своє́ӥі хыжи, та ка́же так: ня́нько, я у єде́н рок, шість мі́сяцӱв і шість днӱв уддава́ти ся́ не хо́чю. Но, добрі там, і всьі ра́дууть ся. І ко́чіш нара́з ге́рцоґом стаў. Тепе́рь няй там герце́ґууть. По́дьме ід Ка́рольови. Ка́роль пусти́ў ся вандрова́ти. Ва́ндру́є уж рок, звідать ся там, де тота́ крайі́на по́льска, де вӧн валу́шный. Так йому́ ка́жуть: дале́ко ду́же є тота́ крайі́на. Та тепе́рь поду́мать: Льі́пше меньі́ ся верну́ти наза́д ід сво́йӥй принце́зньі. Ве́рне вӧн ся на тот час у тот ва́реш, а там є вшы́тко черле́но, весе́ло, ба́нды гра́уть. При́йде до трахтьі́льньі, звідать ся трахтьі́льника: што тут є ново́є? Ка́же трахтьі́льник: о вели́коє! я вас іспо́знам; вы тепе́рь рок, шість мі́сяцӱв і пять днӱв бы́ли; та мо́й лю́бый па́ночьку тут бу́де ся оди́н (sic!) ко́чиш бо́жити з кральо́вноў дьі́вкоў, бо тот йӥі ментова́ў уд ша́тана. Так тепе́рька — вӧн ка́же — там буде́ вели́ка тра́хта і нам бы там добрі пӧйти́ на вече́рю. Ка́же трахті́рош (трахтьі́льник): не такы́ там іду́ть, ги мы, там лем вели́кы паны́ герцо́ґи. Ка́же Ка́роль трахті́рошови: та як бы́сте ся заста́вили, ож бу́деме там. А трахті́рош ка́же: заста́вме ся. І заста́вили ся. Напи́ше Ка́роль ка́рточьку ід принци́зньі: Мо́я лю́ба принце́зно! Я ужь тепе́рь прийшо́ў, ма́єш меньі́ за́гнати на вече́рю вшы́тку стра́ву. Тай тепе́рька заже́не Ти́су: моя́ лю́ба Ти́со, іди́ там до принце́зны. І Ти́са пӧшла́ до бу́рку*). Принце́зна позира́ть на о́блак і увидить Ти́су. Тогды́ скоре́нько прибі́гне і поцьілю́є Ти́су. До́раз тото́ письмо́ з коша́рика во́зьме, што быў заві́шеный на Ти́сьі, і письмо́ прочи́тать, ож Ка́роль тут є. Кому́ є вели́ка радӧсть, як принце́зньі? Закли́че ку́харя, з ко́ждоӥі стра́вы до одно́ї

*) Burg.

фінджі (до одного пугарчика) набірать і до кошарика іскладе. Так она пише єдно письмо: Мӧй любый Кароль! Хвала Пану Богу, што ты ся вернуў, то є моя радость, бо я заўтра мала ся побожити з одным кочішом (фірманом). Та заўтра о десять годин, як служба стоїт, там маєме ся побожити, обы ты там быў. Но так она тодык спаковала Тисьі у кошар. Тепер дасть кошарик Тисьі і пустила Тису вон, Тиса взяла і принесла Карольови до трахтьільні. Трахтирош позирать і побільыв: ож я утратиў свою заставку. Кароль на нього позирать: не бой ся мӧй трахтьільнику, не бой, меньі не треба твого каштелю! Подарўваў єму вісьім мільыонӧв, то будуть бӧжі і твоїі! Кому є тепер велика радость, як трахтьільникови? Як то теперька банда перша пришла там іграть до Кароля, грали до пӧвночи. Потому банда пӧшла гет. Они полягали і спали до рана. Рано, як пан Бӧг даў динь, ізобрали ся на фриштику, пошли до церькви, де кральовна мала ся божити. І Кароль там прийшоў іс трахтьільником і они там позираўть. Прийде там владыка божити їіх а принцезна з'охабить младого і пӧде ід Карольови, хопить його і пӧде ід владыцьі. Ізвідає владыка, што то є новоє? Каже на тото принцезна: я ся з сим маю побожити. І так ся побожили і ідуть домӧв на обід. І трахтирош і трахтирошка і тоты три псы і Кароль сьіли собі там із принцезноў у рокаши (у купі). Там як стали обідовати, было їіх тристо душ. Так тепер по обідьі каже принцизна словом: што бы такый заслужиў чоловік, што бы таку пару, як мы, розорваў? На то каже кочіш: нич не треба, лем два коньі привязати, єден на єдну руку, другый на другу, єден на єдну ногу, другый на другу, штобы єго розорвати. Та на себесь, каже, повів. Ты маєш тот хлыіб іззьісти. Теперька розвязала тоту хустечку, што там перстьінь быў, а Кароль свою; пак положиў тотьі дві полӧвки перстеня разом. Потом пак каже принцизна: тоты псы мене ментовали тай Кароль. Тогды Кароля обкороновали і тогды Кароль пак там обстаў за царя. Вӧн там царюваў єден рок і вже собі будоваў тот город (фестунок) і вӧн раз ся забраў з воськом, та пошоў до свого тата. Іщи його татко живў і матка і вӧн тоды, як пак там прийшоў, каже: ходьіть ізо мнов там, де я живу. Так тепер они продали свою худобщину і тым путьом везе Кароль свойіх родителӱв тыма великими лысами. Прийде вӧн там, де того шатана забиў. Тут каже мӧй любый татко і ма люба матко, тут моя смирть перша была. А тут тарко наш лежить, де тота верба є. Тепер ідуть лысом опят, прийде до тоїі хыжкы. Тепер каже тут єм ночував і тут ня благословив старинець божим словом. Я тепер іду єму подякувати. Прийшоў, уклониў ся старенькому. Но мӧй любый Карольку, добрісь ся Богу молиў, та тоты три псы слободи, обы не были псы. Та каже Кароль йому, та як можу їіх слободити? Каже йому старинець: поодтинай їім головы мечом.

Та вӧн поврýбоваў гóловы псӧм, із тых псӧв три гóлубкы стáли, погýркали, хвалńли Бóга і взялń ся і полетыли на небесá. І Кáроль кáже: ты старéнькый ідń з нáми. Ай бо старńнець кáже: менé Бӧг покарáў, меный не слӧбӧдно з ýдти ітń. Слободń і менé: айбо і меный шńю одотнń. Тепéрька Кáроль ýдтяў старéнькому гóлову та із тогó старéнького стаў золотый гóлубок і взяў гýркати, дя́ковати Кáрольови і так стрепáў і полетыў на небесá. І забрáли там вшыткo і книгу і рушничóк, што йі́сти даваў і с тым ся зáбрали і пӧшлń там, де песиголовцы былń. Кáже, моя́ нéнько, мáмко, тут моя́ другá смирть былá і тут менé тоты́ псы ментовáли уд смéрти. Тепéрька даў ýносити злáто, стрі́бро вшыткo а на тот зáклятый гóрод насыпаў вапнá і нальляв воды, штóбы вшыткo ýгоріло. І так пришóў пак домӧв до свóго тéстя і там почáў лю́дям давáти зóлота і стрі́бра і там царювáў.

(**Дункóвиця**). Про „куку“. Дáвно было, такый звір „кука“ губńў пóтята ушыткы — а зазýля пӧшла позирáти тóго кýку та найшлá йогó: вӧн ужé іздóх быў, тай імńла на ньóго клńкати: кýку! кýку! хотыла звідати ся, цы спить, цы встáне, цы здох. Айбо вӧн не вставáў, бо здох. Тогды́ прийшлá ід пóтятӧм, ід вшыткӧй птńци і повіла: от іздóх кýка! Но та тепéрь ты бýдеш так співáти, ги тóму імня́ было — так присудńла вшыткa птńця — і дыти не бýдеш собі годувáти, у котрóє гнызд́о ізнесéш, то то пóтя хоть кóтроє мáє твóйі дыти годувáти, за тотó, што ты пӧшлá пообзирáти тóго нáшого загубńтеля, цы здох, цы живé. За тотó ти дыти годувáти бýдеме хоть кóтроє. — Д.

(**Дункóвиця**). Як то раз два брáтя, єдéн худóбный, дрýгый богáтый, просńли огнń у дванáдцятьох людńй (місяців). Быў єдéн худóбный чьоловік тай єдéн богáтый та брáтя собі былń (булń). Та тот худóбный пӧшóў огнń просńти у тóго богáтого. А тот богáтый кáже: не дам я тобі огнń, ідń там у хащь, там є дванáдцять людńй та там дӧстáнеш огнń. А тот пӧшóў, кáже, дай Бóже здорóвля! А лю́де му одповіли: дай Бóже і Вам! а пак звідали ся уд ньóго, кóждый із них кáже: но повіжте мены́, котрі місяцы́ май мńлі у Бóга. А чьоловік кáже: якый Пилńп, такый Мáрот; усы́ єднáкі в Бóга. Та тогды́ кáжуть: та держі́ть пéтек, та чьоловік подержáў пéтек та насыпали му грани в пéтек — та кáжуть: не пӧздрі́ть пéтек, лем дóма пӧд кошóм; та кáжуть: два ýглики грáни бýдуть а дрýгыйі два грóши. Тот чьоловік зáгнаў собі хлопчńще до стры́я віка просńти, ож бы міряти грóши. А тот стрый кáже: та ýдкы вы грóши набрáли? А хлóпиць кáже: гнáлисте мóго ня́ня туды́ ід тым лю́дьом на огинь. А вӧн пушóў та дáли му огнń і грóши. Тот богáтый даў віко та денцé та зальля́ў в хыжи огинь водóў та пушóў і вӧн просńти огнń, ож і єму́ дадýть огнń і грóши. Пушóў і кáже! Христóс воскрéс! А тоты́ лю́де йому́

ка́жуть: во і́стину воскре́с! Та ка́жуть му: по що ты пришо́ў? А чьоловік ка́же: што бы́сте ми дали́ огни́. А тоты́ му лю́де ка́жуть: повіжь нам, котрі у Бо́га май місяцы ми́лі? А тот ка́же: Пили́п на віко прили́п, Ма́рот узя́в Бог на́ рот! Но, та взяли́ му тоты́ два місяцы і насы́пали в пе́тек гра́ни. Ка́жуть му: не пöзри́, лем до́ма пуд стріхоў. А тот пушо́ў. пізрі́ў пуд стріхоў, а грянь са́пнула із пе́тека по́ломениў та згоріла хы́жа, тай ізгорі́ў і вöн і ды́ти му і жона́ му.

(**Заріча**). Чому́ осе́т кличе ся „чорто́вое насы́ня“. Коли́ посы́яў чорт ове́с та зайшо́ў десь пöд мöст та все там говори́ў: ове́с! ове́с! Ай бо пак Христо́с іс Петро́м ішли́ че́рез тот мöст та ма́ло здубоны́ли (зду́бкали) а вöн ся напу́диў, та ка́жуть му тогды́: як ся зове́ твоє́ насы́ня, штось посі́яў? А вöн, як ся запу́диў, та ка́же: осе́т! осе́т! Ну, ка́же му Христо́с, най бу́де тобі осе́т. Од то́го ча́су чорто́вое насы́ня: осе́т.

(**Вели́кый Ракове́ць**). За о́пиря. Юрко́, ракове́цкый чьоловік, нӥс сöль варе́ну та стрі́тиў у хамнику́ є́дного мараморо́шского чьоловіка з На́нкова тай ка́же му: меньі стра́шно само́му іти́. А тот му говори́ть: не бöйте ся нич, я сам опір; кедь вам ся што потра́фить, обы́сьте ся вступи́ли іс пе́рти, іс хожа́ю, а кедь є́сьте не го́дны, обы́ лем но́жик у вас бы́ў та забийте му пра́во в че́рево. Ай пöшли́ домо́в, та посади́ў тот Юрка́ на ла́вицю і за́чали ӥсти. Та Юрко́ ӥі́ў капу́сту, а тот ӥість бука́тку (ва́реное мня́со). Як тот лем раз отвори́ў рот, по́чала кров свиста́ти із но́са і ро́та̀ єму́. А жона́ му ся схо́пила, взяла́ ремінь із гря́дкы та побігла ід ньо́му та обтя́гла го тым реміньо́м тай ру́ку йому́ обви́ла, тай розщи́б ся собо́ў, так ги бы уме́р. Жона́ покли́кала Юрка́, бы помо́г єго́ поне́сти на піч. Там скла́ли єго́ ги умерло́го. А Юрко́ лӥг спа́ти собі та в ночи́ уста́ў тай пак пöшо́ў спе́ред зöр, бо па́зиў доро́гу. А той о́пір обста́ў в хы́жи та до́дня пак знов верну́ў о́пір у ты́ло, бо то не першинка́ єму́ была́ так у́ходи́ти і упя́т верта́ти та по́ земли ходи́ти.

(**Вели́кый Ракове́ць**). Як то Христо́с іс Петром ночува́ли у є́дного чоловіка, та в ночи́ верну́ла з ко́ршми зла жона́ і би́ла Петра́ двічи. Жона́ была́ пяни́ця у чьоловіка, та пöшла́ д ко́рчмі. Ай Ісу́с Христо́с іс Петро́м проси́ли ся у чьоловіка, ци не прия́ў бы ӥх на нöч. Вöн ӥм ка́же: я быx че́сні ґазды́ прия́ў, ай бо в ме́не зла жона́, при́йде в ночи́ пя́на, та бу́де ломи́ти (ви́скати) і би́ти. А они́ ка́жуть: ничьо́го, чей мы переспиме́. Укла́ў ӥх на по́стыіль (по́стӥль), та Петро́ лыг із кра́ю на по́стыль, а Христо́с ід стыні́. Прийшла́ она́ домöв в ночи́ з ко́ршмы, та почала́ крича́ти: што (що) то за ленґарі там сплять? А овöн ка́же! цить! жо́но, то че́сні лю́де ду́же, подоро́жні. А она́ пöшла́ та Петра́ бий із кра́ю! Та наби́ла ся Петра́ та лиши́ла. Да́ле ка́же Христо́с: іди́ ід стыні́, бо у́пят тя і́ме та бу́де би́ти.

Як ся обміня́ли, ай она́ ка́же: би́лам то́го із кра́ю, та то́гом не ки́вала, што пи́ля стьіны́. Та у́пят пошла́ ід Петро́ви та впят би́ла. Так Пе́тра би́ла двічи. (Порівнай оповіданє з Страбичева на стор. 131.).

(**Вели́кый Ракове́ць**). За́што жиды́ не йідя́ть свиньі? Раз прийшо́ў Христо́с до жидӧв на гости́ну. А жиды́ замасти́ли у піч жи́дку та звідали Христа́: што там зама́щено в печи́? А Христо́с ка́же: свиня́! Жиды́ по́чали ся сміяти, ож Христо́с не вгаву́ў. Раз отвори́ли піч і ви́дять, што там свиня́ с порося́ты вчіни́ла ся з жи́дкы... За́то тепе́рь жиды́ не йідя́ть свиньі, бо то йім кӱтка (кӱтка = тїтка).

(**Вели́кый Ракове́ць**). За́што жиды́ пістриґова́ті? Раз Христо́с прийшо́ў опя́т до жидӧв у гости́ну. Прине́сли на стӧл когута́ у по́ливцьі. Жиды́ собі гада́ли, кобы́ сесе́ Бог, та мӧг бы учіни́ти, обы́ сись когу́т закукурікаў. Христо́с уви́дыіў гадкы́ йіх і раз когу́т ізлопо́че кри́лами і закукурі́кать. По́ливка розбри́зґалась по жи́дӧх і уд то́го ста́ли жиды́ пістриґова́ті.

(**Ільниця**). Три бра́тя, два розу́мньі а єде́н дурны́й пішли в світ та за́йшли до ца́ря, што маў дочку́ на выданю. Розу́мні не вміли брехати запы́тані царьом і царь ізвельіў, обы́ злоу смертьоу погы́нули. Дурны́й яў бреха́ти горазд та царь даў за ньо́го свою́ дьівку. Были́ в є́дного чьо́ловіка три сыны́: два были́ розу́мні а єде́н быў дурны́й. Та то быў чьоловік убо́гый. Та забра́ли ся тоті три сыны́ в світ. Та вчю́ли раз, што у є́дного ца́ря є дьівка. Та так бы́ло, тко вгане́, што овӧн (царь) бу́де ука́зувати, та обы́ тото́ непра́вда, та кедь угане́, та дасть за ньо́го дьівку, а кедь не угане́ та злоу сме́ртиў погы́не. Та зобра́ли ся тоті три бра́тя іти́. Та царь у́казаў пе́ршому це́рьков таку́ высо́ку, што на́ сьвітьі тако́йі не бы́ло. А царь ка́же: цы ви́дыіў єсь тако́є? А овӧн каза́ў, што не ви́дыіў. Як каза́ў, што не ви́дыіў, та тогды́ царь даў його́ за́стрілити. Та пушо́ў до ца́ря другы́й. Пото́м указа́ў царь і тому́ це́рьков тай є́дну капу́сту то́му указа́ў таку́, што ныіґда́ тако́йі на́ світьі не было. Та звідаў його́, цы ви́дыіў тако́є. А овӧн каза́ў, ож не ви́дыіў. Та даў його́ за́стрілити. Пушо́ў пото́му тре́тый, дурны́й. Та указа́ў му це́рьков: ка́жи, цы ви́дыіў ты таку́ це́рьков да́коли? А вӧн каза́ў так, ож у ня́ня хы́жа не така́ была́, ай коли́ єм побива́ў та тота́ побива́чька упа́ла із верьха́ та дыірочка ся на нїй учіни́ла та ґо́вря (бу́сько) учіни́ла гныздо́ та та́мкы ізнесла́ ся тай у́си-дьіла тай поле́тьіли ґо́врі малі тай ш'е на зе́млю не могла́ упа́сти (побива́чька). А пото́м повӥх го ід капу́стьі та указа́ў му капу́сту та ка́же му, цы ви́дыіў ты да́коли тако́є (капу́ста была́ тве́рдо вели́ка). А овӧн каза́ў так: А сесе́, ка́же, лем капу́стиця; у мо́го ня́ня, ка́же, така́ была́ вели́ка, що двана́дцять сыл напоуни́ли собі гордо́ви (бочькы́), та іш'е

два́дцять і чотырьо́м череда́м было́ йі́сти. Тай по два́дцять кошӧв іш'е́ обста́ло ся. Пото́м повӥх го ід ды́ни. Ка́же, цы ви́дыі̆у ты таку́ ды́ню? а вӧн каза́у так: і се лем ды́нька; у мо́го ня́ня така́ была́ ды́ня, що два́дцять і вісьӧм сыіл (сӥл) єдна́ полови́нка, як ростяли́, та залегла́, а дру́га два́дцять і ві́сьӧм. Та тых ушы́ткых сыіл было́ пятьде́сять і шість. Та пак тогды́, як тото́ угану́у, та даў царь за нього дыі́вку та пак жили́ та пак і тепе́рь живу́ть, кедь не уме́рли тай я там быў, та там было́ тако́є черело́, што (що) мене́ у́дти принесло́, там было́ помело́, та от путь за мноў замело́.

(**Ільниця**). Така́ собі́ пусти́чька! (те, що Галичанин зове: три́нди-ри́нди — а Українець: курзу́-верзу́). Коли́ я ся хотыі̆у ро́дити, та ма́мка йі́ли бы бы́ли паленя́т пшени́чных хоть галушо́к, та пшени́цыі ніґде́ не было́ дыі на́ небі. Та я ся яў тве́рдо жури́ти, як у́йти на не́бо за пшени́цеў; та была́ єдна́ чорно́быль на по́ли; така́ вели́ка до не́ба... та улыіз я горі́ тоў чорнобы́леў на не́бо. Там да́ли меныі двана́дцять міхӧв пшени́цыі, такы́х до́вгых, як мы́шачі хвосты́ а по на пядь не по́уні; склаў я тото́ на плече́ і іду́ домӧ(в). Прийшо́ў я там на ото́ мі́сто, де отта́ чорно́быль была́, а черьва́к пудйі́в та упа́ла долӧ(в). Журю́ ся я, як у́дти ізойти́, айбо є у ме́не на пядь моту́зка, лыізу бо я тым, а ото́ ку́ртоє, іми́ў я з горы́ прирыва́ти а долӧ дото́чувати. Но́ так ле́дви я у́дти ізлыі́з. Ай бо вже тоту́ пшени́цю моло́ти. Ай бо пошо́ў я у млын, а млына́ до́ма не́ є, млын пошо́ў на я́годы, ай бо йду я за млыно́м, ви́жю я на слі́ві чоты́ры моло́тникы моло́тять горо́х, та горо́х у не́бо іде́ а шу́міл долӧв паде́. Сто́ю я та́мка та зрю та ду́же ся чю́дуу, ож як тото́, бы горо́х горі́ ішо́ў а шу́міл обыі́ долӧ(в) па́даў. Ай бо так я ся там за́здріў, що (sic!) ізня́ў я го́лов долӧ та яў об'іска́ти у́ши. Ай бо ни́кнуў я на со́нце, а со́нце над за́ходом. Ай бо іми́ў я бі́гнути за млыно́м. Ай бо го́лову забыі́ў єм там. Іми́ў я цвяк та попы́таў єм, а головы́ не́ є; верну́ў ся я та́мка за голово́ў. Ай бо я верну́ў ся — а голова́ пасе́ в траві́. Кли́чу я го́лову, не хо́че іти́. Іми́ў я, нарва́ў травы́ у ру́ку та прилуди́ў го́лову ід со́бі. Тай іми́ў єм тай покла́ў єм на ши́ю. Та йми́в єм бі́гнути за млыно́м. Та найшо́ў єм млын, а млын я́годы збира́ть. Поклы́каў я млын та змоло́ў пшени́цю. Та принӥс єм домӧ муку́ вже. Та ізвари́ли паленя́т. Та вже тогды́ йі́ли ма́ма паленя́т. Ай бо заба́гла єйі́ печени́на а із го́лубцӥв. Ай бо чю́ў, аж у дыілу́ суть го́лубцыі, ай бо такы́ пече́ні, што лем йі́сти. Ай бо пха́у ру́ку у ту спару́ у де́рево, де оти́ суть го́лубцыі. Ай бо рука́ не ста́є. Пха́у го́лову — не ста́є, пха́у но́гу — не ста́є. Ай бо іми́ў я, та залыі́з ізо́всыім. Та йми́ў, ізорва́ў єм у соро́чьку го́лубцыі. Ай бо пха́у у́тти (удти) ру́ку, уже́ хо́чю іти́ гет, ай бо рука́ не ста́є; пха́у го́лову, не ста́є; пха́у но́гу — не ста́є. Та и́ншак не было. Та пушо́ў єм домӧ. Та взяў єм топӧр та у́рубаў

єм ся. Та принӱс єм домо̂ го́лубцы. Та пак ма́мка йіли, та па́к так онь мене́ вро́дили.

(**Ільниця**). Три бра́тя Васи́ль, Іва́н і Миха́льо ма́ло дурны́й, што проси́ли у старо́го дыі́да огни́. Бы́ли (бо̄ли майже бу́ли) в ме́не ще два бра́тя; єде́н быў Васи́ль, а дру́гый Іва́н, а я быў Миха́льо. Та по̂шли́ мы з во̂вцями, та отти́ два бы́ли май розу́мні, а я быў ма́ло дурны́й, бо малы́й єм щ'е быў. Та па́даў до́ждж тве́рдо. Та вве́чері, якєсме нагна́ли у коша́ры во̂вцы, та хотьі́лисме огни́ (огне́) кла́сти, а шва́блики не хотьі́ли ся іми́ти. А єде́н дыі́до стары́й накла́ў огни́ ай дале́ко уд нас. Пушо́ў тот ста́рший Васи́ль, яў проси́ти огне́, каже: дыі́дику, бу́дьте такы́ до́брі, да́йте ма́ло огни́ розокла́сти. А дыі́до йому́ так пові́ў: ож сы́не дам ти, кедь пові́шь ми непра́вду. Ай бо во̂н не знаў каза́ти непра́вду. Та повіў му так: сы́нку, лыіга́й лем сюда́. Той лӱг, та горі хребто́м му реміне здер с ко́жи, та не даў му огни́. Ай загна́ў го, обы́ другы́й прийшо́ў. Прийшо́ў дру́гый, тот моло́жий, та пушо́ў тот та яў проси́ти огни́. Дыі́до му ка́же: я ти сы́не дам, кедь пові́ш непра́вду. Ай бо і тот не знаў каза́ти непра́вду. Тай пові́ў то́му, обы́ лыіга́ў, та лӱг і тот, та здер і тому́ горі хребто́м ремінь. Та загна́ў його́, обы́ тре́тый ішоў, обы́ я ішо́ў. Та пошо́ў я, та яў єм проси́ти огни́. А во̂н яў мены́ каза́ти, о́жобых я йому́ непра́вду уповіў. Яў я єму́ каза́ти, та ка́жу єму́: кой ся ня́ньо хотьі́ў ро́дити, та я за ба́боў хо́диў. Пото́му, як пришла́ ба́ба, та вже ся ня́ньо уро́диў, тогды́ та понесли́ крести́ти. Та я ходи́ў і за ку́мом, ка́жу та пак тогды́ звіда́ў єм(ь): дыі́до цы пра́вда тото́ была́? а во̂н яў мены́ каза́ти, ож непра́вда. Но, я тогды́ ка́жу, лыіга́йте дыі́до долӧ. Та як лӱг дыі́до, та здер єм му три ремінı́ із хребта́ та взяў єм собі́ огни́ і понӱс єм та накла́лисме огни́ та пак там нӧч перебы́лисме та дру́гый день ізыйшли́сме домо̂, уже́ сныіг па́даў, та пак вже до́ма сме были́.

(**Дубрӧвка**). За зло́дїя, што ну́чеў заломи́ў ся до хы́жи худо́бного чолові́ка. Єде́н зло́дый заломи́ў ся ну́чеў до єдно́йі хы́жи і поча́ў де-ни́-што гля́дати, штобы́ муг однести. Ґазда́ хы́жи не спаў і озва́ў ся: што ты туй гля́даш ну́чеў, кед я в бі́лу дни́ну ту́йкы нич не го́ден найти́. Зло́дый настра́шеный крузь отве́ртый оболо́к у́скочиў і забы́ў в хы́жи і тото́ пла́тя, што и́нды укра́ў. Ґазда́ маў ся пак в што одьі́яти.

(**Влагово**). За голо́дного во́ўка недолу́га. Быў де не быў єде́н воўк, ай бо ду́же ізголодны́ў: ішо́ў собі́ йі́сти глядати. Прийшо́ў ід єдно́й воды́ а тото́ так іс схо́дня зимы́ было, коли́ вже земля́ розпуща́ла. Тот воўк напа́ў єдну́ свиню́, що пуд бе́регом ры́ла і прийшо́ў на свиню́, ка́же: я тебе́ зьзыім! Свиня́ попозира́ла на во́ўка, ви́дить, ожь воўк спе́ред нейі є, а за неў вода́. І так не могла́ ся слободи́ти іншакым спо́собом, ка́же во́ўкови: ізьзыіш ня, а́ле пе́рший раз ня у́сповідай, бо

я попо́ва. Воўк ка́же свині́: та як тя тре́ба сповіда́ти, а свиня́ ка́же ід во́ўкови: я тебе́ наў́чу. Приклйкала го ід со́бі і як она́ пуд бе́регом ры́ла, воўк на бе́резьі стоя́ў. Ка́же: покла́дь верьх ме́не ла́бы, а я тобі́ вшы́тко будў́ говори́ти. Воўк ся ізра́доваў, ожь як на ню покла́де ла́бы, то так йі ізьзьі́сть. Айбо́ в свині́ у шийі єсть моцота́, запоро́ла ры́йкоў во́ўкови в че́рево, ве́рла ним онь се́ред рікы́, а сама́ хво́щик закуря́чила горі́ бе́регом ґрю́нчачи, аж домӧв втьікла́. Воўк до́ки ў́плаваў із воды́ і без то́го голоде́н быў, на бе́резьі стряс ся і ка́же: якы́й ся з ме́не пӧп ў́браў, а́бых я свиньі сповіда́ў. По сьо́му не бў́ду я нич сповіда́ти, а де што (що) на́йду, тото́ зьзьім. Со́нце пригрі́ло і вӧн ішоў да́ле у боло́тьі; ко́ло села́ увйдьіў гў́си. Як го гў́си збачили, ныко́ли йім ся было́ пудняті́ на крйла, ка́жуть во́ўкови: хо́чеш нас ізьзьі́сти! Воўк ка́же: за тото́-м ішо́ў сюды́, бо-м дў́же голо́ден. Гў́си му удповіли: нам вшы́тко є́дно; мы й так на тото́ вало́вшні, што́бы нас ізьзьі́сти. Але мы дў́же веселі́, ма́ло нам загуди́. Воўк ка́же: та як вам густи́. Гў́си ка́жуть так, ги колй спиш; та ты зна́єш доро́мбати. Воўк іспе́р ся на ла́бы, зача́ў доро́мбати і позирать на гў́си; єдна́ із дрў́гойі головка́ми зачалй перекривля́ти і єдна́ со́бі говорячи́: фів! фів! фів! пудняла́ ся на крйла, да́ле дрў́га, тре́тя... вшы́ткы полетьіли домӧв. Воўк смў́тно попозира́ў на гў́си ка́же: якы́й ся з ме́не чуда́к ў́даў (ў́быў), обы́х я гў́сьом гуў. Ка́же д собі: по сьо́му не бў́ду ни сповіда́ти, ни густи́, што напа́ду, тото́ зьзьім. Ай бо вже тогды́ такы́й голо́ден быў, што не бірўва́ў і ходи́ти. А со́нце вже над за́ходом. По́тяг ся ід селў́ близько, ож так да́што напа́де зьзьісти. Ви́дить із да́леку, ож вӧвча́рь захо́дить із вӧвця́ми в село́, а по се́льіх звы́чай є поде́ґде по-конйць села́ на путі́ льі́су держа́ти, обы́ худо́ба ідучи́ у ца́рину не го́дна зайти́. Воўк притягнў́ў ся онь ід льі́сьі. Вӧвча́рь як перейшо́ў, а єде́н бара́н обста́ў ся із за́ду. Воўк сьіў спе́ред льі́сы, ка́же д со́бі: сього́ тепе́рь ізьзьі́м. Бара́н, як увйдьіў во́ўка, міркў́учи так дале́ко стаў, ги колй овӧн ся розбіжи́ть, та го́ден міцно уда́рити. Ка́же во́ўкови: напарў́й ся (приготў́й ся), бо я ві́жу, ож ты мене́ хо́чешь ізьзьі́сти. А я вже стары́й, кӧстя́ в ня твердо́є, та обы́сь зў́бы в со́бі у мньі не полама́ў, а ростворй рот, та я ско́чу в те́бе! Воўк, зачі́м дў́же голо́ден быў, ростворйў рот, зажмури́ў о́чи і чека́ў, коли бара́н у нього ско́чить. Бара́н міцно ся розо́гнаў та так уда́риў во́ўка, што воўк замльі́ў. Тогды́ пудска́кууучи утїк за вӧвцями домӧв. Воўк прочупя́ў ся, за́чаў пы́тати (ма́цяў!) і ка́же: ба! цы в ме́не ско́чиў, цы про́скочиў? Ай бо сам ід со́бі ка́же: ке́бы у ме́не ско́чиў, та че́рево май по́ўноє былобы, ай ма́йже про́скочиў. І так воўк го́лоден мў́сьіў мў́чити цьілў́ нӧчь.

(**Вышнїй Шард**). За то́є, як Петро́ не мӧг да́ти гроша́ найде́ного Христо́м ньі котро́му чолові́ку по слў́жбі Бо-

жöй. Ішли́ Христо́с іс сяты́м Петро́м путьо́м у недыілю ра́но та найшли́ грöш на пути́. Та даў Христо́с Петрі та ка́же: прийде́ме ід це́ркві (спе́ред них была́ це́рьков в селыі), на́кой лю́де ўйдуть із це́ркви, мы там буде́ме ме́жи людьми́; та сись грöш дай тому чьоловіку, котрыйй ничь не бу́де роби́ти по слу́жбі — а лю́де — котрі піпу набиваў, котрі кури́ли, котрі ба́ґу би́ли та в рот бра́ли іс піп — а єде́н кро̂тко стояў, ничь не робиў. Ка́же Петро́ Христу́: сьому́ дам, бо сись нич не ро́бить. Ка́же Христо́с: і тот ро́бить. Петро́ звідать Христа́, што ро́бить, коли́ ово̂н кро̂тко сто́іть. Ка́же Христо́с Петрі: пуд гу́неў (пуд пе́теком) на перст костру́бля обви́вать. Та не было́ є́нного, обыі быў не робиў ничь. Та не дали́ грöш ныко́му.

(**Вышній Шард**). Во́рон і лиси́ця (байка). Прийшо́ў во́рон на са́лаш, увидыіў на лыісцыі на кома́рнику сыр і урва́ў собі великыйй дара́б сыіра. Яў летыіти попри земли́. Увидыіла лиси́ця і я́ла бігнути за ним, ож уборони́ть уд нього сыр. Овöн доле́тыіў до ха́щи, уле́тыіў май на высо́коє де́рево, та ме́жи дві но́жицыі сыіў їсти. Лиси́ця за ним добігла до ха́щи, увидыіла, ож май на высо́коє де́рево сыіў істи (йісти). Яла во́рона хвали́ти, якыйй єсь кра́сный, чьо́рноє піря на тобі кра́сноє, кедь бы у тя і го́лос такыйй кра́сный, ги піря, быў бысь по́тятöм за ця́ря. Овöн хвали́ти ся ладиў го́лосом, розняў пысок і яў кра́нкати (хвалиў ся!) — а сыр упа́ў долöв а лиси́ця ізьзыіла. — Чьоловіка покладу́ть на бе́рова а вöн ся ізгорди́ть ду́же та пак го зве́ржуть із беро̂вства та обста́не такыйй дурныйй, ги тот во́рон, що не ізьзіў сыр...

(**Вышній Шард**). Лиси́ця і ка́чур (байка). Увидыіла лиси́ця ка́чура у то́ві; обночува́ў ся у то́ві сам, а лиси́ця увидыіла його́ та по́чала каза́ти: якыйй ты бизöвный ка́чуре: і піря тобі закучеря́вило ся на хвостыі, быў бысь дру́гим за ця́ря, кедь бысь іщи ізняў ся із то́вы ізлетыіти. Айбо ка́чур порозуміў, ож не гора́зд тото́, айбо ка́же лиси́ци: так — так! та пошо́ў се́реґ то́вы.

Поуче́ниє з то́го го́нне буде; пришо́ў чьоловік ід чьоловіку та хотыіў го на недо́броє дыіло нара́дити айбо вöн не го́ден быў (буў) удговори́ти ся та каза́ў все слово: так! айбо вöн не тудыі гада́ў, ги то́му пота́куваў.

(**Вышній Шард**). Лиси́ця і вороб́ок (байка). Обночува́ў ся у ха́щи вороб́ок, ка́же му лиси́ця: як ся ты налади́ш на вітер, кой віє іс то́го бо́ка? вороб́ок ука́зує: от сяк! за́бю го́лову пуд крило́ та нала́жу ся на вітер. А лиси́ця ка́же му: як-як? А вороб́ок опя́т ка́же: ат-цяк! А ка́же лис: кой з дру́гого бо́ка віє вітер, як ся тогдыі налади́ш? Вороб́ок ука́же: от сяк! За́бє го́лову пуд крило́. А лиси́ця ско́чить тогдыі та іми́ла воробка́ тай зьзыіла.

(Вы́шній Шард). Соро́ка і во́лото. (байка). Соро́ка лако́ма білобо́ка уви́дыла на поме́теню во́лото, найшла́, ду́же ся тому́ івра́дувала, ай бо она́ за тото́ нич не дӧста́ла. Чоловік скупы́й ду́же ізби́рать, а́йбо ма́ло хосну́є.

(Вы́шній Шард). Єде́н чоловік' уздоровля́є ца́рську доньку́ молоко́м уд ле́вицы і царь дає̂ му полови́ну сво́го ца́рьства. Похворіла ся у ца́ря киса́шоня (донька́). Ізыйшли́ ся дохторы́, уви́дыли, ож и́ншакый лык не бу́де дыля неї, як уд ле́вицы молоко́. Єде́н найшо́ў ся такы́й, што ово̂н знаў, де ле́выця ле́влята пле́кать та обӧбра́ў ся, ож вӧн дӧстане ца́рськӧ(в) донцыі уд ле́вицы молока́. Овӧн знаў, де ле́вицяє, пошо́ў із вӧвця́ми туды́. Іми́ў вӧвцю́ єдну́ та вер ле́влятӧм у ґа́вру, обы́ ізьвы́ли. Єде́н день і дру́гый день і тре́тій день. Ле́влята яли́ каза́ти ле́вици, ткось нас туй году́є. Ле́виця яла́ стражова́ти. Уви́дыла: ово̂н іде́ із вӧ(в)цями та ду́же ся наду́ла (розсе́рдила). Ово̂н яў приходи́ти бли́же ід нї та попи́ля не́йі прохо́дить та ве́рже наза́д вӧвцю́ ле́влятӧм. А ле́виця лиш попони́кала за ним. Ай бо наза́д ово̂н прийшо́ў та рябу́н (горни́ць) на ремінь зашпінкаў. Прийшо́ў бли́же ід нї і покла́ў ру́ку на ню на го́лову і яў гла́дити долыі ниў (= нею) і при́цяп ко́ло не́йі (ісхыли́ў ся) і взяў рябу́н ско́ро і вдоййў йійі. І на́раз во̂вцыі обернуў домо̂, пригна́ў а сам пошо́ў із молоко́м до ца́ря. Там спаў нӧчь. Яли́ у нїм ста́вчикы його́ говори́ти: тко буде у нїм за ца́ря. Ка́жуть но́гы: мы бу́деме, бо мы, кедь бы мы были́ не ішли́ сюды́, то бы были́ не пришли́ за молоко́м ід ле́вици. Мы ца́рьство ма́єме. Ру́кы ка́жуть: Мы бу́деме за ца́ря, бо мы кедь бы были́ не дойіли, молока́ не было́ бы было́. Очи ка́жуть: Мы бу́деме за ца́ря, бо кедь бы были́ мы не ви́дыли, молока́ не было́ бы было́. Язы́к ка́же: я буду́ за ца́ря ме́жи ва́ми ста́вчиками, бо кедь я не буду́, а вы усыі повмира́єте. Они́ по́чали ка̂за́ти язы́кови, про што бы хотыі́ў бы́ти за ца́ря, ты лежи́ш у мочи́лыі, што ты учіни́ў? Я вас усыіх учіню́ мертвы́ми, кедь я не буду́. Ра́но чьоловік уста́ў, прийшо́ў ід цареви: Но, ту є світлый ца́рю молоко́! Царь ка́же: уд чього́ есе́ молоко́. Овӧн (язык) ка́же: уд су́кы (у́хопиў ся). Царь даў у темни́цю його́ запе́рти: дотӧд обы́ сидыі́ў, докӧд лыкарі не выйду́ть ся із держа́вы тай попозира́уть, уд чього́ є молоко́. А ста́вчикы у темници усыі яли́ боя́ти ся і язы́к яли́ проси́ти: буде́ш за ца́ря, лише́ нас слободи́, обы́сьмы не поги́бли. Язы́к ка́же: я вас слобожу́, ай бо я буду́ за ца́ря. Взяли́ чьоловіка на допро́с: як ты сміў молоко́ прине́сти уд су́ки до ца́рського домо̂вства ца́рськӧ(в) доньцыі? Ово̂н ка́же: про́шу, в на́шӧм кра́йі зову́ть ле́вицю су́коў а ото́ молоко́ най дӧздрять дохто́ры; ото уд ле́вицы молоко́. Дохто́ры ізыйшли́ ся, дӧздріли, ож тото́ молоко́ уд ле́вицы і язы́к зӧста́ў ся у чьоловіка на-вхте́ма за ца́ря і слободи́ў

вшиткы ста́вчикы у чьоловіцьі уд смерти. Ца́рська донька́ уд молока́ ле́вицьі у́здоровіла а царь даў чьоловікови половину ца́рьства.

(**Вы́шній Шард**). Д ы н я і д у б (байка). Росла́ єдна́ ды́ня горі ду́бом. Зьвідала ду́ба: ко́лько тобі ро́кöв бу́де? Сто рокöв я ма́у! ка́же дуб. О! — ка́же ды́ня — як ты сла́бо росте́ш. Я тебе́ пере́йду, переро́щу тя сього́ лыіта. Цы ви́диш ты яко́є на меньі велико́є ли́стя, якы́й красны́й, великы́й цвіт ма́у? А ко̂лько жолу́ди тре́ба єдному́ вепре́ви, абы́ сы́тый. А з ме́не буде єдна́ ды́ня, тай буде́ вепе́рь сы́тый. І переросла́ ды́ня ду́ба. Завіяу ві́тер студе́ный уд сьівера. Ка́же дуб, зьвідать ды́ню: А як ся ты ма́єш цари́це, кегы́не, ды́не? А ды́ня ка́же: я лище́ обста́ла ся ды́ня, бо моро́з єйі ізморо́зиу та вже упа́ла.

Отто́є на подо́бє чьоловіка, котры́й ско́ро бога́тыіє — а єде́н ти́хо ґазду́є собі: тот, ги дуб ти́хо росте́; а ско́роє ґаздо̂вство так є́мко росте́, як ды́ня. Тот пошо́у, понабира́у гро́ши, та начиниу собі вели́кі будо́влы, а́йбо прийшо́у час, яли́ гро́ши проси́ти, гро́ши не было́ уддати́ — а будо́влыі пак позабира́ли у гро́ши а у нього нич не обста́ло.

(**Вы́шній Шард**). Б ö г є о д в і к а́ і н а в і к ы б у́ д е а у́ с е́ ч і н и т ь р і т л ы. Зьвідалася цари́ця, о́д коли є Бöг і до́кы бу́де. Міньістерия удповіла: Бöг є од віка́ і на вікы бу́де. Цари́ця по́чала проси́ти ся уд міністе́рийі: кой такы́й стары́й Бöг од віка́ і на вікы буде́, та што ро́бить, кой такы́й стары́й? Міністе́рия удповіла, ож драби́ны (рітлы) чінить. А цари́ця яла́ міністе́рию зьвідати: што із тых ріте́л? Міністе́рия удповіла так, ож люде лы́зуть ни́ми: єдни́ горі, а єдни́ долыі, а котры́й у́льізе горі та посто́йіть там горі та тот да́леко утто̂дь ви́дить, а котры́й обе́рне ся долыі дуже шви́дко уттöдь (удтöдь) ізлыізе.

Котры́й чьоловік уґазду́є та кро̂тко побу́де із ґаздо̂вством сво́йім, дале́ко ви́дить; а котры́й доло̂ обе́рне ся, ду́же тя́жко му за ото́, ож як ово̂н у ґаздо̂встві быу, а на ничь прийшо́у.

(**Вы́шній Шард**). Я к т о ч ь о л о в і к ж у р и́ у с я у т ö м г а д а́ у ч и: т р и о с о́ б ы а є д е́ н Б ö г. Ішо́у чьоловік попіля́ мо́ря, ішо́у собі гада́учи, як тото́ мо́же бы́ти: три осо́бы, а єде́н Бöг? та ду́же ся зажури́у у тöм гада́учи. А сперед нього ко́ло мо́ря на бе́резьі хло́пиць у́вертьіу ногоу я́мку, пятоу: та із мо́ря усе́ во́ду у жме́ньі бере́ тай у тоту́ я́мку несе́ та у́льлє. Чьоловік прийшо́у тай увидьіу, ож хло́пиць із мо́ря во́ду но́сить та у я́мку улива́ть. Ка́же чьоловік: „што ты тото́ хло́пче чі́ниш?“ „Хо́чю сесе́ мо́ре перене́сти у сесю́ я́мку говори́ть хло́пиць. Ка́же чьоловік: коли́ ты мо́ре перенесе́ш у тоту́ я́мку! А хло́пиць каже: чьоловіку! а ты коли́ тото́ перега́даш: три осо́бы, а єде́н Бöг! А хло́пиць уд того́ ізня́у ся та поле́тьіу, а чьоловік загада́у ся, што тото́ за хло́пиць та іс тым дорозуміу ся, ож тото́ я́гніл. А чьоловік іс тым погада́у собі, сесе́ не моє̂ дьіло толкува́ти: три осо́бы а єде́н Бöг.

(**Вы́шній Шард**). З а в о л о́ в о є о́ ч ь к о (Troglodytes parvulus). По́тята хотьі́ли кла́сти собі́ ця́ря. Ай бо грома́дили у є́нно. Ка́же сова́: по́тята! позира́йте, кого́ кладете́ ме́жи собо́ў за старшину́. Тре́ба позира́ти, у котро́го по́тяти о́чи великі́ і голова́. По́тята ізгрома́дили ся у є́дно, дорахова́ли так, ож котро́є май вы́сше го́дно поле́тьіти тай тото́ бу́де ме́жи ни́ми за ця́ря. Оре́л обобра́ў ся, ож ово̂н май го́ден буде́ высо́ко ле́тьіти. А воло́вОЄ очько сьі́ло йому́ пуд крило́, у пе́ра забило ся та, як ово̂н доле́тьіў та поно̂с воло́вое о́чько горі́ а як уже́ не го́ден буў да́ле летьі́ти, а воло́вое о́чько у́хопило ся із пі́ря та іщи май вы́сше поле́тьіло. Та оно́ і віста́ло ся за ця́ря (гл. стор. 127.).

(**Вы́шній Шард**). В о у́ к і з л и с и́ ц е ў п о п и́ л и с я у п і в н и́ ц и. В о у́ к з а с п і в а́ ў з р а́ д о с т и, ч о л о в і́ к у б і́ г у п і в н и́ ц ю і д у́ ж е у б и́ ў в о́ у к а а х ы́ т р а л и с и́ ц я у́ с к о ч и л а у п е р е́ д. У т е к л и́ п о- т о́ м р а́ з о м: В о у́ к б и́ т ы й н о̂ с н а х р е б т ьі н е б и́ т у л и с и́ ц ю (байка). Уходи́ў ся воу́к із лиси́цеў у півни́цю, найшли́ там па́ленку та попи́ли ся. Ка́же воу́к: заспіва́у, а лиси́ця ка́же: не співа́й, бо убю́ть нас! ай моу́ч! Ай бо воу́к упя́т ка́же: я хоть лише́ раз заспіва́у! Воу́к завы́ў а чьоловік прийшо́ў та ду́же уби́ў воу́ка у півни́ци. Та воу́к у́рваў ся удто̂дь, а лиси́ця, кой чьоловік заходи́ў у півни́цю а она́ упере́д у́скочила у́дто̂дь, по̂шла́ пуд теллицю, де коло́пні те́рли, та там ду́же ся кача́ла, та набра́ла ся мно́го паздьі́ря А воу́к би́тый іде́ туды́, біжи́ть. Лиси́ця ка́же: де ты утьі́каш? Йой, ка́же, утьіка́у, бо у півни́ци ду́же ня поби́ли. Озьми́ мене́ да́як на се́бе та понеси́ на собі́, бо убю́ть ня упя́т! А воу́к ка́же: сьіда́й меньі́ на пле́чі та бу́ду тя нести́. Лиси́ця яла́ співа́ти во́укови: ой несе́ би́тый неби́того!

(**Вы́шній Шард**). Я к ж и д і ш о́ ў і з н а́ й м и т - М и́ т р о м ч е́- р е з в о́ д у а у д ж и́ д а г р о́ ш і з а г и́ б л и. Я к п о т о́ м о б а́ п о̂ ш л и́ н а п р а́ в о с п е́ р е д ш о́ ў ґ а - б і́ р о в а. Ішо́ў жид із на́ймит Ми́тром ід водьі́. Жид ка́же: Ми́тре перенеси́ мене́ че́рез во́ду, я ты запла́чю*). А я тебе́ не не́су, обы́м і я утопи́ў ся іс тобо́ў. Волы́й переве́ду тя че́рез во́ду. Іми́ў жид за ньо́го ся та на́ймит-Ми́тер переві́ў жи́да че́рез во́ду. А уд жи́да гро́ші заги́бли. Жид ка́же на́ймит-Ми́трови: ты мо́йі гро́ші узя́ў; я ішо́ў че́рез во́ду; мо́йі гро́ші бух! а ты Ми́тре хап! — Я не зна́у, ка́же на́ймит-Ми́тер: есе́ без пра́ва не буде́. Но ка́же жид та пой на пра́во. Ка́же на́ймит-Ми́тер: я не іду́ іспере́д пано̂в, бо я го́лый. Жид ка́же: йой, я тобі́ у бо́втьі (склепі) одьіня́ ново́є ушы́тко куплю́. Пошо́ў жид із на́ймит-Ми́тром у бовт; ушы́тко одьіня́ ново́є найшли́. Ми́тер убра́ў ся: жид купи́ў на́ймит-Ми́трови. На́ймит Ми́тер до́то̂д не

---

*) гал. заплачу́.

тайіў гро́ші іспе́ред жи́да, до́кöд не пöшли́ іспе́ред шолґа-бі́рова. Ка́же жид на́ймит-Ми́трови: цы так Митре? я ішо́ў че́рез во́ду, мо́йі гро́ші бух! а ты хап! а на́ймит-Ми́тер ка́же: што ты жи́де ка́жеш? ты бу́деш каза́ти допо́сльідь, ож сесе́ і вдыня́ твоє. Жид ка́же: на-но! та цы ныт? цы не я ти купи́ў? цы не мо́є? тадь мо́є! — Як бы было́ — на́ймит ка́же Ми́тер — твоє одыня́, то на то́бі было́ бы было́. Ка́же со́ўґа-беров: тото́ є пра́вда!

(Вы́шній Шард). За Фе́дора, што вÿз жи́да покры́вши його́ вере́тоў, штоб жи́да не уви́дьіли коза́кы і не уби́ли. Би́ли ду́же коза́кы жидо́в, кедь уви́дьіли. Жиды́ ду́же ся боя́ли коза́кöв. Єде́н Фе́дöр ішо́ў із во́зом на дру́гоє село́. Ка́же жид: па́не Фе́доре, возьми́ ня на вÿз, бо ду́же бо́ю ся, ож коза́кы убю́ть ня. Ка́же Фе́дöр: я тебе́ не бе́ру жи́де, бо мо́гуть і мене́ коза́кы уби́ти по́вад те́бе. Ка́же жид: возьми́ ня лише́нь Фе́доре на вÿз, та укры́й ня вере́тоў на во́зьі. Та они́ не уви́дять ач'єй! Айбо — ка́же Фе́дöр — я бе́ру а не зна́ў і́ншак за те́бе каза́ти, хыба́ бу́ду каза́ти коза́кöм, ож я дзвоны́ ве́зу. Айбо жид ка́же: гора́зд па́не Фе́доре! Ай на́! мішо́к із грі́шми, най бу́де у те́бе Фе́доре. Фе́дöр узя́ў і́з грі́шми мішо́к, повÿз жи́да вон із села́ та ка́же: но! жи́де! вже коза́кы отде! суть навпереды́, іспере́д нас! та што бу́де тепе́рь жи́де? Ізьзыідя́ть тебе́ та мене́ убю́ть. Ка́же жид: па́не Фе́доре! гора́зд ня покры́йте вере́тоў, обы́ ня не ви́дко. Пошо́ў Федöр та ду́же закры́ў жи́да, обы́ жид не ви́дыіў. Удöйшо́ў Фе́дöр да́ле і тогды́ покли́че го́лосом і́ншакым на во́лы: во́га! і ка́же: што там ты везе́ш? А Федöр сам іс собо́ў говори́ть: а жи́дови зави́ті о́чи і вшы́ток зави́тый, та ду́же трясе́ ся. Та о́зьме Фе́дöр де́ржано на батозьі́ та уда́рить ся по кожухо́ви. „Што там ты везе́ш?“ Та дзвоны́. А ну, ка́же, най іду́ йіх зна́ти, які́ голосні́. Уда́рить де́ржаном із батуга́ по нога́х жи́да, а жид тогды́ пöчне́ го́йкати: бам-бам! а да́ле пöде, та пöчне́ по рука́х би́ти жи́да, а жид ка́же: бом-бом-бом! а да́ле ка́же єму́: ще іду́ би́ти на дзильы́нь! та пу́жаном ду́же жи́да пöбє́ по голові́. Жид: дзильы́нь, дзилы́нь, дзильы́нь! а тот бє. Удойшли́ ма́ленько да́ле. Айбо кли́че Федöр: стöй! А, ка́же, там што несе́ш? та уда́рить ся по кожухо́ви. Гро́ши! ка́же Фе́дöр сам іс собо́ў. Дай сюды́! та́ от коза́кы гро́ши взяли́. Айбо да́ле удöйшли́ і пöчне́ каза́ти: Чю́ўєсь, віда́ў, як лу́пкали мене́, до́бре, ож не у́били на смирть і тебе́ лу́пкали, чюў єсь віда́ў? Ка́же жид: чюў. І мене́, ка́же, кой биў на бом! то ще не ду́же было́, а як перейшло́ на дзильы́нь! то то было́ йой! Та еге́! ка́же Федöр — узяли́ і гро́ши. А — ка́же жид — най беру́ть, не гада́у я за ни́ми, лиш кобы́ были́ ня не би́ли на дзильы́нь!*)

*) Ся смішлива казка — хоч і недорічна і неімовірна — викликує у слухачів завсїгди найживійші ознаки радости. Русин по крайній мірі заругою

(**Вышнїй Шард**). Як то єдна́ жона́ йо́йкала за поме́ршим ґаздо́м собї. Ішо́ў єде́н нота́руш чере́з Поковбі́кы. А в селы́ уме́р ґазда́ єде́н. Жо́на не зна́ла, як зачати́ йо́йкати за ґаздо́м, ка́же: йо-йо́й, йойо́й! ме́штер-е́мбер! ме́штер е́мбер*)! А сусы́да йи́й ка́же: якы́й быў соло́дкый тот ме́штер! А она́ зайо́йкать: йо-йо́й! дуда́шик! дуда́шик! (што ду́є у кози́цы). Пӧчне́ жо́на спі́шно йо́йкати, ка́же: коли́ іми́ў ду́дати, лю́бо было́ слу́хати!

(**Вы́шнїй Шард**). Як то єде́н царь кли́каў попа́, штоб ішо́ў до нього на три пу́нты (= пу́нкты, питаня) одві́тувати. Быў єде́н царь та пришо́ў ід попо́ви на спо́відь та му́сыіў ги про́стий на ко́льінкы ста́ти. Та як причасти́ў ся із слу́жбы пӧшо́ў гет домӧ. Та ду́же ся розсе́рдиў на попа́, што овӧн на ко́льінкы му́сиў ста́ти тай в єде́н мі́сяць удписа́ў так на попа́, што-б пӧп ішо́ў до нього на три пу́нты. Кедь бы тоти́ три пу́нты не го́ден одві́тувати, та нара́з му смирть ота́м є. Церькӧвни́к прийшо́ў до хы́жи до попа́, та уви́дыіў, што пӧп ду́же є смутны́й. Та ка́же: што пан превеле́бный такы́й смутны́й є ду́же? Ка́же пӧп: де́бы я не смутны́й быў, кедь царь на ме́не загна́ў три пу́нты. Кедь не го́ден єму́ да́ти одві́т, погы́нути му́шу. Айбо церькӧвни́к быў такы́й на обли́ча, як тот пӧп. Та ка́же тогды́ церькӧвни́к: най мены́ пан превеле́бный даду́ть сыім стӧв золоты́х тай свою́ о́дьінь, тай іду́ я пресві́тлому ца́рю на тоті́ пу́нты одві́тувати. Та вже як прийшо́ў церькӧвни́к до царя́, царь не упозна́є церькӧвника́, га́дать, што то той пӧп, што його́ сповіда́ў. Тай тогды́ царь із ним учини́ли обі́д у-є́дно. Та ка́же єму́ царь: ты пӧп єсь, ка́же — а я в свойи́й держа́ві пе́рвый; та спере́д те́бе му́сыіў на ко́льінкы ста́ти. Но, ка́же царь, цы зна́єш, што я кошту́у? Ай бо церькӧвни́к йому́ тогды́ ка́же: та што́бы царь пресві́тлый кошту-ва́ли? чу́ли сте, што Христа́ продали́ за три́дцять сре́бников — тай пресьві́тлый царь не го́ден бі́лше коштува́ти, як Христо́с коштува́ў. А да́ле упя́т му царь ка́же: кӧлько на не́бі дзьвізд є? Тогды́ йому́ ка́же церькӧвни́к: є три́ста мільіо́нӧв і де́сять ты́сячӧв. А да́ле упя́т ка́же йому́ царь: цы зна́єш, што я гада́у? Той ка́же: Пресьві́тлый га-да́уть, што они́ с попо́м говоря́ть, айно я — ка́же — лише́ церькӧвни́к — а пӧп є із за́ду. І тогды́ ка́же йому́ царь пресві́тлый: кедь ты такы́й розу́мный його́ слуга́, та на! — ка́же ты́сяч срі́бных — та не пусти́ того́ попа́ у двӧр мены́, бо я із ним не го́ден бу́ду договори́ти, бо вже іс тобо́ў єм не го́ден. —

і кепкуванєм мстить жидам, що від віків на его суспільности налягли претяжкою язвою.

*) мадярск. mester ember = майстер, ремісник.

Ся між людом ріжних країв розповсюднена казка літературно оброблена майстерним пером Біргера (Gottfried August Bürger) під заголовком; „Der Kaiser und der Abt“ а починає ся словами:

Ich will euch erzählen ein Märchen gar schnurrig,
Es war ’mal ein Kaiser, der Kaiser war kurrig;
Auch war ’ mal ein Abt, ein gar stattlicher Herr:
Nur Schade! sein Schäfer war klüger als er.

(**Вы́шній Шард**). Як то неписьме́нный чьоловік, што убра́ў ся у па́нськоє пла́тя, одгогори́ў ся, кедь му за́гнали апо́стол чита́ти в це́ркві. Про́стий чьоловік убра́ў ся у па́ньскоє пла́тя та пушо́ў на дру́гоє село́ до це́ркви та на кри́лос ме́жи дя́кы. Там позира́ли його́ і гада́ли, ож овӧн дяк та за́гнали йому́ апо́стол, штобы́ чита́ў, а́йно овӧн чита́ти не знаў. Як прийшло́ чим ся одговори́ти, пыта́ў се́бе у жеб (в кишеню), штобы́ дӧста́ти окуля́рі. Гоп! не є окуля́рі! та не го́ден єм, не ви́джу чита́ти! тай іс тым ся одговори́ў од апо́стола.

(**Вы́шній Шард**). Як то пӧп із дяко́м і с церькӧвником поділи́ли між се́бе варе́ну ры́бу з ле́вешом. Пӧп із дяко́м і с церько́вником заслужи́ли ры́бу єдну́ і так они́ тото́ ізвари́ли тай хо́тьіли уєдно ізьзыісти. І так сыіў пӧп із дяко́м ко́ло стола́; узя́ў пӧп ры́бу тай удтя́ў собі́ полови́ну із головоу́, а дру́гоє, о́станок, дяк собі́ взяў. А церькӧвникови не обста́ло ся, лише́ ле́веш (ю́шка). Ка́же пӧп: „голова́ глаго́лющому, а о́станкы младе́нцем“. А церькӧвни́к, як уви́дыіў, што йому́ ся обста́ла ю́шка, узя́ў і розолья́ў ю́шку по-попо́ви і по-дяко́ви і ка́же: „ізлія́ ся благода́ть Бо́жа на усыі́х вас“.

2. Загадки і приповідки (присловки).

Яко́го каміня в воды́і май бу́лше? (мо́крого) МЛ.

Яко́го в лыісьі де́рева май бу́лше? (криво́го) МЛ.

У вола́ на котру́м бо́цы майбу́лше ше́рсти? (на котри́й бук ве́рже фосто́м) МЛ.

Впа́ла бербени́ця с по́ду, не є тако́го бо́днаря, аби́ єйі зла́годиў (яйце́) МЛ.

Мечи́ біле, упа́де жо́уте (яйце́) МЛ.

Ла́та на ла́ту, ны і ши́те, ны і кра́яне (капу́ста) МЛ.

Чоти́ры чоти́рницы і а пя́та ворохо́белька (дыіти на пе́чи — чоти́ри стыі́ны, пя́та піч) МЛ.

Чоти́ри бра́тя одну́ ша́пку но́сят (обору́г) МЛ.

Чоты́ры бра́тя в оди́н корч стріля́ют (що коро́ву до́ит) МЛ.

Котра́ дыра́ майпослыі́дна у пло́та? (піч, бо як скази́т ся плуг, ґазда́ порубає тай ве́рже в піч) МЛ.

Коли кул бє в зе́млю, де ся земля́ дыва́є? (іде́ на бук) МЛ.

Малий малюшо́к поныс бо́чку на верьшо́к (мак) МЛ.

Без оболо́кув, без дверий, по́ўна ха́та людий (гарбу́з, о́гурки) МЛ.

Черле́на-ружа́на, на́ поли лежа́ла, за сыім лыт, трави́ ныт (ва́тра) МЛ.

Колй мож во́ду не́сти в си́ты? (колй заме́рзне) МЛ.

Ку́ричка, што в земни́ ся несе́ (кру́мплыі, ріпи = карто́флї) Г.

Крузь стыіну́ вола́ печу́ (сверділь) Г.

Чоты́ры бра́тя в оди́н корч стріля́ют (дуйкы у коро́ви порівн. висше) Г.

Іде́ село́м цорконит, за́йде в во́ду, булькони́т (корча́га) Г.

Май высо́коє од горы́, май ни́зькоє од травы́ (путь) Г.

Попуд стріхы, білы міхы (зу́бы) Г. Попо́д стріхы etc. Лв.

Сиди́т дыідо над водо́ў (водо́в), та все кле́пле бородо́ў (млын) Г.

Бери́ з ньо́го, та май вели́коє, а клади́ на ньо́го, та май мало́є (яма) Г.

Бабино́ ся розшкрілило, а дыідово ви́сить (коло́дязь) Г.

Хоть ся крив, хоть ся не крив, а я тя за́бю (чіжем) Г.

Лежачи́ дают, стоячи́ про́сят, то затка́ут, то утя́гнут (піпа = люлька) Г.

Серед села́ дуб, на ду́бі двана́йцять стоўпу́, на ко́ждом сто́впу гныіздо́, на ко́ждом гныізды́ чоты́ры я́йця (гуд) Г.

Се́ред села́ буга́й реве́ (звун) Г.

Без нуг, без рук, без очи́й, у́йде на пуд у ночи́ (дым) Г.

Ныі вон, ныі в хы́жи (о́болок = о́блак = вікно́) Г.

Сере́д села́ ме́рша вони́т (мяса́рня) Г.

Прийшли́ чоты́ры та кы́вали три, а пришли́ дві, та би́ли тоты́ чоты́ры, на́ што кы́вали тоты́ три (ма́чька у́скочила на шпор (= кухня), де ґазды́ня покла́ла пікницю в ринку, ма́чька ухопи́ла пікницю (коўбасу́), ґазды́ня єйі би́ла, чому́ кы́вала) Г.

Най ся бога́тый не жу́рит, ож ся убо́гому іспуд но́са не ку́рит ВС.

Ма́сни сло́ва, сухи́ доло́ни ВС. Eitle Worte, doch in Wirklichkeit keine reelle Unterstützung.

Вели́ка титу́ла, поро́жна шкату́ла ВС.Titel ohne Mittel.

Не́бо цимба́лы, а земля́ ба́сы ВС.

Єдна́ ла́стовка не вчінит лыто ВС. eine Schwalbe macht keinen Sommer.

Со́нце не засвітит в ко́ждый за́кут ВС. die Sonnenstrahlen beleuchten nicht jeden Winkel.

Лыіпше ныні воробиць, ги завтра голубиць ВС. Besser heute ein kleiner Gewinn, als die Hoffnung auf einen grösseren, der morgen erfolgen kann.

Говори́ Гри́цю Богоро́дицю, а я вірую Лв.

Ід кождуй хыжцы по кышцы ((пути або стежкы) Г.

Така́ коро́вка, што все по́ле задрыще (сныіг) Г.

Така́ бо́чка, як іс по́да упа́де, то не є тако́го бодна́рика, абы єйі іспра́виў (яйце́) Г.

Мале́нькоє, кругле́нькоє, чорне́нькоє, в чере́пку ся вє (око) Угоча.

Мале́нькоє, доўге́нькоє на пути́ кровцы пищи́ть (тернина) Угоча.

Ны вон, ны вну, та все в єдно́ (оболо́к, во́зор fenestra) Угоча.

Згани́, што то є, я ви́дыіў це́рьков іс колопе́нь? (стояў у коло́пнях і видыіў церьков) Стр.

А што бу́де соро́цы по се́мому ро́цы? (обе́рне ся йі на во́сьмый рöк) Стр.

Така́ дыівка, што зажену́т єйі до хыжи. та не мож єйі іми́ти (рыба, зайде́ у ломуля́, у ру́ща, та не мож єйі пак іми́ти) Л.

Кышкы ся пöшли́ полока́ти, а кобыла в хыжи зöста́ла Лв. (зва́рка, пла́тя, як у́зварять ся; пöду́ть пла́тя пра́ти, а зва́рка у хыжи зöста́не; — зва́рка = на трьох нога́х шафли́к).

Коли́ ма́чька ся мыє, то сныіг бу́де па́дати Лв.

Попуд те́рньом зе́рня, пöд зе́рнятом смарка́ч, пуд смаркачо́м оберта́ч (воло́ся, о́чи, нус, язык) Лв.

За горо́ў черле́на кіраго́в (язык) НД. (кіраго́в = корогов, хоругов).

Іде лыісом не ду́ркне, при́йде в во́ду не бу́лькне (місяць) НД.

На зеле́нім де́реві ро́дить ся в пете́цы, пете́к ся розорва́ў, пан на зе́млю упаў (оріх) НД.

Я ма́у таку́ дыівку, што ко́ждый день попо́скубю з єдно́го бо́ку і з дру́гого (си́то) НД.

Чотыры бра́тя пöд одны́м кала́пом сидя́ть (оборöг) НД.

Іде́ путьо́м цоркони́ть, при́йде в во́ду булькони́ть (корча́га) Д.

За горо́ў черле́на корагóв Д. (со́нїчко; порівнай з попередною пословицею в НД., де толкувано єї: „язык“).

Черле́ный жид у не́бо зрить (бура́к) Д.

Пöде́ в хлыів без ко́жи, у́йде с хлыіва́ у ко́жи (хлыіб) Д.

Чорне́нькоє, криве́нькоє, вшытко по́ле вдолу́є (серп; вдолу́є = обробить; magy. dolog = праця) Д.

У лыісьі у́росло, у ста́йны ся згодува́ло, прийшло́ домо́в зарева́ло (гу́слї = Geige) Д.

На ха́щі у́росло, а в воды бува́ло (чове́н; бывати = мешкати) Д.

Без рук, без нöг, у́лызло на пöд (дым) Д.

Пи́ла ка́ждойі хы́жи псы бре́шуть, лем пи́ла єдно́ї ныт (те́рлиця: што тре пи́ла ко́ждойі хы́жи, лем пи́ла це́ркви ныт) Д.

На кро́вли іде, кров несе́, а в ным і мак не є (сыдло́: в чо́ловіку кров, в кони́ кров, а в сыдлы́і ныт) Д.

Два ґре́йцарі му цына́, а до хы́жи не стає́ (сві́чка, за то, што світить крӧзь во́зӧр) Д.

Не моли́ў ся, не хрести́ў ся, богоно́сцем быў (со́марь = осел) ВР.

Бог нам даў, сам не маў (жона́) ВР.

Іде́ водо́ў, не шлю́пне, іде лы́сом, не пу́кне (мі́сяць) ВР.

Імы́ ба́бу, вогни́ ба́бу, уйми́ ба́бі хрящі́ в за́ду (орі́хы ліско́ві) ВР.

Хо́дить біглю́шка попуд теплю́шка, звідує коко́ндика, цы до́ма гопко́? (мыш бігає ко́ло пе́чи і звідує ся свердана́ (свердя́н=Heimchen, Zirpe, Grylle), цы до́ма мацу́р?) ВР.

Те́рня, пуд те́рнятем зе́рня, пуд зе́рнятем смарка́чь, пу́д смаркачьом оберта́чь, пуд обертачьо́м коби́ля (кобе́ля, та́йстра) пуд коби́льоў стеби́ля (чоловік) ВР.

В Ракӧвци́ дрыва́ ру́бать, а до Шарду́ тріскы́ летя́ть (звӧн) ВР.

Спра́виў собі на звы́жках хы́жку, а в тӧй хы́жцы по сто клыто́к а в тых клытка́х по сто дыто́к (мак) ВР.

Чо́рна ку́риця ізгребе, а біла ро́зґребе (день і нӧчь) ВР.

На печи́ сиди́ть ла́бкоў ся умыва́є (умывать), у ночи́ ви́дить, мыши хвата́є (хва́тать) (ма́чька) ВР.

Сиди́ть па́ны на шкоба́ны, прийшо́ў ід нӥй нечи́стый дух, завали́ў йӥ кы́шку в шкрьобу́х (коло́диця=ґал. колодка) ВР.

Черле́ноє теля́ чо́рну (чьо́рну) коро́ву спе (= ссе) (ого́нь і шпор) ВР.

Горі горо́ў цорконы́ло, а в доли́ну не хоты́ло (вӧз; як в доли́ну та запу́тали т. є. загальмовали) Ім.

Сиди́ть дыдо над водо́ў, трясе́ сы́доў бородо́ў (млын) Ім.

Шу́ла-ґу́рі шук по дю́рі (хлыб) Ім.

По́пуд ме́жи хо́дить бе́з оде́жи (коса́) Ім.

Крузы́і сты́ну вола́ пече́ (све́рлик) Ім.

В осени́ ко́ло ка́ждойі хы́жи су́чка бре́ше (те́рлиця) Ім.

Ід ко́ждӧй хы́жцы по коўба́сцы (путь) Ім.

Се́реґ села́ бу́вол ры́че (дзвӧн) І.

Два ґра́йцарі кошту́є, а не вмі́стить ся до хы́жі (сві́чка) І.

Як пу́йду на пуд, маю єде́н горучи́к (бо́чечьку), як го упущу, не є ма́йстра, обы го ісклаў (яйце) І.

Ша́таноє, пла́таноє, ниґде́ иглоў не забо́деноє (листя с капу́сты) І.

Пы́ском рыє, а гузи́цеў корі́ня тя́гне (игла́) Ир.

Навпере́ды ги клубля́тко, в середи́ны ги мі́шча́тко а з за́ду ги роже́н (ма́чька = felis) Ир.

Ба́бино ся роздзя́вило, а дыдово ви́сить (коло́дязь: ваг ви́сить) Ир.

Уд коня́ вы́жее, а уд свины́ ни́жее (сїдло́: покла́сти на коня́, вы́жее од коня́, покла́сти на зе́млю ни́жее од свины) Ир.

Упере́д сын, а пото́м оти́ць (дым) Ир.

Че́рез гору́ ря́ндавый Ште́фан свины жене́ (гре́бінь) Гр.

Шты́ри та́нцы-дубота́нцы, два острога́нцы а два позира́нцы, єдно́ клубля́, єдно́ мішча́, а єде́н роже́н (ма́чька) Пу.

3. Пісни.

Ой летыли гу́си з Руси, на пере́ды ка́чька,
Любйў бых тє дывчино́чько, ко́быс не бреха́чька! Р.

*

Марамо́рош, до́брый ва́рош, до́бре у ным жити;
Ны попо́ви, ны дяко́ви не тре́ба плати́ти Р.

*

Сиди́ть за́яць на коло́ды, нагави́цы крає,
Коло́дя ся погина́є, во̂н коло́дя ла́є. Єтр.

*

Ой любйў я дывчино́ньку, дывчино́нька ме́не,
Не хо́тыли старі да́ти дывчи́ну за ме́не.
Стары́й ма́ло похотыйў, стара́ не хотыла,
Лем сидыла на за́пічку та все морконыла.
Ой знаў бы я, ой знаў бы я, што старо̂й потре́ба,
Два ка́мены пуд го́лову, а тре́тый пуд ре́бра.
Шуда́йром да́йном, } (звичайна припівка при
Шудайри́чком да́йном! } кінци співанки Стр.

*

Стои́ть верба́ коне́ць села́, што я йі сади́ла,
Не є того́ тай не бу́де, кого́ я люби́ла.
Бо кого́ я вірне люблю, тот ми за плечи́ма,
А кого́ я ненави́джу, тот пе́ред очи́ма. Стр.

*

Ішо́ў по̂п че́рез пло̂т, розде́р нагави́цы,
Не чуду́йте до́брі лю́де: че́рез молоди́цы.
Би́ли по́па як у сно́па, би́ли паличька́ми:
Ой не ходи́ попуне́чьку за молодичька́ми!

*

Нитко невинен сама я, *)
Штом полюбила гультая.
Гультай в корчмі лем все пє,
Прийде додом мене бє.
А я за тоє не збаю,
Пойду до сусіды, гуляю.
Бо у сусіды красный сынъ
С чорными очима чорнобров! Стр.

*

Кедь бы была біду знала,
Я-б ся была не уддала
Го-го, го-го-гоя-гоя
Головонько бідна моя!
А теперь я біду знау,
Рано встау, позно лягу го-го і пр.
Мамка купила коровку
На мою бідну головку го-го і пр.
Ід коровцы рано-б встати,
А я люблю доуго спати го-го і пр.
У середу іздоїла,
А в пятницу процыдила го-го і пр.
У городцы квіткы вють ся,
А за мною хлопцы бють ся го-го і пр.
Не бийте ся, не є за што,
Хоть я красна та ледашто го-го і пр. Стр.

*

(Весїльна. Коли до церкви ідуть, співаутъ :)

(Лучкы великы) Подь Боже до нас,
Теперь у нас горазд,
Колисьме вінкы вили,
Солодок медок пили.
Колисьме довивали,
Горы ся розлыгали.
Горі селом ідеме,
Такойі не видиме,
Як мы з собоу ведеме:
Волося жовтенькоє
А личко (личько) біленькоє.

(А колй ід церькві доходиме, кажеме :)

Голубок на церькви гурчить
Пана до церькви кличе.
Не є попонька дома:
Пішли до Ірлявы
Ключикы купувати,
Церьковцю од(ъ)мыкати,
Двоє дитят вінчати.

(Колй с церькви ідуть:)

Дякуйте попоньковu
Як нашому няньоньковu.
Що (што) нас не убавив,
Скоренько нас одправив.

---

*) Україньска пісня: Ніхто не винен: сама я,
Що полюбила гільтяя!

(Пак, як дохо́диме ід до́мови сво́му).

Прилетьіли гостьі,
Ду́бнули на помо́стьі.
Вчо́ра бы́ла дьіво́чька,
А днись невісто́чька.
Дай Бо́же до́брый час,
Як у людий, так у нас
І щасли́ву годи́ну
Весели́ти родину́!

Весели́ ся родино́,
Бо ся жи́то вро́дило.
Гай-ну-ну́! гай-ну-ну́
Весели́ти родину́!
Не чюду́йте лю́де:
Не та́бӧр тото́ іде́,
Лем табӧр-табӧрча́тко,
Лем на́ши молодя́тка.

(Як прийдуть домӧв, тогды́ співа́уть:)

Вє ся зять ко́ло двора́
Як ме́лник ко́ло кола́,
Приле́тьіли го́стьі.
Ду́бнули на помо́стьі.

Не при́шли мы тут стоя́ти,
Тре́ба нам сала́ш да́ти,
Бо мы тут не уроже́ні,
Ай мы тут запроше́ні.

(Як в хы́жи уладку́єме).

Молодо́го свашкы́ пы́шні
Ай ще за на́ми при́шли,
Молодо́го свашкы́ пла́тя пра́ли,
Абы́ іх на сва́дьбу зва́ли.
За кошо́м сверда́н сви́ще,

А все сока́чькам ши́пче:
Сиди́ть коцу́р на поли́ци,
Учерве́ниу ногави́цы,
Уста́виу́ муденя́та
На молодо́ї свашиня́та.

(Од стола́ одвіту́уть:)

Да́листе нам припочи́ти,
Да́йте ся нам замочи́ти.

(А тоты́ пак зась крича́ть од пе́чи:)

Ушы́тко нам ви́дко,
Лем чо́пнаря не ви́дко,
Упа́ла повали́на

Тай чо́пнаря нам привали́ла.
А мы ся Бо́гу помо́лиме,
Та чо́пнаря услобо́диме.

(Як го́стьі за столо́м, повя́зуuть леґіня́ (парубка) у вере́нно і при́мітку на не́го поло́жать, приво́дять до го́стий і ка́жуть: цы ва́шоє? за столо́м го́стьі ка́жуть: не на́шоє, горба́тоє, криво́є — уво́дять пак єго дру́гый раз, звідуuть: цы ва́шоє? за столо́м одвітуuть: не на́шоє, смола́воє, криво́є! і пак тре́тьій раз вво́дять то́го ле́ґіня. А го́стьі ка́жуть пак: не на́шоє, смола́воє, криво́є. Четве́ртый раз вже повя́зану молоду́ приво́дять і звідуuть: цы ва́шоє? А мы пого́йкуєме, ож: на́шоє! Тогды́ як пак загуду́ть гудакы́, дру́жба з молодо́у́ іграть

а пак ду́бне: дай Бо́же до́брый час пе́рший раз! а молоды́й із дру́жбоу́ істанцю́є а пак ка́же: Дай Бо́же до́брый час дру́гый раз! і пак да́ле: Дай Бо́же до́брый час тре́тьій раз! і пак тогды́ переда́сть молоду́ молодо́му, пак з молодо́ў молоды́й і́грать; молодо́й даю́ть в ру́кы куде́лю а сва́шкы ты́рмауть куде́лю і співа́уть:

А на́ша молода́
Утьіка́ла з го́рода,
Не хотьіла пря́сти,
Лем ходи́ла попӧд пло́ты,
Де́бы ря́нду вкра́сти.

Пото́м ся пак го́стять.

Цы чю́лисьте до́брі лю́де,
Коли́ ку́ры пі́ли,
Тогды́ біле́нькыйі но́жкы
Горі́ село́м бігли.
Цы чю́лисьте до́брі лю́де
Що ся в селы́ ста́ло?
Ци чю́лисьте до́брі лю́де:
Моро́з у Петрӧвку,
Заморо́зиў парубо́чьок
Пӧд кожухо́м дыівку.

(Як ся дого́стять і молоду́ веду́ть:)

Да́листе нам дыівку гладку́,
Да́йте нам по́стіль мнякку́.
Да́йте нам вере́нище,
При́крыти соло́мище,
Раз ся дыівку бе́ре,
Подя́куй ма́тери
За постьі́льку ря́бу,
За пи́сану ла́ду.

Та тогды́ пак ма́ти во́зьме кожу́х на рубы́ а на го́лову ша́пку чьоловічячу і щ'е у́верне на рубы́ та тогды́ пак дру́жба ста́не з корого́вльоў та пӧд корого́в іде́ молоды́й з молодо́ў, а ма́ти молодо́го крӧзь кола́ч ве́рже хміль або пасу́лю с пшени́цеў або киндири́цьоў і ї́х обсіва́уть, а сва́шкы́ приспі́вуўть:

Такы́ бы́сьте бога́ті,
Як кожушо́к мохна́тый,
А то́лько бы в вас волӧв,
Як в городи́ны колӧв!
А то́лько бы в вас дыіточьо́к,
Як у решетьі́ дырочьо́к!
То́лько бы в вас хльо́пцыів, (хлопцю̈в)
Як на кожу́ху стоўпцьі́в (стоўпцю̈в, коструб́ов).!

Та тогды́ пак сва́шкы приспі́вуўть:

Несе́ молода́ во́ду
Ме́жи че́лядь молоду́.

А пак молодá кáже:

Ґоп дýбе, тут мӧй вирьх бýде!

По гости́ны даé молоды́й мáтери своéйі жоны́ дары́: грóши і плáтя. Стáроста передаé: „дя́куу Вам дýже краснó, щóсьте сокоти́ли, щóсьте ýгодували“. Коли́ засядуть за столóм, тогды́ молоды́й дарýє мáтьір жоны́ золоты́м стрібéрным, а тогды́ стáроста кáже: дя́куу Вам мáмко за Вáшу годýлю (годýвлю), щосьте ми жóну ýгодували і сокоти́ли і дозирáлисте і од огня́, абы́ ся не впеклá, і од воды́, обы́ ся не втопи́ла. Пак ся гóстять.

Потóму пак дарýє молодá невіста єгó родинý, єгó мáтери, вӧтця́: сорóчьку, хýстку (кестемéн) — та тогды́ братáм, сестрáм, кӥткам, вýйкам (мужчи́нськый кестемéн і жіньскый і колáчь хоть ручни́к).

Стáроста кли́че: Дес у мене вуйко — та не знáу, чим ся удобри́ти? єдны́м колáйчиком і єдны́м кестемéнцем: колáйчик зьзыісти, а кестемéниць увязáти на шию та няй здоровéнькый нóсить а колáйчик няй зьзыість здорóв. Айно!

Напóслыід дарýуть сокачькы́. Молодá кáже: Тут у мéне суть сокачькы́, што йісти вари́ли, вóчи впікáли, та хóчю ім подарувáти ручничьóк й колáйчик — ручничькóм ся утéрти, а колáйчик іззыісти. І на пóслыід кли́чуть: Иє!

Фіґлюуть тáкже:

Нáша молодá
Тыкáла з гóрода,
Заглоби́ла нóгу в пинь
Та сидыіла цыілый динь.

(Як вже гóстыі ідýть гет, як молоды́й ведé жóну до сéбе — співáуть:)

Із Бóгом, Мáрько, з Бóгом.
Із бóжима ягнелáми,
Із дóбрыма сусыідáми.

Поклáдуть відрó (вӥдрó) з водóу, молоды́й зачерé рукóу воды́ та мыіє лице молодойі, а молодá мыіє єгó так — а пак свашкы́ приспівуують:

Мы́ли ся молоді, мы́ли (мōли)
Кéйбы здорóві бы́ли,
У пáзушкы ся втирáли,
Обы́ ся сановáли.

(молоды́й втирáть ся у молодóйі, а молодá у молодóго).

Як ся умо́уть (= умы́ють) тай ула́дкауть — і во́ду з відра́ у̂ллють по че̂ляди — а пак тоту̂ во́ду, што дру̂жба начере́ в відро́ дру̂гый раз та пак дасть молодо̂й в ру̂кы, молода́ тоту̂ во́ду несе́ до хы́жи.

* * *

Фраі́рочько пусто́пашна
Штось глядáла, то тось на́йшла,
Ты глядáла біду̂ миньі́
А ты найшла́ сама́ собі! Лв.

*

На горі, на горі сньіжо́к ся біль́іє. —
Де ся мо́я ры́бка на́ зиму подьіє?

*

Іспра́влю я хы́жку іс са́мого я́вора,
А сам ся́ду на ко́ничька, по̂ду до та́бора.
По та́борі хо́джю, шты́рі во́лкы во́джю
А пя́ту миле́ньку за ру̂чьку біле́ньку Лв.

*

Ми́ла моя́, ми́ла люблю я тя в но́чи,
Як при́йде білый день, не йди ми на о́чи. Лв.

*

Ай Бо́же мо̂й, ве́лькый жа́лю,
Му̂шу іти́ із сьо́го кра́ю,
Із сьо́го кра́ю у дру̂гый край,
Ах Бо́же мо̂й, то ве́лькый жа́ль. Лв.

*

Ай Бо́же, мо̂й Бо́же, біда́ меньі́ у чюжиньі́,
Не зна́у людям обыча́йі —
Я людям, а лю́де меньі́,
Ай Боже мо̂й, то біда́ меньі́. Лв.

*

Як тя́жко умира́ти, кого́ ничь не боли́ть,
А ще тяже люби́ти, на ко́го дя́кы ньіт. Лв.

*

Жа́ла я пшени́чьку і порізалам ся,
На те́бе миле́нькый упозира́лам ся.
Жа́ла я я́риць і порізалам па́лиць,
На те́бе миле́нькый упозира́лам ся. Лв.

*

Колú мене мáмка мáла,
Тя́жко мéне годувáла,
Зашивала, зáперала*),
Та так мене годувáла. Лв.

*

Ой вóликы ченґевúсті та як вáми не орáти,
Лытá мойí молодéнькі та вже вáми пе гуля́ти! Лв.

*

Мáмко моя́ старúнькая (старéнькая), порáдиця добрúнькая,
Тось ня добрі порáдила, бых ся ны с ким не вáдила Лв.

*

Калúно, калúно чогó в лу́вьі стóйіш?
Чогó ся калúно морóзу не бóйіш?
Я го ся не бóю, дем зрослá, там стóю. Лв.

*

Не зáто, не зáто, лыíпша чисть (честь), як злáто,
Бо злáтом златúти, а с честьоў ходúти. Лв.

*

Закýкала зазýличька на тéрню, на тéрню,
Д комý я ся молодúнька привéрну, привéрну?
Закýкала зазýличька, вже йі не чювáти,
Де ся дыíвка згодовáла, там йій не бывáти. Лв.

*

Лытá мойí молодéнькы тóсьте пőшлú помарнéнькы
Пőшлú, пőшлú я́ко водá, лытá мойí то вас шкодá. Лв.

*

Співáй дыíвко співанóчькы, дóкы ты єсь у мамóчькы, —
Забýдеш ты співанóчькы, як ты пőдеш уд мамóчькы! Лв.

*

Співáла, гуля́ла, зáкы была мáла,
А тепéрь не бýду, бо бýде огвáра! Лв.

*

Колú собі заспівáу, трьох фраíрőв в селыí мáу,
Ой за двóма не гадáу, а за трéтым умирáу. Лв.

*

Ой по сáдку походжáу, усé собі роздýмау,
Усé собі роздýмау, ож далéко рыбку мáу.
Цы до нéйі лист писáти, ой цы єйі одвідáти?
Ой кедь бýду лист писати, бýдуть тотó люде знáти,

---

*) заробляла шитем і пранем.

Не так люде, як сусьіды, не так досіль, як завсю́ды.
А вы хлопцы молодыйі посьідлайте буланыйі
А пуд мене молодого дайте коня вороного.
Ты місяцю світи, світи, а ты коню біжи, біжи.
Ты місяцю світи ясно, а ты коню ступай красно!
Прийшоу коник пуд ворота, уйшла мила красша злота,
Ймила коня за ременя а милого за ручення,
Ввела коня до стайницы а милого до світлицы.
Дала коню вовса й сьіна а милому меду й вина.
Сама сьіла тай думає, чорні вочка протирає.
Мила, мила што думаєш, чорні вочка протираєш?
Цы тобі жаль вовса й сьіна, цы тобі жаль меду й вина?
Не є ми жаль вовса сьіна, а ньі ми жаль меду й вина?
Лем миньі жаль сього світа, ож нам ідуть дарьмо льіта,
Ожь нам ідуть дарьмо льіта, як сонычко воколь світа. Лв.

*

Уродила коза пана, а жида кобыла,
А Русина небоpака жонка чорнобрыва. Лв.

*

Через гору высокую місяць приміниу ся,
Сльіпый ішов за дьівчиноу, а хромый пудбиу ся. Лв.

*

Тече вода річечьками, плаче дьівка слезочьками
Не плачь дьівко, не жури ся, ше я младый не вжениу ся.
Як я буду женити ся, прийдеш мила дивити ся,
Дам я пива наварити а палинкы напалити,
Тебе мила запросити, конць стола посадити.
Меньі пиво не милоє, а палинка гырка,
Де милого вірні слова, што ты не мой, я не твоя?
Твойі братя тебе били, обы мы ся не любили,
Тебе сестры проклинали, обы мы ся не побрали,
Твоя мати черьільниця, великая розлучниця,
Розлучила ня с тобою, як рыбочьку із водою. Лв.

*

Росходять ся побожені, не онь бы мы ізлучені,
Розходить ся рыба з водоу, не онь бы мы милый с тобоу.

*

Карабіне, карабіне, ей бы твою душу!
Бояу єм ся тебе дуже, носити тя мушу. Лв.

*

Єде́н ка́же бра́те, дру́гый ка́же ку́ме,
А тре́тый мотузи́ще по́пӧд пле́чи су́не. Лв.

*

Ма́мко мо́я ма́мко, сиве́нькый го́лубе́,
Тось ня згодува́ла, та тебе́ тко бу́де?
Мене́сь згодува́ла в мойӧ(й) молодо́сти
А тебе́ тко бу́де у твойӧ старо́сти? Лв.

*

Не бу́ду я во́ду пи́ти, вода студини́нька,
Не бу́ду я жо́ну би́ти: жона́ молоди́нька.
Уда́риў я жону́ раз: кыіло посиныіло,
А я ся моли́ў цыілу́ нӧчку, обы́ побілыіло. Лв.

*

Через го́ру высо́кую мальо́вані хре́сты,
Што бысь такы́й до робо́ты, якы́йсь до посе́стры. Лв.

*

Го́ры мо́йі, го́ры, зеле́ні верьхы́,
За́кӧль вас пере́йду, за́йдуть ня змерькы́. Лв.

*

Стои́ть я́вӧр над водо́ю долӧв похыли́в ся,
А мо́й ми́лый, чорнобры́вый, тве́рдо зужури́ў ся. Лв.

*

Ходи́лам по по́лю, сади́лам топо́лю,
Пони́же залу́жа там зацви́ла ру́жа Лв.

*

Ма́риш, Ма́риш не йди в по́ле,
Бо там тере́н нӧжки вко́ле.
Ма́риш тере́н пропола́ла,
Бых ся в нӧжкы не вколо́ла Лв.

*

Се́рьце мо́є камяно́є, колі́ бу́деш весело́є,
Тогды́ бу́ду весельіти, як буде́ лист зеленьіти Лв.

*

Се́рьце моє́, се́рьце іс ка́меня твердо́го,
Чом ся не розкро́йіш з жалю́ великого?
Жалы́ мойі, жа́лы упа́дьте на ма́лі,
Як тота́ роси́ця на зеле́нӧй траві.
Трави́ця зеле́на тось ра́но скоше́на
Велика́ непра́вдо тось на ня ізнесе́на.

А я овьму́ ко́су тоту́ траву́ ско́шу,
Велику́ тяготу́-непра́вду в се́рьцю переноо́шу. Лв.

*

За горо́ю высо́кою спозна́у єм ся з дьівчинко́ю,
Што ми з то́го, ож йі зна́у, та із не́ю не быва́у,
Єсть там мно́го дороже́ньки, заступа́уть вороже́ньки,
Ож бы з не́ю не быва́ти, ож бы єйі не коха́ти. Лв.

*

Ой дьівчи́но, скажи́ ми́ньі, цы ты любиш ме́не вірньі?
Так ми Бо́же житя́! люблю і на те́бе не забу́ду! Лв.

*

Не велика́ потьіха, бо соро́чька з міха! —
Тото́ нам не кажіте, спе́ред нас положіте!
Каза́ла нам дзя́бка, не є па́леньки цятка,
Каза́ла нам кво́чька, ож є па́леньки бочька! Лв.

*

Ей гой лельія, чом не ма́єш біла дьівко фраіра?
Кед не ма́у, ва́жу ма́ти — дам го со́бі змалюва́ти. Лв.

*

Не сама́ я, не сама́ кали́ну лама́ла,
Лама́в йийі шу́гай, я лем пригына́ла. Лв.

*

Фраіро́чько мо́я, зістава́й здоро́ва,
Бо вже тя мину́ла тверда́ любость мо́я. Лв.

*

Ступа́й ко́ню ізо мно́ю,
За́рвав бысь ся пӧдо мно́ю!
Кедь ми́лойі не є́, не є́
Най не бу́де ни́ґдай мене́! Лв.

*

Ой дьівчи́но, што (що) ти с то́го?
Звела́сь хло́па молодо́го;
Пу́стиш за ся бесьідо́чьку,
Полюби́лась си бідо́чьку.
Пӧшла за тя бесьідо́чька,
Ож ты к...а, не дьіво́чька. Лв.

*

Пӧшо́у ми́лый в дале́кый край,
Лиши́у ня на вели́кый жаль,

Великы́й жаль, пла́кац бу́ду,
За ним писмо́ писа́ц бу́ду. Лв.

*

Лю́бить мене́ мӧй миле́нькый,
До́кы листо́к зелене́нькый,
А як листо́к пожоутыіє,
На́ша лю́бость помарныіє. Лв.

*

Коли́ тоту́ команицю сіяли,
Тогды́ ми ся любова́ти по́чали.
А як тота́ команиця ізойшла́
Вже ся на́ша тверда́ ми́лость розӧйшла́. Лв.

*

Гора́ бо́жа, гора́, гора́ кармазо́ва —
То ся полама́ла ла́ска шугайо́ва.
Кедь ся полама́ла, я за ним не́ збам (не зба́ю=не дбаю словацке: ne dzbam)
Я за його ла́ску ґра́йцаря не́ дам. Лв.

*

Уйду на у́лицю, ста́ну позира́ти,
Всы̂ шуга́йі хо́дять, мо́го не вида́ти. Лв.

*

Уйду на мосто́чьок, сви́сну у листо́чьок,
Спознава́й миле́нька, чий то голосо́чьок.

*

Си́вый кӧнь, си́вый кӧнь, канта́рик на те́бе,
Оста́тный я ве́чӱр дыівко ко́ло те́бе! Лв.

*

Широ́коє полоте́нце вода́ — го забра́ла,
Полюби́ў я дыівчино́ньку а ма́ти не зна́ла —
Ой жаль ми́ны̂ буде, во́зьмуть дру́гы люде
Та мо́я не бу́де! Лв.

*

Твӧй отиць, мо́я мац — дали́ ня змалюва́ц,
Як прийшо́в я на у́рляп*) не могли́ ня спознац. Лв.

*

Пӧйду́ я, пӧйду́, куды́ не ходи́ла,
Та на́йду я, на́йду, кого́ я лю́би́ла. Лв.

*

*) нїм. Urlaub.

Кали́нка, кали́нка черле́на, высо́ка,
Той я лем єдно́го леґіня́ фраірка. Лв.

*

По горі́м ходи́ла, ли́чком холоди́ла
Поду́й на́ ня віхре, бых ся не впали́ла!

*

З сього́ кỏнця́ у тот дале́ко ходи́ти,
Бо в сьім кỏнци́, де я, ни кого́ люби́ти. Лв.

*

Черле́на ру́жа горі́ла, там бі́ла дьівка сидьі́ла,
Черле́ну ру́жу гаси́ти, біле́ньку дьі́вку люби́ти. Лв.

*

Ма́ла я фраі́ра ги в кішкерты*) ма́ку,
Не быў меньі́, не быў меньі́ лем єде́н на вдя́ку.
Лем єде́н, лем єде́н тай тот на недьі́лю,
Коли́ на ся во́зьме кошу́личьку бі́лу,
Кошу́личьку бі́лу, ла́йбик снурова́ный,
Уйде на у́лицю, як намальова́ный. Лв.

*

На горі́, на горі́ травка́ ся коли́ше,
Стародáвный шу́гай листо́к на ня пи́ше.
Єде́н на ня пи́ше, бых ся не жури́ла,
Дру́гый на ня пи́ше, бых кра́сно ходи́ла,
Тре́тьій на ня пи́ше, бых ся не 'ддава́ла
Абых його, се́рьце, іс кату́н чека́ла.
Мо́жеш хло́пче зна́ти тай ся здогада́ти,
Ож я тя не го́дна три ро́чькы чека́ти!
Кедь ты вели́ш ми́ньі три ро́чькы чекати,
Купи́ ми гребіни́ць жо́ўтый влас чеса́ти! Лв.

*

На горі́, на горі́ три я́блỏнкы рясні́,
Не є в на́шỏм сельі́ лем три хло́пцьі красні́,
Єде́н в долині́, дру́гый на груно́чьку,
Тре́тьій се́ред села́, с тым я весела́.

*

Кра́сна ру́жа я́рня, ще ся не в'яри́ла, **)
Молода́ дьівчи́но, щось ся пожури́ла?

---

*) magy. kis kert = горо́д малий, городець.
**) „гей бы ся не обнови́ла“. — (примітка співачки).

Журила ся мамко, айбо вже не буду,
Мам такого мужа, хоть де з ним пробуду. Лв.

*

Уйду на улицю, лем брывами кыну,
В Унґварі тот шугай, що я го любуу. Лв.

*

У Відню касарня, высокы облачькы,
Ба тко мою милу сись вечур облапить?
Не облапить нитко, облапить ся сама,
Бо на мойим бочьку сабля припасана. Лв.

*

Пöшоў милый, дöстаў коцку чьорную,
Обстаў вояк, лишиў мене младую.
Не журй ся моя мила небого,
Я тя лишу, дасть ти Пан Бог другого.

*

Дай ми Боже, дай ми, що я собі прошу:
Тото шугайчатко, що у серьци нöшу. Лв.

*

Милый мöй, милый мöй, ґута бы тя вбила,
Кöлько было хлопцüв, тебе-м май любила! Лв.

*

Широко, далеко листок по долины,
А ще шире, дале маширує милый.

*

Машируй, машируй младый катуночьок,
Доста собі гуляў двадцять єден рочьок.
Двадцять єден рочьок коло фраірочькы,
А щ'е за два, за три коло сабелочькы. Лв.

*

Пöшов мöй миленькый тай помаширьоваў
Лем ня на доровы вірно обцыловаў. Лв.

*

Мила моя, чорнобрыва не рубай ты сама дрыва,
Унес хлопцüм гальбу вина, нарубауть тобі дрыва. Лв.

*

Дай ми мила, дай ми воды ся напити,
А че181ньбых я годен за тебе забыти.
Забывай, забывай, бо я вже забыла,
Абых ти бöльше фраіркоў не была.

Фраі́рка-м ти бы́ла, ще раз мо́гу бы́ти,
Жона́-м ти не бы́ла, не дай Бо́же бы́ти! Лв.

*

На ти́хӧм Дуна́ю там ся гу́си пе́руть,
Де вели́ка лю́бость, там ся не побе́руть. Лв.

*

Повтыка́ли ко́ны, не мож іх пола́пац,
Чека́й пара́ннику, бу́деш за мноў пла́кац! Лв.

*

Не плачь ми́ла, не плачь, заплачем обо́є,
Як буду́ть рі́зати воло́сєчко мо́є. Лв.

*

Воло́сєчко моє, де ты ся подыі́ло?
З варе́шской каса́рны на о́блак летыі́ло.
На о́блак летыі́ло, на Дуна́й сыда́ло,
Плыныі́т вы власо́чькы до мо́йі мамо́чькы! Лв.

*

Фраіро́чько мо́я не дай ми ся тра́цвц,
Уйди на́сперед ня, дай ми ся обла́пиц!
Обла́п ты ня, обла́п, бо ты миныі́ не брат,
А я ти не сестра́, лем вірна посе́стра. Лв.

*

Пӧшӧў мӧй миле́нькый на пир зелене́нькый,
Ба коли ся ве́рне, Бо́же мӧй любе́нькый! Лв.

*

Пӧшо́ў ми́лый, пӧшла́ й бры́чька,
Узя́ў ключі од серде́чька,
Узя́ў уд сво́го, узя́ў уд мо́го
Зроби́ў жа́лю велико́го. Лв.

*

Бо́же мӧй любе́нькый, якы́й то жаль ве́лькый,
Коли́ ся одрі́кать шу́гай уд фраі́ркы.
Одклони́ў ся шу́гай в о́сени од ме́не,
На тепе́рь два ро́чькы ду́бпуў ко́ло ме́не. Лв.

*

Ма́ти моя́ ста́ра дай ня за гуса́ря,
Бу́де ти похва́ла од па́на цыі́саря. Лв.

*

Всыі́сьме хло́пцыі, всыі́сьме цыі́са́рського ла́ду
Сыі́ють нам пшени́чьку ко́ло Бі́лагра́ду.

Білый град, Білый град, война на нӱм стóить,
То не в єдног хлóпа голóвка забóлить.
Голóвка забóлить, сабéлька іздрожи́ть,
А долӧв плечи́ма кров ізсербени́ть. Лв.

*

Вольілась ня мáти в кýпели зальяти,
Як ты менé дáла в пéрший клас узя́ти! Лв.

*

З варéшской касáрны́ хлóпцы́ позирáли,
Як ся по пӧд гóры бýчькы розвивáли.
Шє ся не розви́ла лем та галузóчька,
Што пуд ню ходи́ла моя́ фраірóчька. Лв.

*

Зóсхла ми боґри́да*), та тко ми дрýгу дасть,
Кедь ся сьóго рóчьку фраірóчька óддасть? Лв.

*

Вольілась ня мáти в жали́ву усця́ти,
Што ты менé дáла в катуны́ узя́ти! Лв.

*

Фраірóчько мóя зіставáй здорóва,
Зістáнь здрáва, комý хцеш, моя́ вже ты не будéш! Лв.

*

Ми́ла мóя, ми́ла, зимá бы тя збúла
За тоты́ колáчі, штось од мня пойіла!
Я дурны́й куповáў, ты розýмна йіла,
Коли́-м до тя прийшоў, ты ся похворіла. Лв.

*

Ах, я несчасли́вый на сись світ роди́ў ся,
Мнóго я лыт живў, а ще не вжени́ў ся!
А за тотó ничь не збáу, чужі жóнкы я кохáу
Для своєй розгóды, сéрьця охолóды.
Ах, не рáз я, не два чéрез плóты лáзиў
Ах, не раз я, не два своим житьóм вáжиў.
С сокы́рами мя кіряли і зо псóма мя ускáли,
Кедь бы были йми́ли, як собáку б вби́ли.
Ах не раз я, не два у цы́вку (у кóмин) спрятáў ся
Там я чюў слýхаучи, як то мýжа жéнка ýчить:

---

*) боґри́да magy. bokréta, букет, Blumenstrauss.

Іди́ му́жу спа́ти до стодо́лы с хаты!
Тепе́рь уже́ ста́ну, по́чну си дума́ти,
Як бы свойі́м рі́чам пропа́сти не да́ти,
Обы́ муй мак не пушо́в так,
Обы́ мо́є са́ло не пропа́ло —
А сыр подару́у, а сам повандру́у! НД.

*

Гафе́йко, каче́йко!
Які́сь го́сті ма́ла?
Єде́н быў солові́й,
Дру́гый быў его брат -
Коструба́чьок небора́чьок
На оста́ток прийшо́в.
Гафе́йко, каче́йко!
Штось ім йі́сти да́ла?
Солове́й гусяти́ну,
Єго́ брат качяти́ну,
Кострюба́чьок небора́чьок
Проси́в пацяти́ну.
Гафе́йко, каче́йко!
Штось ім пи́ти да́ла?
Солове́й вино́ пиў,
Єго́ брат пи́во пиў,
Коструба́чьок небора́чьок
Па́леного проси́ў. (па́леного трунку = паленки, горівки).
Гафе́йко, каче́йко!
Десь ім спа́ти да́ла?
Солове́й в соло́мі,
Єго́ брат в поло́ві —
Коструба́чьок, небора́чьок
Зо мноў на посте́ли.
Гафе́йко, каче́йко!
Як ся одбирали?
Солові́й цыілюва́в,
Його́ брат ру́ку дав,
Коструба́чьок, небора́чьок,
Ду́пу на мня упня́ў! — НД.

*

Ожени́в ся коструба́тый узя́в пелеха́ту,
Та не зна́ли ґаздува́ти, запали́ли ха́ту!

*

Ожени́ ся, не жури́ ся; пуйдéте рукóю,
Женá пўйде за розсóлом, а ты за мукóю.
Ожени́ ся, не жури́ ся, бўдеш ґаздувáти,
Ой ты бўдеш свиньі пáсти, а ты завертáти.
Ожени́ ся, не жури́ ся — добрі тобі бўде:
Бўдеш мáти іс кым спáти, а хлыба не бўде! Пу.

*

Ой пўйду я в полони́ну та там ся ужéню,
Такў собі дьівку вóзьму, што зáбю в кишéню. Пу.

*

А я ішóў до домóю (sic!) тай не обзирáў ся,
А чорт прийшóў, жóну укрáў і сам там уклáў ся. Пу.

*

По за тоты́ си́ньі гóры мальóвані бўчькы,
Кедь ты леґінь, а я дьівка потягньіме клю́чькы! Пу.

*

Ой Івáне-ґелевáне твóя мáти Пóлька,
Ізвари́ла горни́ць чи́ру, напáла ю кóлька. Пу.

*

Дощь падé, росá падé на бáбину хáту,
Збирáй дурнá бáбо мя́ту, вкрывáй собі хáту,

*

Амінь, áмінь зáбиў бáбу кáмінь,
А бáба до кутá угналá когутá,
А когўт до бóчькы угнáв штыры мáчькы. Пу.

*

Ой пак так сьіяў мак, по доли́ньі дыньі,
Прихопиў ся дьідо д' бáбі в сьірій петечи́ньі. Пу.

*

Вари́ла, цьіди́ла ньімкы́ня боб —
А ньімець ся при́хопив та ньімкы́ню: лоп!
Уд плóта до плóта ньімецька робота: гоп! гоп! Пу.

*

Кони́чьку мӧй си́вый, тóсме несчасли́ві,
Про тотў дьівчи́ну с чьóрныма очи́ма. Пу.

*

До дóму, до дóму, кóждый ід свойóму,
А я неборáчьок не мáу ід кóму. Пу.

*

Біда́ брате, біда́ с чю́жими жона́ми,
Іде́ме до ко́рчмы тай они́ за на́ми. Пу.

*

Горі гай, долы́ гай, а на стре́дку Ду́най,
Не во́зьму тя дыівко, то собі́ не ду́май! Пу.

*

Дума́ла мо́я мать, ож мя бу́де же́ниц,
А она́ мя́ не го́нна з каса́рны умініц. Пу.

*

Фрайірка тым бы́ла, ще ти ва́жу бы́ти,
Жо́нам ти не бы́ла тай не хо́чу бы́ти. Пу.

*

Шты́ры во́лы, шты́ры на яро́чьку пи́ли,
Ва́руй ся Яні́чьку, об тя не заби́ли.
Бо кедь тя заби́уть, ве́ржуть тя до я́рку,
Бу́дуть туды́ дыівкы йти ра́но на фія́ркы. Пу.

*

Чьо́рна дыі я, чьо́рна, бо я зна́у са́ма,
Я про сво́ю чо́рность ма́у фрайіра днись. Пу.

*

Фрайіро́чька шу́мна, твоя́ ма́ти ду́рна,
Тай ты така́ бу́деш, кедь за ня не по̂деш. Пу.

*

Люби́лам єдно́го, мара́ ми до нього,
Тепе́рь єм поялá в селы́ майкра́сшого. Пу.

*

Чюду́уть ся лю́де, за́ што се́ґінь пи́є?
За тоти́ піня́зи, што йіх заробиє. (м. заробляє). Пу.

*

Биро́ве, биро́ве! ба́сом твою́ ду́шу!
Чере́з твою́ дыівку в кату́ны йти му́шу. Пу.

*

Є.... ня, не дала́-м ся, пусти́ли ня, урва́ла-м ся,
Тепе́рь ма́мко чир коло́чу, є..... ся, щ'е раз хо́чю. Пу.

*

Іще-м не быў леґіни́ць, а вже-м катуно́чок,
Бігать, бігать си́вый кöнь попöд мій обла́чок Пу.

*

Ой пошоў я на гостину, дали мены́ ку́ря,
Тото́ ку́ря жоўтопіря попӧд сад ходи́ло
Ку́рятка води́ло.
Ой служи́ў я єде́н ро́чьок: дали́ мены́ ка́чьку,
Тота́ ка́чька рапори́ця попӧд сад ходи́ла
Ка́чатка води́ла.
Ой служи́ў я дру́гый ро́чьок: дали́ мены́ гу́ску,
Тота́ гу́ска ґаґоли́ця попӧд сад ходи́ла
Гу́сятка води́ла.
Ой служи́ў я тре́тьій ро́чьок: дали́ мены́ те́ля,
Тото́ те́ля хвосто́м ви́ло, попӧд сад ходи́ло
Теля́тка води́ло.
Служи́ў я четве́ртый ро́чьок: дали́ мены́ коня́,
А тот кӧнь жоўтохвӧст попӧд сад ходи́ў
Лошу́чькы води́ў! — Д.

*

Сиди́ть го́луб на кона́ри си́вый і чуба́тый,
Сам загуде́ жалӧбне́нько, жаль мо́му серде́ньку.
Ой хоть гуди́, хоть не гуди́, го́лубе, небо́ре,
Ой кого́ я ві́рне люблю, не суди́всь ми Бо́же! Д.

*

Ора́ли бы штыри во́лы, ора́ли, ора́ли,
Ой ке́бы йім бере́жчика наня́ли, наня́ли.
Найме́ме йім бере́жчика с Пото́ка, с Пото́ка,
Ке́йбы во́лы поора́ли за чоты́ры ро́кы. Д.

*

Че́рез по́ле мадя́рськоє ішло́ во́сько цыса́рськоє,
У тӧм во́ську моя́ ми́ла вшы́тко во́сько сподоби́ла Д.

*

Кедь єм ішоў сно́чи пӧзно із Си́гота,
Загуби́ў єм пӧдковочьку іс чо́бота —
Ой не жаль ми пӧдково́чькы, штом згуби́ў —
Ой лем жаль ми за тоў дыівкоў, штом люби́ў. Д.

*

Ста́ла ся нови́на у попӧвськькӧм дво́рі,
По́биў пӧп кочіша, што не по́йів ко́ны.
Не за тото́ по́биў, ож ко́ні не по́йіў,
Ай за тото́ по́биў: до фрайі́ркы хо́диў. Д.

*

(Ей) чьо́рні вӧчька, што плаче́те, шу́га мо́йі не буде́те,
Бо я йду в дале́кый край, ли́шу на вас ве́лькый жаль. Д.

*

Ве́ликый жаль, пла́кац бу́деш,
За мноў листо́к пи́сац бу́деш,
Бу́деш пи́сац на папе́ри,
Де я бу́ду на кварте́ли.
Бу́деш пи́сац на деґе́йты,
В котро̂м бу́ду реґіме́нты,
Бу́деш пи́сац на толва́ны,
В котро̂й бу́ду компаньі́ї. Д.

*

По пуд садо́к зелене́нькый
Упа́ў сньіжо́к молоде́нькый,
Та тко його́ перебреде́,
То той мены́ ми́лый бу́де. Д.

*

Ой напю́ ся па́леночькы, напю́ ся, напю́ ся,
Таку́ за ся жо̂нку во́зьму біле́ньку як гу́ся.

*

Ой рі́ченько быстре́нькая*) уста́нь, подиви́ ся,
Мо́є се́рце сумне́нькоє ой тя́жко жу́рить ся!
Твоя́ вода́ веселе́нька, у нйв (нйў) ры́бка пла́вле,
(або: у нйв (нйў) ры́бка гра́є),
Моє се́рце сумне́нькоє із жа́лю ся ла́мле.
(або: із жа́лю ся кра́є) З.

*

Га́йом зелене́ньким вода́ тече,
На я́ворі солові́й щебе́че,
Ож (же) дьівчи́на ми́ла
Ізви́ла віно́чьок із бервіно́чьку,
Слезы́ пролива́ла, кой го ви́ла,
Увйтый на во́ду упусти́ла:
Іди́ ты віно́чьку, кра́сный бервіно́чьку, за миле́ньким! З.

*

Чю́ти го́лос в га́ю по стреди́ны,
Што ся ста́ло стра́шно барз дьівчи́ны,
При ро́ды соло́вко прикло́ниў голо́вку
Мо̂й миле́ںькый. — З.

*

*) Порівнай думку Маркияна Шашкевича: Гей рі́ченько быстре́нькая, гей стань, подиви́ ся!

Прийди́, прийди́ ми́лый мӧй пуд облáчок тéмный мӧй,
Як ся горáзд стемныіє та нитко́ тя не вчу́в. З.

*

Прийде ми́лый в суббо́ту, кедь я мáу робо́ту,
Не при́йде вӧн в недыілю, коли́ я ся прибéру. З.

*

Не біл быў єм, почьорныіў єм, по го́рах тай хо́дячи
Ой за тобо́ў біла дыівко тáрелики тай но́сячи.
Тáреликӧв не цӧстáло, ду́дочьками чо́мы плáчу,
За тобо́ў біла дыівко сво́йі но́чи ду́же трáчу! З.

*

Всьі ся хло́пцьі жéнять, бо ся во́йны бо́ять,
А я неборáчьок гото́вый воя́чьок. З.

*

Гáдать мáмка, гáдать, ож я трáву ко́шу,
А я у Лембéрку жо́ўту (sic!) сáблю но́шу.
То сáбля не мо́я, пáна чісарьо́ва,
Чісарь ми даро́ваў, о́бым в ньоў войо́ваў. З.

*

Вшы́ткы лю́де ку́почьками, лем я самото́ю,
Вшы́ткы лю́де веселéнькы, лем я со слезо́ю.
Рáно встáну і поплáчу і в вéчери плáчу,
Лыіта мо́йі молодéнькы то вас дáрмо трáчу. З.

*

Я не пий, ты не пий, та тко бу́де пи́ти?
Та тко бу́де на жидо́вськы дыіточкы роби́ти? З.

*

Куды́-м давно́ хо́жувала, вербá ру́жи ро́жувала,
Тепéрь туды́ зáйду тай ныішто́ не нáйду. З.

*

Ку́кала зазу́лиця на зелéнӧм бу́чьку,
Почекáй ня леґіньчику та подáм ти ру́чьку. З.

*

Ей на мо́чар, си́вый ко́ню, на мо́чар!
Не пӧду я до тя ми́ла сись вéчур!
Ай я пӧду ід фрайі́ру тако́му,
Що мя во́зьме сих фашáнґів*) до до́му! Ім.

*

*) нїм. Fasching.

Чьому́ ми́ла бо́са хо́диш? и-я-гой!
Чьому́ собі не заро́биш? и-я-гой!
Ой а была́ зароби́ла, чу-гой-гой!
Прийшли́ хло́пцыі я пропи́ла... и-я-гой! І.

*

Ой на горі жи́та мно́го,
Полови́на зеле́ного.
По̂шли́ його́ хло́пцыі жӓти,
Не могли́ му ра́ды да́ти.
Ке́бы дьівкы помога́ли,
Нара́з бы му ра́ду да́ли.
Ай бо дьівкы́ не помо́гуть
Тай и ра́ду не пода́дуть. І.

*

Ой ішо́ў я горі село́м, чо́рт у ве́рбу ко́ўтаў,
А меньі ся причюва́ло, ож дире́ктор*) го́йкав. І.

*

Ой пуд мо́стом ры́ба з хво́стом, як бы йі іми́ти?
Бы як сво́му миле́нькому вечёрю звари́ти. І.

*

Пила́-м, пила́-м, напила́-м ся,
Впа́ла-м з горы́ не вби́ла-м ся,
Впа́ла-м з горы́ на доли́ну,
Іздойми́ ня побрати́му! І.

*

Зазу́лиця заку́кала у хы́жи та в я́мцьі,
Ой дай Бо́же здоро́влычька ня́ньковн тай ма́мцьі! І.

*

Ой я мала́, невели́чька, дай ня ма́мко за мелни́чька,
Ме́лник буде мі́рку бра́ти, мене́ малу́ годува́ти. І. Ир.

*

Попо̂д дыло́к зелене́нькый упа́ў снъіжо́к молоде́нькый,
Котра́ його́ перебреде́, тота́ моя́ жона́ буде́. І.

*

Каза́ў єсь ми, ож ня во́зьмеш — ей гой!
Кой на горі жи́та за́жнеш — ей гой!
Жи́то-сь іэжа́ў і змоло́ту́ў — ей гой!
Мо́йім сві́том заколо́тиу́**) — ей гой! І.

*

---

*) управитель дібр ґрафа Марамарошского.

**) Мельодія в співанках поминає не раз наголос пр. тут: змоло́тив — закоʹлотив (в співі)м. змолоти́в — заколоти́в.

Співа́йме, гуля́йме, бо уж не буде́ме,
При́йде час-годи́на, мы ся розо̂йде́ме.
Розыхо́дять ся вінча́ні, боже́ні,
Не обы́ мы ся не розы́йшли
Сло́вом нарече́ні. І.

*

Кедь я за́йду бой до це́ркви,
Там уви́джу сво́ю дьівку,
Чіню з неў таку́ за́ложку:
Шу́га, шу́га не ли́шу йі! І.

*

Сыі́ли хло́пцыі в шо́рнет,
Ныіко́му йіх укупи́ти!
Ішло́ дьівча с полони́ни:
По́йте хло́пцыі із гости́ны!

Із гости́ны не іде́ме,
Жени́ти ся не буде́ме,
До́кы в селыі по дьівчи́ныі,
Ме́жи ни́ма пробу́дем. І.

*

Біда́ мене́ в ко́рчму жене́,
Коли́ в ме́не гро́ши не́ є,
Кедь бы в ме́не гро́ши бы́ли,
Мы бы хло́пцыі шо́ром пи́ли. І.

*

Із высо́кой полони́ны ле́двы, ле́двы іду,
Так ми ми́ла учіни́ла, што домо̂в не зы́йду. І.

*

На высо́ко̂й полони́ныі во̂вча́рико̂в мно́го,
Іти-б меныі пони́кати, цы не є там мо́го?
Ай по̂шла́ я пони́кати: сиди́ть мо̂й миле́нькый,
Сиди́ть, сиди́ть, посви́скує в листо́к зелене́нькый. І.

*

Воя́ци, воя́ци, вшы́ткысь мы єдна́кы,
Як бы нас роди́ла єдна́ стара́ ма́ти. І.

*

Коло́пныі ся зеленыіють,
Хло́пцыі во́йну машерю́ють,
Машерю́ють в день і в но́чи,
Будь йім Бо́же на помо́чи! І.

*

Наро́диў ся, наро́диў, бо́чьку вина́ купи́ў,
Усыі сяті́ почестува́ў, сам ся ку́щік напи́ў. (коло Унґвару).

*

Летьіло пóтя чéрез дыл-дубрóву,
Ізьзыло пшеничéньку, лишило полóву.
Що ми по полóві, кедь не є в нӥ зéрна,
Що ми по дрýгому, кедь не є у мéне! І.

*

Шуміла дубрóва, кой ся розвивáла,
Плáкала дывчúна, кой ся уддавáла.
Не шумú дубрóво тай не розвивáй ся,
Не плач дывча, не плач, тай не уддавáй ся! І.

*

Выcша горá уд долúны, крáсша дывка уд малúны,
Бо малúну кавкы́ зьвыдя́ть, а дывчúну хлóпцы люблять. І.

*

Серéд дылá зелéного крыга лéду студéного,
Крыга лéду розтопú ся, моя́ мúла наверни ся!
Не мож ся там навертáти, ýдкы раз ся зарікáти. І.

*

Мария́нка *) рáно схóдить, моя мúла зá мнóў хóдить,
Хóдить она до маштáрны мéжи кóны парáнниї.
А кóны ся сполошúли та милéньку потрощúли.
Лежúть мúла дýже хвóра тай прóсить ся до дóхторя
До дóхторя тай до бáбы: давáй бáбо мены рáды!
Бáба рáды не давáла, ай ід хлóпцюм ісправля́ла. І.

*

По горі-м ходúла, лúчько-м холодúла,
Повівáй вітрику, бы-м ся не впалúла.
Вітрик бы повівáў, хмары зальігáуть,
Мы бы ся любúли, люде нам не дáуть.
Люби рыбко, люби, не слýхай ты людúй,
Ай бо люде гудя́ть та все собі лю́блять. І.

*

Ой Осóйська водá василикóм пáхне,
Тко ся йиї (єиї) нáпе — на Осóй го тя́гне. І.

*

Ай течé Осóйська водá, не є на нӥ мóста,
Осóйськы рапавкы́ **) пойіла корóста.
На Ільнúцькóй воды́ мосты́ муровáні,
Ільнúцькі дывчáта як намальовáні.

---

*) зело.
**) рапавкы́=ропухи, коропавки Kröten, bufones; тут згірдно: дывчáта.

Ай Осо̂йська вода́, гей не вода,
Осо̂йськы леґіны́ гей гнила́ коло́да. I.

*

На высо́ко̂й полониныі сныіжо́к ся білыіє,
Ай де ся мо́я ми́ла на зимо́чьку дыіє?
Ай учі́ню йі̂й хыі́жку з жо́ўтого я́вора,
А сам ся́ду на коня́ тай іду́ до та́бора. I.

*

Ой дале́ко, широ́ко унґва́рськоє по́ле,
А щ'е шире, да́ле соко́лятко мо́є.
Соко́лятко мо́є не ходи́ само́є,
Чека́й, чека́й до ве́чера, по̂де́ме обо́є. I.

*

Ей джиґу́не, джиґу́не! якы́й єсь леда́що!
Веду́ть тебе́ до па́на — сам не зна́єш за́ що.
Тогды́ бу́деш зна́ти, як бу́дуть кара́ти,
I на ру́кы і на но́гы дыі́бы набива́ти.
Гей на ру́кы дыі́бы, на но́гы дыбя́та,
Бу́дуть тебе́ жа́ловати молоді дыівча́та. Ир.

*

А тко лю́бить гри́бы, грибы, а тко печери́чькы,
А тко лю́бить дыівчини́чькы, а я молоди́чькы. Ир.

*

Зеле́ная ю́почька, черве́на запа́ска,
Люблю́ тебе́ джиґуне́, для тя в ме́не ла́ска. Ир.

*

Пи́ла-м, пи́ла-м, напи́ла-м ся, впа́ла-м з гру́нку невби́ла-м ся.
Впа́ла-м з гру́нку на доли́ну: іздойми́ ня побрати́ме. Ир.

*

Чюду́є ся жидови́на, за́ што пиє русначи́на,
Прода́сть бе́рдо, пиє тве́рдо, за оста́нок хо́дить га́рдо. Ир.

*

На горі, на горі сныіжо́к ся білыіє,
Де ся моя́ фрайіро́чька на зимо́чьку дыіє?
Учі́ню йі̂й хыі́жку з жо́ўтого я́вора,
А сам ся́ду на ко́ника по̂ду до Ямбора! Ир. порів. висше пісню з I.

*

Ма́мко моя́ стара́ не жури́ ся за ня,
До́ста тоты́ жу́рять, де дві в'є́нно сто́ять. Ир.

*

Ой на горі на страпа́тї(й), не вір дьівцьі ги соба́цьі,
Ой бо дьівка па́на звела́, не лем мене́ сирохмана́. Ир.

*

Всьі ся хло́пцьі пожени́ли, лем я обста́у
Де дві, де три невісточькы́ та і я та́м.
Не журі́ть ся невісто́чькы за ме́не,
Най ся же́нять, най (няй) оддау́ть всьі дьівкы́ про ме́не. Ир.

*

Кедь бысь не пиу, мене́ не биу, я́бы-м тебе́ все люби́ла,
Я бы-м твойі кучерикы все д горі носи́ла. Ир.

*

У гуса́рі не пōде́ме, жени́ти ся не буде́ме,
До́кедь бу́де по дьівчи́ньі ме́жи ни́ми пробу́деме. Ир.

*

Коло́пньі ся зеленьіуть, нашi хло́пцьі машеру́уть,
Машеру́уть в день і в ночи́, будь йім Бо́же на помо́чи! Ир.

*

Горі село́м іду́, за мноу ся більіє,
Тко ся на ня се́рдить, та най іздуріє!
Ко ся на ня се́рдить, не бу́ду мири́ти,
При́йде чорт іс пе́кла, бу́де го мори́ти. Ир.

*

Не дай Бо́же, о́бым уме́р, най запла́чу ко́му-м до́ужен:
Кому́ грōш, кому́ два́, сво́йи́й ми́лōй пōу́тора́. Ир.

*

Ой над водо́у ве́рба, корі́ня́ в доли́ну,
Вчіни́лась ми ми́ла, за тобо́у загы́ну,
Росчи́нь ми миле́нька, я тобі запла́чу,
Най я свої но́чи за тобо́у не тра́чу. Ир.

*

Іду́, іду́, іти́ му́шу, спали́ла ми к...а ду́шу,
Ой не огньо́м, а́ни свічкоу, лише́ свойім білым ли́чьком. Ир.

*

Ей гой лельія, ей гой лельі́я, де ты бу́деш фа́йна дьівко як і я?
Іди́, іди́! обы́сь не стау, коли́сь мене́ счалува́у.
Ой ти о́чи чо́рні ма́ла, счалова́ти добрі́ зна́ла! Ир.

*

Пробувáла мене́ ми́ла, цы быў бым йи̂ за фраíра.
Ой так мене́ пробувáла, шты́ры нóчи во мноў спáла.
Ще казáла, бýде спáти, бы никóму не казáти.
Ой пантли́чькы не помóгуть,
Як єй ли́чько рáмы змóгуть! Ир.

*

Чéрез гóру гусáк летыíў, — е-я-гой!
Не єдéн мя руснáк хотыíў, — е-я-гой!
А я йогó не хотыíла, — „
Бо вôн чьóрный, а я бíла, — „
Бо вôн чьóрный я́ко кáвка, — „
А я бíла я́ко фя́лка, — „
Бо вôн чьорный я́ко терниць,— „
А я бíла як папíриць. — „ Ир.

*

Над водóў, над водóў, качькы́ гныíзда ви́ли,
Лю́дям не пó дяцыі, ож ми ся люби́ли.
Лю́дям не пó дяцыі, а паскýдыі кри́вда,
Я паскýду не люби́ла і не бýду ныіґда. Ир.

*

Над водóў, над водóў два прýтыкы вьють ся,
Надо мноў, молодóў два леґіныі бють ся.
Би́йте ся, не би́йте, я вáша не бýду,
Івáнкови-м рýчьку далá, Івáнкова бýду. Ир.

*

Співáйте горя́не тай я бýду з вáми
Най нам ся не вáлят бідá пуд ногáми. Ир.

*

Дыівочкы́-сестри́цыі прохóдять мясни́цыі!
Най ідýть як водá, я дыівка молодá. Ир.

*

Сиди́ть Юра кóло мýра, а я кóло ньóго,
Якы́й сесé Юрко фáйный, пôшлá бым за ньóго. Ир.

*

Пôдý в Тýрку, продáм курку та зася́ду пи́ти,
Повíм ґаздыі, ли́шка зйіла, не бýде ня би́ти. Ир.

*

На попóвô(й) загорóдыі, на дякóвô стéрни
Не веди́ ня сюдá-тудá, такы́ туй мя звéрни. Ир.

*

Го́ры гу̑чать, вітру не́ є, пошо́у̑ ми́лый, домі́ не́ є,
Ой най іде́, куды́ пошо́у̑, кобы́ здоро́в домо̑в прийшо́у̑.

*

Пошо́у̑, пошо́у̑, не ве́рне ся, моє се́рце пере́рве ся
Перерва́ло бы ся йо́го, ай не мо́є че́рез нього! Ир.

*

Ой Марійко-сьірійко! сьірі о́чи ма́єш,
Не позира́й на ня, жалю́ ми завда́єш. Ир.

*

Жа́льі мо́йі, жа́льі бу́дьте ми на ма́льі,
Як тота́ роси́ця на зеле́нӧ(й) траві Ир.

*

Трави́ця зеле́на, цы вжесь покоше́на
Дьівчи́но молода́ цы вжесь заруче́на?
Фрайірка-сь ми была, жона́ ми не бу́деш
Через чюжі́ ро́ты за ме́не не пӧдеш. Ир.

*

Розохо́дять ся на світьі вінча́ні, боже́ні,
Не обы́ мы ся розо́шли сло́вом нарече́ні. Ир.

*

Пий по́йташ (бра́те) пале́нку, люблю ти фрайірку,
Пи́йме йі на двоє, лю́бме йі обо́є! Ир.

*

Не я сам, не я сам — д' миле́нькӧ(й) ходи́ли,
Ходи́ли пойта́ші на мо́йі рова́ши. Ир.

*

Іщи раз, іщи раз по́йдзем дьівча́ до вас,
Кедь ми тя не даду́ть, та дам ся звербувац.

*

Вербу́ють ся хло́пцы по над зеле́ный гат (гай),
І мы ся звербу́йме сво́йӥ ми́лӧ на жаль.
Сво́йӥ милӧ на жаль, ма́тери на вдя́ку,
Що за ня убра́ла біду ледая́ку. Ир.

*

Коли́-м ішо́у̑ сно́чи по̑зно із Тарны
Загубйу̑ єм пудкӧво́чьку із ба́рны.
Не жаль меньі́ за пудко̑вкоу̑, що-м згубйу̑,
Ай жаль меньі́ за дьівчи́ноу̑, що-м любйу̑.

Прибю́ на тя пӧдковóчьку в оцéли,
Бы дзвени́ла до ми́лоӥі постéли. Ир.

*

Кáжуть люде день білый, а ще кýры не піли,
Уйди, ýйди молодá дыівчи́но, поговори́ зо мнóю!
Почекáй годи́ну є́дну, почекáй другýю,
Зáкы свóӥй старӧ мáмцыі вечéрю зготóвлю.
Добрі тобі, ай добрі у світли́ци си́дячи,
Ай бо меныі молодóму на морóзыі стóячи,
На морóзыі стóячи, кóнов з мéдом дéржачи.
Вітер віє, дóлы замітáє,
Кóнов з мéдом д рýчкам примерзáє
Чéрез тéбе сéрце моє́!
Ай тко тебé тай просиў,
Бы ты до нас мед носиў?
Є у нас медóк солодыісший,
Є у мéне дрýгый молодыісший —
Неси́ собі до другóӥі!
Ай небóго Ганцю́шо,
Уважáй, уважáй на дýшу.
Яка нӧчька темнá, невиннáя, (невиднáя) —
Я до тéбе іти́ мýшу! Ир.

*

На горі зелéна быль, цы-сь вже за ня ми́лый забыіў?
Я не за забыіў, лем думáву (думáўу), кедь я до тя прийти́ мáву (мáўу).
Цы в день, цы в нóчи, коли́ бýдеш ми́ла мóчи? Ир.

*

Не будý ся жени́ти, такóй будý ходи́ти,
Сюды́-туды́ горáми за чю́жими женáми. Ир.

*

На Ловя́ньскӧ горі дзвӧнкы́ задзвеныіли,
Могó милéнького у кайдáны йми́ли.
На горі ой йми́ли, в доли́ныі вязáли,
Білéну сорóчьку на нӥм розӧрвáли.
Ой дали́ му три срібéрні турéцькі,
Обы́ собі купиў чóботы ныімецькі,
Дали́ йомý і на шаркантьóви,*)
Обы́ подзвеніў долыі Кошицями. Ир.

*

*) шаркантьӧв — остріг, Sporn, calcar.

Кошйцы, Кошйцы той вели́кый ва́рош —
Паде́ хлоп до хло́па, як уд косы́ трава́. Ир.

*

Травйця зеле́на цы вжесь покоше́на,
Молода́ дывчйна цы вжесь заруче́на?

*

Заручйу дывчйну молодыйй леґіни́ць,
Што йому на ру́чьцы сріберный перстіни́ць
Сріберный перстыни́ць з сыма́ камінця́ми,
Узя́у го Василько́, пошо́у за вовця́ми.
Василько́ ся утопи́у, ширино́чька пла́вле, —
Хо́дить ми́ла по над бе́рег, білі ру́чькы ла́мле. Ир.

*

Йо́нчі, Йо́нчі, білый Йо́нчі,
Щось наро́биу на́шо Анцы?
На́ша Анця така́ хво́ра,
Повезли́ йі до доктО́ря.
Дау йи до́ктор тако́й ма́сти,
Що (што) улы́чить Анцы ко́сти. Ир.

*

Серед села́ ко́рчьма но́ва,
Пиє у нй мо́я ми́ла,
Ой най пи́є, здра́ва бу́де,
А на о́сынь моя́ бу́де. Ир.

*

Ой гада́у я ма́мко лю́ба, кой ся поворя́ло,
Што поде́ме кра́сным по́льом гет там до Дуна́ю. Ир.

*

Як я бу́ду з Ківодору (Тывoдору) ступа́ти
Та дам собі кра́сный листо́к писа́ти,
Ой дам листо́к у Зарі́чу чита́ти,
Кой мя ма́уть до Иршна́вы чека́ти. Ир.

*

Пошо́у ми́лый, пошо́у те́мными зоря́ми,
Дава́у собі світить (свіциц) трьо́ма калинка́ми.
Я му не світи́ла, лем єдна́ кали́нка —
Бо я му не бы́ла, лем за рок фраиі́рка. Ир.

*

Люби́у єм тя дывко за чотыры ро́чькы,
Я тебе́ не люби́у, лем твойі дудо́чькы,

Як ты я́ла дьівко дудкы́ не дава́ти,
Най тя дьівко любить оти́ць, твоя́ ма́ти. Ир.

*

Всьі ся хло́пцьі же́нять, бо ся во́йны бо́ять —
А я небора́чьок, гото́вый воя́чьок.
Ой не бу́ду дьівчино́чьку люби́ти,
Бо я іду чьорный ча́ков носи́ти,
Чьо́рный ча́ков та сабли́чьку на пле́чи,
Не єдна́ біла дьівка запла́че. Ир.

*

Руба́й ду́ба, най ся ко́ле
Най ся Ма́рін чо́бӧт по́ре,
Най ся по́ре, я заши́у,
Та ще біду пережи́у. Ир.

*

До́ста ти ся мо́я ми́ка повело́,
Продава́лась палено́чьку і вино́,
Як єсь взя́ла роспуща́ти із водо́ў,
Запали́ли жо́ўту ко́рчьму над тобо́ў! Ир.

*

Черле́на в ме́не ша́почька, погави́цьі си́ньі,
Так на ме́не дьівкы́ ли́пнуть, як на гӧвно́ сви́ньі. Ду.

*

Не стуй пуд вӧкно́м, не маха́й рукаво́м,
Бо як ма́мка одыйде́, я пу́йду до тебе́. Ду.

*

Ой Марі́йко, біла дьівко, сьіда́й коло ме́не,
Тай най ви́джу іс кым си́джу, цы любиш ты ме́не?
Ой ду-ду́ну! ду́ну-ду́ну! роби́ти не бу́ду
Ко́бым ма́ло май вели́кый, жени́ти ся буду! Ду.

*

Через річе́ньку, че́рез боло́то
Пода́й ру́ченьку моє̂ зо́лото.
Пода́й ру́ченьку, пода́й другу́ю,
Пода́й ли́ченько най поцьілю́ю. Ду.

*

Ой у́йду я на у́лицю, та ста́ну, та ста́ну,
Єдна́ ми́ла несе́ книші́, а дру́га смета́ну.
Ой у́йду я на у́лицю тай ста́ну на бо́чьку,
Єдна́ ми́ла несе́ ґа́тьі, а дру́га соро́чьку. Ду.

*

Уйшли в по́ле косарі́, коси́т траву на зорі,
Єй лю́ті то косарі́ бо вни ра́но начали́,
Хоть вни ра́но начали́, не бога́то утяли́. Ду.

*

На зеле́нӧм зарінόчьку
Пили́ хлόпцы зорілόчьку,
Єдні пи́ли, дру́гы гра́ли,
Тре́тьі дьівкы́ обнима́ли. Ду.

*

Не спи дьівко пуд облόчком,
Бо вже те́мна, те́мна нӧчка
І най ти дам ширинόчьку
Та пообтира́й вӧчька.

Що бым йіх обтирала,
Ще пла́кати бу́ду,
Само́й ня се́рце бо́лить:
Я-ж твоя́ не бу́ду. Ду.

*

Шумі́ла дубрόва, кой ся розвива́ла,
Пла́кала дьівчи́на, кой ся уддава́ла.
Не шуми́ дубрόво тай не розвива́й ся,
Не плачь дьівчи́но тай не уддава́й ся! Ду.

*

Пла́чте вӧчка, пла́чте, шу́га не всыха́йте
Когόсьте люби́ли, тόго не лиша́йте. Ду.

*

Ма́мко мόя Суханьόва,
Штось ми хлόпця одобра́ла?
Хлόпця гόнна (гόдна) ги лелыію,
Чісаре́ви компаньію. Ду.

*

Днесь єм ту, днесь єм ту, за́втра повандру́у,
Дай ми ми́ла ли́чко, най тя поцьілу́у.
Най тя поцьілу́у, в ли́чько тай і в ду́шу,
Бо я че́рез те́бе погыну́ти му́шу. Ду.

*

Чі́сарю, корόлю, що ты нас вербу́єш,
Ма́лу маш крайі́ну, чим нас ізгоду́єш?
Не бόйте ся хлόпцы чіса́рського рόду,
Сьіють вам пшени́чьку, коло Білогра́ду. Ду.

*

Ой Білόград, ой Білόград вόйна на тя стόіть
Ой не є́дну ма́мку головка забόлить. Ду.

*

Каса́рня, ка́са́рня, бода́йсь ізгоріла!
Не єдно́го хло́пця голо́вка зболыіла. Ду.

*

Іва́нку, воя́ку, повідж ми на вдя́ку!
Оле̇нко угорко упа́ла-сь ми в о́ко. Ду.

*

Жаль бы тебе́ дьівко по́биў!
Любиў я тя за рік, за два,
Ни́тко не знаў, но ты та я,
А на тре́тьій поступи́до,
Яло зна́ти вшы́тко село. Ду.

*

Сьіли хло́пцьі у шорне́ты
Ньікому́ йіх ўкупити,
Єдно́ дьівча таке́ было,
Хло́пцьі с ко́рчьмы укупи́ло. Ду.

*

Ке-б была-сь ня ма́мко в ку́пели зальля́ла,
Я бы была́ ̇свою́ до́лю с царьо́м не міня́ла! Ду.

*

Кой ня ма́мка уддава́ла,
Вели́ку ми часть дава́ла:
Єдну́ козу́, козе́л сьіна —
До полу́дни коза́ зьзьіла. Ду.

*

Росте́ верба́ над водо́ю, що я йі садила,
Не є то́го тай не бу́де, що я го люби́ла!
Бо кого́ я ду́же люблю, тот ми за плечи́ма —
А кого я нена́виджу, тот ми пред очи́ма. Гр. (гл. стор. 161.).

*

Куда́ хо́джу, хо́джу, ко́рчьму не мина́у,
Дай жи́дко па́ленкы, най ся напива́у! Гр.

*

По́мрем па́йташ, по́мрем, бу́дзем в гро́бі ле̇жац,
Мо́жеш про ня па́йташ по я́рочьку бі́гац. Гр.

*

На горі́, на горі́ сова́ оге́нь кре́ше,
Тото́ пес, не леґінь, що за дьівкы́ бре́ше. Гр.

*

Пла́вле кача́, пла́вле, са́мо собі ра́пче,
Ма́мка ня втопи́ла, тепе́рь за мноў пла́че.
Не плач ма́мко, не плач, бо вже тепе́рь го́ды,
Бо єсь ня втопи́ла в каламу́тнôй воды. Гр.

*

Цы кôнь чорногры́вый, цы я несчасли́вый,
Цы тота́ дывчи́на с чо́рными очи́ма? Гр.

*

Поби́ли, поби́ли го́луба си́вого,
Меньі́ ся так ви́дить, ож мо́го ми́ло́го.
Ож його́ поби́ла, бо вна його́ ми́ла,
Буде на недьі́лю кошу́лиця біла. Гр.

*

Гайо́м зелене́нькым вода́ тече,
На я́ворі сова́ ріща мече.
Там дывчи́на біла віно́чок ізви́ла
З бервіно́чьку.
Слезкы́ пролива́ла, кой го ви́ла,
Вы́дтий го у Дуна́й упусти́ла.
Плыни́ ты віно́чьку, кра́сный бервіно́чьку
За миле́нькым.
Ей га́ю мôй те́мный, зелене́нькый,
Скажи́ меньі́ пра́вду, де миле́нькый?
Цы го десь взя́ли, цы го поруба́ли
У нево́льі? Гр.

*

Пла́чте вôчка, пла́чте, шу́га не всыха́йте,
Кого́-сьте люби́ли, тепе́рь полиша́йте. Гр.

*

Люби́ла-м тай бу́ду білого баро́на,
Бы-м із ним ходи́ла с Пешту до Буди́на (Будима). Гр.

*

Кому́ ми́ла, кому́ кошули́чьку ши́єш?
Тобі ми́лый, тобі, бо в во́йночьку ідеш.
Не ший єй, не ший тонкы́ми нитка́ми,
Ой не прилива́й єй дрôбны́ми слезка́ми! Гр.

*

Кіряў ґазда́ ґаздьі́ню по-за хы́жу за дьі́ню:
Ей гой ґа́здо пока́йме ся, іды́м домо́ пора́дьме ся,
Што́бы пропити!

Пропиў ґазда́ когута́, жона́ квóчьку, кýрята:
Ей гой ґа́здо і пр.
Пропиў ґазда́ гусака́, жона́ гýску, гýсята
Ей гой ґа́здо і пр.
Пропиў ґазда́ пуляка́, жона́ пýльку, пýльчата:
Ей гой ґа́здо і пр.
Пропиў ґазда́ сивýлю, жона́ з сéбе кошýлю,
Ей гой ґа́здо і пр.
Пропиў ґазда́ ґелéту, жона́ кочáрьгу, лопáту —
Ей гой ґа́здо покáйме ся, ідьíм домö порáдьме ся:
ньíшто пропи́ти! Гр.

*

Не бýду, не бýду з борóзд вóду пи́ти,
Мýсиш ми милéнькый з Дуна́я носи́ти.

*

Дуна́ю глубóкый то тихéнько плынéш,
Мóлодости мóя то марнéнько ідéш! Гр.

*

Ми́ла мóя чорнобрьíва, не руба́й ты сама дрьíва
Ай ýнеси га́льбу вина́ порубáуть хлóпцьі дрьíва,
Ай ýнеси зорíлочькы, узбира́уть і трíсочькы. Гр.

*

Кача́ли ся вóзы з горы́, на доли́ньі ста́ли,
Люби́ли ся чóрні óчи, тепéрь переста́ли —
Люби́ли ся, коха́ли ся, ма́мка ї́іх не зна́ла,
Розöйшли́ ся, розтекли́ ся, як чорнéнька хма́ра. Гр.

*

Пла́вле ка́ча по нирéви, дай ня Бóже Василéви,
Васи́ль не мöй ей гой! я не його, тай не стою́ коло ньóго ей гой! Гр.

*

Пöдéме в катýны, ста́неме пана́ми,
Не єдна́ дьівчи́на попла́че за на́ми. Гр.

*

У Зарíцькö ріцьí колóпньі ся мóчать,
Гребля́нські леґíньі на мéне ся бóчать.
Най они́ ся бóчать, я ся про ньі за́йду,
Я собí фрайíра в Дебреци́ньі найду. Гр.

*

Бýду, де бýду, на Грéбли не бýду,
Гребля́нські леґíньі люби́ти не бýду!
Гребля́нські леґíньі на рам ґа́тьі нóсять,
Як при́йде собóта, жидöм вóду нóсять. Гр.

*

Не плач біла дывко, бо вже темна нöчька,
Дам ти ширинöчьку, та пообтирай вöчька.
Не обым йіх втирала, ще плакати буду,
Самöє ми серце плаче, ож твоя не буду.
Ож не будеш моя, будеш ты браткова
Та ш'е будеш у родинрі фрайірöчька моя! Гр.

*

Над Унґваром чьорна хмара бурить ся,
Прийшоў до ня білый шугай, журить ся.
Не журй ся білый шугай, умый ся,
На клинöчьку білый ручьник утри ся,
На стöлику качатина печена,
За стöликом паленочька межена.
У комöрі постілочька встелена.
Лежить на нї біла дывка вблечена
Цы не будеш біла дывко банувац,
Як я буду тоту постыль бантувац (кивац).
Ой не буду білий шугай, не буду,
Накой уйду за ворота, забуду. Гр.

*

По румену ходжу, румен толöчу
Не дай мене мамко, за кого не хочу!
Дала мене мамка, за кого хотыла,
Обвивать ся батуг вколо мого тыла.
Батуг ся обвивать, паличька пукöче, (тріскöче)
Цы тобі ся мамко плакати не хоче? Гр.

*

Не ходити было млынарськым потоком,
Не держати было фрайіра пуд боком!
Ай ходити было попуд сад садженый,
Сокотити было свöй вінок зеленый! Гр.

*

Ай вінку, мöй вінку, зеленый бервінку,
Ай бодай ты ізсох на свöйім корінку. Гр.

*

Побивай, побивай боднарöчьку бöчьку
І тоту на вино тай на паленöчьку. Вл.

*

Мила моя матка є ми на тя гадка:
Любити тя лажу, лиш ти нич не кажу. Вл.

*

Чьо́рна го́ра не кури́ ся, мо́я ми́ла не жури́ ся,
Най ся жу́рить Букови́на, бо йде на́ ню тве́рда зи́ма. Вл.

*

Бо́же, Бо́же що чыни́ти,
Широ́кый сьвіт ныі́ґде жи́ти,
Ей широ́кый, ей око́ло —
Ныі́ґде жи́ти: не є с чьо́го! Вл.

Кобы́ меньі ба́нда гу́ла,
Взяў бы мене любый Дю́ла,
Лю́бый Дю́ла, вели́кый пан,
Повӥз бы ня в дале́кый край. Вл.

*

Пи́ли хло́пцы, пи́ли, онь ко́рчьма дрыжа́ла,
Май пара́нна дьі́вка пуд ко́рчмоў стоя́ла.
Не стӧй дьі́вко, не стӧй, а іди́ до до́му,
Най тя ма́ти чьо́ше та прийдеш потому. Вл.

*

Ми́ла мо́я милу́єм тя,
Ду́маш собі, ожь о́зьмем тя,
Ож (ожь) тя о́зьмем, бу́дем тя биц
Кед не бу́деш до́бре робиц. Вл.

До́брі то́му Пан Бӧг дає,
Што на горі ко́шар має,
На доли́ньі колибо́чьку,
Се́ред села́ фрайіро́чьку. Вл.

*

Яру́га, яру́га на доли́ньі дру́га,
А то ня вбреха́ла біда́ недолу́га!
Кобы ня врбеха́ла ґаздо́вска дьіти́на,
А то ня вбреха́ла койдо́ська*) тайстри́на. Вл.

*

Бо́же, Бо́же з высоко́сти
Перерва́ў єсь дві любо́сти!

Дві любо́сти, дві се́рденька
Люби́ли ся од ма́ленька. —

*

Го́споди Бо́же! змилуй ся над на́ми!
Не дай погыну́ти ме́жи ворога́ми. Вл.

*

У кіш-ке́ртьі шала́та, кра́сна дьі́вка бога́та,
Іщи кра́сша худо́бна о́чи чо́рні, подо́ба. Вл.

*

У кіш-ке́ртьі бурянец́ь, за дві лу́дкы леґіне́ць
А за пя́тку дьівчи́на с чо́рными очи́ма. ВШ.

*

І шуми́ть і гучи́ть, дрӧбный до́жджик паде́**)
А тко мене́ молоду́ до домо́ньку поведе́?
Обобра́ў ся козачьо́к на соло́дкӧм меду́
Гуля́й, гуля́й чорнобры́вка, я тя домо́в поведу́.

*) ко́йдош = жебрак, magy. koldus.
**) Звісна пісня: І шуми́т і гуди́т, дрібний до́щик іде́ і пр.

Не веди́ ты мене́, ой прошу́ я тебе́,
Бо я злóго му́жа ма́ю, бу́де бити мене́. ВШ.

*

Се́ред села́ на у́лици сиди́ть когу́т на ку́рици,
А на горі́ старі́ люде, як досу́дять, так най бу́де. ВШ.

*

Се́ред села́ ко́рчьма нова́, пиє у нӥ мо́я ми́ла,
Хо́че на ня поклони́ти, не зна́у йӥ(в) што купи́ти,
Купи́у бым йӥ(в) чо́рный віга́н (сукма́н),
Зна́уть лю́де, ож я не пан —
Ай куплю́ йӥ(в) чоботя́та
За три срі́бні золотя́та! ВШ.

*

Ой летьі́ло по́тя, сьі́ло на драпа́чьку,
Купова́ла дьі́вка леґіне́ви па́чьку.
Хоть купу́й, не купу́й, курити не бу́ду —
Я тебе́ дьі́вко любити не бу́ду. ВШ.

*

На горі драба́чька, сиди́ть на нӥ ма́чька,
Мене́ хло́пцьі лю́блять, хоть єм не бога́чька. ВШ.

*

Дала́ меньі ма́мка коро́ву на мою́ бі́дну го́лову,
Пӧгна́ла я коро́ву в дубро́ву сама́-м ся верну́ла до до́му.
А коро́ву во́уцы зьвьі́ли, мене́ до́ма хло́пцьі вбсьі́ли.
Кобы́ тоти во́уцы здоро́ви, що ми взяли́ журу́ з головы,
Кобы́ моя́ ма́мка здоро́ва, бу́де в ме́не дру́га коро́ва! ВШ.

*

Ой вӧвча́рю, синета́рю, покы́нь вӧвцьі па́сти!
Хоть покы́ню, не покы́ню — навчи́у єм ся кра́сти!
Ай укра́у єм два бара́нкы а тре́тю ягни́цю,
Бо вже меньі́ збудова́ли в Сиго́тьі темни́цю! ВШ.

*

Співа́й до́нько! — Бу́ду ма́мко! бы ся го́ры розльіга́ли,
Абы́ тоты́ почюва́ли, що із во́лкы ночюва́ли. ВШ.

*

Упа́ло я́бличько с то́го п а д а м е́ н т у,
Верни́ ся мӧй сы́ну с то́го реґіме́нту!
Не ве́рну ся моя́ ма́мко се́го ро́чьку зеле́ного,
С то́го кра́ю дале́кого! ВШ.

*

Бі́дна моя́ голо́вочька, що-сь ми наробила,
Полюбила-сь вӧвча́рика за гру́дочьку сы́ра.

Як вöвчаря́ не люби́ти: у вöвчаря́ вöвцы,
У вöвчаря́ за реміньо́м білі сорокöвцы. ВШ.

*

Шли дывча́та, як паньча́та, спе́ред па́на ішли́,
Та на сво́йіх головóчьках кра́сні вінкы несли́,
Терези́на небози́на май із за́ду ішла́,
І на своїй головóчьцы пышны́й чепа́к несла́.
Ой іми́ли Терези́ну попуд білі бо́кы,
Та понесли́ Терези́ну у Дуна́й глубо́кый.
Терези́на небози́на три́чи у́плавала.
І на свою паны-ма́мку жалöсно кликала:
Ма́мко мо́я старе́нькая! ма́еш дыво́к сьім,
Не пуща́й йіх на вечіркы́, бу́де до́ля всьім!
Ма́мко мо́я старе́нькая! ма́еш дыво́к пять,
Не пуща́й йіх на вечіркы́: неха́й до́ма сплять!
Ма́мко мо́я старе́нькая, ма́еш дывкы дві,
Не дава́й йім распу́сточьку, я́к-есь дала́ мны! ВШ.

*

Єй чіса́ре-королю пусти́ ня на во́лю,
Пусти́ до каса́рны ста́ру ма́мку мо́ю!
Кой ма́мка зайшла́, нара́з запла́кала:
Ей, де тоты куче́рикы, што я йіх коха́ла! ВШ.

*

Ще было́ вöвча́рити тай не женити́ ся,
З высо́койі полони́ны в село́ дивити́ ся! ВШ.

*

Хо́дять ко́зы попуд ло́зы, а вöвцы лавка́ми,
Ей, хоть якы́й шантале́ба — та все за дывка́ми! ВШ.

*

Ей, вöвцы мойі си́ві, а ко́зы пану́ры,
Тко вас буде па́сти, як пöду в кату́ны?
Ей бу́де вас па́сти пища́лочька гла́сна,
Ей бу́де вас оберта́ти фрайі́рочька на́ська. ВШ.

*

Подума́ю, подума́ю, так собі дума́ю:
Не є такы́х співано́чьок, як у ру́ськöм кра́ю.
Ей не є то в усьім світы, як ру́ська крайі́на,
Там співа́є коло ни́вкы ка́ждая дывчи́на! ВШ.

*

Ой Марі́йко чіча́на, пасу́лька ты не рва́на*)
Ож не рва́на, най стойі́ть, мене́ ду́шка не боли́ть! ВШ.

*

*) чіча́на = красна мов лялька; пасу́лька = фасо́лька; пасу́лька не рва́на то значить: virgo intacta.

Єй стояла біла дывка на ріцы́,
Купува́ла білым хлопцям косицы́ —
Єй на што ӥіх біла дывко купу́єш,
Кой не зна́єш, кого́ собі любу́єш? ВШ.

*

До́ле-ж мо́я до́ле, ты несеренчли́ва:
У худо́бноӥі ма́тери си́на-м полюби́ла!
У худо́бноӥі ма́тери, худо́бного вӧтця,
Коли́ собі погада́у, кров ми ця́пле с се́рця! ВШ.

*

Єй роди́нице мо́я тай ро́дичі мо́ӥі,
Цы не жаль вам бу́де зріти на бока́ньчі мо́ӥі,
Бока́ньчі, бока́ньчі, іще с пудкӧвка́ми,
Бу́дете дзвеніти долӧ Кошиця́ми! ВШ.

*

Мене́ ма́тн поро́дила, покла́ла пуд во̆льху;
Рости́ сы́не дороге́нькый, не скопили́ дывку!
Ой я ма́мку та не слу́хаў, скопили́ў дывчи́ну,
А сам взяў ся, закоси́чиў зеле́ноў сашиноў! ВШ.

*

Ой Марійко чорноо́ка, у́сунь ми ся іспуд бо́ка,
Бо вже меньі не до те́бе, коня́ веду́ть че́рез те́бе. ВШ.

*

Ой Марійко, біла ру́жа, не тре́ба ти было́ му́жа,
Ей ни му́жа, ни фрайі́ра, бо ты дывка справедли́ва. ВШ.

*

Ой Іва́нку, білый квітку, не є тобі па́ры в світку,
Ке́би тобі па́ра бы́ла, я бы-м тебе́ не люби́ла. ВШ.

*

Дру́гы любить, мене́ не хце, перерве́ ся мо́є се́рце!
Перерва́ло бы ся йо́го, а не мо́є че́рез ньо́го! ВШ.

*

Ой дывчи́но молода́, повіж меньі́, де вода́?
Ей там вода́ студе́на, де ве́рбиця зеле́на. ВШ.

*

Ей дывчи́но молода́! спа́рила-сь ми ду́шу,
Хоть і нӧчька ду́же те́мна, пӧти́ до тя му́шу. ВШ.

*

Че́рез Дуна́й, че́рез Ти́су ступа́й ми́ла, бо тя ли́шу!
Не лиши́ ня, бӧй ся Бо́га, бо я с тобо́ў іти́ го́дна Коп.

Miscellanea.

Володимир Ястребов.

(Некрольоґ)[1].

Ще 21 грудня минулого року скінчив житє своє Володимир Миколаєвич Ястребов, а і досї незмінно згадують його всї більш меньш знайомі з ним з великим болем в серцї, з великою тугою. Не зовсїм звичайним чоловіком був він, чимало добра лишив він по собі.

Він не був Українцем з роду. Його батько Великоросиянин був сьвященником в Тамбовській ґубернії. Учив ся Ястребов в ґімназиї теж не тутешнїй, а в Саратові і на рештї, скінчивши її, переїхав в наш край в Одесу на історичний факультет в унїверситетї. Саме, як він збирав ся їхати в одеський унїверситет і прийшов повідати про се до двох своїх учителїв по історії і по словесности, сї учителї дуже зрадїли і сказали Ястребову: „в Одесї Григорович“. Звістний славіст був відомий по всїй Росиї і мав великий вплив на всїх осьвічених людей. Учителї Ястребова були слухачами Григоровича в Казанському унїверситетї.

Не мало користи прийняв від него і Ястребов, поступивши на історичний факультет одеського унїверситету. Між иньшим він навчив ся від його добре приглядати до етнольоґічних прикмет і бути прихильним і толерантним до кождої нациї. Кинутий після унїверситету в Єлисавет в реальну школу, він зараз же пізнав осібний склад нашого народу та почав його студиювати як цїнну варияцию в великій словяньскій родинї народів.

---

[1]) Сей некрольоґ, спорядженний близшим земляком небіжчика, подаємо на доповненє короткої посмертної згадки в XXVII т. *Ред.*

В сьому він був правдивим учеником незабутнього В. І. Григоровича цілі 17 років, поки був учителем і поки не захорував.

Зробивши ся учителем істориї реальної школи не державної, а громадської, земської, Ястребов дуже пильнував своїх учительських обовязків. Його виклади, кажуть, були тодї дуже інтересні. Але нарештї земська реальна школа підпала під урядовий догляд і стала державною, з тими порядками, які звичайно істнують тепер в державних школах в Росиї. Зараз заведений був осібний догляд за учениками, почали посилати класних наставників (господарів кляс) на кватирі учеників додивляти ся, чи не читають вони якої небудь не рекомендованої висшим начальством книжки, чи не мають у себе дома якої небудь зброї, чи не пристають до якого небудь тайного товариства. Богато подібних, дуже мало розумних вигадок почало ся тодї і в єлисаветській школї. Нарештї почав ся й заведений по всїх усюдах в Росиї догляд за учителем істориї. Він не мав права багато оповідати ученикам свого власного на лекциях істориї, а повинен був тілько роз'ясняти те, що надруковано в урядовому учебнику, не додаючи від себе майже нї одного слова. Дуже стурбований був такими порядками бідний Володимир Миколаєвич. Він по старому дуже горяче приймав інтереси своєї школи, але не бачучи більше попиту на правдиву учительську силу, нарештї почав шукати иньшої дороги для своєї улюбленої працї.

Сею дорогою задля його стала історична, археольоґічна і етноґрафічна лїтература. По археольоґії звістна його робота „О Лядинскомъ и Томниковскомъ могильникахъ Тамбовской губерніи", видана петербурською археольоґічною комісиєю в 1893 роцї з численними ілюстрациями. Дуже значна також робота його „Опытъ топографическаго обозрѣнія древностей Херсонской губерніи", що була надрукована в XVII томі „Записокъ Одесскаго Общества Исторіи и Древностей" 1894, і окремою відбиткою. Ся книжка складена почасти по друкованим вже материялам, по части на основі відомостей, що подали автору 56 кореспондентів з сїльської інтеліґенциї, або власних, здобутих автором. Материял розділений по селам і повітам в азбучнім порядку. Се справжня інформацийна книжка для кождого археольоґа Херсонщини. Крім того дав він кілька дрібнїйших археольоґічних робіт у „Київській Старинї", наприклад статя про Херсонес Таврический (1883,

кн. 5), в „Археологических Извѣстіях и Замѣтках“ 1894 р. N 5 „Поѣздка на островъ Каменоватый на Днѣпрѣ“ [В наших Записках т. VII подав він широку й дуже цінну критику монументального видання Бобрінского Курганы м. Смѣлы. *Ред.]*.

Далї дуже цікаві його роботи етноґрафічні. Він запримітив, що Херсонська ґубернія має дуже ріжний етноґрафічний склад людности. Більшість людности — Українцї, але поруч з ними живуть і Білорусини і Великоросияне і Молдаване і Нїмцї і Поляки і Жиди і Греки і Болгаре, зібравши ся сюди з давньої України — Київщини, і з Слобідської України — Харківщини, і з Великоросиї, з Прусиї і з Віртемберга, і з острова Даґо, і з Туреччини, і з Македонії, і з Руминиї. Деякі з сих народів прихиляють ся до Українців, приймають їх мову, от як Молдаване, Болгари, почасти Поляки з Галичини і з нашої правобічної України, иньші — як Нїмцї, Жиди держать ся своєї народности, одначе всї балакають по українськи, і ся українська мова стала межинародньою мовою, як татарська мова на Кавказї; ся мішанина народів має вплив на народню пісню, на народнї казки. В 1893 року надрукував Ястребов книжку „Малорусскія прозвища Херсонской губерніи“. Тут переказано їм 400 призвищ і пояснено, відки вони з'явили ся і які мають звязки з житєм сїльського люду, які прикмети означують і т. и. В 1894 р. надрукував він „Матеріалы по этнографіи Новороссійскаго края“; тут описує автор з початку забобони і обряди, а далї подає різні леґенди, казки і т. и. В „Revue des Traditions populaires“, а опісля і в Київській Старинї подав він статю під заголовком „Pains de noces rituels en Ukraine“; тут описано короваї, що звичайно вживають ся на весїлях у Київщинї, на Подїлю та Херсонщинї. Статя О союзахъ неженатой молодежи в К. Старинї описує парубоцькі й дївоцькі громади полудневої України.

Зложив ще Ястребов невеличкий кабінет перед'історичних старинностей, здобутих при власних роскопках, і колекцию крашанок, про котрі він писав в материялах по етноґрафії новоросийського краю (ст. 29); сї колекциї містять ся в єлисаветській реальній школї.

Ястребов дуже ще цікавив ся осьвітою простого люду. Він сам надрукував книжочку про дитячі роки Петра I і мав чималий удїл в народнїх читальнях, що були заведені при нїм в Єлисаветї. Він навіть був першим орґанїзатором читалень і вів в них перед. Дуже жваво він брав ся за научене деяких людей

з народа на учителїв; одного такого, д. Мороза, він сам приготовав до екзаміну.

Таким робом Ястребов з'являє ся таким робітником, яким мав його собі в ідеалї Віктор Іванович Григорович. Він робив у глухім кутї для науки, для народнього самопізнаня і просьвіти, хоч, звістно, робити в маленькому містї далеко важче, ніж у великому, де є поміч від осьвічених людей. Та нарештї його нервова натура не витримала всего тягару роботи і прикрих обставин. Кажуть, в родинї його був нахил до психічних хороб, бо батько його вмер від такої хороби; Владимир Миколаєвич від довшого часу почав слабнути на нерви і нарештї збожеволїв і за не довгий час умер. Не мало причинили ся до сего дуже великі моральні неприємности по службі. За рік до його смерти почали в ґазетах нападати на хабарництво деяких учителїв реальної школи, звістно виключаючи з хабарників Ястребова і ще д. Блїзнїна; Ястребов признавав, здаєть ся, сї напади справедлими і не рідко приходив до дому зі школи після розмов у сїй справі з слїзми на очах. Сильно підірвала його здоровлє і смерть від скарлятини двох дїтей його. Але при всїм тім він щиро робив далї на родинній ниві. Скінчив він житє своє на 44 роцї. Вічна-ж память незабутньому, роботящому, талановитому діячу.

Л. Ч.

В. Васїлевский.

(Некрольоґ).

Між численними стратами, які понесла останнїми місяцями російська академія наук, мабуть найбільше болючою для неї буде смерть професора петербурського унїверситета Василя Васїлевского, що умер отсе, на 62 роцї житя. Покійник належав до найвизначнїйших сучасних византистів, і йому головно завдячує своє істнованє школа російських византистів, що займає поважне місце в науцї. Головно займав ся він русько-византийськими відносинами й питаннями з часів давньої Руської держави, тому його працї і в нашій науцї мали важне значіннє. Головними з них були: Византія и Печенѣги, 1872, Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Костантинополѣ XI и XII вѣкахъ (1874—5), Русско-византійскіе отрывки I—VIII (1875—8), Русско-византійскія изслѣдованія (1893). Працї його визначають

ся великою ерудициею, зачерпненою не тільки з виданих материялів, але й із архивних дослїдів, самостійністю гадки, сьміливістю здогадів і виводів, часом досить гіпотетичних, але часто дуже щасливих і бистрих; його недавні дослїди над сурозькою й амастридською легендами дали незвичайно цінний вклад в історию початків Руської держави. На жаль, його розвідки, переважно друковані в Журналї міністерства народного просвѣщенія (редактором його він був кілька років, і окрім того редаґував засновану з його инициятиви часопись Византійскій временникъ), не виходили осібно, або виходили в дуже малім числї відбиток і стали малоприступні; петербурська академія добре зробила-б, видавши на память свого члена збірник його праць.

М. Грушевський.

Наукова хроніка.

Огляд західно-европейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р.

III. Середньовічні часи.

Теперішній літературний рух про середні віки розвиває ся в двох напрямах: незвичайно інтензивна робота йде коло збираня і видавництва жерел, що ростуть з року на рік. З сим лучить ся тісно ціла серия розвідок присьвячених критиці і розбору тих жерел. По при се великий рух коло оброблення льокальної історії ґрупує ся при специяльних льокальних журналах. З другого боку розвідки про загальні питаня і події меньше займають ся політичною історией, як вже доволі обробленою і вибирають що-раз то більше культурно-історичні та економічні теми.

1. Мандрівки народів і держава Каролінґів. Се що ми на початку сказали треба сказати і про сю добу. Питаня про мандрівки народів, гіпотези про їх розселене і походи так вже перетерли ся, що послідними часами майже ніхто не забирає голосу в сій справі. Головну увагу учених притягають тут питаня історично-правничі та критика жерел. З появленем третього тому Chronica minora виданого Моммсеном закінчила ся ціла збірка: „auctores antiquissimi". Збірка ся ведена від 1875 р. як відділ видавництва „Monumenta Germaniae", обіймає 13 томів 4°. Poupardin, René — Étude sur les vies des saints fondateurs de Condate et la critique de M. Bruno Kruch („Le moyen âge" 2-e série, tome II, ст. 31—). Між житями сьвятих меровінґскої епохи, які оголосив Бруно Круш у 1896 р. находить ся „Vita Patrum Jurensium" фундаторів мо-

настиря Кондат або Кондадіскон, тепер Сен-Кльод. Видавець глянув на сю память довольї скептично і поклав її доперва у першу половину IX в. Автор сеї розвідки наводить докази, правда, не дуже сильні, що ся „Vita“ належить по свойому характеру, прикметах бесїди, деяким детайлям, до епохи Меровінґів і то до першої половини VI в. Levison, Wilhelm — Zur Geschichte des Frankenkönigs Chlodowech (Jahrb. des Vereins von Alterthumsfr. im Rheinl. 103, ст. 42—86) — оспорює звязь наверненя Хльодвика з битвою проти Алеманів. Хронольоґічну суперечність, яку викликує церков св. Мартина, усуває довольї щасливо, вказуючи на давнїйшу боротьбу з Ґотами 496/8 в Cont. Prosp. Havn. При кінцї надрукував автор житепись епископа Sollemnis-а з Шартр, котру зовсїм справедливо кладе у першу половину 9-го ст. Ся житепись оповідає лише про вибір сьвятого на епископа і навернене ним Хльодвика. Сю послїдню подію автор лучить з війною против Ґотів. Prou, Maurice — La Gaule mérovingienne, Paris, 8⁰, ст. 292 — статя популярна, одначе й не без хісна для науки. Незвичайно зручно представлений тут повільний перехід зі старинного римського сьвіта до нової суспільности та розвій аристократиї при королївськім дворі Меровінґів. Детайльно намальований також образ управи провінций, судівництва а також роль церкви, союзної в ту пору з королем. Vacandard E. — Saint Ouen avant son episcopat (Revue des questions histor. 63, ст. 1—50) — про деякі спірні питаня із житя сего діяча меровінґської епохи (ур. коло 600 р.). Martens, Wilhelm — Beleuchtung der neuesten Kontroversen über die Römische Frage unter Pippin und Karl dem Grossen. München, 1898, 8⁰, ст. VIII+158. По 10-лїтній перерві починає М. знову суперечку за каролїнґські наданя. Цїлий спір іде про великість Пипінового наданя, як він поданий в 3 уступах vita Hadriani; далї чи вони автентичні, а коли так, то як пояснити суперечности, що повстають через се. Автор відкидає, подібно як колись Сибель і ин. ті 3 уступи. Він виходить з основного начерку сучасних полїтичних обставин, доказує, що згадані три уступи нїчим не підтверджені, анї у давнїйших анї у пізнїйших жерелах, а викликують лише суперечности, неможливі до поясненя. Так справа ся, по довголїтній полєміцї вертає назад до стадиї, з якої первістно вийшла. E. Sackur — Die Promissio von Kiersy (Mitth. d. Instit. f. österr. Geschfr. 19, ст. 55—74). Обіцянка Пипіна була територияльна. Погляд, немов би думка загорненя „цїлого“ ексархату доперва в 757 р. увійшла в округ папської полїтики, коли перед сим, і ще за Стефана II старали ся лише про освободжене „дукату“ — є неправдивий. Під кінець подає автор знов доказати вірність переданя змісту документу Кароля і оправдане її відно-

син до док. Пипіна. Ketterer I. A. — Karl der Grosse und die Kirche. München, вел. 8⁰. ст. V+219. Потребу сеї публїкациї, мотивує автор тим що ся справа була доси лише принагідно обговорювана, як прим. в історнї церкви Реттберґа і Гаука, і через те не розглянене основно. Одначе се о стілько не вірно, що Гаук у своїм підручнику обговорює всї ті питаня, які підносить і автор, і то деяк навіть основнїйше. Robas M. — Étude sur Smaragde, abbé de Saint-Michel (Annales de l'est. 12, ст. 266—280). Головним жерелом до житеписи сего визначного діяча з часів Кароля Великого і Людвика є його власні письма доси в цїлости не видані (лише частина у Migne Patr. lat. 102). Автор оповідає його житє, його діяльність як управителя монашої школи в Кастельон (800—805 р.) і як ігумена монастиря Saint-Michel та учителя Людвика, аквитанського короля. Далї обговорює просторо його працї: латинську граматику, коментар до евангелий і апостолів та „дорогу короля", фільозофічно-полїтичний трактат. I. Dozé — Le gouvernement confraternel des fils de Louis le Pieux et l'unité de l'empire (843—855) (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 253—285). Сї 12 років, обговорених у сїй розвідцї, се перший початок подїлу і розкладу держави Каролїнґів, а заразом перший каблук ланцуха, який лучить каролїнґську епоху з февдалїзмом. Автор стоїть за погляд, що державна єдність не упала зараз по договорі в Верден, що цїсарство не стратило свойого ідейного значіня. Воно перетворило ся лише у федерацию: замісь одного володаря являють ся вправдї три, одначе удержують між собою звязь. Зверхнїм знаком тої звязи був титул цїсарський, який задержав Льотар а з ним і обовязки, що з сим лучили ся: удержувати згоду у сьвітї християньскім і спільно з папою володїти Римом. Автор наводить інтересні случаї, де Льотар у церковних справах силкує ся зазначувати свій цїсарський авторитет против братів. Vacandard E. — Les élections épiscopales sous les Mérovingiens (Rev. des questions histor. 63, ст. 321—383) — предмет оброблений останнїми часами такими ученими як Найк і Фрустель де Кулянж. Ся статя є головно полємікою з сим останнїм і то ізза ріжницї поглядів на королївське право Меровінґів. Автор, не безосновно, робить Фустельови закид, що він не досить відріжняє факт від права або леґальности, а також не звертає уваги на ріжницї часу і звязану з сим більшу або меньшу силу королївської власти. Sägmüller I. B. — Die Entwickelung des Archipresbyterats und Dekanats bis zum Ende des Karolingerreichs, Tübingen, 4⁰, ст. 88. Автор виходить зі справедливого погляду, що відносини у західно- і східно-франконськім державі не можна судити по тій самій мірі, вже хоч би через те

що „Chorepiscopat“ усунено в західній державі далеко скорше як у східнїй. Иньші вислїди автора також доволї справедливі. Незвичайно важна звістка, котру подає I. Giorgi в „Archivio della R. società Romana“ 20, ст. 247 і д. про деякі рукописи Liber pontificalis. В Biblioteca Laurenziana є рукопись, писана каролїнґською мінускулою 9-го ст., що містить уривок житєписи Льва IV. Gareis Karl — Oberpfälzisches aus der Karolingerzeit (Forschungen zur Gesch. Bayerns, Bd. VI, ст. 1—17) — обговорює долю т. зв. „Nordgau“ за Пипіна і Кароля Великого. Особливо детайльно з'упиняє ся коло питаня східної границї держави Кароля В. Dvořak R. — Z nejstarších dějin moravských (Časopis Matice Moravske XXII, 2) — ся критична студия порівнує відомости у найдавнїйших хронїстів про Кельтів, Маркоманів, Квадів, Славян; автор звертає ся головно против т. зв. археольоґічних доказів за автохтонністю Славян на Моравії і думає, що Славяне зайшли сюда найскорше в другій половинї 6-го ст. R. Kötzschke — Die Gliederung der Gesellschaft bei den alten Deutschen (Deut. Zeitschr. f. Geschichtswiss. N. F. 2, ст. 269—301). Розвідка виросла із критики працї Гільдебрандта. Автор кладе особливий натиск на се, що Гільдебрандт не лише повинен був порівнувати поодинокі прояви права і звичаю у всїх народів, що живуть серед тих самих економічних умов, але й цїлість поодиноких розвоїв. Schipper J. — Die Geschichte und der gegenwärtige Stand der Forschungen über König Alfreds Uebersetzung von Bedas Kirchengeschichte (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem d. Wissensch. (Wien), т. 138, ст. 1—13). Автор дає історию робіт коло переводу Беди історії церкви королем Альфре дом, починаючи від виданя Whelock'a в 1643 р. Далї збиває виводи Міллера, котрий хоче доказати, що перевід сей несправедливо надають Альфредови. Cook Albert S. — Biblical quotations in old English prose writers. London, вол. 8°, ст. LXXX+330. По заголовку можна-б думати, що Кук подає всї біблїйні місця з англьосаксонських прозаіків. Одначе в самій публїкациї знаходимо лише цитати з писань короля Ельфреда і з гомілїй Ельфрік'а. Оброблене біблїйних книг, Ельфрік'а переклад книги бития і иньші твори зовсім поминені, а иньші лише в части взято під увагу. Через такий вибір тратить робота на докладности, хоча вона сама по собі цїнна і особливо вступ дає богато інтересного. Liebermann F. — Die Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung, I Bd. Text und Übersetzung, 1 Liefr, 191, ст. Halle a/S. Публїкация обчислена па 2 томи. Перший має обняти текст і переклад законів від початку 7-го ст. аж до половини 10-го, другий

поясненя до них. Сей 1-ий випуск містить закони кентських королїв. Видавництво незвичайно старанне, знайомить зі змінами тексту по поодиноким рукописям, їх взаїмні відносини і т. и. Zeumer Karl — Geschichte der westgothischen Gesetzgebung II (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 39—122). Перша частина сеї розвідки давала загальний погляд на історию законодавства (Пор. „Записки“ т. XXII, Наукова хрон. ст. 25). Друга обговорює поодинокі закони і ґрупи законів, що стоять зі собою у звязи. Незвичайно детайльно розслїджує автор ґенезу поодиноких законів та переходить всї зміни, які у них поробили поодинокі королї. Zeumer Karl — Zum westgothischen Urkundenwesen (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 13—38). Тексти візиґотських документів з часів доарабських маємо лише у збірниках формул. Весь уклад тих документів і їх стилїзация оперті на римських взорах і стоїть з сими у більшій звязи, як уклад документів бурґундських або франконських. Доперва в пізнїйших часах появляють ся деякі зміни. Автор зупиняє ся на трьох формулах візиґотських документів: Subscriptio, Signum і Contropatio.

2. Середньовічні национальні держави. Нїмеччина. Починаємо від огляду важнїйших публїкаций жерел, виданих з нїмецьких архивів. Scheffer-Boichorst, Paul — Urkunden und Forschungen zu den Regesten der Staufischen Periode (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 123—229). Друкує дуже богато ново-найдених цїсарських дипльомів, порядкуючи їх по предмету, якого вони дотикають. Найбільше тут донацийних актів і привілеґій для поодиноких монастирів. Osnabrücker Urkundenbuch. Im Auftrage des Historischen Vereines zu Osnabrück bearbeitet von F. Philippi. Band III, Heft 1: Die Urkunden der Jahre 1251—1259, Osnabrück, 8⁰, ст. 160 — містить по більшій части вже друковані документи, одначе є й богато зовсїм нових. Простору оцїнку сего видавництва дає E. v. Ottenthal в Mitheilungen des Instituts 1898, ст. 371 і д. Schneller Christian — Tridentinische Urbare aus d. 13 Jahrh. Mit einer Urkunde aus Judicarien von 1244—1247. Innsbruck, вел. 8⁰, ст. VII—283. Хоча тридентийська капітула, котрої акти тут видані, не брала у всесьвітній історії визначної участи, то все таки материял зібраний д. Ш. дає богато інтересного і важний тим, що походить з давного часу. Головну часть займає чиншова книга тридентийських крилошан, від 1220 р. Доданий документ, котрий дотикає відносин полудневого округа Тиролю, знаного під назвою „Юдикарий“, важний змістом як додаток до історії мархійних товариств (Markgenossenschaften), та замітний з язикового боку.

Redlich Oswald — Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII, 1273—1313. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Friedr. Böhmers, 1 Abth. Innsbruck, вел. 8⁰, ст. XXII—562. Реґести Бемера за сю добу появили ся ще 1844 р. Нове оброблене їх перейняв в 1880 р. проф. Цаллїнґер, а потім 1885 р. видавець. Тепер появила ся перша частина його довголїтньої роботи. Основи, котрих він у видавництві придержував ся, се ті самі, які установив Фікер для цїлого виданя реґестів. Нових чисел прибуло 1100. Дуже важною новиною є се, що всї листи з часу Рудольфа зібрано під його іменем без огляду, чи вони ідуть від цїсаря чи до цїсаря. Розділюванє їх між авторів утруднило-б лише відшуканє. До сеї першої частини додано провізоричний реєстр, щоб нею можна було зараз хіснувати ся, бо дальші частини не так швидко мабуть вийдуть. Schleswig Holstein — Lauenburgische Regesten und Urkunden. Im Auftrage der Gesellschaft f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. bearb. u. herausg. von P. Hasse. Dritter Band 1301—1340, 8 Lfg. Hamburg, 4⁰, ст. VI, 561—729. Сим зошитом закінчено третїй том видавництва. Він обіймає 1094 чисел і містить незвичайно богатий, по більшій части досї недрукований материял. На жаль, дізнаємо ся з передмови, що на тім кінчить ся цїле видавництво і продовженя не буде із-за браку відповідних сил. Публїкация Regesta imperii дає тепер документи цїсаря Жиґмонта, видавані W. Amtmann'ом. Тепер вийшов другий зошит II-го тому, що обіймає роки 1422—1437. Vildhaut H. — Handbuch der Quellenkunde zur deutschen Geschichte bis zum Ausgang der Staufer. Arnsberg, 8⁰, ст. 368.

Переходячи до праць загальних і підручників, звертаємо увагу читачів на прегарну компендию нїмецької історії: Richter Gust. — Annalen der deutschen Geschichte im Mittelalter. Von der Gründung des fränk. Reichs bis zum Untergang der Hohenstaufen. Ein Handbuch f. das wissenschaftl. Studium der deutschen Geschichte im Mittelalter. III Abth.: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter der Ottonen u. Salier. 2 Bd. 1 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs IV. Bearb. v. G. Richter — 2 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs V. u. Lothars v. Sachsen. Bearb. v. H. Kohl u. W. Opitz. Halle, вел. 8⁰, ст. VIII—782. Від появи першої частини 3 го відділу, що сягала до найвисшого розвою могучости нїмецького цїсарства за Генриха III минуло 8 літ. Начерк Kohl'а про перші літа володїня Генриха IV, а також добу 1070—1085 обробив Ріхтер, доповненє і викінченє иньших частин перейняв ученик

Kohl'а, Вальтер Опіц. Славно оброблений окремий додаток Е. Девріента „Німецький державний устрій за саксонських та салїйських володарів". Думаємо, що не треба підносити важність сего видавництва, що має вже вироблену славу, і з огляду на бистроумну характеристику осіб і подій, і з огляду на критику жерел і бездоганне оповіданє. Gerdes Heinrich — Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur im Mittelalter. Bd. II; Geschichte der salischen Kaiser und ihrer Zeit. Leipzig, вел. 8⁰, ст. XI+665. Перший том сеї працї появив ся сім лїт тому назад. Сей, другий, обіймає лише одно столїтє саксонських цїсарів і дїлить ся на дві части: одна обговорює полїтичну, друга культурну історию народу. Робота оперта на широкім і основнім вихіснованю всїх жерел і великої лїтератури. Салїйських цїсарів зве автор „найбільш блискучим родом володарів, що сидїли на німецькім престолї", і вважає їх більшими, хоч не так могутними, як їх саксонські попередники і „з висшим полїтичним таланом як перехвалювані Гогенштавфи. Шкода, що автор не мав під рукою славної працї Гауха, котра дає богато замітних оцїнок і характеристик володарів. Sturmhoefel Konrad — Illustrierte Geschichte der sächsischen Lande. Mit besonderer Berücksichtigung der Culturgeschichte. 1 Bb. 1 Abth. Zittau, вел. 8⁰, ст. 598. Від часу появи нового оброблення Беттіґер'а саксонської історії, зладженого Фляте, минуло більш чверти столїтя. Тому ся праця являє ся висказом потреби. Праця обчислена на ширші круги читачів і подає доволї гарно зібрані нові вислїди історичної науки, лише подїл предмету дуже незручний. Також завважаємо, що историю про різню 4500 Саксонцїв Каролем Великим час вже закинути по славних доказах Біппена і Ульманна. Müller-Mann G. — Die auswärtige Politik Kaiser Otto's II. Lörrach, вел. 8⁰, ст. 68. Holtzmann R. — Die Wahl Friedriech's I zum deutschen König (Hist. Vierteljahressehr. 3, ст. 181—203) — відкидає подїл жерел на штауфійські і анти-штауфійські Ястрова, дає перегляд сучасних жерел, котрі описують подїї майже зовсїм згідно, вкінцї на основі тих жерел оповідає хід подїй. Kühne A. — Das Herrscherideal des Mittelalters u. Kaiser Friedrich I. Leipzig, вел. 8⁰, ст. 63. Автор хоче, супроти дотеперішнього методу, дошукувати ся в жерелах духа часу. Він підчеркує, що середньовічні хронїсти не писали як одиницї про иньші одиницї, лише як заступники відповідної верстви, як духовні, рицарі і ин. і їх оповіданє дає образ погляду певної верстви. Не вважаючи на се робота сама не дає нїчого нового. Автор перемелює лише иньшими словами річи давно відомі і висказані. Langl Iosef — Die Kyburg, die Stammburg Hedwigs, der Mutter-Rudolfs von Habs-

burg. Wien, 8°, ст. V+116 — праця з нагоди 50-річного ювилея Франц Йосифа I. Нїчого нового тут нема, бо сим питанєм займають ся історики від дуже давна. Ratzinger G. — Forschungen zur bayrischen Geschichte. Kempten, VIII+653 ст. 8°. Збірка розвідок про ріжні питаня і невияснені епізоди баварської історії. Знаходимо тут розвідку про баварський церковний спір за Аґілюльфінґів, про Льорх та Пассау, відносини селян в середнїх віках, праісторию епископств у Монахії і Відни. Більша половина книжки присьвячена дїяльности Альберта Бегайма (Albertus Bohemus), замітній особі з часів церковно-цїсарської боротьби 13 ст. Otto H. — Alexander IV und der deutsche Thronstreit (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19 ст. 75—91). Александр мав замір зробити Гогенштавфів для Німеччини неможливими на всї часи і для того поручив швабським вельможам попирати Альфонса, а електорам — вибрати його королем. Закид, немовби курия навмисне, ізза хитрого обчисленя на свою власну користь, зволїкала рішенє спору, не справедливий що до Александра IV. Hinneschiedt Dominik — König Wenzel, Kurfürst Ruprecht I und der Ständekampf in Südwestdeutschland. Von 1387—1389 (Ztschr. f. d. Gesch. des Oberrheins N. F. Bd. 13, ст. 197—254) — про відносини, які зайшли наслїдком умови в Констанциї (21 лютого 1385) між союзом швайцарських міст і швабсько-ренським союзом з одного боку, та війни Леопольда австрийського зі Швайцарами з другого і роль яку тут відограв Вячеслав. Bayer, Victor — Die Jugendzeit des Markgrafen Albrecht Achilles von Brandenburg 1414—1440 (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Geschichte, Bd. XI, ст. 33—103) — житєпись Альбрехта, основана на незвичайно старанно зібранім і богатім матерниялї. При тім усім не вспів автор заповнити усяких прогалин. Так прим. про осьвіту Альбрехта знаходимо лише здогади, а про його житє за лїта 1423—27 брак всякої відомости. Найбільше материялу зібрано до змальованя участи князя у гуситських війнах і його боротьби з Польщею. Schrohe H. — Die Wahl Sigmunds zum römischen Könige (Mitth. d. Inst. f. österr. Gschfr. 19, ст. 471—516). Рейнських електорів дїлила ріжниця погляду на папську справу, одначе Жиґмонт являє ся зразу кандидатом обох сторін. Коли він, хоч перед тим признав Іоана XXIII папою, не хотів згодити ся на умови ставлені Моґунциєю і Кольонїєю, ті підносять кандидатуру Йоста. Їх противники, хоча приклонники Григория XII, вибирають Жиґмонта. Особливо інтересний уступ, де росказані переговори між Моґунциєю і Тріром, між Жиґмонтом і Вячеславом по смерти Йодока. Тут богато нових відомостей. Müller K. — König Sigmunds Geleit für Huss (Hist. Vierteljahresschr. 3,

ст. 41—86) обговорює: 1 Процес Гусса перед переговорами з Жиґмонтом (1410—13), 2 обіцянки короля, 3 виконанє і зломанє обіцянок. Для зрозуміня справи вважає автор дуже важним рішенє синода. Се рішенє обіймало такі точки: 1 Король покликав Гусса, аби сей поучив ся на синодї і покинув свою єресь. 2 Своїм покликом приобіцює Жиґмонт Гуссови охорону перед церковним судівництвом. 3 Одначе по церковному праву, така обіцянка князя не може ніяк вязати духовного суду. 4 Жиґмонт оправданий, бо він робив все, щоб додержати своєї обіцянки.

З розвідок по історії середньовічньої нїмецької культури найбільш інтересні розслїди про міста і житє селян. По-при се входять в сю область і иньші питаня. Доволї інтересний образець житя на нїмецьких дрібних княжих дворах находимо у розвідцї Nerlinger Ch. — Henri de Würtemberg et Étienne Grücker (Annales de l'est. 12, ст. 551—576). Річ іде про скандалїчний процес князя, прозваного через свою непорядність „der tolle Heinrich", против Стефана Ґрюкера. Князь думав звести його гарну сестру і старав ся позбути ся брата. Rohr I. — Die Prophetie in letzten Jahrhundert vor der Reformation als Geschichtsquelle und Geschichtsfaktor (Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch. 19, ст. 29—56, 447—466). Ворожбицтво і віщуванє будучих подій цвило незвичайно як раз перед самим кінцем середнїх віків. На се зложили ся ріжнородні полїтичні і церковні обставини. Сей уступ культурної історії розглядає автор. Зразу переходить всїх важнїйших ворожбитів як: Vincentius Ferreri, Edmund de Dynter, Nicolaus Husa, Johannes Liechtenberg, Wolfgang Ayntinger, Girolamo Savonarola, Pamphilus Gegenbach, Jacob Pflaum, Antonius Torquatus — та їх пророцтва. Всї вони жалкують над упадком церкви, підносять скарги против Риму і епископів. Також і полїтичні відносини здають ся їм неможливо зіпсованими. Далї розслїджує автор обставини, серед яких повстали поодинокі ворожби і показує у якій вони звязи стояли з сучасними подіями. Сї ворожби дають дуже важне жерело для пізнаня сьвітогляду не лише їх авторів, але й пересїчних сучасних людей. Šusta Josef — Zur Geschichte und Kritik der Urbarialanfreichnungen (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien) t. 138, ст. 1—72). Становище, яке урбариї займають серед історичних жерел, було доси доволї неозначене. Їх причисляли до документів (Urkunden), але несправедливо, бо документ є письменна заява, з задержанєм означених форм, що має служити сьвідоцтвом про прояви правного характера (дефінїция H. Brenlau'a, Handbuch der Urkundenlehre). Ся дефінїция не обіймає отже статистичних записок, як катастральних книг, інвентарів, податкових записок

і урбаркїв. Всї вони займають ся сучасними відносинами не звертаючи уваги на їх причину і початок. Автор ставляє таку дефінїцию урбариїв: Урбариї — се письменна заява, що мала служити сьвідоцтвом про правний і економічний стан певного ґаздівства (Grundherrschaft). Далї він переходить до лїтератури про се питанє, починаючи від Guérard'a, котрого робота про каролїнґські полїптихи (1853) має ще досї своє значінє. Головна часть розвідки присьвячена початкам і способам веденя урбариїв. Тут автор переходить римсько-византийські катастральні книги, урбарияльні записки в Італїї, державні інвентаризациї великих маєтностей у франконській державі, франконські полїптихи та нїмецькі урбарияльні записки у початках середнїх віків. Zehme Arnold — Die Culturverhältnisse des deutschen Mittelalters. Im Anschluss an die Lectüre zur Einführung in die deutschen Alterthümer im deutschen Unterricht geschildert. Mit 77 Abbildungen. Leipzig, 8°, ст. XVI—215. Задачі, яку автор мав на оцї: написати огляд культурних відносин в Нїмеччинї в середнїх віках для науки в ґімназиях і реальних школах, відповідає ся публїкация зовсїм, хоч деякі уступи, як нпр. про військо — вийшли за короткі. На жаль, картини, які мають доповнювати текст, дібрані дуже невідповідно. Нпр. портрет Кароля Великого поданий за звістним образом Дюрера, який зовсїм ріжнить ся від печатий на документах, або мозаіки С. Джованнї в Лятеранї. Seeliger G. — Volksrecht und Königsrecht (Histor. Vierteljahrsschrift I, ст. 1 і д.). Автор дає позитивну часть розслїдів, на яких опирала ся його розвідка про капітуляриї. Він бистроумно розвиває з так званих „народнїх прав“ і иньшого законодавства меровінґської доби свої погляди, котрі вирівнують суперечність між народнїм і урядовим правом. Особливо інтересні його виводи про ґенезу Lex Salica і про „прольоґи“ иньших народнїх прав. Schmitz Wilh. — Privatwohlthätigkeit im Mittelalter (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 288—304, 772—791) — огляд постанов, роспоряджень і институций для поправи тяжкої долї бідних. Річ писана доволї тенденцийно і дошукує ся цїлої основи сего руху у впливі католицької церкви. Автор забуває, що в середнї віки філянтропія стояла на магометанськім сходї що найменьш на рівні із західною Европою. Hegel Karl — Die Entstähung des deutschen Städtewesens. Leipzig, 8°, ст. IV—192. Звістний специялїст, що цїле житє присьвятив розслїдженю міської історії і устрою в давнину, вніс в сю нову публїкацию незвичайне знанє жерел і лїтератури про сю справу. Він не жахає ся місцями справляти свої давнїйші погляди, а де не признає нових теорий, як нпр. виводу міського права із торгового права (Marktrecht) там подає й причини, чому се вважає неймовірним. Hagelstange Alfred —

Süddeutsches Bauernleben im Mittelalter. Leipzig, 8°, ст. 268. Автор малює житє селян в середнїх віках у всїх напрямах: судівництво і урядники, господарське і родинне житє, празники і забави, а при тім ще й „суспільне становище“. Хоча в заголовку є бесїда про полуднево-нїмецьких селян, автор, каже що його вислїди можна прикластити до цїлої Нїмеччини. Наслїдком сеї незвичайної всесторонности працї є се, що нї одно питанє не розібране основно. Все таки чимало тут інтересних і справдї нових детайлїв і поглядів. Schulte W. — Die Anfänge der deutschen Kolonisation in Schlesien (Silesiaca. Festschrift d. Ver. f. Gesch. Schlesiens, ст. 35—82) — старає ся доказати, що найдавнїйша редакция любуського листу (Stiftungsbrief) з 1175 р. котрий вважав ся досї міцною основою для історії початку ґерманїзациї Шлезька, то фальзифікат. Початок нїмецької кольонїзациї в сім краю треба, на його гадку, покласти допєрва на час володїня князя Генриха (1201—1238). Одначе докази автора, особливо що до зверхнїх критерий документу не дуже міцні. Zivier E — Geschichte des Bergregals in Schlesien bis zur Besitzergreifung des Landes durch Preussen. Kattowitz, 8°, ст. IV—360. Ми згадали в „Огляді“ за 1897 р. працю ученого К. Вуттке про сю тему. Розвідка д. З. звернена як раз против неї і старає ся доказати, що шлезькі князї, Пясти і чужі, мали безмежну зверхність над копальнями і що се було інтеґральною частию їх juris ducalis. Свій погляд опирає автор на хронольоґічнім представленю відносин шлезьких князїв до їх ленних зверхників і се на основі документів, які в числї 187 (за час 1025—1714) друкує в додатку до своєї книжки. Сего погляду придержував ся й Рахфаль в X-ім томі студий з брандебурґської і пруської історії. Grupp G. — Die Lage der Bauern im 13. Jahrhundert (Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch. 19, ст. 336—349) — навязує до працї ученого Е. Міхаеля про нїмецькі культурні відносини 13 ст. і подає його погляди на становище селян зі своїми доповненями та особливим підчеркненєм правних відносин. Вислїд цїлої роботи кульмінує у тезї, що до 13 ст. була тенденция до поправи долї селян, від сего часу одначе змінила ся на противну. З сим лучив ся другий напрям: перетворити цїле селянство в одну рівноуправлену верству. Се виходило на шкоду свобідних селян а в хосен кріпаків.

Розвідок про середновічну нїмецьку лїтературу і штуку появило ся в сім роцї доволї не богато, а й ті не визначають ся нїчим особливим. Storck Karl — Deutsche Literaturgeschichte für das deutsche Haus. Stuttgart, вел. 8°, ст. XVI+504. Коли порівнати сей новий популярний підручник з відомими анальоґічними роботами Вільмар-Стерна, Шерера і Фоґт-Коха, то годї відповісти на питанє,

яка потреба викликала появу сеї книжки. Вона не то не подає нїчого нового, самостійного, але й недорівнує тамтим і що до стилю, і представленя предмету. Осуди про лїтературні твори тут безбарвні, а при тім замітне не мале число похибок. В додатку про історию нїмецької мови понаписував автор неможливі річи. Luft Wilhelm — Studien zu den ältesten germanischen Alphabeten. Gütersloh, вел. 8⁰, ст. VIII+115. Погляд Л. Віммера про початок ґерманських рун бувби одержав доґматичне значінє, одначе в новійшім часї робота Гемпля а тепер і наведена нами д. Л. захитали цїлу сю систему. Автор старає ся доказати, що коло часу рождества Христового Ґерманцї мали азбуку зложену з 16 букв, котрі перейняли від своїх сусїдів Ґаллїйцїв. Друга частина розвідки присьвячена азбуцї Вульфілї. Steinmeyer, Elias und Eduard Sievers — Die althochdeutschen Glossen. 4 Band: Alphabetisch geordnete Glossare. Adespota. Nachträge zu Bd. I—III. Handschriftenverzeichn. Berlin, вел. 8⁰, ст. XV+790. Се останнїй том величавого видавництва. Він містить лише у першій половинї публїкацию ґльос; найважнїйші тут Glossae Salomonis. Історию і уклад сего словаря обговорив видавець (Sievers) при иньшій нагодї. За сим ідуть „Adespota", ґльоси, котрих латинські жерела годї було віднайти, з незвичайно богатими замітками. Далї ідуть доповненя до попереднїх томів, що містять новий материял, винайдений від 1879 р. Незвичайно важний реєстр рукописий, котрими видавцї хіснували ся: він обіймає 300 сторін і уложений по місцевостям. Для швидкого вихіснованя сего видавництва додано 6 показчиків. Schönbach Anton E. — Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften. Sechstes Stück: Über ein mitteldeutsches Evangelienwerk aus St. Paul. Wien, вел. 8⁰, ст. 160. Розвідка обговорює доси ще недруковану поетичну перерібку євангелий, котра переховала ся в рукописи монастиря Бенедиктинів в Ст. Пауль. Головно звертає автор увагу на бесїду поета, віршову будову і богацтво слів. Ся перерібка походить з першої половини XIV-го ст. з околиць горішньо-гесського говору. Ein Donaueschinger Briefsteller. Lateinische Stilübungen des XII Jh. aus der Orleans'schen Schule herausgegeben und erläutert von Alexander Cartellieri. Innsbruck, 8⁰, ст. XXIII+75 — містить богато формул листових, писаних для вправи в стилю. Богато з них мають родинний характер (прим. amicus amico), иньші — лїтературні фантазиї (прим. Penelope Ulixi). Вони списані в рукописи з років 1284—1290, одначе зложені далеко давнїйше — в часах Филипа Августа. Piquet F. — Étude sur Hartmann d'Aue. Paris, 8⁰, ст. XIII+385. Відкидає найновійшу гіпотезу Шультеса про вітчину поета, обговорює основно докази за пробуванєм у Фран-

циї, хрестовий похід кладе на 1197 р. Потім розборає піснї, епоси Івейн і Ерек, при тім порівнує дуже старанно Гартмана з Chrétien'ом; порівнанє виходить сильно в хосен сего останнього. При хрональоґії творів автор висказує своє переконанє, що Івейн написаний скорше нїж Ерек, але докази його не переконують. Твір „Gregorius" обговорений серед безпосередних порівнань з французьким жерелом. Незвичайно бистроумні психольоґічні замітки про характери в „Біднім Генриху". Під кінець збирає автор всї черти писательського характеру Гартмана. Schönbach Anton E. — Die Anfänge des deutschen Minnesanges. Graz, 8°, ст. IX+129 — заперечує істнованє розповсюженої народньої любовної лїрики, з котрої мав-би взяти початок двірський Minnegesang. По думцї автора, вже найстарші лїрики стояли під романським впливом. Дуже інтересна замітка, що, крім Фляндриї і Альзациї, був ще Фріюль брамою, куда йшов романський, специяльно провансальський, вплив. Сим можна вияснити не одно з духового і лицарського житя в Стириї в 12 і 13 ст. Die Fabeln Gerhard's v. Minden in mittelniederdeutscher Sprache. Zum ersten Mal hrsg. von Alb. Leitzmann, Halle, 8°, ст. CLXVI+304. Повне виданє байок списаних в однїй рукописи у Вольфенбюттели. Автором вважає видавець Ґергарда, декана в Міндені, що писав коло 1270 р. Дещо детайльнїйше про житє поета можна-б мабуть дізнати ся з документів в Міндені. Schönbach Anton E. — Studien zur Erzählungsliteratur des Mittelalters (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wtssensch. (Wien) т. 139, ст. 1—139). Виданє цїнної памятки старо-німецької поезиї, найденої в Форау, спонукало автора розслїдити основнїйше історию змісту сего твору. Він розглядає окремо поодинокі верзиї, пояснює їх початок і історичний підклад. В тій першій частинї своєї розвідки обговорює він головно дві реляциї з монастиря Вистерців в Рейні (Reun) в Стириї. Arndt Bruno — Der Uebergang vom Mittelhochdeutschen zum Neuhochdeutschen in der Sprache der Breslauer Kanzlei. Breslau, вел. 8°, ст. 118. Автор зводить до купи середньо- і ново-німецькі звукові форми та ортоґрафічні правила у вроцлавських документах з часу 1352—1560 р. Сї документи дїлить він на чотири роздїли: А. = 2 документи з 1352 та 1359 р. В. = 1389—1447, С. = 1470—1477, Д. = 1490—1560. Перший роздїл має ще виразно середно-німецький характер. Інтересні замітки піднесено тут про відміни глаголів та іменників, а також про засіб слів.

б) Франция. Merlet René — L'emancipation de l'église de Bretagne et le concile de Tours (848—851) („Le moyen âge" 2-e série — tome II, ст. 1—30). Побіда, котру вожд Бре-

тонцїв Номіноа здобув над Франками коло Балльон (22/XI 845), вернула Бретанії самостійність полїтичну. Одначе франконський король мав все ще великий великий вплив через церкву, бо бретонські епископи були підвластні турському митрополитови. Розвідка ся змагає показати забіги Номіноа коло витвореня автономної бретонської церкви. Коли папа Лев IV ніяк не хотїв на се пристати, Номіноа перевів се на власну руку: на соборі в Coëtleu велїв епископам признати незалежність від Тура і поставити метрополїю в Доли. Ся церковна автономія задержала ся аж до кінця XII в. коли архиепископ з Доля піддав ся знов під руку турського митрополита. Lindner Th. — Der Elector und die Laudatio bei den Königswahlen in Frankreich, im Vergleich mit den deutschen Verhältnissen (Mitth. d. Inst. f. österr. Gschfr. 19, ст. 401—16) старає ся для звістної своєї тези про ріжницю між „electio“ і „laudatio“ при виборі німецьких королїв найти анальоґію у Франциї (Див. „Записки“ т. 22 „Наукова Хронїка“ ст. 30). d'Herbomez A. — Notes et documents pour servir à l'histoire des rois fils de Philippe le Bel (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 497—532). Замітки і документи подані тут тикають ся головно відносин Людвика X, Филипа V і Кароля IV до міста Турне (Tournai). Вони вибрані з богатого історичного архіву сего міста і містять також богато інтересного для загальної французької історії в часах між 1314 і 1328 р. Се велика заслуга д. Г. що звернув так увагу учених на турненський архів, бо досї вони незважали на його, хоча хіснували ся архівами двох сусїднїх міст: Lille та Douai. Holtzmann Rob. — Wilhelm von Nogaret, Rat und Grosssiegelbewahrer Philipps des Schönen von Frankreich. Freiburg i. B. вел. 8^0, ст. XI+277. Від часу звістної працї Ренана про сего дорадника Филипа Красного прибуло много нового матеріялу, через розслїди над процесом Темплариїв і через виданє реєстрів Боніфация VIII, Бенедикта XI і Клемента V. Книжка займає ся головно двома справами: участию Ноґаре в боротьбі Филипа IV з Боніфацием VIII, та ролею, яку він відограв при вимушенім у Клемента V процесї против Боніфация і катастрофі ордена Темпляриїв. На вислїди автора годї не годити ся, тим більше, що він сам уникає всяких гіпотез і здогадів, та опирає ся лише на певних фактах. Lecacheux Paul — Un formulaire de la pénitencerie apostolique au temps du cardinal Albornoz (1357-58) (Mélanges d'archeol. et d. hist. 18, ст. 37—49) — між паперами кардинала Альборноц, перехо ваними в архіві Collège d' Espagne в Больонії, є уривок рукописи XIV ст. Се частина реєстру покут, що його вів Альборноц в Авіньонї. P. Fournier — Yves de Chartres et le droit canonique (Rev. des questions histor. 63, ст. 50—98, 384—505). Автор звістний

зі своїх робіт про сю тему. В огляді за минулий рік ми згадували його роботу про канонїчні збірки надавані Іво (Див. Записки XXII Наук. хрон. ст. 34). В сїй студиї д. Ф. студиює вплив, який мав Іво де Шартр на розвій канонїчного права. Вплив сей проявляв ся у двох напрямах: через його дїяльність, яко керманича і управителя та через повагу, яку мали його писаня у сучасних і опісля. Головне значінє придбав собі тим, що піднїс богато нових питань і поклав основи для зложеня системи канонїчного права. На сїй основі вели школи XII і XIII ст. сю роботу дальше. Des Marez Guillaume — Étude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre (Recueil des travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres). Paris, 8⁰, ст. XXV+392. Незвичайно важна праця ся оперта на архівалїях, головно в Gand і Ypres. Можна вправдї не годити ся на його теорию про початок міст (купецький торг), одначе годї не признати, що автор ставить і в сїй справі богато нових питань. А в тім і сам д. М. відступає потім від своєї тези. Основно роздивляє він початок і розвій міст: Gand, Bruges, Ypres і Arras Fagniez Gustave — Documents relatifs à l'histoire du commerce et de l'industrie en France. I Depuis le I-er siècle avant Jésus-Christ jusqu'à la fin du XIII-e, publiés avec une introduction dans la Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire. Paris, 8⁰, ст. LXIV+349. Деякі з тих текстів зовсім нові, иньші передруковані з найлїпших видавництв. Вони дібранї старанно і дуже щасливо, так що подають замітні точки економічного розвою Франциї. Вступ подає нарис розвою промислу від часу римської Ґаллїї аж до кінця XIII ст. Запримітимо лише, що автор стоїть під сильним впливом німецької лїтератури і всїми силами старає ся французькі ґільдиї і товариства (confréries) XI ст. вивести від ґерманських. Ribbe Charles de — La societé provencale à la fin du moyen âge. Paris, 8⁰, ст. XII+572. Автор звістний своїми працями про приватне житє останнїх столїть. Ся робота переносить нас на кінець середнїх віків. Головним жерелом служила йому „livre de raison“ Jeaume'a Deydier, написана між 1477—1521 р.; по при се хіснував ся він множеством документів. Праця подїлена на 3 части, обговорює житє родинне (1—340), власність (341—462) і житє громадське (463—562). Особливо підчеркує незвичайну інтимність, яка істнувала під той час між найріжнороднїйшими верствами суспільности. Ся черта не була виїмковим проявом Прованса, одначе вона тут тим замітна, що вплив віри і християнські ідеї тут більше задержали ся як де небудь инде.

Thomas Antoine — Essais de philologie française. Paris, 8⁰, ст. XI+441. Збірка розвідок, що були давнїйше вже друко-

вані у специяльних часописях. Згадаємо найважнїйші: замітка про вплив баскийської мови на витворенє імени краю „Comenge“; поясненє імен рік на ain; богато етимольоґічних розслїдів і ин. Замітна й нова статя, доси недрукована, про піднис королевої-реґентки Анни з Руси на дипльомі Филипа I, з 1063 р. Підпис написаний кирилицею і звучить „Ана реїна“. Warnke Karl — Die Fabeln der Marie de France. Mit Benutzung des von Ed. Mahl hinterlassenen Materials. Halle, вел. 8⁰, ст. XIII+447. В перших роздїлах обговорює 23 рукописи, в яких сї байки переховали ся. Що до жерела, то показує ся, що анґлїйська збірка, на котру покликує ся Мария, не належала королеви Альфредови, але иньшому Альфредови, що не лише переложив латинську збірку, але й збирав новий материял. На основі язикових особливостий кладе автор такий порядок творів Мариї: „Lais“, байки, вірша про чистилище; при тім доказує, що байки присьвячені Вільгельмови (ур. 1150) природному синови Генриха II. De ortu Waluuanii — an Arthurian romance now first edited from the Cottonian ms. Faustina B. VI, of the British Museum by I. Douglas Bruce. Baltimore, 8⁰. ст. 92. Се визначна заслуга д. Б. що зладив старанне, відповідно до всїх вимог виданє латинського роману „про походженє Ґаваіна“. Роман сей був знаний доси лише з дрібних розборів. Описані тут події дуже мало згоджують ся зі змістом французьких романів про Артура. Одинока рукопись зладжена в початках 14-го ст. Само зложенє роману кладе видавець у 13-е ст. і думає, що жерелом служив тут якийсь французький роман, писаний також прозою. Becker Phil. Aug. -- Der südfranzösiche Sagenkreis und seine Probleme. Halle, 8⁰, ст. 81. Останнїми часами богато писали про сю галузь французького епосу, що носить імя циклю Вільгельма Оранського. Се найбільш привабна і найтемнїйша заразом тема, чого доказом служать безчисленні здогади і гіпотези, які тут висказують ся. Автор відділяє у сїм циклю 2 частини: піснї про Вільгельма і поеми, яких головним героєм є „Aymeri“ з Нарбонни. Вже сей подїл доволї самовільний, бо богато пісень не підходить нї до одної нї до другої частини. Серед дальших виводів виступає дуже різко намір подати будь-що будь нове, і через се є богато головоломних тез. Becker Ph. Aug. — Der Quellenwert der Storie Nerbonesi; Wilhelm Korneis u. Mönch Wilhelm, Überzetzung des neunten Teils der Karlamagnussaga und Auszüge aus Ulrichs von Türheim Willehalm. Halle, 8⁰, ст. 75 — розвідка, похожа характером укладу на попередню. Шкода, що автор не зупинив ся основнїйше над відносинами між Storie Nerbonesi і піснями циклю Вільгельма. Зрештою цїла праця писана прихапцем і поверховно.

Mortet Victor — La mesure et les proportions des colonnes antiques d'après quelques compilations et commentaires antérieurs au XII-e siècle (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 56—72). Се немов продовжене студиї, яку автор надрукував перед 2-ма роками про колюмни римських часів. І в початках середнїх віків є богато писань, що дотикають ся міри й відносин (proportions) античних колюмн. Всї ті замітки автор наводить та старає ся пояснити як толковано тут старинні писаня. Вкінцї в „Ґеометриї“ Ґерберта знаходимо повторене всїх давних формул. Далеко інтереснїйше питане, чи сї роботи і компіляциї мали який вплив на практичну дїяльність будівничих і чи можна у пізнїйших будівлях найти рефлекс їх теорий — відкидає д. М. до дальшої розвідки. Corroyer Ed. — Les origines de l'architecture française du moyen-âge. Paris, 4⁰. Се короткий відчит, котрий кладе собі задачею доказати істноване копул у Франциї ще перед 1120 р. Dieulafoy — Le Château-Gaillard et l'architecture militaire au XIII siècle. Paris, 8⁰, — про славну кріпость, відому під назвою „Château-Gaillard“, яку Ришард Львине серце збудував в Анделї (Andelys) 1198 р. Між тою будівлею й иньшими замітна незвичайна ріжниця, котра викликала переворот в будові кріпостий. Автор пояснює се впливом обзнайомленя зі сходом через хрестові походи. A. Marignan — Le portail occidental de Notre-Dame de Chartres (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 341—353). Статя більш полемічного характеру, против працї д. Vōgē. Delignières Em. — Notice sur plusieurs anciennes peintures inconnues de l'école flamande. Paris, 8⁰, ст. 43 — інтересна замітка про сїм образів флямандської школи з XV-го ст. Der Trojanische Krieg — Französische Originalzeichnungen zu Bilderteppichen aus dem 15 Jh. Mit Erläut. Text von P. Schumann. Dresden, вел. f⁰, ст. 32+10 Табл. Як відомо, памятки давнїйшого французького малярства затратили ся майже зовсїм. Що полишили Гуґенотські війни, то знищила революция. Через се наведена публїкация незвичайно цїнна. Се нариси, які робив французький маляр на кінци 15-го ст., щоб їх з'ужити до тканя коврів. Тодїшня декорация коврів ставляла окремі вимоги, і тому сего рода образи не визначають ся ясностю укладу. Одначе і в границях сих вимог з'умів маляр зробити свої образи ориґінальними і дати їм прикмети свого визначного таланту.

г) Анґлїя. Schenkl Heinrich — Bibliotheca patrum latinorum Britannica IX, X (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 137, ст. 1—82, т. 139, ст. 1—92) — продовжене публїкациї обговореної в „Оглядї“ за 1897 р. (Див. Записки

т. XXII Наук. Хр. ст. 37). Автор подає дальший перегляд колеґіяльних бібліотек в Кембрідж (Pembroke College, S. John's College, S. Peter's College), а потім анґлійських катедральних бібліотек (Hereford, Worcester, Durham). Mirot Léon et Eugène Deprer — Les ambassades anglaises pendant la guerre de cent ans (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 550—577). Справа дипльоматичних відносин у середніх віках — се одна з найменьше оброблених частин історичної науки. Тому ся публікация дуже важна, тим більше, що обіймає добу, в котрій як раз витворювала ся европейська дипльоматия. Се катальоґ анґлійських послів (амбасадорів) за літа 1327—1450, винятий з серії документів перехованих в Льондоні в Public Record Office. Wrottesley Hon. George — Crecy and Calais from the original records in the Public Record Office. London, 8⁰, ст. VI+284+XXXII — се перш за все збірка текстів. Тут наведено й аналізовано всї памятки, що дотикають ся походу Едварда III у Францию (1346—47) і підпомоги, яку він вислав своїм союзникам в Бретанії. Поданий там іменний реєстр участників битв під Кресі і коло Кале. Wylie I. H. — History of England under Henry the Fourth. Vol. IV, 1411—13. London, 12⁰, ст. X+576 — праця, яку критика, від часу її появи, прийняла незвичайно симпатично, обіймає у сїм останнїм томі три останнї роки володїня Генриха IV. Тут богато нового про непорозуміня з Франциєю, зносини з нїмецьким орденом, про анґлійську корсарку, понижене вартости монети. Останнїй уступ дає характеристику короля, одначе чомусь не обговорено при нїй його полїтичної дїяльности. Bensemann Walter — Richard Nevil, der Königmacher 1428—71. Ein Beitrag zur Gesch. der Kriege zw. Lankaster u. York. Strassburg, вел. 8⁰, ст. XII+159. Житє Річарда Невіля до 1449 р. представлено доволї побіжно. Головну увагу звертає автор на сю особу доперва від битви під Ст. Альбан (22 мая 1455) і представляє весь його вплив як начальника в Кале, а потім начального адмірала. Детайльно зупиняє ся також на перших роках володїня Едварда IV і полїтицї, яку за нього вів Річард. Glücklich Julius — Utopia Tomáše Mora (Český časopis historický IV, ст. 300—324 — про звістний твір славного анґлійського гуманїста Томаса Мора (ур. 1477), під заголовком „Libellus vere aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo rei publicae statu deque insula Utopia“ та про тут виложені полїтичні теориї.

д) Іспанїя. Morel-Fatio A. — Chronique des rois de Castille (1248—1305) par Jofré de Loaisa (Bibl. de l'école des Chartes, 59, ст. 325—378). Видане сеї хронїки має для історичної науки подвійне значінє. Хронїка Льоаіза поясняє і доповнює деякі події,

що лучили ся в Кастилїї за володїня Альфонса X, Санха IV і Фердинанда IV. При тім вона послужить, як можна надїяти ся, до виясненя темного досї початку і розвою кастилїйської історіоґрафії 13-го і 14 ст. Ibn Khaldoun — Histoire des Benou'l-Ahmar rois de Grenade, traduite par Gaudefroy-Demombynes (Journal Asiatique. Neuvième Série, t. 12, ст. 309—340, 407—462). Незвичайно важне жерело до історії незалежних арабських княжеств в Іспанії в 13 і 14 ст. тим більше, що про сю справу маємо лише гарну розвідку ученого Dozy. Всї иньші проби зовсїм некритичні. Zeissberg Heinrich — Elisabeth von Aragonien, Gemahlin Friedrich's des Schönen von Oesterreich (1314—133). Wien, вел. 8°, ст. 204. Почин до сеї розвідки дала серия відписів документів з араґонського архіву, яку дорогою спадщини по Дон-Мануелю де Бофариль дістала віденська академія наук. Про саму Елисавету мало тут бесїди. Автор займає ся її родиною, переговорами про весїлє, датою уродженя Фридриха і його братів. Акти самі видруковані на кінцї. Balagüer V. — Los reyes católicos. T. II. Madrid, 4°, ст. 536. Clarke H. B. — The Cid Campeador and the waning of the crescent in the west. London, 8°, ст. 382. Hümmerich Franz — Vasco da Gama und die Entdeckung des Seewegs nach Ostindien. Auf Grund neuer Quellenuntersuchungen dargestellt. München, вел. 8°, ст. XIV+203. Се перша нїмецька справдї наукова житєпись славного моряка. Автор знаючи портуґальську мову зібрав за свого побуту в сїм краю всї можливі жерела і дійшов до вислїдів, котрі не зовсїм підходять до дотеперішнїх, зібраних в роботах Англичанина Henry Stanley'a і Портуґальця Latino Coelho. Головна заслуга д. Г. лежить не лише в сїм, що він всї знані жерела про житє і подорожі Васко-да-Ґами критично порівнує, а головно в сїм, що він про одно з сих жерел „Lendas da India" Корреи, уважане досї за первостепенне, доказує, як воно каламутне і неімевірне. Gorra Egidio — Lingua e letteratura spagnuola delle origini. Milano, 8°, ст. XVII+430 — праця, що збирає вислїди ріжних специяльних робіт на сему полї. Перша частина містить фонольоґію і морфольоґію. Останнї віддїли вийшли доволї побіжно а науки про інтерекциї нема зовсїм. Інтересна друга частина, де поданий хороший вибір старо-іспанських текстів.

е) Італїя розбита в середнїх віках на богато держав, серед котрих верховодячий вплив мало все папство. Розслїдженю історії, а особливо духового впливу сего останнього присьвячена головна частина розвідок. По при се згадуємо й роботи про иньші важнїйші чинники на півострові, як Фльоренцию, Медиолян. Особливо інтензивно йде робота

збираня по італійських архівах папських буль. Справозданю з того пошукуваня присьвячений цілий третїй випуск сьогорічного тому видавництва: „Nachrichten v. d. Königl. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse“. Тут находимо такі справоздання: „P. Kehr — Papsturkunden in Apulien (ст. 237—289) вінже — Papsturkunden in den Abruzzen und am Monte Gargano (290—334). M. Klinkenborg — Papsturkunden im Principato, in der Basilicata und in Calabrien (33V—340) і P. Kehr — Papsturkunden in Umbrien (349-396). Lurz G. — Ueber die Heimat Pseudo-Isidors. München, 8°, ст. 78. Відкидає, по довгих виводах, здогади Вассершлебена, Лянґена і Сімсона і доказує, що підроблені декреталії повстали в реймській епархиї і то під впливом диякона Вульфгада. Grauert H. — Rom und Gunther der Eremit (Hist. Jahrbuch der Görresgesellschaft, т. 19, ст. 249—287) — друкує звістну досї лише зі згадок в пельдських анналах і у Саксона віршу на Генриха III про церковний розділ 1046 р. Віршу знайдено у відписи з 1550 р. Автор доказує, що се твір звістного Туринґійця Ґунтера, а не, як досї думали, пустельника Віперта. Gigalski B. — Bruno Bischof von Segni, Abt von Montecassino (Kirchengeschichtl. Studien III, 4. Münster). В сїй другій частинї детайльної житеписи Брунона, обговорює його писательську діяльність і порівнує з екзеґетами 6—12 ст. Бруно замітний в історії через свою опозицию против Пасхаля II і привілеґії інвеститури. F. Pagnotti — Niccoló da Calvi e la sua vita d'Innocenzo IV con una breve introduzione sulla istoriografia pontificia nei secoli XIII e XIV (Archivio della R. Soc. Romana di Stor. Patria 21, ст. 5—120). Вступ подає перегляд всїх важнїйщих житеписий римських пап, починаючи від Іннокентия III, 13-ого і 14-ого ст. Детайльно обговорює автор (від ст. 25-ої) „vita“ Іннокентия IV написану Niccoló'м da Calvi — таке властиве імя хронїста, а не, як досї писали: Niccoló da Curbio. Окрім житеписи Нїккольо і основної критики рукописий його твору друкує д. П. документи про хронїста тай цілий його твір. Souchon Martin — Die Papstwahlen in der Zeit des grossen Schismas. I Band. Entwickelung und Verfassungskämpfe des Kardinalates 1378—1417. Braunschweig, вел. 8°, ст. VII+301. Про проби епіскопату поставити себе в загальнім соборі висше папи, писали вже богато. За те проби кардинальської колеґії стати конституцийним фактором церковної управи досї ще богато в дечому не ясні. Се становить головний предмет сеї розвідки. Головно три питаня стояли під той час на дневнім порядку: хто має право рішати про нормальну леґальність папського вибору;

далї — чи можна вибирати папу під умовою що в разї певної подїї він уступить та чи колеґія кардинальська має право скликувати собори. Автор показує нам, як ті гадки ширять ся і відгукують ся в лїтературі. Baumgarten Paul Maria — Untersuchungen und Urkunden über die Camera Collegii Cardinalium für die Zeit von 1295—1437. лекс. 8°, ст. XIX+214, 379. Про середновічний заряд фінансів римської курии ми знали до недавна мало, а ще меньше про фінанси кардинальської колеґії. Окрім розвідки Кірша не писав про се нїхто. Наша розвідка доповнює і поглубляє розслїди Кірша, а при тім сягає аж до часу Евгеня IV. Перша частина — се розвідка, друга — жерела до сеї справи, майже самі досї недруковані документи. Технїчна сторона видавництва незвичайно докладна й сумлїнна. Pastor Ludwig — Zur Beurtheilung Savonarolas († 1498). Freiburg im Breisgau, 8°, ст. 79. Головно полєміка з Коммером, Проктором, Ферреті й ин. ученими за уваги зроблені авторови в сїй справі в його історнї пап. П. бачить в Савонаролї предтечу Лютра. Villari P. & E. Casanova — Scelta di prediche e scritti di Fra Girolamo Savonarola, con nuovi documenti intorno alla sua vita. In Firenze, 8°, ст. XI+520. Видане зладжене з поводу ювилея, сьвяткованого в Італїї в память 1498 р. Вага його тим більша, що воно опирає ся на новознайденім жерелї до сього часу, себто хронїцї Simone Filipepi, брата маляра Ботічелї. Mirot Léon — Silvestre Budes et les Bretons en Italie (13??—1380) (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 262—303). Автор описує тут подїї в 1377 р.: суперечку Бретонцїв, котрі як союзні війська папи Григория XI стояли табором коло Césène, з місцевою людністю. Історик знаходить в сїм епізодї прегарний образ культурного італїйського житя з кінця 14 ст. Sieveking Heinrich — Genueser Finanzwesen mit besonderer Berücksichtigung der Casa di S. Giorgio. I. Genueser Finanzwesen vom 12 bis 14 Jh. Freiburg, вел. 8°, ст. XV+219. Ся перша частина обіймає розвій ґенуезьких фінансів аж до основаня Casa di S. Giorgio 1407 р. Господарка пожичкова відограє у італїйських міст далеко важнїйшу ролю у фінансових операциях як в нїмецьких містах. По при цла і податки має Ґенуа вже в XII ст. головний дохід з кредитових операций, названих Compere. В 13 ст. переходять надзвичайні податки звільна в примусові пожички, а то через недокладність катастру і повільність в складаню податків. Автор переходить далї всї реформи для поправи долї найнизших верств. Consulte (Le) della repubblica fiorentina dall' anno 1280 al 1298, per la prima volta publ. da A. Gherardi

2 vol. Firenze, 8°. Bertini E. — Piccola storia di Firenze dalla sua origine fino al principio della dominazione medica. Firenze, 16°, ст. XV+581. L. A. Ferrai — La politica di Gian Galeazzo Visconti, nei rapporti diplomatici coi Valois nei primi anni del suo principato (Archivio storico italiano. Ser. V, tomo 22, ст. 23—68).

Karst August — Ueber den sogenannten Iamsilla (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 1—28 — присьвячено розслїдженю головного жерела до історшї Манфреда (1250—58): Historia Nicolai de Iamsilla de gestis Friderici imperatoris eiusque filiorum Conradi et Manfredi. Автором сеї хронїки має бути Goffredo di Cosenza, а сама хронїка писана незвичайно тенденцийно і була замовлена Манфредом для оправданя його узурпациї. Cesareo G. A. — Su le „Poesie volgari" del Petrarca. Rocca S. Casiano, 8°, ст. 315. Автор останнїми лїтами займає ся виключно розслїдами творів сего славного поета. Майже всї роздїли сеї нової роботи були вже друковані в журналах; тут вони одначе перероблені і зібрані в одну цїлість. Інтересні замітки про загальний порядок „Canzoniere" і про вплив особистої фантазиї поета на змальоване Лаври. Иньші питаня, як відносини Петрарки до Данта і т. и. хоча доволї перемолочені, все таки тут доволї цїкаво представлені. Botteghi A. подає в „Studi storici" VII ст. 157 і д. важні докази на се, що B. Maragone не був автором Ann. Pisani, і що відомости видані під його іменем належать до працї з 14-го або 15-го ст., котра стоїть у близькій звязи з хронїкою що надруковав Тартінї. Bertaux Emile — Santa Chiara de Naples. L'église et le monastère des religieuses (Mélanges d'archeol. et d'hist. 18, ст. 165—198). Монастир „Santa Chiara" в Неаполю походить з часів короля Роберта Анжу. Б. розказує коротку історию будівлї а потім дає її опис з артистичного боку. Особливо інтересний уступ, де він обговорює образи та різьби монастирської церкви — Reymond Marcel — La Sculpture florentine, première moitié du XV siècle. Florence, 8°, ст. 242. Автор подїлив другу часть своєї роботи, що має обіймати 15-те столїтє, на два томи, відповідно до своєї гадки про значну ріжницю між обома половинами сего столїтя з артистичного погляду. Сей том обіймає першу ґенерацию фльорентийських різьбярів, між 1370 і 1400 р.; Nanni di Banco, Jacopo di Quercia, Brunelleschi, Ghiberti, Donatello, Michelozzo та Luca della Robbia. Оброблене предмету бездоганне, малюнки дібрані зручно. Найбільш інтересні уступи, де автор характеризує дїяльність Ghibertiia і Donatello, та Michelozzo, знаного досї більш як архітекта.

є) Славяни. З поміж славянських народів найбільш звертають на себе увагу західно-европейських учених Чехи і Поляки, бо вони найбільш посунені на захід; тим то й лїтература про їх історию в західній науцї найбогатша. Voigt H. G. — Adalbert von Prag. Berlin, 8⁰, ст. 369. Інтересне тут зіставленє всего, що знаємо про писаня Войтїха і його житєписи, а також самостійні погляди автора про час зложеня „Vita“ Брунона і про „Passio s. Adalberti“. При кінцї друкує він знову Praefatio, Prologus і Epilogus твору „Passio s. Gorgonii“ на основі фотоґрафії рукописи з Königinwart. Тут прилучає ся він обережно до погляду Кольберґа, що Войтїх був автором тих частин. Се без сумніву найлїпша робота про житєпись сего проповідника, яка досї появила ся. Все, що тут висказане, опирає ся на певній жерельній основі. Деякі уступи, як: „із праісториї Чехиї“, „початки християнської церкви в Чехиї“ або „Пруси з поганських часів“ незвичайно важні й для загальної історії. Kętrzyński W. — Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie (Rozprawy Wydziału historyczno-filoz. Akademii Umiejętności w Krakowie t. 37). Головний результат працї ученого історика — що автором другої „vita“ сьвятого Войтїха не був, як досї майже загально думали, св. Брун, лише невідомий Нїмець із Саксонії, а перша „vita“ не походить від римського аббата Канапартия, лише від брата св. Войтїха, Ґавдентия. Не вважаючи на незвичайно бистроумну критику автора, другий здогад здає ся сумнївним. Hybl František — Brun Querfurtský a jeho životopis sv. Vojtěcha (Český časopis historický IV, ст. 73—89, 161—179) — справа доволї обговорювана останнїми лїтами, згадаємо лише працю R. Kade і R. F. Kaindl'а. Автор подає доволї докладну житєпись Бруна (ур. 975), говорить про його побут в Італії на острові Pereum коло Равенни, його поставленє на епископа 1004 р., подорож до Угорщини, а відсїля, в другій половині 1007 р. на Русь (до Володимира Вел.) і до Печенїгів, поворот до Польщі і смерть між Прусаками (1009). Більш самостійно оброблена друга частина розвідки, де автор доказує, що Брун користав при писаню житєписи св. Войтїха з твору Канапария, одначе писав при тім самостійно, а також пояснює деякі місця тої житєписи. Krones Franz von — Das Cisterzienserkloster Saar in Mähren und seine Geschichtschreibung (Arch. f. österr. Geschichte. Bd. 85, ст. 1—130). Головна вага сеї розвідки лежить в доказї, що Генрих, монах і хронїст монастиря Цистерців в Саарі і Генрих з Геймбурґа, автор лїтописи, що оба родили ся в 1242 скінчили свої працї 1300, се одна і та сама особа, як се вже Емлєр 1878 і 1882 р. догадував ся, не доказуючи одначе своєго здогаду. Bachmann Adolf — Beiträge zur Kunde böhmischer Geschichtsquellen des XIV

und XV Jh. (Mitth. d. Verreines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 36, ст. 1—30, 260—291). В продовженю давнїйше друкованих студий обговорює тут автор ґенезу і зміст першої книжки „Cronica Aule Regie“. Про сю справу писали вже Мозерт та Емлер, одначе, по думцї автора, лише поверхово. Б. розглядає перш за все сам текст, особливож віршовані частини, а далї переходить до укладу і складових частин першої книжки. Тих складових частин знаходить він аж 8, з них найважнїйші: Vita Venceslai, Оттона, Апольоґія королевої Єлисавети і аббата Конрада з Кеніґсаля та Vita Heinrici imperatoris. В другій частинї підносить він вартість хронїки для історії Отокара II і молодих лїт Вячеслава II (1253—1290). Lippert Julius — Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. 2 Band, Leipzig, вел. 8⁰, ст. II+446. Перший том займав ся славянськими основами суспільної історії Чехиї; сей присьвячений чужим елементам, котрі пізнїйше тут оселили ся. Автор починає від прийнятя християнства, котре пройшло без більшого опору, бо не було тут поганської сьвященичої касти. Оселенє чужих орденів мало незвичайний вплив на дальший розвій края. Вони заводили окрему господарку на своїх землях і кольонїзували края. Наплив нїмецьких осадників більшав ще й через кольонїзацию ведену самими королями та вельможами. Незвичайно основно обговорює автор поодинокі заснованя міст а також правні відносини нїмецьких осад та т. зв. маґдебурське право. Нїмецький вплив визначний в двох напрямах: ремісники по селах зникають і цїлий промисл переносить ся до міст, а потім на місце старо-славянської судової орґанїзациї втискає ся побідоносно нїмецьке „маґдебурське право“. Рівнобіжно з сим ішла нїмецька кольонїзация сел. При обговореню відносин в Куттенберґу, дає Л. богато інтересного материялу до історії нїмецького гірництва. Цїла робота представляє ся незвичайно користно і тому шкода, що автор на тій части перестає і не думає вести своїх розслїдів дальше. Flajšhans V. — Přispěvky k poznání literární činnosti Husovy (Časop. musea království českého 72, ст. 229—247). Справа лїтературної діяльности Гуса досї ще мало розслїджена і хиба роботи К. Новака про сю справу варті згадки. Автор нашої розвідки починає від метрики Гусових віршів, потім розглядає діяльність Гуса яко реформатора на язиковім поли та ті новини, які він увів до чеської мови. Čelakovský Jaromir — Přispěvky k dějinám židů v době Jagollonské (Časop. musea království českého 72, ст. 385—454). Часи володїня королїв Володислава і Людвика з родини Ягайловичів визначає ся тим, що наслїдком ослабленя королївської власти, велика частина прав і доходів переходить від короля до станів. До королївських прав належала від давних часів т. зв. жидівська реґалїя,

на основі якої чеським володарям прислугувало право „держати Жидів" і тягнути з них ріжні користи. Жиди, уважані слугами королївської комори, ставали „королївськими люцьми" під охороною короля і його урядників. Стан сей зміняє ся звільна вже по гуситських війнах, за Юрия Под'єбрада, одначе головно за обох Ягайловичів. Число „королївських" Жидів стає що-раз то меньше, а росте число Жидів „панських", „рицарських" та „міських". Автор, в наведеній розвідцї слїдить за причинами і розвоєм сеї прояви. „Historický archiv" чешської академиї наук друкує сього року: Soudoní akta konsistoře Pražské, vydává Ferd. Tarda часть IV за 1401—1404 р. Акта сї видані з рукописи капітульного архіву в Празї містять незвичайно інтересний материял для внутрішньої істориї.

Perlbach M. — Die Anfänge der polnischen Annalistik (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 231—285). Справа відносин поодиноких польських лїтописий студиює ся вже від довшого часу. Ми згадаємо лише роботи Цейссберґа, Смольки, Кентшиньского, Войцєховского. Автор починає від розбору Annales capituli Cracov. з XIII ст. Порівнує першу частину лїтописи (про подїї франконсько-нїм.-чеські за 730—1030 р.) з иньшими польськими лїтописями і находить схожість з Annales Cracov. vetusti. Ann. breves, Ann. Poznanienses і Ann. Miechovienses. Датї шукає він спільного жерела тих відомостий і се жерело знаходить у лїтописи монастиря св. Бенїдна в Дїжонї, котра сама була витягом зі швабської державної лїтописи для років 730—1033 і Корвейсько-Пражської лїтописи для 901—1037 р. Від 1059 р. займають ся Ann. capit. Cacov. подїями в Польщі. В публїкациях краківської академиї наук (т. 37-ий) помістив S. Kętrzyński нову розвідку про автора Chron. Polonorum. Він вважає хронїста монахом зі St. Gilles, що на візване познанського епископа Франка прийшов у Польщу, імовірно в 1109 р. Щоб по смерти свого опікуна найти ласку у польських епископів та князя Болеслава III, він написав сю хронїку. Arndt R. — Die Beziehungen König Sigmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruch 1412. Halle, 8⁰, ст. 91. Borgius Eugen — Aus Posens und Polens kirchlicher Vergangenheit. Berlin, вел. 8⁰, ст. IV+130. Писано в 350 лїтній ювилей приходу „чешських братів" у Познаньщину. Воно має характер головно теольоґічний і розводить ся над доґматичними справами. Одначе при тім обговорена орґанїзация сектярів і їх епископат. Інтересне тут се, що автор приписує упадок Польщі головно релїґійним заворушеням і обвинувачує за се орден Єзуїтів. Daenell C. R. — Polen und die Hanse um die Wende des 14 Jh. (Deut.

Zeitschr. f. Geschichtsw. N. F. 2, ст. 217—341). Відносини Польщі до Ганзи залежали від відносин Польщі до Прусиї. Тому автор починає від огляду сих останнїх. Головний зміст роботи обертає ся коло опису значіня Торуня як торговельного міста і змагань звернених против його супрематиї.

Jagić V. — Evangelium Dobromiri. Ein altmacedonisches Denkmal der kirchenslavischen Sprache des 12 Jh. (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien) т. 138, ст. 1—80). Ся новознайдена рукопись євангелия походить з бібліотеки синайського монастиря. Проф. Я. кладе написанє сеї памятки на останнї десятки 12 ст. а то на підставі палеоґрафічних і язикових прикмет. Сї останнї спонукують його також до виводу, що рукопись походить з Македонії. Jagić V. — Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13-14 Jh. (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 139, ст. 1—72) — незвичайно важна рукопись болгарської редакциї з кінця 13-го або початку 14-го ст., бо полуднево-славянські тексти якогось иньшого, не біблїйного змісту (проповіди, гомілії, апокрифи) з так давних часів зістають ся великою рідкістю. Ся рукопись дає й материял до орнаментики, бо написи уступів мають прикраси червоною, жовтою і зеленою краскою. Зміст її — се проповіди в числї 31 надані Іванови Златоустому. Monumenta Ragusina. Libri reformationum. T. V, A. 1301—36. Collegit et digessit J. Gelcich. Agram. вел. 8⁰, ст. VIII+448 (Monumenta spectantia histor. Slavorum meridion, vol. XXIX).

Von Bulmerincqu August — Die Verfassung der Stadt Riga im ersten Jahrhunderte der Stadt. Leipzig, вел. 8⁰, ст. XII+144. Автор видав вже перед кількома лїтами роботу на сю тему, котра викликала незвичайно остру полеміку з нїмецькими ученими. В сїй розвідцї, що обіймає устрій Риґи до 1321 р., автор тримає ся своїх давнїйших поглядів. Талановито і при тім дуже обережно написана праця дає для історичної науки богато інтересного. Закиди, з якими вона стрінула ся, дотичать головно дрібних подробиць. Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Dr. Hodinka Analtól (Ertakerések a történeti tudományok köréből, kiadja a magyar tud. akadémia). Budapest, 8⁰, ст. 120. Автор, звістний з своєї працї про старо-сербську лїтературу, старає ся пояснити заходи римської куриї для ширеня католицизму в Боснії. Починає він від заснованя босанської епископиї, розказує про вплив і дїяльність Домінїканів та Францїшканів, одначе найдо-

найдокладнїйше розводить ся над дїяльностю Николи Ограмича, епископа з Олова (Plumbum, Piombo).

Pineau Léon — Les vieux chants populaires scandinaves. I. Époque sauvage. Les chants de magie. Paris, 8⁰, ст. XIV+366. Праця дїлить ся на 3 частини. У першій автор говорить про руни і ворожбитські вірованя до сеї справи: переміни людий і звірят, метапсіхозу та повірки про смерть в загалї. Друга присьвячена висшим єствам, що заселюють поверхню і нутро землї, глубини одні і беруть участь в людськім житю. Остання аналїзує склад і форму самих пісень.

з) Угорщина. Csuday E. — Geschichte der Ungarn. 2 Aufl. 2 Bd. Wien, 8⁰, ст. 479 і 549 — не ріжнить ся зовсїм від першого виданя, тому не обговорюємо його окремо. Klaić, Vjekoslav — O hercegu Andriji 1197—1204. (Rad Jugo-Slavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 136, ст. 200—202 — про боротьбу Андрія зі своїм братом королем Емеріхом. Ся справа доволї основно обговорена в розвідцї проф. Губера (Die Kämpfe des Königs Emerich mit seinem Bruder Andreas, Wien, 1884), так що ся розвідка не дає нїчого нового. Kaindl, Raimund Friedrich. — Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen V—VII. (Arch. f. österr. Gesch. Bd. 84, ст. 505—542, Bd. 85 ст. 431—508). В пятій частинї своїх студий про жерела до угорської історії обговорює автор: Annales veteres Ungarici та Annales Albenses. Перша частина анналів (997—1127) зладжена в Штульвейссенбурґу майже рівночасно з подіями в ній описаними. Одна копія анналів перейшла до монастиря Szeplák коло Кошиць і її там продовжувано до р. 1177, далї в монастирі Szt.-Jaszó до р. 1203. Первістну часть анналів називає автор окремо „Annales Albenses“. Се перші угорські записки, що подають роки вступу на престол і смерти королїв. — У шестій частинї займає ся автор відшуканєм слїдів історичних записок міста Ґрана. Вже в XI ст. записувано в тім городї історичні подїї. Сими записками хіснував ся коло р. 1200 автор угорсько-польської хронїки. Сема частина обіймає кілька хронїк: A. Gesta Hungarorum vetera істнували коло р. 1235 і описували цїлу праісторию Угрів і їх подїї до кінця XI ст. З сеї хронїки брали свої відомости Кеза і Анонїм. B. Gesta Hunnorum були окремим твором і доперва Кеза получив їх з Gesta Hungarorum. Коло 1300 р. повстала у монастирі Міноритів в Пештї „Пештенська міноритська хронїка“. Вона була зложена з історії Гуннів, Кези і „Gesta vetera“. Від Володислава IV записувано тут подїї самостійно. На рештї доказує д. К. що коло р. 1175 повстали історичні угорські записки, що обіймали час від Кольомана до р. 1172/73. Вони вихіснувані в „Chr. Pictum“ і у Г. Муґленського.

ж) Византия. До полїтичної або культурної історії мало додано останніми часами. Цїлий натиск положено тепер на розроблене історичних жерел і памяток византийської лїтератури. W. Sickel — Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10. Jahrhundert. (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 511-557) — доходить початків і першого прикладу деяких коронацийних обрядів і відзнак у грецьких цїсарів. Потім виказує як всї ті звичаї прийняли ся у західній Европі. Hodgkin, Thos — The Chronology of Theophanes in the eighth century. (The Engl. Histor. Review. 13, ст. 283—289) — на основі Теофана і килькох субскрипций папських листів справляє хронольоґію лїт 740—743. Кладе смерть Льва III Ісаврийського на р. 740 (замісь 741) а проклямацию Артавасда на липень 741. Neumann Carl — Die byzantinische Marine. Ihre Verfassung u. ihr Verfall. (Hist. Zeitschr. N. F. 45, ст. 1—23) — розвідка розвиває питанє про упадок Царгорода в 1204 р. та причини слабости византийської марини, котра до 11 ст. була наймоґутнїйшою в тодїшнїм сьвітї. Norden Walter — Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz, 8⁰, ст. 108, Berlin. Питанє, через що властиво звернув ся 4-ий хрестоновий похід против Царгорода, найшло вже богато пояснень. Одні (Wilken, La Farina, Wailly, Tessier) брали се за припадок викликаний появою Алексїя, иньші дошукують ся тут інтриґи і накидають вину або Венециянцям (Hopf, Streit) або нїмецькому королеви Филипови (Winckelmân, Bouchet). Автор розглядає сю справу з ширшої основи і видить у походї на Царгород останнїй епізод в рядї конфлїктів, які виходили між заходом і византийською державою. Norden Eduard — Die antike Kunstprosa vom VI Jh. v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance. 2 Bde, Leipzig, ст. XVIII+969, 8⁰. Робота незвичайно совістна, одначе нерівномірно оброблені тут обі частини: грецька і латинська. Огляд стилїстичних змагань на латинськім заходї від 5 ст. аж до доби гуманїзму займає 150 сторін, коли для грецької прози сего самого часу присьвячено лиш 2—3 сторони. Одначе клясичний період представлений так гарно, що і для грецької лїтератури ся книжка має немале значінє. Patzig Edwin — Der angebliche Monophysitismus des Malalas. (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 111—128). Про особу і хронїку Малали істнують тепер ріжні погляди, викликані висказом Фрайнда, що у него побіч православних поглядів є слїди монофізитизму. Із сего виведено, що Малала зложив сам лише 18-ту книгу, а при иньших послугував ся монофізитичним жерелом. Автор оспорює рішучо сей погляд і доказує одноцїльність цїлої хронїки. Ва-

tiffol Pierre — Sozomène et Sabinos (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 265—284) — старає ся доказати, що Созомен не хіснував ся істориєю Сабіна через посередництво Сократа, але що він придержуючи ся Сократа, як свого головного жерела, доповнював його відомостями взятими з Сабіна. Доказ сей о стільки тяжко перевести, що ми не маємо перехованих писань сего останнього. Christensen H. — Die Sprache des byzantinischen Alexandergedichtes. (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 366—397). Текст поеми, якої мову автор розбирає у сїй розвідцї, переказаний нам в рукописи 14-го стол. в біблїотецї Марка у Венециї. Повне видане сеї поеми появило ся вперве у Берлинї 1881 р. (уладив D. Bikéles). Поема, котрої автор незвістний, зложена між р. 1200 і 1350. Orsi Paolo — Chiese Bizantine del territorio di Siracuza (Byzantinische Zeitschr. VII, ст. 1—28). Про останки византийських церков у Сиракузї з часу між 6-им і 9-им столїттєм. Schlumberger G. — Sceaux des feudataires du clergé de l'Empire latin de Constantinople. Caen, 8⁰. Збірка печатий і буль ахайських князїв, володарів Атен, Конрада, атенського архиепископа, Іоана, патраського архиеп. і богатьох иньших сьвітських і церковних визначних мужів. Всї ті печати зачисляють ся до незвичайних рідкостий.

н) Араби й иньші східні народи. Röhricht Reinhold — Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291). Innsbruck, вел. 8⁰, ст. XXVII+1105. Тяжкої задачі, написати історию Єрусалимського королївства, міг підняти ся лише такий специялїст у сїй справі, як Реріхт. З наміром задержати остру безпартийність і оповістити лише події, переходить він у 40 роздїлах своєї книжки історию Палестини від смерти Ґоттфрида аж до упадку християнського володїня. Замітно й се, що автор против дотеперішнього звичаю обговорює історию Єрусалимського королївства зовсїм окремо від хрестових походів; він оправдує се тим, що походи оброблені вже иньшими ученими. Головна прикмета сеї працї та, що вона оперта на незвичайно богатім жерельнім материялї і тим безконечно ріжнить ся від всїх дотеперішнїх проб. По-при працї Вількена і Куґлєра остане ся книжка на будучність головним підручником до пізнаня історИї латинського сходу. Hagenmeyer H. — Chronologie de la première croisade (1094—1100). (Revue de l'Orient latin VI, ст. 214—293). До історИї першого хрестового походу переховано безпосередно доволї невеличке число дат. У найважнїйшім жерелї „Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum“ подано лише 34 дат. Автор збирає всї можливі сьвідоцтва, подає поодинокі події у формі реґестів, разом з можливо докладним озна-

ченєм їх часу, а коло них виписки з відповідних жерел та порівнаня. Schlumberger Gustave — Renaud de Chatillon prince d'Antioche, seigneur de la terre d'Outre-Jourdain, Paris, 8⁰, ст. VIII+409. Роля, яку відограв Рено де Шатільон так подібна до долї богатьох иньших сучасних лицарів, а при тім в історії так мало замітна, що про сю публїкацию ми не згадували-б на сїм місци, колиб автор не був подав більше, як заголовок обіцює. Тут знаходимо чудовий образ житя і звичаїв східної суспільности XII-го ст., а при тім опис важних подїй, у які сей герой був замішаний. Пригадаємо, що Рено брав участь в хрестовім походї Людвика VII, був присутний при облозї Аскальона (1153 р.) і через подруже з дочкою Боемунда II став князем Антіохії. Jorga N. — Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV siècle (Revue de l'Orient latin VI, ст. 50—143) — збірка материялів, що друкує ся вже від двох лїт, з дрібними поясненями тексту. Horowitz Ioseph — De Wâgidii libro qui Kitâb al Magâzî inscribitur, commentatio critica. Berlin, 8⁰. ст. 48 — про одно з найдавнїйших жерел до житєписи Магомета; розслїджує уклад і історичне значінє сеї памятки, та її відносини до працї Ібн-Ісака. Аль-Вікіді хіснував ся Ібн-Ісаком, одначе частїйше вживав старинних жерел, котрими оба письменники однаково хіснували ся. В „Revue de l'Orient latin" VI, ст. 1—50 дає E. Blochet — L'histoire d'Alep de Kamal-ad-dîn у французькім перекладї з богатими поясненями про топоґрафію сего міста. L'Abrégé des Merveilles traduit de l'arabe d'après les manuscrits de la bibliothèque nationale de Paris par le Baron Carra de Vaux. Paris, 8⁰, ст. XXXVI-415. Перекладчик відомий зі своїх праць в области науки Арабів. Перша частина, майже половина цїлої працї, обговорює сотворенє сьвіта і пра-історию, морські чудеса і арабських пророків; друга оповідає просторо египетську історию. Парижські рукописи, яких уживав перекладчик, надають се дїло одні Масуді, другі Ібрагімови Ібн Васіф Шаг. Авторство Масуді відкидає перекладчик, Ібрагіма знов не вважає історичною особою. Brockelmann Karl — Geschichte der arabischen Literatur, 1 Bd., 2 Hälfte. Weimar, вел. 8⁰, ст. XII (241—528). Друга частина першого тому обіймає неклясичний період ісламської лїтератури 1010—1258 р. Як ся публїкация відповідає пекучій потребі, показує найлїпше обставина, що вже зараз і появив ся французький переклад книжки. До сього сам уклад книжки прозорий і навіть для не фахових людий доступний. Marquart S. — Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, Leipzig, 8⁰, ст. VII—112. Ся мала книжка важна

великостию предмету, який обіймає, і числом історичних і ґеоґрафічних питань, які виводить. Як відомо, старинні турецькі написи в Сибири відчитали і перевели Томсені Радлов в 1894 р. Одначе богато подробиць ще не вияснено. Автор старає ся зладити хронольоґію подїй згаданих у написях, беручи до помочи оповіданя китайських анналів.

Др. Мирон Кордуба.

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux, Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Паризький двомісячник сього титула служить дуже користним підручником для кождого, хто хоче бути au courant сучасної антропольоґії й доісторичної археольоґії, даючи основні реферати з видатнїйших явищ в лїтературі і огляди періодичних видавництв що до сих наук, але для україньско-руської науки дає зрідка тільки щось специяльно цікаве. В VII річнику були такими статї барона де Бай, обговорені в XXVII книжцї Записок; в т. VII і IX натомісь можемо занотувати статї загального інтересу.

В т. VII др. Otto Ammon, звістний німецький антропольоґ, подав ключ до координовання черепних помірок, зроблених по системі Брока́ і по нїмецькій (т. зв. франкфуртській або Ігерінґа) — La corrélation entre l'indice céphalométrique de Broca et celui d'Ihering (с. 676—682). На підставі численних помірок (на 2.932 особах), навмисно зроблених ним на обидва способи, автор дає детальні вказівки, і специяльно що до черепного показчика каже від нїмецького показчика віднимати 0,5, щоб дістати показчик Брока (докладнїйше — для долїхокефалїчних 0,6, для крайно-брахікефалїчних 0,7).

Иньше анальоґічне питаннє підіймає американський антропольоґ W. Ripley — Notes et documents pour la construction d'une carte de l'indice céphalique en Europe (VII, с. 513—525); він оглядає тут готові вже материяли для такої мапи (при тім що до словянських материялів показує дуже слабі відомости), подає мапку західньої Европи

уложену на їх підставі, й ширше спиняєть ся коло питання координовання помірок, зроблених на живих головах, з помірками черепів.

В т. IX (с. 113—133) I. Deniker подав тимчасовий витяг з своєї працї Les races de l'Europe. Він знайомить із пляном своєї працї: се мапа Европи розміру 1/10.000.000, з означеннями полїтичного і адмінїстрацийного подїлу, етноґрафічного, чи властиво, як автор справедливо поправляє — лїнґвістичного підкладу людности, і антропольоґічних прикмет: зроста, черепа, кольору очей і волос, на основі друкованої лїтератури й деяких невиданих ще материялів. На основі зібраного материялу автор пробує означити раси сучасної Европи; він рахує їх (не числячи чужих домішок як Турки, Жиди і т. и.) шість головних і чотири другорядних, що можуть бути модіфікациями головних, і на маленькій долученій мапцї означає сї раси, зіставляючи білими ті простори, для котрих він не знайшов материялу.

Як з одного боку цікавий може бути збір материялу й його ґрафічне означеннє на мапі, зроблене автором, так з другого боку можна побоюватись, щоб клясифікация рас, зроблена автором, не показала ся передчасною, особливо для так мало вистудийованої східньої Европи, при тім на підставі тільки сучасних (для неї дуже бідних) спостережень, без пильного огляду на факти істориї й археольоґії (про них автор не згадує тут). Розуміеть ся, не можна сказати рішучого слова на основі тимчасової короткої звістки, але й дещо з поданого автором насуває певний скептицизм. І так нпр. на українсько-руській териториї знаходимо у нього аж пять рас: „адриятицьку“ в Покарпатю, за Дніпром і на Кубани, „вислянську“ в західнїх частинах східньої Галичини, „східню“ (східньо-словянську можна б сказати) в рештї сх. Галичини і на Поділю, з домішками „західньої“ або „севенської“, „північнувату“ (sub-nordique, росповсюднену між північними Німцями, Литвою й ин.) — в Браславщинї, суб-адріатицьку в Київщинї.

Кождий, хто трохи обзнайомлений з українською й взагалї — східньо-европейською археольоґією, антропольоґією, історию кольонїзациї, згодить ся, що такого роскладу рас на Українї не може бути, що тут можуть бути подібности з тими чи иньшими числами вичислених автором рас, що тут є мішання рас, але таких і такого, як автор доводить, не може бути. І ще раз повторяю, на основі теперішнїх материялів і не можна ще уставляти на Українї рас, за мало того материялу!

В тім же томі C. Ujfalvy подав розвідку про „Білих Гунів“; вона зачіпає гунське питання й тому в дечім цікава й для нас специяльно; автор обстоює за деформованнєм черепів у Гунів і уважає їх близькими свояками народу Гоа, від котрого виводить він Білих Гунів, Ефталитів, відріжняючи їх від Єучів. *М. Грушевський.*

Историко-топографическіе очерки древняго Кіева (съ планомъ древняго Кіева 1638 г.). И. Н. Петрова. К., 1897, ст. 3+267.

С. Т. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г. К., 1898, ст. 73 (Відбитка з XII кн. „Чтеній въ Ист. Общ. Нестора лѣтописца).

Знати історичну топоґрафію Київа інтересно не для самих специялїстів. Київ від найдавнїйших часів був центром культурного, економічного та полїтичного житя руського народу; з його урочищами звязано чимало важних історичних споминів; а найдавнїйші слїди прожитку чоловіка на териториї теперішнього Київа зачисляють ся до найдавнїйших памяток того рода в Европі. Але студиювати історичну топоґрафію міста дуже важко через те, що нема материяла. У Київі зберігло ся дуже мало давнїх памяток, і топоґрафію давнього Київа треба студиювати головно на підставі припадкових археольоґічних нахідок, та письменних жерел і по части не богатьох дохованих давнїх плянів. А про те історична топоґрафія Київа має обширну лїтературу. Іще в 1820 р. появило ся „Краткое описаніе Кіева“ Берлинського; в 1847 р. „Обозрѣніе Кіева въ отношеніи къ древностямъ“ Фундуклея; в 1858 „Описаніе Кіева“ Закревського, що вийшло в 1868 р. в новій переробленій формі у двох великих томах; нарештї, в 1874 р. Київська Археоґрафічна Комісия, при нагоді тодішнього III археольоґічного з'їзду в Київі, видала „Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева и его окрестностей“. Від тодї подібних загальних оглядів не було, але за минуле 25-лїтє появило ся чимало окремих дослїдів, статей і заміток, посьвячених ріжним специяльним питаням. Материял сей роскинений по ріжних специяльних виданях, і давно вже чути потребу книжки, котра б подекуди зібрала до купи й систематизувала праці поодиноких дослїдників.

Книжка проф. Петрова се проба сповнити сю задачу. „Автор отсих начерків, — каже пр. Петров у передмові, — пробує звести роскинені материяли й дослїди по топоґрафії давнього Київа в одну цїлість і помирити їх в однім загальнім погляді на сю топоґрафію, бодай в її головних пунктах, та представити поки що лише її загальну схему, на котрій можна було би опісля побудувати й повний історично-топоґрафічний образ давнього Київа“. Задля важности поставленої задачі ми звернемо увагу головно на її сповненє, не доторкаючи ся специяльних похибок, уже зазначених критикою.

Книжка починає ся вказівками на найдавнїйші слїди культури на териториї теперішнього Київа; се — первістні печери та скарби римських монет трьох перших століть християнської ери; по тому сказано про на-

пади варварів (Ґотів і Гунів); далї наведено „мітичний переказ“ про Кия, Щека й Хорива, що, на думку пр. Петрова, йде з XII ст. і „дуже важний для історичної топоґрафії Київа“; ще далї говорить ся про опановане „потомків Кия, Щека й Хорива“ Хозарами, намісь котрих „настали два варязькі бояре князя Рюрика, фундатора руської держави, Аскольд і Дир“; нарештї описано стале оселене в Київі „варяго-руських князів“. Отсе історична схема автора. Ледви чи треба доказувати, що вона не тривка: історичні факти помішані в нїй з леґендарними звістками; звістки про найдавнїйшу старину неповні; нарештї — і се найважнїйше — пр. П. полишає читача в повній непевности що до етноґрафічного складу людности: показуючи ріжні племена, що володїли територию Київа, він анї разу не згадує про Словян.

На історичній схемі побудована схема топоґрафічна. В періодї хазарського пановання, як каже пр. П., осередком київського житя була північна частина міста (гора Щековиця та її околицї); Аскольд і Дир укріпили ся більше на полудне (на Печерську і по части на Старім Київі); за Олега найбільше значили Старий Київ і боронений ним Поділ. Ся схема побудована на передущій, але не зовсїм підладжена до неї й будить ще більші непорозуміння. Тут зовсїм не вказано на слїди передісторичного чоловіка, схема починає ся „періодом хазарського панования“; питане про повстане міської людности зовсїм обминено; все те веде до невірних виводів що до заселеня териториї міста. Найважнїйші стациї й печери камінного віка справдї найдено на височинї, що чинить продовжене Щековицї; але подібне пайдено і в иньших місцевостях, особливо на Печерську — так відомі лаврські печери се певно останки осель камінного віка. З появою міської людности і розвитком торговлї людність мусїла вся скупити ся в долинї на березї (Плоська й Подїльська частина), де справдї находять давні монетні скарби римських і арабських монет. Але подібні скарби найдено і на Печерську, і з сего можна вивести, що і в історичнім періодї там істнувала осібна оселя, досить далеко від подїльської. Пр. П. немов би іґнорує сї факти і каже тілько, на підставі леґенди про могили Аскольда і Дира, про переселене сих князів на Старий Київ і Печерськ.

Самий опис київських урочищ, що чинить головний зміст книжки, підладжений до поданої вище схеми і дїлить ся на шість віддїлів: 1) Щековиця та її околицї, 2) Плоська часть або Оболонь, 3) Печерськ, 4) Старий Київ, 5) Поділ і 6) декотрі позаміські памятки старовини та сьвятинї. Опис кождої місцевости — се повний огляд дотичних історичних відомостей. Пр. П. раз-у-раз цитує видані ранїйше огляди й материяли, що появили ся після них; особливо часті цитати з ріжних статей

в Трудах Київської Духовної Академії, в Чтеніях Товариства Нестора Лїтописця, в Київській Старинї, та з пляна Київа 1695 р., з видань Київської Археоґрафічної комісиї та Археольоґічної карти пр. Антоновича; з новійших дослїдів пр. П. цитує пр. Антоновича, Біляшевського, Грушевського. Гошкевича, Лашкарьова, Лебединцева, Хвойка й иньших. Окрім виданих материялів подибуємо вказівки на невидані, напр. пляни Печерська і Клова 1713—5 р. і Заднїпровя з сумежними з ним частинами Печерська й Подола 1719 р., що зберігають ся в київськім церковно-археольоґічнім музею. Цїкаво, що при описї поодиноких урочищ пр. П. сам мусїв поправити декотрі хиби поданої ним перше схеми: так в описї Плоської части подибують ся звістки про роскопки Антоновича і Хвойка та найдені ними печери і стациї камінного віка; в описї Печерська подибують ся натяки на до християнське походженє місцевих печер; в обох частинах подибують ся вказівки на давнї скарби римських і східних монет, найдені в сих частинах міста.

На підставі всего сказаного, ми приходимо до того виводу, що пр. Петрову повело ся сповнити лише першу частину зазначеної ним задачі — він справдї „звів в одну цїлість" роскинені материяли й дослїди що до топоґрафії давнього Київа, але „помирити їх в однім загальнім поглядї" йому не повело ся; головна недостача його книжки се власне брак провідних поглядів. Тут незвичайно користним доповненєм до книжки пр. П. може бути видана в 1897 р. Товариством Нестора лїтописця брошура „Публичныя лекціи по геологіи и исторіи Кіева читанныя профессорами П. Я. Армашевскимъ и В. Антоновичемъ". Книга-ж пр. Петрова може бути користною підмогою для кождого, хто інтересує ся зачепленими в нїй справами, яко звід дотеперішнього материяла і докладний показчик лїтератури.

До книжки додано досить докладну копію з пляна Київа, зробленого в 1638 р. Кальнофойським, на котрий пр. П. часто покликує ся на потверджене декотрих своїх гіпотез. Пр. П. надає сему плянови велике значінє, але думає, що його треба брати не так як він надрукований, але на-виворот, бо при ґравірованю зроблено помилку. В 1896 р. звістний київський археольоґ-любитель Б. І. Ханенко, на пропозицию пр. Петрова видав плян Кальнофойського fac-simile з додатком виворотного вигляду перевернених, на думку п. Пр., частин (див. Записки т. XV). Питанє се в свій час викликало жваву полєміку в місцевих наукових товариствах і періодичних виданях. Особливо енерґічно повстав проти думки пр. Петрова пр. Ґолубєв; брошура, заголовок котрої подано вище, се виклад його думок що до сього питаня. З брошури пр. Ґолубєва дізнаємо ся, що пр. П. зразу вважав попсованим увесь плян К-ого, але потому прийшов до того виводу, що попсована тільки невелика, але найбільш інте-

ресна його частина. Саме попсованє він поясняв тим, що в ґравірованю пляна брало участь найменше два ґравери, з котрих один, більше вправний, виґравірував більшу частину пляна, а другий наґравірував решту на-виворотъ; але інтересно, що на думку пр. Петрова, попсовані частини пляна наґравіровані меньше старанно й зручно, ніж не попсовані. Пр. Ґ. зовсім основно доказує безпідставність наведених уваг і неможливість попсованя частини пляна. Свої закиди він піддержує покликанєм на пр. Петрушевского, дуже компетентного в сій справі. Та й окрім технічної неможливости такої помилки, безпідставність думки пр. Петрова доказує ся роскладом київських урочищ і збережених до сегодня старинних будинків. Але збиваючи самовільний здогад пр. Петрова, пр. Ґ. сам впадає в подібну-ж помилку: бажаючи пояснити очевидну недокладність в роскладі на пляні декотрих будинків, пр. Ґ. думає, що К-ий, не маючи змоги помістити на своїм рисунку всї цікаві для него предмети, потяг від Софійської катедральної церкви до Десятинної церкви л і н і ю, котра повинна показувати, що він представив на пляні звістну місцевість не відповідно до її справжнього положеня; „сею лінією, що в сім разї є немов би в к а з і в н и м п а л ь ц е м, він бажав пояснити в чім справа“. А в тім, сам пр. Ґ. не дуже-то обстає за сим поясненєм і завважує, що в усякім разї воно „не може дати шкодливих наслїдків“. З остатнїм можна зовсїм згодити ся; що-ж до недокладности К-го, то вона далеко простїйше поясняє ся його невмілістю та другорядним значінєм в його рисунку старого Київа, про що каже в иньшім місци пр. Ґ. В загалї з думками пр. Ґ-ва годї не згодити ся, але статя його богато виграла би, як би була трохи коротша: 79 сторін, скажемо словами самого пр. Ґ., „більше ніж досить“, для виясненя все таки досить специяльного питаня. До статї пр. Ґ. додана копія з пляна К-ого в тій формі, як він був виданий д. Ханенком. За сей додаток усї ті, що інтересують ся питанєм, будуть дякувати пр. Г., бо виданє д. Ханенка випущено було в незвичайно ограниченій скількости екземплярів і по незвичайно високій цінї. *В. I.*

Св. С о ф і я К і е в с к а я, н ы н ѣ К і е в о - С о ф і й с к і й к а ѳ е д р а л ь н ы й с о б о р ъ. С о с т а в и л ъ п р о т о і е р е й П. О р л о в с к і й, К., 1898, 60 стор.

Брошура отся має на метї подати історию софійської катедри, сеї найважнїйшої релїґійної памятки Київа. Автор, протоєрей Орловський, користував ся більш материялами, уже оголошеними в друку, хоч подає часом і матеріяли, витягнені їм з архиву самої таки софійської катедри. Спомянувши про заснованнє церкви кн. Ярославом

у 1037 р., про те, як князь „украси ю иконами и снабди книгами многими“, автор подає звістки про ті спустошення, що так часто траплялись сій церкві. Спустошали та грабили її і князї (як Мстислав, Боголюбського син і ин.), і Татари, і навіть самі мітрополїти „всеросийські“, що потягшись у Москву до князя, забирали з собою все дорожше та ціннійше із церковної маєтности. Не лїпше стало і тодї, як 1416 р. київська митрополія була віддїлена від московської. Софійську церкву занехаяно так, що західня стіна її розвалилась, баня потріскалась, фрески та мозаїчні образи попсувались, в самій церкві ховались звірі та птахи. Таке спустошеннє не повинно здаватись чим незвичайним через те саме, що на софійській горі в ту пору була пустка. Відома річ, що не було кому пильнувати церкви та ще й при тодїшнїх історичних обставинах (XVI в.). Не можна авторови не завважити того, що він досить мало звертає уваги на ті обставини і через те саме знищеннє церкви складає більш на тодїшнїх ворогів православія униятів, що володїли церквою 37 років. З Петра Могили починаєть ся реставрация церкви і тягнеть ся з виїмками майже два з половиною віки. Остатньою фазою сеї реставрациї було відкритє та поновленє древнїх фресок; робота отся йшла протягом десяти років під доглядом академіка Солнцева, але не завсїди вела ся з відповідною обережністю. На решті автор подає опись зверхнього і внутрішнього виду церкви, мозаїчних образів і иньших святинь. Трохи неприємно вражає в отсїй описи наскок автора на „неразумныхъ ревнителей осьмиконечнаго креста“; без него з вигодою можна було-б обійтись. *Д. Я.*

Іл. Кокорудз — **Взаємини між староруськими законодатними памятниками** (Справозданє дирекциї ц. к. академічної ґімназиї у Львові за рік шкільний 1897/8, 1898, ст. 1—39).

Наука руського права в Галичинї вістаєть ся в дуже нужденнім станї; те занедбаннє руської науки, яке стало ся за часів проводу тих, що називали себе оборонцями руських „історичних начал“, на сїм полї дає себе відчувати й досї; ті відомости, які циркулюють тут, походять з других, третїх рук, з перестарілих джерел. Брак катедри руського права в львівськім унїверситетї (де катедра польського права істнує від 1880 р.) дає себе незвичайно сильно і прикро відчувати.

Проф. Кокорудз, не бувши правником специяльно, не перший раз забераєть ся до студий давнього руського права з культурно-історичного становища. В сїй своїй статї він ставить задачою: вислїдити, як правні норми Руської Правди модіфікували ся в пізнїйших правних памятках, що операли ся на нїй; головну увагу звертає він на відносини

Литовського Статута трох редакций до Руської Правди і по вступних увагах про руське, литовське й польське право взагалї переходить до детайлїчного порівняння Руської Правди й Литовського Статута в такім порядку: „права що дотикають осіб: 1. убійство і чинну обиду, 2. суди, 3. сьвідків, 4. оплати судові, 5. права підданих, 6. права женщини, 7. гостинність, а II. права, що дотикають власности: 1. понятє власности, 2. спадщину, 3. опіку, 4. довг, 5. повіренє“. Статя уриваєть ся на огляді постанов про „убійство і чинну обіду“, й автор заповідає її продовженнє в найблившій книжці Справоздання.

Я не буду входити в оцінку поглядів шан. автора і аналїз правних постанов; зверну увагу тільки на одну сторону працї, характерну для нашого галицького наукового рівеня: се повна перестаріліcть наукового апарата автора; в вину йому сього ставити не можна ніяк: він стоїть тут більш менш на галицькім рівени. Він числить ся з поглядами Болтіна і Шлєцера, з руських памяток користає з видань Дубенского й Раковецкого, а працї Еверса, Чацкого, Мацєйовского служать йому останніми словами науки. Велика моноґрафічна лїтература для давнього руського права, що утворила ся в Росиї, почавши від 50-х рр., та студиї над правом в. кн. Литовського взагалї й над Статутом специяльно, що розвинули ся теж дуже інтензивно й сотворили досить значну лїтературу в останнїх лїтах, — для Галичини, як бачимо, зістають ся ще terra ignota, невважаючи навить на звістки, які не раз подавали ся з неї на сторонах наших Записок. Будемо надїяти ся, що живійша дїяльність в правничій ґрупі Наукового товариства, роспочата останніми часами, вплине і на поліпшеннє науки руського права, передо всїм — введе нашу суспільність в курс зробленого на тім полю протягом останнього півстолїтя. *М. Грушевський.*

Е. Ѳ. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII вѣкахъ, Варшава, 1896, стор. XIII+444.

Автор, професор варшавського університету, звісний уже в науковім сьвітї з праць про білоруське „нарічиє“ в його сучаснім станї і історичнім розвою. Головні його дотеперішні твори на тім полї були: 1) Обзоръ звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Москва 1886; 2) Къ исторіи звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Варшава 1893; 3) Къ вопросу о разработкѣ старого западнорусскаго нарѣчія. Вильна 1893; 4) Два памятника стараго западнорусскаго нарѣчія: Лютеранскій Катехизисъ 1562 г. и Католическій катехизисъ 1585 г. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1893 серпень); 5) О языкѣ такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Варшава 1894. Праця, котрої заголовок в надписї виписаний, є новим

важним вкладом д. Карского в цілій системі його дослїдів про білорущину (хоч автор в сїм разї занадто акцентує білоруський характер обговорюваних памяток).

Названа праця складає ся з вступу, пяти глав і додатків. У вступній частинї обговорює автор насамперед причини появи ріжних перекладів св. письма на народний язик в Литовській Руси в XV—XVII в. За иньшими ученими (як Соколов: Отношеніе протестантизма къ Россіи въ XVI и XVII в. і Владиміров: Докторъ Францискъ Скорина) видить він тут вплив нїмецько-чесько-польського протестантизму на Русь. Протестантизм і сам послугував ся народним язиком, і противників (правовірних) змушував хапати за те саме оружє. Сей процес тим скорше поступав, що знанє церковно-славяпського язика підупало було, а заінтересованнє церквою і духовними справами перейшло було в тім часї майже зовсїм від неосьвіченого й байдужного духовенства на світських меценатів (нпр. кн. Острожський) і церковні брацтва. Взором для перекладів руських були головно переклади чеські і польські (пор. Владиміров: Францискъ Скорина). Та цікаво, що маємо з того часу лиш два переклади псалтири, хоч перекладів иньших книг св. письма було більше (нпр. Біблїя Скорини, Євангеліє Тяпиньского, Пересопницька рукопись і т. и.). Видко, переклад псалтирі було зробити найтруднїйше — і тому не богато було охочих до того. Се треба завважати тим більше, що маємо з XV—XVI в. аж 18 ріжних видань псалтири з меньшими або більшими признаками західно-руського народного язика (з того 8 рукописних, 10 друкованих). Оба згадані переклади псалтирі переховались лиш в рукописях (Румянцевскій музей н-ри 335 і 1017). Перший походить з XVI в. і опирає ся на польській псалтирі Врубля, що вийшла в Кракові 1539 р. п. з. Zoltarz Dawidow; другий зладжений на основі Радивиловської Біблїї, що вийшла в Берестю 1563 р.

Головна частина працї д. Карского займає ся детайльним описом отсих рукописей. І так в першій главі (стр. 46—67) описує автор обі рукописи з палеоґрафічного погляду (формат, папір, чорнило, письмо і т. д.). В другій главі (68—132) він вичислює й характеризує численними виписками польські псалтирі, що появились до половини XVII в., а також церковнославянські псалтирі, що могли служити основою авторам згаданих перекладів. З порівнаня виходить, що автор рукописи XVII в. працював більш самостійно, тим часом як перекладчик XVI в. дуже часто лише переписував кирильськими буквами польські слова і звороти свого польського ориґіналу. В главі третій (стор. 133—174) вичисляє автор елементи польського та церковно-славяньского впливу (з погляду лексикального, ортоґрафічного, фонетичного і т. д.) і означує між иньшими навіть в процентах відносини обох впливів до себе і до самостійности

авторів. І так на 1047 слів вичислив д. Карский 117 (11·1%) польонізмів, 145 (13·6%) церковно-славянізмів, 52 (4·9%) сумнївних слів, а 733 (70%) самостійних своєрідних висловів. Очивидно, се все може мати лиш приблизну вартість з огляду на близьке посвоячене всїх славянських язиків власне з лексикального погляду. В четвертій главі (175—264) обговорює автор елементи чисто західно-руські обох перекладів з погляду фонетичного, морфольоґічного і синтактичного. При кінци додано кілька уваг про акцент обох рукописей. Докладність і пильність автора в зводї подробиць величезна; він навіть всї без виїмки надстрочні знаки рукописей задержує й зазначує. Але як раз ту й головна хиба працї. Поза подробицями, цитатами, виписками, знаками, титлами годї доглянутись синтези — ширшого погляду на язикові процеси зі становища фізиольоґічного і психольоґічного. З тим всїм одначе книга д. Карского дуже цїнна яко звід материялу, тим більше, що в главі пятій (269—426) подав автор повний словар обох рукописей.

І. Копач.

М. Довнаръ-Запольскій — Западно-русская сельская община въ XVI вѣкѣ, ст. 56 (відбитка з Ж. М. Н. П., 1897, VII).

В коротенькому вступі автор вказує, що в науцї істнує по згаданому питанню два погляди: 1) проф. Владимірского-Буданова, що признає істнуваннє сїльскої громади в західно-руських землях і 2) д. Любавского, що поясняє деякі з'явища ніби громадського житя „простою сусїдською і повинностною солїдарністю". Сам д. Довнар-Запольський пристає до першої думки, але запримічає, що він має на увазї волостну (окружну) громаду, а не сїльску, бо ріжниця між селом і волостю виступає тілько з початку XVI віку, коли громада вже починає вимирати; з другого боку, волость в актах зустрічаєть ся частїйш, ніж село.

Свою статю автор не подїляє на відділи, хоча вона по змісту дїлить ся на дві частини, що не вадило-б авторови й зазначити для ясности. В першій частинї д. З. зазначає ті фактори, які сприяли знищенню загально-громадських порядків в волостях Литви-Руси. Сюди належать: 1) змагання шляхти, особливо державцїв і намісників, знищити загально-громадські порядки, бо вони перешкаджали в їх змаганнях про побільшеннє доходів з волости; волости самі роскладали між собою податки і пильнували, щоб господарські державцї і намісники не заводили нових поборів; волость таким робом боронила свою самостійність і від господарських урядників. 2) Вихід члена із громади з землею, якою він користував ся до виходу; се бувало тодї, коли член громади одержував

землю на осібну службу, або ставав боярином — в такому разї земля обілялась, себ то переставала бути тяглою; бувало також, що боярин купував тяглу землю, в такому разї боярин з боярської землї повинен був нести боярську службу, а з тяглої — тяглу, але бояре часто увільнялись господарем від тяглої служби. 3) Одначе найбільше порушувало рівновагу громади те, що в. князь роздавав шляхтї землї з селянами і віддавав їм всї господарські податки з них, хоча і не завсїди; в такому разї панські селяне, коли господар не віддавав господарських податків панам, самі часто не хотїли відбувати волосних повинностей, і через те волости, певне, несли великі втрати. Нарештї, 4) виріжненнє города із волости теж порушувало громаду. В усїх отсих випадках волость-громада боронила свої інтереси та боролась за своє істнування; із сієї боротьби автор виводить, що громада в XVI віцї підупадає, дякуючи урядовій полїтицї, своєволї і загальним умовам державного хозяйства. Одначе все-ж таки в початку XVI віку громада істнує; внутрішнїм звязком її були фінансові інтереси, зверхнїм — адмінїстративний поділ.

В другій частинї своєї статї автор малює нам саму громаду. Члени громади звались мужами або просто людьми; заступником громади був старець, якого по веснї кожнорічно вибирали мужі волости. Обовязками старця були суд і збір податків. Для центрального уряду старець був представником фінансової адмінїстрациї волости: старця уряд оповіщав, коли волость увільнялась від якого тягла, або подати, або коли із волости виділялось кілька людей якому небудь панови в данину з визволеннєм від податків і т. и. В руках громади був росклад господарських податків і намісницьких поплатків, бо на волость накладалась загальна сума податків, яку треба було уже самій громадї „розрубати" між своїми членами; окрім того у волости були ще свої власні потреби (на церкву, млин, плата кар по суду і т. и.), і для задоволення їх громада мала свої громадські кошти, які в данім разї добувались через самооподаткованнє. Найважнїщим інтересом для громади було володїннє землею. В науковій лїтературі істнує думка, що переважною формою селянського землеволодїння з XV віку було дворище — служба з семейно-родовим характером, і що тут нема жадної громадської орґанїзациї. Д. Запольський доводить, на підставі джерел, що волости між иньшим належала нерозроблена територія, яку селяне розбирали по службам; що селяне переділяли між собою всї землї, що вони, як громада, виділяли часть землї на громадські потреби нпр. церкву, віддавали землї в застав і т. и. — словом, що громада признавала за собою право розпоряджати ся громадською землею, незалежно від того, чи поділена вона на дворища, чи нї, а се дає деяке право підчеркувати громадські способи уживання землї (орної). Що-ж до вигід — земель борт-

них, бобрових гонів, лїсів, вигонів і т. и., то ними громада роспоряджалась спільно і захищала їх від кожного, хто хтїв накласти на них свою руку.

Автор, окрім того, звертає увагу читача на те, що хоч відомости про громадські землї не повні і не дають права з теперішнього погляду признати за громадою права повного володіння землею, одначе, каже він, ми повинні мати на увазї обставини того часу, коли громада, як і всякий служебний чоловік, могла користувати ся і роспоряджати ся своєю землею, не порушаючи інтересів служби та господарського скарбу. Крім того селянська маса неоднородна, а се впливало і на її права. Автор доводить, що громадська самоуправа практикована ся особливо між так званими данниками — се кляса стародавнього похождення і зустрічаєть ся скрізь по Литві-Руси: їм скрізь відома була громадська орґанїзация; але він наводить деякі відомости і про те, що громадська орґанїзация зустрічаєть ся між селянами і на землях панських, а також не тільки між данниками, а і між иньшими тяглими катеґориями селян. Кінець громадї положила так звана волочна система і попис служб там, де перша не була заведена, і ся реформа була наслїдком не тільки впливу місцевого уряду, але й усього ходу економічного житя Литви-Руси.

Такий зміст невеличкої статї д. Довнар-Запольського. Вона має чималу вагу для науки, особливо коли прийняти на увагу, що питаннє про громадську орґанїзацию в Литві-Руси почина тільки що розроблювати ся. Автор поставив багато питань і коли він за недостачею джерел не міг їх порішити зовсїм, то дяка йому і за те, що він їх поставив і витичив дорогу до їх порішення. Для своєї працї д. З користував ся архівним материялом, що він надрукував потім під назвою „Акты Литовско-русскаго государства". Статя взагалї цікава і написана так, що її може читати і неспеціяліст. Як на недостачу, вкажу на те, що статя не подїляєть ся на жадні віддїли, через що виклад виходить трохи неясним і заплутаним. *І. Черкаський.*

І. Лаппо — Земскій судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ конци XVI вѣка (Ж. М. Н. П. 1897, VI, стор. 263—301).

В сїй невеличкій статї автор спершу дає огляд земського суда, як він склав ся в кінцї XVI віку, а потім подає маленьку історичну справку про розвиток земського суда в XVI віцї. Земський суд складали: судя, підсудок і писар. Вони вибирались повітовою шляхтою-земянами і затвержувались королем. Король або, коли його нема в Литві, воєвода, а в Жомоітї — староста, посилає листи ґродському урядові, щоб той

оповістив всю повітову шляхту, аби вона на певний час зібралась в замок або двір повітовий для вибору кандидатів. Оповіщаєть ся шляхта за чотири неділї до речинця. В визначений день шляхта вибирає на судию, підсудка і писаря по чотири кандидати, і з них король своєю властию іменує по одному. Кандидати сї повинні бути „люди добрые, побожные, цнотливые, годные, в праве умеетные, писати умеючіе“, „родичи того паньства великого князьства Литовскаго и не новоосѣлые въ повѣтѣ“. Судцями не могли бути 1) духовні особи, 2) урядники тогож повіту і 3) судцї другого повіту. Судові урядники не тратять свого уряду до смерти або до іменовання на який висший уряд; але їм було вільно складати з себе уряд. Особа судового урядника боронилась законом. Іменовані вищесказаним порядком судцї на першій сесиї суда присягали — судия і підсудок по одній формі, а писар по другій. Із самої присяги видно, що судиями були, властиво кажучи, тілько судия і підсудок; писар же тілько вів протоколи і радив судиям. Коли хто з членів суда не міг явитись на сесию, то про се оповіщав иньших членів, а сї останнї з повітовою шляхтою разом вибирали заступника, і той теж присягав. Коли судцї не згодні були з шляхтою, то вона мала право вибирати заступника по своїй волї. Хто з членів судового уряду без причини не являв ся на сесию, той тратив свій уряд. Судцї мали уставлений законом дохід з кождої судової справи.

Не малу ролю в судах грав возний, що іменовав ся воєводою (на Жомоїтї — старостою) по вибору судового уряда і шляхти. Возних бувало кілька на повіт. Возний присягав. Обовязки возного: 1) сьвідчити перед судом про все, що він бачив і чув (авторитетний сьвідок для тих, хто судить ся); возні посилались урядом „на всякие справы людские“, „для огляданния“ шкод, ран і т. и.; возні були також сьвідками при актах цивільного змісту; 2) вони мають розвозити позви; 3) сповняти приговори суда і 4) наглядати за порядком на суді.

Земський суд мав три сесиї на рік: 1) Єрданську, 2) Троіцьку (зелені сьвята) і 3) Михайлівську (29 сент.). Сесия тягнулась неділь три. Суд повинен був приїзжати за три днї до речинця і виїзжав до дому три днї після сесиї: сї днї призначались для видачі справок і записування в книги всяких актів.

Суд відбував ся в судовій хатї. Він судив справи цивільні й карні. (Тут автор стараєть ся перелїчити такі справи замісь подїлити їх на катеґориї, як би се треба було зробити). Автор підчеркує одну функцию, що ставить земський суд вище понад иньші — се контроля за дїяльністю ґродського суду; але земський суд є все-ж таки судом першої інстанциї: на постанови його можна було апелювати в трибунал і в ко-

ролївський суд, коли незадоволений постановою земського суда зараз же на суді заявляв про се.

До земського суду удавались крім шляхти, особи духовного стану, коли вони володїли маєтностями на шляхетськім праві, міщане, Жиди, панцерні слуги, слуги замкові, путні і т. и. Словом, автор приходить до такого виводу, що земський суд не був чисто шляхетським.

На суді могли виступати замісь інтересованих осіб 1) „умоцовані", якими могли бути як посторонні люде, так і свояки і 2) слуги свого пана. Умоцовані вели справу від свого їменя, слуги-ж робили все їменем свого пана. Крім того на суді виступали ще прокуратори в родї наших адвокатів. Бідним людям прокуратор визначав ся від суда за дурно.

Далї автор оповідає самий процес, починаючи від запису жалоби і до постанови суда.

Коли скінчить ся сесия, суд всї старі книги постанов замикає в осібну скриню під три замки (по числу членів); ключі від них по одному були у членів; потім запечатує своєю печаткою (кожний член теж має свою печатку) і складає в сховок, призначений для сього. Стерегти книги лежить на обовязку воєводи. Постанови-ж тої сесиї, яка тільки що відбулась, не ховають ся, а зістають на руках у писаря, що переписує їх на чисто.

Нарештї автор переказує коротенько історию земського суда від початку XVI віку. Він каже, що земський суд в в. кн. Литовськім перейнято з Польщі і що ще в XV віку в Підляхії земський суд уже істнував, але він судив разом з старостами, себ то суд був адмінїстрацийний. В иньших землях суд був в руках воєвод, старост і державців. Статут 1529 року вимагав, аби вищеназвані урядники мали при собі по два земянина і без них суд не міг відбувати са. Одначе, доводить автор, се було мертвою буквою: суд по старому відправляли самі урядники. Сесий тодї не було жадних: судили цїлий рік. Епоху в історииї земського суда склав Більскій привілей 1564 року, що скасував старий суд і завів новий, про який говорить уже статут 1566 року. Третїй статут (1588) закінчив історию розвитку земського суда, увівши ґенералів-возних.

Суд до 1566 року вів усї справи; статутом сього року вони розділені були між судами земським, ґродським і підкоморським.

Родоначальником возних були віжі, що посилались судом для „огледання", і децкі, що сповняли постанови суда. Вони були просто слугами судців. Уряд возних уставив виленський сойм 1551 року.

От і увесь зміст статї д. Лаппо. Вона написана легко, так що її може читати і неспецїяліст, носить скорше характер реферату. Автор очевидячки не юрист, через те часто він плутаєть ся в питаннях,

нпр. в питанню про підсудність. Він користував ся переважно Статутом, хоч денеде зустрічають ся цитати й на акти. Крім того автор користував ся архивним материялом — чотирома книгами постанов витебського земського суда (1592—1598 рік). Праця д. Лаппо не може мати великого значіння для науки, бо зачеплене ним питаннє розроблено тут злегка, а про земський суд можна було-б написати цілу моноґрафію. Одначе заслугою д. Лаппо можна вважати те, що він перший зачепив питаннє про суди в в. кн. Литовськім і тим поклав початок серіознійшому студийованню їх.

І. Черкаський.

Д. П. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи. — Превращеніе казацкой старшины въ дворянство, 1897, ст. 133 (з Київської Старини, 1897, I—IV).

А. М. Лазаревскій — Замѣтки на историческія монографіи Д. П. Миллера о малорусскомъ дворянствѣ и статутовыхъ судахъ, Харьків, 1898, ст. 82.

Під загальним титулом „Очерків" д. Мілєр подав дві розвідки: 1) Земські, ґродські і підкоморські суди. 2) Переміна козацької старшини в дворянство; перша з них була вже обговорена в Записках (т. XIII), тому зупинимо ся тепер лише на другій. Сю розвідку поділив д. Мілєр на чотири части. Найважнійшою частиною є перша, бо тут автор говорить про цілий процес витвореня українського дворянства. Але сеся частина вийшла також і найслабшою: вона трактована більш загально, багато в ній помилок, як се вказав Лазаревський. Друга, третя і четверта частина, де автор говорить про юридичні унормованя відносин українського дворянства, повнійші і вірнійші.

Д. Мілєр починає з звичайного погляда, що р. 1654 застав на Україні 300 голов шляхетської верстви і то не дуже визначних, і вони скоро поринули в козацьких рядах. Та се число невірне, як доказує Лазаревський, бо Мілєр користував ся фальшивим жерелом; д. Л. доводить, що після Переяславської умови полишило ся лише кілька родин з руської шляхти, що могла-б ствердити історичними документами своє шляхетське походженє. Ціла людність, по словам Лазаревського складала ся тепер з демоса, що ділив себе на товариство і поспільство, значить козацтво і селянство (д. Л. забув ще дуже важний чинник — міщанство). З козацтва, пише Мілєр, виділив ся протягом столїтя окремішній, упривілейований стан, що при кінці 18 ст. дістав права российського дворянства. На се вплинули сьвіжі традиции польського пановання, але й „у самій суспільности, каже д. М., були такі обставини", що вели до появи шляхетського стану.

Повстав сей стан без зверхнїх впливів. Витворив ся він з козацької старшини, з українського „пана“. Процес відбував ся швидко. З простого козацтва виріжняла ся військова старшина, що присвоювала собі шляхетські права“. Пятьдесять лїт після Переяславської умови „судять ся вони шляхетським правом, вибирають з поміж себе урядників на потреби в краю, не платять данин і не поносять загальнонародних повинностей, їх дїти користують ся осібними прероґативами в службі, а осьвіта дає їм змогу як зверхнїм виглядом, так і інтелїґенциєю переміпити ся в осібну верству, вповні осібну від рядового козацтва і поспільства. В склад нового панства увійшло багато із останків шляхетського походженя, увійшли і російські дворяне з поміж козацьких старшин“. Але вони ще не називали себе шляхтою. „Термін шляхетства знову виринає на сьвіт у 18 ст., коли на сцепу виступило вже третє поколїнє козацької старшини“. Від тепер починають ся ріжні заходи, аби придбати для себе правною дорогою сей термін, як і також і всї привілеї, що були в звязку з тим терміном.

„Так коротко сказано у д. Мілєра, пише д. Лазаревський, про головне питаннє його моноґрафії про дворянство — в яких обставинах відбував ся полїтичний зріст української старшини в столїтнїй період гетманщини і які обставини помогали тому зростови“. Д. Лазаревський старається се все доповнити та вказати на суспільне і культурне становище козацької старшини; при тім старається виказати стан, в якім була Україна після смерти Хмельницького, чи властиво після р. 1654. Усї виводи д. Лазаревського стремлять до того, аби показати, що на витворенє дворянства склали ся не лише внутрішні причини, але і зверхні. До сих зверніх причин зачисляє д. Л. вплив Польщі та інґеренцию російського правительства. Вказує, як гетьмани з иньшими чинниками козацької старшини шукали протекциї то у одної, то у другої сторони, та пильно заходили ся біля шляхетських порядків. Вказує на пригожі часи для витвореня дворянства за Мазепи, Скоропадського, Апостола, коли то старшина вже замітно відокремила себе в осібну верству. До внутрішнїх причин зачисляє Лазаревський з иньшими вченими (робить се й Мілєр, але загально) легко нажите старшиною богатство і сесю осьвіту, про яку вона стала піклувати ся вже під кінець XVII ст. і яка в першій половинї XVIII ст. була вже на стілько розповсюднена між нею, що з того часу старшина мала повне право називати себе осьвіченою суспільністю.

Статя отже д. Лазаревського є важним і значним доповненєм розвідки д. Мілєра. В кінцї її додано кільканадцять документів XVII—XVIII в.

Ю. К.

Ал. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ. (Київ. Старина 1899, I, ст. 101—133).

Невтомний дослідник історії козацьких „шляхетних“ родів д. Лазаревський подає в сїй своїй статї відомости про родину Берлів, зачерпнені з їх фамільних документів, особливо про Івана Берла, воронковського сотника (1696—1706) і переяславського полкового судию (1707—1711), та його родину, вибераючи все інтереснїйше для історії тодїшнього українського житя. Найінтересчїйші з поданих тут відомости, звязані з біоґрафією Арсенія Берла, Іванового сина, епископа переяславського (1733—1744), що визначив ся своїми просьвітними заходами. Його старанєм була заснована школа в Переяславі, що потім переміннла ся в семинарию. Арсенїй побудував дім для неї, постарав ся, щоб були ученики, наказавши підвластному своєму духовенству під загрозою кари присилати дїтей своїх на науку. Учителїв для школи спровадив з Київа, між ними були і два з печерських монахів; учителї харчувались коштом „катедри“ епископа; ученики жили в бурсї, а вся епархія складалась на її утриманє. Про відкритє сеї школи пише сам Арсенїй, що вже в осени 1738 р. зібрані ученики учились в нїй „славяно-латинскаго ученія“. Перший учительський персональ тої школи назвав її „Берліанською колеґією“. В історії переяславської епархії Арсенїй замітний крім того тим, що на його представленє синод признав епархию переяславську, що дотепер належала до київської митрополії, самостійною.

В додатку до статї (в кінцї) видрукований в цїлости тестамент Ів. Берла, 1717 р., досить богатий побутовими подробицями.

М. Г—а.

В. Шенрокъ — Матеріалы для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, Москва, 1897, ст. VIII+978.

Четвертим томом закінчена велика, довголїтня праця д. Шенрока, присьвячена біоґрафії Гоголя. Перший том вийшов 1892 р. і пять років пройшло, нїж вийшов останнїй. Тепер виданнє закінчено і ми маємо в нїм одиноку критично оброблену пробу біоґрафії, працю потрібну для кожного, хто студиює твори Гоголя чи хоче виясннти собі історию його творчости. В своїм часї ми казали про загальний плян видання (Зап. XVII, 41—44), автор не відступив від своєї проґрами і в останнїм томі. Маємо тут опис житя Гоголя за период 1842—1852. Се дуже смутна епоха в житю взагалї і в історії творчости Г. — психічна криза, що знайшла собі найбільш повний та ясний вираз у „Выбранныхъ мѣстахъ изъ переписки съ друзьями“ (1847). Для звичайного читача ся відміна в поглядах і взагалї в духовім житю письменника здавала ся зовсїм темною і загадкою. Письменник відрікає ся від попереднїх замірів, від давних

ідеалів, від всеї попередньої власної лїтературної діяльности. Справдї, деякі натяки на містицизм і мелянхолїю автора, на погляди що до свого призначеня й т. и., можна було знайти і в ранїйших творах, але тодї се не звертало уваги і вперше нові слова прочитали зачудовані читачі в „Выбранныхъ мѣстах“.

Тепер легко побачити на підставі зібраних у д. Шенрока звісток, що ся криза не була чимсь наглим, несподїваним, але виготовляла ся помалу під впливом обставин і тільки найбільш повно виявила ся в вище згаданім творі Гоголя. Письменник завше схиляв ся до містицизму. Під впливом хороб, які турбовали Гоголя за останні роки його житя, отсе почутя зміцнїло і він прийшов до переконаня, що хороби се благословенє Боже, бо вони підіймають душу. Розвитку містицизму сприяла знайомість з піетистами й містиками (з останнїх отець Матвій мав на Гоголя великий вплив). Призначенє власної лїтературної діяльности Г. ставив високо і його місия не була ще сповнена: пробою висловити „нове слово“ були „Выбранныя мѣста“ і обуренє, з яким його прийняла більшість російської осьвіченої публики (згадаємо нпр. лист Бєлїнского до Г.) мало шкодливий вплив на духовий стан Г. Фізична і духова сила слабіли від хороб і турбот, і Гоголь починає мучити ся сумнївами, чи не втратив він лїтературного таланту.

Опису отсих 10 останнїх лїт і присьвятив д. Шенрок четвертий том: він аналїзує обставини, в яких жив Г. за отсї роки, впливи, під якими росла кріза, і як відбилась духовна відміна на його останнїх творах. Иноді д. Ш. робить більші чи меньші екскурси в бік: наприклад він присьвячує оден такий екскурс — огляду критики на „Выбранныя мѣста“ (463—513) і т. и.

До тома додано показчик всїх річий і власних імен, що зустрічають ся в творах Гоголя. *О. Г—ий.*

А. Титовъ — Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.) (Київська Старина 1897, IX—XII, 1898, II).

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875 (ib. 1898, I).

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку (ib, 1899, II).

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг. (ib. IV, XII).

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг. (ib. 1898, V—VII, XII).

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года (ib. 1898, X).

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну (ib. 1899, I).

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг. (ib. 1899, II—III).

З половини 1897 року аж по марець с. р. „Кіевская Старина" надрукувала 350 і кілька листів Пан. Куліша, писаних у ріжні часи до О. М. Бодянського, І. Ф. Хильчевського, Т. Шевченка, В. В. Тарновського-батька і В. В. Тарновського-сина, Д. С. Каменецького, М. В. Юзефовича і Володимира Барвінського. Сї листи — то очевидно тілько мала частина широкої кореспонденциї, яку провадив Куліш протягом свого довгого і діяльного житя; але вже і з сих листів, що обіймають довгий час від 40-вих аж до 90-их років, можна не одно дізнати ся і про Куліша і про иньших людей, з якими йому доводилось мати діло, та про обставини його житя й роботи.

Ми не маємо наміру використувати тут зараз увесь богатий історичний материял, що містить ся в надрукованих уже листах Куліша, для його житєписи та для історії часу, в якому він жив, але годить ся вже тепер повитягати з надрукованих його листів те, що поможе нам хоч троха зрозуміти його характер і пересьвідченя, які він, як нам здавало ся, нераз зміняв. Годить ся й не відкладати сеї роботи особливо з уваги на ширшу галицьку громаду, що на діяльність Куліша дивить ся очима галицької політики, докоряючи йому не одним, що може здалось би й виправдати без шкоди для памяти вельми діяльного Українця.

Такої роботи приняв ся був уже в нас др. Василь Щурат, видавши 1897 р. брошуру п. з. „До історії останного побуту П. Куліша у Львові", себто до 1882 р. Праця Щурата мала вернути Кулішеви добру славу, котру в очах Українців-Русинів підірвали його твори, що в них знати раз надмірний нахил до Росиян, другий раз до Поляків. Автор дивив ся на ті твори, як на уступки раз одним, раз другим в тій цїли, щоби від них дістати поміч у змаганях культурного і політичного житя нашого народу. Польсько-руська акция Куліша представлена автором, як проба подібної-ж акциї з 1891 року (нової ери), — розумієть ся, проба Поляків, з котрими Куліш остаточно не згодив ся, а переконавши ся в їх чисто самолюбних намірах, зірвав з ними зносини зараз по реформі Василиянських монастирів у Галичині.

Се була вже остання проба політичної акциї Куліша на ширші розміри і останнє велике розчароване його; після того він уже не поривав ся на такі сьмілі вчинки і на останок загріб ся безвиходно в своїм затишнім кутку.

Листи Кулїша, надруковані доси в Київській Старинї, показують нам його діяльність перед невдалою пробою зносин з Поляками, і то почавши від 40-их років. Так і видко в них непосидющого ентузияста і завзятого робітника, що одушевляє ся безмірно і попадає в гірке зневіре, особливо до людей, а не до роботи, що їздить кількома наворотами по Европі, раз хвалить столицю, другий раз величає сїльське житє, і не може найти для себе місця, а для свого живого духа спокою. Великі, сказати-б, наукові клопоти ідуть у нього в суміш з гіркими часом клопотами щоденного житя, а то й зі злиднями; для хлїба він шукає і дістає кілька разів посади, а для наукової діяльности і своєї репутациї він і кидає часом ті посади, нарікаючи потім, ще не може довести до ладу своїх материяльних обставин. По прочитаню листів Кулїша здаєть ся, що його ентузиястична і амбітна вдача серед прикрих звичайно материяльних обставин доводила його найбільше до того, що він часом у своїх пересьвідченях хитав ся: то хвалив „сьвяту українську старосьвітчину“, то ганьбив її, то у тісній минулій і теперішній злуцї з Росиянами бачив одиноке спасенє України, то знову частував Поляків милими для них „крашанками“, поки й їх не пізнав докладнїйше.

Але красше буде, коли з тих соток листів Кулїша виберемо уступи, що він сам писав про себе. Ті листи писані до вісьмох осіб і відповідно до того, як Кулїш жив з сими людьми і які мав зносини з ними, вони мають иньші прикмети. Редакция Київської Старини, друкуючи ті листи, і сама подала декуди їх характеристики; так ми з них і скористаємо тут, заким виберемо дещо з листів.

Листи до проф. О. Бодянського писані в 1846—1877 рр.; єсть їх усїх 113; більша частина їх належить до 1846—1857 рр. Кулїш приготовляв ся тоді до наукової карієри, був співробітником „Общества историі и древностей“, отже мав з проф. Бодянським богато діла. В 1845 р. О. М. Бодянський був вибраний секретарем „Общества историі и древностей“, а від 1846 р. працї сего товариства починають видавати ся у новій формі — „Чтеній“. Діяльний і енерґічний Бодянський зібрав коло себе гурток людей (до котрих належав і Кулїш). Зовсїм зрозуміло, що на їх переписцї зі своїм провідником відбивали ся всї ті пригоди, яких зазнавала їх діяльність. На першім плянї було питанє про цензуру. В листах Кулїша ми стрічаємо не мало цїкавих заміток про сю справу (див. листи 5, 6, 17, 35, 64—66, 71, 97). Сюди приставало питанє про скількість і якість дальших робіт. З листів легко можна зміркувати дорогу, якою йшли лїтературні працї Кулїша, що побачили сьвіт (1, 2, 4, 5 і дальші) і ті, що не були призначені до скорого друкованя (95), а також ріжні пляни, з яких богато і зовсїм

не здійстнило ся. Наприклад Куліш бажав перекласти Одисею, але Бодянський відрадив йому (33, 34). Вкінці видко з листів, які були в Куліша літературні зносини і яка широка знайомість з людьми. Тут ми читаємо немало звісток і про других письменників (1, 5, 27, 108 і др.) і ріжні новинки з літературного житя (62—64, 83, 85). Непорозуміне між Кулішем і І. Срезневським з причини, що Срезневський присвоїв собі збірник українських пісень, записаних Кулішем (про се мова в листах 3, 7, 24, 25, 27, 30, 33 і 79) є зразком тих нарікань, які нераз читаємо в листах Куліша з якої або такої причини. Хоч знову з другого боку такі вислови, як про „цигана“ Поґодіна (37) доказують, що Кулішеві нарікання і підозріня не завсїди були справедливі (Пор. „Русскій Архивъ, 1892, XI, 301, прим.). Годї мабуть назвати безпристрастними і відносини Куліша до редакциї „Современника“ (64).

Всї сї листи мають дві основні прикмети, що характеризують Куліша, як діяча на науково-літературнім полї: „Сьвята старосьвітчина“ все була у Куліша на першім плянї, а стараня про розвій української літератури були його щоденними стараннями. Бодянський у своїх листах мабуть здержував трохи енерґічні пориви Куліша в тім напрямі. Куліш одушевляв ся всїм, що було рідне, і тим одушевленєм можна вияснити й його докладні умови про те, як що друкувати, якою правописю, з якими наголосами і т. и. (5, 7, 12 і ин.). При тім була у нього незвичайна енерґія, він працював безнастанно. Він записував українські піснї і думи, збирав літописи, друкував самостійні наукові статї, романи, повісти, поезиї, книжки для дітей, займав ся перекладами, вчив ся чужих мов, видавав праці иньших авторів, редаґував журнал, збирав рукописи, заложив свою власну друкарню і т. и., і притім ще знаходив час на сїльське господарство та на фізичну роботу.

Така велика діяльність дивує кождого тим більше, що Куліша як чоловіка годї було назвати щасливим чоловіком, що найменше в період, до котрого належать його листи до Бодянського. „Гдѣ тутъ везетъ?! Я долженъ везти, а не мнѣ везетъ. Мнѣ ужъ никогда, можетъ быть, везти не будетъ, какъ человѣку, выскочившему изъ рельсовъ...“ (95). Куліш не мав богато доходів (57), а, як він сам писав, не мав і доброго здоровля (70—72). „Часто нездужаю, здоровлє моє дуже розстроєне“ — писав він ще 1847 року (23). Невдачна подорож за границю, арешт, заборона друкувати свої твори і засланє в Тулу раз на завсїди попсували дуже ґарно почату карєру Куліша. Правда, він у своїх листах нїколи не говорить докладно про сю пригоду. „Нас не зрозуміли, не оцїнили, грубо помилили ся що-до духа нашої роботи — се наша вина“ (36). Минули три тяжкі роки житя в Тулї і Куліш дістав амнестию (51),

поїхав у Петербург з гірким почутєм, що його надії розбиті. А потім почало ся неспокійне житє з переїздами з одного краю Росиї в другий, житє повне злиднів, нещасть, невдач та несподіваних пригод. Петербург не сподобав ся йому своїм клїматом і „болотною“ цївілїзациєю (76), на селї не мав він спокою від господарських клопотів та дурниць сільського житя (88).

Мабуть оттакі обставини житя й мав на думцї Кулїш, коли писав, що йому зле поводить ся та що він вискочив з шин. „Тяжко рубати дрова тому, хто вміє малювати образи або вирізьбити статую, але такі наші часи, що скорше можна заробити копійку рубанєм дров, ніж творами фантазиї, — що найменше лекше для мене“ (80). Такі нарікання відзивають ся нераз у листах Кулїша до Бодянського, хоч при всіх своїх невдачах він усе таки „зіставав ся самим собою“.

Листи Кулїша до Ів. П. Хильчевського[1]) мають зовсїм иньший характер, ніж його листи до Бодянського. З Хильчевським познайомив ся Кулїш в Луцьку 1842 р., і хоч Х. був старший від нього на десять літ, оба стали великими приятелями. Хильчевський мав великий і добрий вплив на Кулїша і навернув його по части до українства. Кулїш цїнив його за те високо, займав ся його долею, коли йому не поталанило в чім, аж поки „Історія возсоединенія Руси“ не розлучила їх — Хильчевський не згодив ся з сею працею Кулїша і приязнь їх пропала. Листів до Хильчевського є 77 і вони походять з років 1858—1875. Писані вони то по українськи то по российськи, способом свобідним, щирим, як до доброго приятеля, перед котрим нема з чим таїти ся.

Листів до М. В. Юзефовича є 27 з 1843—1861 років. Більша частина їх належить до 1843—1847 рр. То був час дозріваня духовних сил Кулїша, час огнистого ентузиязму, сьмілих поривів і горячого бажаня працї для України. Юзефович, що від 1842 р. був помічником попечителя київського шкільного округа, займав ся доволї дбало долею Кулїша і навіть сприятелив ся з ним; Кулїш — як видко з листів — з нічим не таїв ся перед Юзефовичем, а то і вставляв ся у нього за своїми иньшими знайомими та приятелями, нпр. за Хильчевським. Юзефович познайомив Кулїша з польськими ученими Ґрабовским і Свідзіньским, дав йому спромогу подорожувати по краю для збираня етноґрафічних материялів, переніс Кулїша, як він собі того бажав, до ровенської ґімназиї на учителя, задумував вислати його в славянські землї для приготовленя до професури, вкінцї познайомив його з ректором петербурського унїверситета П. А. Плетневим. Юзефович позволив також Кулїшеви друкувати свої твори на кредит у київській унїверситетській

[1]) Див. його некрольоґ у Лїтер. наук. Вістнику том V, 129.

друкарнї, ширив його твори по школах, протеґував його в редакциях столичних журналів, займав ся його приятелями і т. и. Се тягло ся до початку 1847 р., коли за старанєм Плетнева Академія наук вислала Кулїша на студиї за границю. По дорозї він вступив на Україну, оженив ся, — але вже в Варшаві його арештували за Кирило-Методиївське братство, подержали в вязницї в Петербурзї, а потім заслали в Тулу. Тут і урвала ся переписка Кулїша з Юзефовичем на вісім лїт. Кулїш підозрівав Юзефовича, що се він спричинив ся до його арештованя; аж 1855 р. він особисто (а може й листами) погодив ся з Юзефовичем, готов був покаяти ся „страшного гріха“ що-до приятеля і радував ся, що „з душі зпав тяжкий камінь“. Почали ся наново давні приязні зносини з Юзефовичем; Кулїш поручає йому свої ріжні орудки (н. пр. продаж книжок), виявляє йому ріжні свої наміри, називає його земляком і як до земляка пише навіть кілька українських листів. Ся цїкава переписка тягла ся до 1861 р. Мабуть вони і пізнїйше ще жили згідно, поки не взяло ся між ними якесь незначне непорозумінє, через котре Юзефович на 15—20 лїт перед своєю смертю не добре висловлював ся про Кулїша.

Листів Кулїша до Данила Сем. Каменецького є 56 і то з років 1857—1865. Кулїш називав його своїм секретарем. Завідуючи друкарнею Кулїша, Каменецький вів широку переписку з людьми, що працювали над историєю і етноґрафією України. Кулїш писав до нього не тілько за своїми справами, але оповідав йому й річи такі, які оповідають ся приятелям. З того боку ті листи дуже інтересні для характеристики Кулїша.

Листів Кулїша до В. В. Тарновського-батька є 18; вони писані в роках 1855—1858. Редакция Київської Старини каже, що ще не могла видрукувати всїх листів до Тарновського-батька. Тарновський, батько відомого збирача українських памяток, сам був спершу небогатим дїдичем; потім від дядька дїстав мілїонову спадщину, але се не спиняло його зістати ся й на далї простим і сердешним чоловіком. Він дуже любив селян, болїв за кріпаків душею і сам брав участь у визволеню їх. Потім переписував ся Кулїш з В. В. Тарновським-сином. З сих листів надруковано 19 з років 1857—1897. Між ними є й кількалїтні перестанки так, що ми що йно в однім листї бачимо Кулїша молодим, а в другім він уже промовляє як старий. Кулїш був винен деякі гроші батькови Тарновському; син дарував йому сей довг; за се Кулїш подавав Тарновському свої автоґрафи для його музею. Були між Кулїшем і Тарновським ще й иньші справи, але з кільканайцятьох лише листів, писаних протягом 40 лїт, не можна добре зміркувати відносин між ними. Одно видко, що до самої смерти Кулїш жив у добрій згодї з Тарновським-сином.

Листів Кулїша до Т. Шевченка надрукувала Київська Старина десять; писані вони пісця повороту Шевченка з засланя в 1857—1860 р. Задержавшись по дорозї у столиці в Нижнім Новгородї. Шевченко 1857 в осени розіслав запросини до своїх приятелїв, аби відвідали його на Рідзво. Кулїш відповів Шевченкови на се, що „не подобає менї їздити на розмову з тобою, бо про тебе побивають ся, якби тебе залучити до столицї; якже пійде слава, що вже й тепер до тебе збирають ся земляки, як Жиди до рабіна, то гляди — й попсуєть ся твоє дїло у великих панів. Я-ж собі на лихо чоловік у громадї замітний, то зараз усї й дізнають ся, що „поїхав за сїм миль кисїлю їсти". Справи у Кулїша до Шевченка були більше лїтературні: про „Гуса" й иньші поезиї Шевченка, про його російські твори, Марка Вовчка, про продаж Шевченкових пейзажів, то що.

Листів Кулїша до Володимира Барвінського є трийцять кілька і всї з 1871 року. Д. Франко закупив сї листи припадково в антикварнї і дивуєть ся у передмові до них, як вони дістали ся від брата Барвінського, Олександра, в антикварню. На се Олександер Барвінський відповів у „Русланї", що він сих листів не мав у руках, а хтось иньший забрав їх підчас недуги або зараз по смерти Волод. Борвінського з редакциї „Дїла". В сих листах є найбільше мови про друковане псалтиря, крім того про засноване фонду для здїйсненя галицько-руських национальних і культурних цїлей і про справу альманаха. Здаєть ся, до того альманаха написав Кулїш інтересну статю про галицькі справи, з якої заховала ся частина, переписана В. Барвінським. Ту саму статю і 11 иньших листів з 1870 і 1871 років до братів Барвінських надрукував др. Франко у XXV томі „Записок", подавши від себе замітки про зносини Кулїша з Галичанами.

В тих кількох сотках листів будучий житеписець Кулїша й історик його часів знайде богате жерело відомостей і очевидно використає їх докладно. Ми-ж тепер хочемо дати читачам понятє про вартість листів та дещо з них узяти для характеристики Кулїша і обставин його житя й роботи. Особливо звернемо увагу на кілька важних периодів його житя, а то на час до 1847 р., на побут у Тулї, на 50-ті роки, на службу в Варшаві і на „Исторію возсоединенія Руси", лишаючи на боцї зносини Кулїша з Галичиною, Шевченком, Костомаровим і иньшими людьми, його лїтературну і наукову дїяльність, історию Крашанки та житє на старі лїта.

Найранїйші листи Кулїша до Юзефовича, бо починають ся 1843 року в цьвітни. Кулїш не мав тодї ще і 24 лїт житя. Перша вістка, яку ми читаємо про нього в першім листї з Київа — се вістка про його слабе здоровлє. Дивне дїло, Кулїш, що прожив до доволї пізної старости,

дуже часто скаржив ся на своє слабе здоровє. „Я хорий, писав він до Юзефовича 15. цьвітня 1843 р., і тому доси не можу ставити ся нї у вас нї у князя (Давидова, тодїшнього попечителя шкільного округа). Сам не знаю, що менї хибує: почуваю себе неначе розбитим, але найбільше мучить нестерпна біль у грудях. Бою ся, щоб я не вмер від того. Не можу нїчого робити — і се мучить мене найгірше". (Ю. 1).*) Але у своїй „несказанїй нудзї" він таки читає Шекспіра і „Тараса Бульбу" Гоголя та радить Юзефовичеви прочитати Гоголя. Саме підчас недуги повстала у нього гадка написати роман. „Сьвіт — пише він — що доси здавав ся менї сумною купою людських хиб, нараз, на саму гадку про смерть, появив ся у моїй души зі всїм тим, що тілько вона знаходила в нїм поетичного, — і ся поява несподївано осьвітила для мене артистичним кольоритом кілька сторінок нашої історинї. Я мабуть пишу темно: годї ясно висловити те, що душевні сили перевертають ще у неозначенім хаосї, доки твір не явить ся перед розумом, на стілько ясним і готовим, що поет може вже сьміло висловити свої думки на письмі. Знову темно, і я покидаю роботу: може й не вийде нїчого з того хаоса, і я наперед боюсь, щоб ви не прогнївались на мене за моє дитинне балаканє. Правда, Шіллєр не інакше творив свої твори, як розбалакавши перше своїм знайомим усе, що було у нього на души, і наговорившись доволї про свою будущу дитину". (Ю. 2). Се так родилась у Кулїша думка написати Чорну Раду. Грабовський радив йому почекати з тим, поки не пізнає лїпше людей (Ю. 3), але він таки небавом написав повість.

В дальших листах з р. 1843 він пише, як радо розмовляє зі старими людьми і про старовину, пише про свій побут у польського історика Грабовського, про подорожі по Українї і про свої наміри. Він хоче писати про Колїївщину, і небавом зладить народню епопею („Україна") способом народнїх дум — у серпню 1843 р. пише, що вже довів свою „незвичайну композицию" до смерти Остряницї, — потім видає „Україну" і умовляє ся що-до роботи в журналах. В осени 1843 пише, що радби покинути Київ і перенести ся до Петербурга; нїщо, каже не шкодить, що в Петербурзї повітрє не здорове; в Київі скорше убє мене нудьга, як саме нездорове повітрє (Ю. 6). Причина тому така, що Кулїш надїяв ся в Петербурзї більше зробити на науковім поли і при тім учити ся малярства. Ще того самого 1843 року в грудни він пише, що працює

*) Подаючи дальше цитати з листів, будемо уживати скорочень: Ю. і цифра значить лист до Юзефовича і число листу, подібно Бод. = Бодянський, Т. батько і Т. син = Тарновський батько і син, Ш. = Шевченко, К. = Каменецький, Х. = Хильчевський і Бар. = Барвінський.

безнастанно, та що плян історичного романа у нього вже давно готов; окрім того почав він „Повѣсть о старыхъ временахъ и обычаяхъ малороссійскихъ“, а рівночасно писав по українськи статю про задніпрянський нарід п. з. Поїздка в Україну, займав ся малярством і історичними студиями.

З року 1844 дуже інтересний 9-тий лист до Юзефовича, де Кулїш каже таке: В Київі я не мав нагоди поговорити з Вами про одно дуже важне лїтературне підприїмство або, радше сказати, намір. Полїтичне житє України давно скінчило ся; а се житє, що проявляє ся мовою, костюмами, звичаями і и. — назву його хоч би поетичним — тратить також з кождим роком свій вигляд (свою виразительность). Україна небавом зіллєть ся з Росиєю в одно тїло. Воно й гарно; але не гарно се, що вона, розцьвітаючи коло двох століть таким сильним, таким пишним народнїм житєм, при злуцї з росийським народом, мало внесла в нього нових елєментів, вироблених власними силами протягом свого окремого істнованя. Був час, коли ми, Українцї, сходячись з Росиянами, могли були, так сказати-б, напоїти їх запахом своїх степів, додати їм богатства кольориту своїми народнїми красками, осияти їх блиском своєї поезиї; але в той час і ми не були ще такі осьвічені, щоби знати собі цїну, і вони були за мало культурні, щоб не покидати ся нашою мовою, поезиєю, звичаями і обичаями. Коли-б ми по нинїшнїй час заховали були вповнї свою характеристику, о! я певний, що після впливу романів Вальтер-Скотта на Росиян, ми стали би для них предметом пильного виучуваня; але в теперішнїм нашім положеню, коли ми так зросийщили ся і лишили самим селянам свою рідну мову і свої звичаї, ми не можемо вносити в бідне житє росийської суспільности нїякого нового елєменту. Росийський поет, піднявшись до всеславянської ідеї, коли-б захотїв при помочи студий прожити богатим житєм нашого народу і таким способом доповнити і скріпити свою росийську душу, то він майже не має до того способу: Україна у своїм нормальнім положеню є тепер майже безбарвним відломком давньої України, а наша лїтература, з причини недостачі народньої ерудициї у лїтератів, виразила собою житє нашого народа також дуже слабо (крім народнїх пісень, котрих також видано дуже мало). І тому, щоб дати спромогу і Росиянам пізнати нашу пережиту минувшину, і щоб нам самим докладнїйше пізнати себе, треба би почати таке видавництво, що містило би у своїх томах усе, в чім проявило ся житє українського народу“.

У тім проєктї видавництва інтересні для характеристики Кулїша особливо мотиви видавництва; як бачимо, уже 1844 р. дивив ся він на злуку України з Росиєю подібно, як і в 70-их роках, коли видавав „Исторію возсоединенія Руси“. Это и хорошо! — писав він і тілько

дорога́ була йому „сьвята старосьвітчина", мова, пісні, характер і звичаї України.

Року 1845 Куліш жив уже в Петербурзї, так як бажав собі недавно. Але літературний рух у Петербурзї йому не сподобав ся. „Сучасна наша література (очевидно, мав на думці російську) — писав Куліш у грудни 1845 — виглядає дуже сумно. Всї представителї її, крім кількох правдивих жереців поезиї, — то роспустний (развратный) нарід; иньшим словом я й не можу означити того торговельного духа, яким давно затроєні старі і молоді серця, того пустого житя, яким вони живуть, тих безсоромних гадок про великих письменників, які безнастанно чуєш між людьми і читаєш у книжках, вкінцї того неповажного погляду на сьвіт як на Божий твір, який вони виявляють при всїм, чим займаеть ся їх серце або розум. Я тілько дивлюсь мовчки на ті всї сумні прояви і замикаю ся сам у собі глубше, як у Киïві, та дякую Богу, що не попав ся у той хаос. Самотне житє і пильне та довге читанє таких письменників, як Гомер, Данте, Шекспір, разом з вистудийованєм історийі народньоï поезиї своєї вітчини, поставили мене так сильно на ноги, що мене не може потягнути за собою скажений потік Краєвщини і иньших літературних партий. Я дуже бажав би собі познайомити ся з артистами; до них тягне мене моя душа більше, як до тутешнїх літератів; але не знаю як. (Ю. 13). При тім повідомляв Куліш Юзефовича, що кінчить писати Чорну Раду, отже ся повість була написана до двох літ, хоч була надрукована значно пізнїйше.

Тепер бажав Куліш доконче виїхати за границю, що йому вкінцї і повело ся, себ то він добув гроші на подорож. Знов треба було йому зміняти місце побуту, а він уже до того часу жив у Киïві, Луцьку, Рівнім на посадах, їздив по Українї і потім сидїв у Петербурзї. Неспокійна була вдача у нього і непосидюча. Він і оправдуєть ся за те перед Юзефовичем в маю 1847: „І так, не лиш ви самі піддержували мою охоту безнастанно зміняти місце побуту. Доля також помагає менї. Тепер, поволочившись три роки поміж Львовом, Прагою, Віднем, Сербією і Варшавою, я або зовсїм страчу охоту до волокити, або стану правдивим Ходаковским". (Ю. 15). Як знаємо, Куліш не стратив охоти подорожувати.

Поминаємо иньші подробицї житя Кулїша в Петербурзї — варто лише піднести, що він тодї дуже цїнив Шевченка і Костомарова, і дуже вставляв ся у Юзефовича за своїми приятелями або добрими знайомими, як за Чуйкевичем, Хильчевським і Красновським (Ю. 17), що сьвідчило незле про його услужність.

Заким вибрав ся Куліш в дорогу, він оженив ся з А. Білозерського. Про се писав він до Юзефовича (18): „Сю дївчину я люблю три роки

і женю ся з нею, як правдивий романіст, себ то без ніякого рахунку. Врешті вона має десять тисяч, що можуть нам у потребі придати ся за границею". А до Бодянського писав він про своє вінчанє з Борзни 9 січня: „Люблю вже я давно одну гарну дївчину на Вкраїнї. Знаю добре, що нікого, опріч її, не візьму за себе, вернувшись із Німеччини. Дак щоб їй не було у столиці якось моторошно, що, бачите, не зна язиків, беру з собою за границю. А в єй і грошенята є, — буде за що жити у Німещині. І брат її їде з нами; дак, коли менї треба буде одлучитись у який дикий народ, дак він при їй зостанеть ся на той час чи у Празї, чи у Віднї чи де інде. Не судїте-ж мене і не коріте за се. Без серця я-б нїчого в сьвітї не врядив; така моя натура. (Бод. 14). Оженивсь я 24 числа (січня 1847). Гарна і розумна дуже в мене жінка. Знає добру нашу історию, а піснї так сьпіває (та все наськї), що аж серце радуєть ся. (Бод. 16).

Після арештованя Кулїша в Варшаві урвала ся його переписка з Юзефовичем; за те пильно і радо переписував ся він з Бодянським; більше до нікого й не писав. З Бодянським почав він переписувати ся 1846 р., що найменче з того часу надрукована його переписка. Зміст її — то головно справи наукові, хоч від часу до часу попадають ся в листах і иньші інтересні вістки, на приклад з мая 1846: „Я хочу видавати український альманах. Шевченко прислав чотири чудовні поезиї. Він чудеса виробляє з українською мовою. — Про Шевченка оповідають чудеса. Він, кажуть, написав поему „Іван Гус" і богато поезий, котрі Українцї знають на память". (Бод. 1).

Дуже інтимні стають листи Кулїша до Бодянського з Тули. Варто з виривків сих листів зложити маленький памятничок, щоби пізнати, як Кулїш жив у Тулї, тим більше, що там він сильно приготовив ся до своєї дальшої діяльности. Замісць описувати радше навести тут його власні слова з декотрих листів. Всї листи писані з Тули.

Рік 1847, 7 жовтня. Жінка від'їхала на Україну, спочити від своїх нещасть, що лиха наша доля занадто щедрою рукою посїяла з самого початку її шляху житя. Я живу сам і, не замітивши в нікого з моїх знайомих по службі тої людяности, що розуміє стан душі нещасливого зайди і сама подає йому руку, — не замітивши доси нї в кого співчутя до мене і бажаня почати зі мною приязні зносини, а противно бачучи і відчуваючи, як усї очевидячки сторонять від мене, я служу мовчки і ледви знаю, як називаєть ся директор канцеляриї. Иньших і зовсїм не знаю, хто вони поза службою. Думаю, що так воно буде і за весь час мого пробуваня в Тулї. — Часто нездужаю. Моє здоровлє сильно розстроєне. (Бод. 23).

22 грудня. Читаю, учусь — і тілько всего. (Бод. 24).

Рік 1848, 6 січня. Чи знаєте, „вспала ми умъ похоти“, у добрий час поговорить, а в лихий помовчать, написати про Івана Грозного роман, а перше романа історию. Я його не навиджу по Карамзински, а жалїю о нем, і він у мене у души сидить із своїми крутими норовами і гарячим серцем. Ох, лишечко! отсе-ж я не встеріг ся, тай почав по свойому у ряд писати. Ще довідають ся старшії, то бити-муть. Ну, да вже сїм бід, а один одвіт. — А піснї вже як небудь вицапаю у Срезневського, і коли будете печатать, то не друкуйте мого грішного ймення і К. не друкуйте, а видавайте піснї під своїм власним призвищем. А що К. не буде на вас за се сердить ся, то я порука; не іщет бо він суєтної славици, а тілько пользи душевної добрим людем. (Бод. 25).

17 січня. Все справедливо, що Ви сказали про Івана IV, але признайте самі, що він є інтересним прикладом на се, як нещасний чоловік з горячим характером, з зіпсованим серцем і з необмеженою властю може робити зле! Крім того, займають мене в його епоху деякі питаня що-до відносин низших верстов до висших: мій ніс чує тут здалека романтичні комбінациї. (Бод. 26).

23 жовтня. Тепер з одної крайности попадаю в другу: збираю ся купити дім в Тулї і зажити у нїм так спокійно та тихо мирно, щоб не хотїлось і до вітчини („на родину“). Мене спершу дуже мучила непривітливість і грубість Туляків, але нема лиха, з яким не можна би зжити ся, і я на се дивлюсь тепер, як на острий клїмат або иньше фізичне лихо. Є навіть дещо приємне у повнім відчуженю від людности, що все окружає; робиш, що хочеш, розпоряжаєш ся, як тобі подобаєть ся. Служби менї доси не дали — і будущина з того боку для мене не потїшна. За цїлий рік я не приєднав собі нї одного знайомого, а ворогів і ненавистників знаю що здобув собі доволї богато, так коли менї вдасть ся бути щасливим тут у своїй самотї на перекір обставинам і людям, то я буду справдешнїй герой житя. (Бод. 34).

17 падолиста. Найлїпшою потїхою в горю най буде се, що не стяганє богатств і не пуста слава була нашою метою, коли ми для науки і штуки не досипали ночи, не доїдали куска хлїба, добровільно терпіли ріжного рода недостатки. Нас не зрозуміли, не оцїнили, грубо помилились що-до духа нашої роботи — се не наша вина; для чоловіка одинока нагорода і одинока кара в його власнім сумлїню і сьвідомости правоти або неправоти його роботи. Знаю з досьвіду, що в обставинах, подібних до ваших, найтруднїйше добути гроший. Чи не хотїли би взяти в мене дві тисячі асиґнациями без процентів на неозначений час? Я зібрав їх собі на купно домка... (Бод. 36). — Так потїшав Кулїш Бодянського, коли його скинули з катедри, очевидно — щиро спочиваючи нещастю свого приятеля і бажаючи йому помогти.

Рік 1849. 26 червня. Трудно, щоб до мене дійшли які-небудь чутки, бо я веду житє чернече і не переписую ся з нїким, тілько з Вами. (Бод. 42).

27 липня. Що до здоровля і настрою — то ми „благоденствуєм“. Живемо при кінцї міста і ходимо що вечера в поле на прохід. — Далї пише Кулїш про знайомість з одним шевцем, Українцем з роду, а потім: З нами познайомились дві біднї дївчини, з котрих одна вчить А. М-у (жінку Кулїша) на фортепянї, а друга – французької мови. Тепер ми що дня маємо декого за чаєм і гуляємо не самі. Наші господарі дуже дбають про нас. Словом, нам живеть ся якось веселїще в Тулї. Вчера сьвяткували мої імянини, грали на фортепанї, сьпівали, танцювали, дивили ся у вікно на прегарний місяць... (Бод. 43). — Рівночасно вчив ся Кулїш нїмецької й італїянської мови.

1. вересня. Моя згода з Туляками нарушена найприкрішими для моєї душі підлостями з їх боку. Не варто описувати вам сю погань докладно; досить, що ще раз беру пенатів і переношу ся на нове мешканє. Я потроха привчив ся пробачати людям їх злодійства, але не можу, прощаючи, не терпіти від почутя зневаги. На вид неморальности вся кров бурить ся у менї. — — Ми познайомили ся з гарною родиною Гусеєва, що приїхав сюди недавно з Петербурга. Нас мабуть там дуже полюбили. — — Наш домашнїй гурток збільшив учений кіт (уміє служити), котрого я назвав Пізарро, і цуцик, прізваний Інкою на памятку історії завойованя Перу. По тім цуцику не богато можна сподївати ся потїхи, і моя „люба хоть“ дуже просить Вашу добру сестру виховати для неї молодого потомка ваших псів так, щоб він розумів, коли йому скажуть, що пора гуляти. (Бод. 44).

1 падолиста. Я дістав посаду помічника редактора ґубернських відомостей з 600 руб. асиґн. платнї. Пожививсь, як собака мухою! але я рад і тій посадї через те, що потребую брати тілько платню, а робити нїчого. Воно певно й не чесно, але я не цураюсь і роботи, як би прийшло ся написати дещо для сеї важної часописи. А платню лїпше коли я возьму, нїж який небудь хабарник. — У нас усе по старому і ми зовсїм здорові. (Бод. 46).

Рік 1850. 7 січня. Чи маю я впевняти вас, що я з цїлої душі подїляю Вашу радість? Я врештї довго дорікав собі, чому я не радїю з вашого повороту на катедру так, як радїю з якого небудь щасливої подїї у власнім закутку, але тепер бачу, що ся радість розтягнена на тонкий дріт, що тонкою, але неперерваною ниткою буде тягнути ся богато лїт. Все, коли згадаю вас, відчуваю сей дріт у своїй души і я щасливий на стілько, на скілько може бути щасливий чоловік, що від радости не скаче, а від горя не плаче. Такий я, що найменше від

якогось часу такий я! Ну, щасти-ж вам Боже і поможи! А наше діло знову проволїкло ся, так що я рішив ся купити собі домик, аби не мати тисячі клопотів з мешканями. Ми, слава Богу, здорові. (Бод. 47).

10 мая. Я здоров, мої обставини трошки поправились; менї додали 400 руб. платнї і навіть — о чудо! перед сьвятами дали 30 руб. нагороди. Тепер я титулую ся редактором неофіцияльної части Тульских Губернских Вѣдомостей. Врештї я не маю ніякої роботи (мабуть казали самому редакторови робити, щоб не було якої пригоди); а менї в тим лїпше, я займаю ся своїми ділами. Врештї останними місяцями я зробив мало: одну частину часу стратив на безхосенні заходи зі своїм шваґром ех-кадетом, страшним лїнюхом, котрого вкінцї я лишив на ласку долї; другу на декотрі услуги приятелям (того й не жалую), а третя пропала сама собою на гніві з причини глупого і нечемного хлопця. Тілько тепер починаю я приходити до себе і здобувати собі спокій душі, потрібний для духової роботи. Між иньшим я знову переніс ся на иньше мешканє. Кругом мене сади і потоки... Наша родина збільшила ся: ми казали собі прислати похресницю і своячку А. М. (жінки) для вихованя. Хоч веселїйше буде А. М. (жінці). (Бод. 49).

16 грудня. Нарештї я свобідний! Менї позволили жити і служити на Україні і в обох столицях. Тепер я їду на сьвята на Україну, а потім туди, де найдеть ся для мене місце. — Я не знаю грецької мови, латинської знаю мало, але за те читаю по польськи, по французьки, по німецьки, по італїянськи і по англїйськи, та ще дещо „маракую“.*) — Чи нема там у вас якого місця в Москві? Дуже би рад примістити ся у вас під боком. Маю велику охоту вчити ся і знаю, що ви були би задоволені своїм учеником. Так потїштесь ви з нами нашим увільненєм і напишіть до мене на моє імя в Борзну. Щиро од серця Вас обіймаю.

З Тули поїхав Кулїш зараз у Петербург і там заробляв на хлїб по журналам. Подаємо з того часу кілька вирывків:

Петербург, 1851, 16 цьвітня. Вкінцї найшов я посаду в департаментї сільського господарства мінїстерства домен (Бод. 53). — Кулїшеви платили тодї 715 руб. сер.

1851, 30 грудня. Моя мовчанка походила від одностайности мого житя і роботи. Зі мною не склало ся нічого незвичайного, хиба лиш те, що служба забирає тепер у мене далеко більше часу, ніж перше (Бод.

*) З листу до Бодянського 1851 р. (N 55) дізнаємо ся, що Кулїш навчив ся ще й іспанської мови. Того самого року вчив ся ще мови латинської, грецької й арабської. (N 57).

56). — Як відомо з житєписей Куліша, він служив у Петербурзї рік, але коли цар заборонив авансувати його, він покинув службу; не було з чого жити.

1851, 13 серпня. Я маю намір перенести ся на службу в Чернїгів, аби бути яким небудь позаетатовим (сверхштатнымъ) урядником і притім на селї вчити ся до іспиту та шукати служби, відповідної моїм відомостям. (Бод. 59).

Минув рік і Кулїш писав таке до Бодянського:

Борзна, 1852, 18 жовтня. Максимович продає менї вісїм десятин лїсової землї на горі і я маю намір з весни оснувати собі коло него кольонїю, переселивши туди півтори душі своїх селян. Сюди буду приїздити для спочинку із столиці, а під старість успокою ся на лонї сїльської тиші. (Бод. 61).

Петербург, 1852, 8 жовтня. Біда, Осипе Максимовичу! я мушу зістати ся мешканцем Блатенська (Петербурга). Хоч би не знати яке місце найшлось для мене в Москві, розум наказує менї служити в Петербурзї. Може бути, що згодом можна буде служити і в Москві, задля мого здоровля, що нищить ся від петербурського клїмату; але тепер годї й думати про се. (Бод. 62).

Петербург, 1853, 9 марця. Знаєте, що я хочу зробити? Виїхати з Петербурга на завсїгди, або хоч на довгий час. В маю будемо їхати через Москву. Пора пожити природним житєм у вітчинї. Я, розумієть ся, не старий, і менї всї добрі люде радять служити, до чого небудь дослужити ся; але в Петербурзї не тяжко дослужити ся могили. Я ще не жив на сьвітї; я лише дослугував ся, сам не знаю чого. Тепер прийшов до розуму. (Бод. 68). Я все хорий. Лїкар заборонив менї виходити до самих сьвят — писав Кулїш у цьвітни 1853.

Два роки потім купив він собі хутір Мотронівку під Борзною, 30 верст від Лубен Полтавської ґубернії. „Хвала тобі Господи, що виніс мене живого й цїлого із тієї болотньої цївілїзациї! Лучше тут носити свитку, ніж там жупан“ — писав Кулїш з Мотронівки в червнї 1853 р. (Бод. 76). „Любо, братику, пожити дома на волї, без тієї городськоЇ докуки, без тієї неустанної працї на спіх, — пожити з самим собою, огледїть ся трохи на своє хозяйствечко, довести дещо до ладу, а тимчасом і одпочити тїлом і душею. Отсеж так я продовжаю свій час оттут у хуторі, де нема й чутки нї про ту навіжену Рашель, нї про тиї гаспидські столи, нї про тиї учені змагання друком і словами. Аж дихати легко!“ — писав Кулїш ще у лютім 1854 р. (Бод. 87).

Але він не міг всидїти довго на селї і його листи небавом знову значать ся: Петербург, Москва, Тула і т. п. „Уже-ж, хоть сердьте ся,

хоть нарікайте на мене — пише він до Тарновського-батька з Москви 1856, 24 липня — а думка тут така, щоб усюди повештать ся, усячини наслухать ся, доброго розуму набрать ся, а за роботу засїсти хиба вже вернувшись до столиці". (Т. б. 23). А там потім з весною 1858 вибрав ся він у подорож і звидїв з пів Европи, щоби знову набрати ся доброго розуму та вбити тугу. До свого вірника Каменецького писав він уже „з чужини" з дороги: „Від ваших звісток буде залежати мій раннїй або пізний поворот до Росиї, але осїсти тут поки що я не маю великої охоти. Чудес богато, але нїде не можна заспокоїти ся так, щоб не хотїлось перемінити місця: куди нї пійду, куди нї гляну, то все чужина (К. 6). У мене взяла ся туга від загальної мовчанки. Я думав, що я зовсїм байдужний до Петербурга і буду тїшити ся, не бачучи його перед очима; а тут показало ся, що всяка вістка про нього менї дорога, і що я не можу жити, відорвавшись від нього зовсім. — — Кріпіть ся і ви і стійте твердо на своїм становищі (Кулїш з Каменецьким закладав тодї друкарню), побіджаючи висшими ідеями нерозумну тугу, від котрої годї зовсім увільнити ся на чужинї. І ми тут, хоч бачимо довкола себе рай, нераз нудимо ся і рвемо ся, то в Петербург до приятелїв, то на Україну до нашого простого народу, що понад нього нїчого лїпшого ми не стрічаєм. А проте все покоряєть ся перед думкою, що людській душі доконче треба поблукати по чужинї, щоб розуміти саму себе і сьвіт, що її окружає. Всї ми сидимо в школї і повинні вчити ся до кінця, переходячи від легких книжок до щораз труднїйших. А потім уже відкриєть ся нам таємниця книги вічного житя. Того кождий своєю дорогою добиваєть ся, і нїхто не хоче спинити ся на тім, що знає". — Так писав Кулїш з Женеви в маю 1858 р. (К. 7). — „Оглянувши Европу, я залюблений в Україну і навіть у її житє. Я бажав би собі не розлучати ся з нею нїколи". — Се вже писав Кулїш з Мотронівки в червни того самого року. (К. 11) і був радий, що на селї може спокійно робити. (К. 14).

Але на другий рік 1859 з весною він знов вибрав ся в подорож, щоб забити тугу. В листах до Каменецького з того року ми читаємо дивні речі про сю тугу. Кулїш писав на приклад:

Я надію ся зробити ще богато роботи, коли задушу в собі ту змію-тугу, що їсть мене живцем. (К. 17).

Я добре зробив, що поїхав не на Україну. Для хорого духом дуже богато значать вигоди, що дають спромогу жити до вподоби і їхати, куди хочеть ся. З Берлїна ви дістанете вістку, як я уладжу своє житє. Думаю, що буду ходити пішки і довго спочивати в гарнїйших місцевостях. Надію ся богато писати. Пляни, давно покинені мною, являють ся в голові з живими лицями. Учу ся бути самітним: нема нїчого крас-

шого на сьвіті від такого положеня. Бути в товпі одиноким, все чути, бачити, відчувати і бути нї від кого незалежним — чи можна видумати що красше? Ледви чи усиджу довго в Дрезні і Монахові. Швайцария сильно приманює мене до себе. Лише вона і підчас тамтої подорожі заспокоїла мою тугу. (Лист з Ковна 1859, 29 цьвітня — К. 18).

Пишу вам з Кенїґсберґа поганим нїмецьким пером, і пишу для розігнаня туги. Слава Богу, вона почала потроха уступати ся, але все ще томить мою душу. Стараю ся розірвати себе всякою всячиною, і бачу, що сї стараня не такі до нїчого, як менї здавало ся. Втїкати перед собою помалу можна, і я тому душею рад. Не раджу вам бути мною: се найприкрійше істнованє, якого нїчим не задовольниш, а котре треба задовольнити хоч би не знати чим. Правдивий мій елємент — **війна**. Я через помилку попав у спокійні горожани. Але може я ще знайду свою дорогу. Почекайте, дайте менї троха виздоровіти від пекельної туги. Менї здаєть ся, що я виздоровію. Вид чужих міст і людей робить тепер на мене відрадне вражінє; щось тихе оселюєть ся в души, і вона лише деколи скрикує, як божевільна. — Я лишу ся за границею неменше як рік. Самі скажете, що в Петербурзї в зимі не богато для мене радости. Менї треба забути все неприємне і нагодувати себе зовсїм иньшим житєм, або й поробити нові знайомости. Думаю, що ви не будете тому противні, тим більше коли бачите, що я роблю. А робити я буду: чую, що буду. Дайте лише менї виздоровіти від туги. (1859, цьвітень — К. 19).

Потім Кулїш поїздив ще по Росиї, а лїтом 1859 ми бачимо його вже знову на селї, в Малинівцї і він уже пише про бажанє дїяльности (К. 27); в осени він знов у Москві — — і оттак він аж до старости любив їздити сьвітами.

В 50-их роках по повороті з Тули дїяльність Кулїша була дуже велика. Він написав або надрукував повісти: Алексѣй Однорогъ (1853), Искатели счастья, Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ (1857), житєпись і твори Гоголя, свої Записки о Южной Руси (1857), Проповіди Гречулевича, повість Чорну Раду по українськи і по російськи (1857), Граматку (1857), перекладав Історию Анґлїї Маколея, 1860 р. видав альманах „Хата". Дїяльність справдї незвичайна, особливо, як узяти на увагу се, що Кулїш був нераз у грошевих клопотах і не знаходив собі спокою.

Тому й не диво, що повага його у земляків зросла і вони старали ся йому показати, як його поважають. В Полтаві в маю 1860 дали на його честь обід. Про се пише Кулїш з великою радостию до Каменецького, звіщаючи його між иньшим, що він не стрічав чоловіка, котрий би не тїшив ся пізнавши його. „Остатні два роки зробили богато. Репутация моя, як письменника, дає менї всюди приступ і сердешну го-

стину“. (К. 33). Року 1860 був він і в Київі і писав звідти також дуже радісні листи; всї шанували його, жінки з поважаня до нього волочили ся за ним як за Дон Жуаном, і хоч він стеріг ся, щоб не зробити якої дурницї (К. 37), але був радий. „Не сумуйте про мене — не зопсуюсь, дарма що ніби-то байдики бю да за жіноцтвом знай ганяюсь“. (К. 38). Виходить таке, що жінки в нїм любили ся, писали листи до нього (К. 39), а він сам дійшов до гадки, що „зближеня з жінками нїколи не буде вважати негідним висших характерів. Се-ж і є житє: а то, що називають житєм — учені і люде роботи (дѣловые), то — надвірня робота. Правдиве житє в хатї і під хатою, коло женщини. Все, що здалека від неї — то епізоди, що вяжуть ся з головним“. (К. 37). Не обійшлось, розуміється, і без ріжних поговорів, але Кулїш упевняє, що нїчого не винен.

Року 1861 Кулїш знову подорожував по Европі. Минуло три роки і ріжні злиднї спонукали його глядати служби. Він дістав посаду у Варшаві і тут история його лучить ся з историєю звісного Лебединцева. Тут і дозріли його думки про злуку північної Руси з південною, які він ще в 40-их роках висловив невиразно у листї до Юзефовича — тепер він став российським урядником. Ол. Кониський каже рішучо, що Кулїш таки добровільно спомагав росийщенє Холмщини.*) Кулїш же сам поясняє своє становище і свій погляд на справу в листах до Хильчевського і до Тарновського-сина.

Року 1866 писав він з Варшави: Мій час належить князеви Черкаскому, а кн. Черкаский то нїщо иньше, лише буря діяльности, що і мене затягла у свій круг. З одушевленєм слухаю сего незвичайного чоловіка. Трудно воно, тяжко, і мучить мене — але то моя сфера! Або пропаду, або зроблюсь лицарем-невмиракою. (Х. 2). Або в иньшім листї: Лїпшого міста на сьвітї нема, як Київ, особливо для мене. (Кулїш хотїв мати свій дім у Київі). Досада бере, що Ляхи все ще гнїздять ся під покришкою прислїпкуватої місцевої адмінїстрациї; але се ще більше спонукує мене добивати ся того, щоб поселити ся в Київі. Будемо боронити „русского права“ що сили“. (Х. 3). Ще иньший лист з жовтня 1866 починаєть ся поезиєю Пушкина: „Когда для смертнаго умолкнетъ шумный день“, а далї Кулїш каже: „Така неправильна душа, як у мене, не може бути спокійна. Я наробив богато помилок у житю, богато дурниць, богато підлостий (пошлостій). Все те мучить мене, — ось і маєш усю історию. Один для мене ратунок — сильна діяльність. Без служби така діяльність у Росиї — бодай для мене — неможлива. Ось чому я служу, та ще й тому, що хочу сплатити довги. Осягнувши се, я може страчу сили

*) Див. Записки XXVII том в оглядї часописей.

і заберу ся у свій хутірський захисток, щоби померти по запорозьки, себто здалека від метушнї. — Потім Куліш оповідає, як він жиє у Варшаві, як кудись гроші подіває, і сам не знає куди, та що в нього добрий апетит, хоч про їду не дбає. „Одна тілько біда, що безрадісно якось буває на сьвіті, дуже безрадісно, — і тут часом — неначе дуже мудрі річи роблять ся страшні дурницї. Моє житє давно зіпсоване". (Х. 4).

А от ще одна виписка з листу до Тарновського-сина 1868 р.:

„Не сподївавсь по тобі, щоб іграшками тільки втїшав ся. Ходиш єси в гарних жупанах, кохаєш ся в старосьвітських клейнотах. Добре — спасибі тобі робиш. Спогадай же, коханий земляче, того Тарновського, що купував єси книги, печатай з його гербами. Нехай би нїхто не сказав, пишучи історию, що одколовшись од Речі посполитої у козацтво, усякий староруський рід знїкчемнїв. Нехай би знав очоловічений сьвіт, що козаччина породила твердих духом людей, а не яких небудь гречкосіїв та домонтарів. Тобі, добродїю, годилось би того доказати, як чоловікови такому, що змалку постеріг, чого стоїть наша Україна. Ти-ж маєш і голову ясну, і серце чисте, і достаток чималий. Більш од усякого иньшого зміг би ти вславити покозачену віру пресьвітлого роду Тарновських. Вони, бувши давнезними Русинами, служили щирим і великим серцем своїм ляцтву божевільному, а ти послужив би Руси праведній". (Т. син 4).

З листів до Хильчевського видко, що Куліш не все був рад своїй варшавській службі. „В мене — пише він 1867 р. в липнї - не було охоти до листування. Коли не лаяти все навкруги, то нїчого й писати, а лайкою що поможеш? От тобі й відповідь на твої питання. Скажеш — якого-ж гаспида сидиш у тій Варшаві? А де-ж менї дїтись? На столиці нас не треба, а на Вкраїнї дурень на дурневи сидить та дурнем і поганяє. А що вже Київ, то вибачай чи й є на сьвіті дурнїщий город!" (Х. 5). Дуже помиляєш ся, друже Іване, думаючи, що як би я жив у вітчинї, то я міг би мати добрий вплив на моїх земляків: перебравши в житю богато людей, я прийшов до виводу, що моїх земляків, себ то інтеліґенцию, треба лишити на ласку їх нїкчемної долї. Нехай ними займеть ся ще хто небудь иньший, а я маю намір займати ся лише своєю особою. „Предметъ достойный!" Як каже бідний Пушкин, котрий... „людей конечно зналъ

и вообще ихъ презиралъ,

но правилъ нѣтъ безъ исключеній" — сказано далї. Є виїмки і для мене, але для них нема потреби жити на Українї". (Х. 8).

З житєписей Кулїша знаємо, що він мав великі неприємности з причини зносин з Галичанами, через те нападали на него росийські часо-

писи і він покинув службу“.*) Мабуть се було причиною його жалю до земляків.

Тут варто запамятати собі слова Куліша, писані ним до Хильчевського 1872 р. 16 марця: „Чи ти думаєш, що моя варшавська служба — то лише гра припадків? Я пізнав людей і обставини і скористав з одних і других. Моральна смерть Мілютина (Куліш мав на думці недугу М-а, через котру той мусів покинути службу) попсувала менї кариєру; але коли-б менї не опротивіли урядники аж до блювоти, то я міг би був лишити ся з 4500 (а з нагородами 5000), доки був би схотїв, аж до красших часів. Нї, я мусів розірвати з ними і через стан мого духа, і для ратованя моєї репутациї, котру вони хотїли очорнити“. (Х. 32).

Весною 1869 він вибрав ся знов у подорож, жив у Празї, потім у Відни, а вертаючи через Галичину до дому, познайомив ся тут також з родиною Барвінських. На другий рік (1870) був знову у Віднї, Венециї... і знову з Піддубня пише: „Я вже дома“. До того часу відносить ся його переписка з братами Барвінськими, котру вже схарактеризував др. Іван Франко (у XXVI томі Записок), сказавши, що Куліш у той час не знав ще Галичини. Взагалї-ж материялів до історії зносин Куліша з Галичиною оголошено ще за мало; богато листів, коли не пропали, лежить ще в руках давнїйших галицьких діячів — тому й трудно ще писати докладно історию сих зносин. Але за те в листах до Хильчевського маємо деякі звістки, що вяжуть ся з Кулїшевою „Историєю возсоединенія Руси“.

Після 1870 р., хоч Куліш зарікав ся брати службу, материяльні клопоти знову примусили його шукати її. Особливо богато клопотів мав з маєтністю своєї жінки Мотронівкою, через котру мав процес з її братом. Ся справа так докучила Кулїшеви, що він аж у мемуарах списав її на вічну памятку і нераз згадує про неї в листах до Хильчевського. (Х. 52, 60).

Гіршого пива він сам собі наварив зі своєю „Историєю возсоединенія Руси“. Про неї він пише до Хильчевського: „Менї здаєть ся, неначе-б я тільки починав писати. Плян у мене дуже широкий. История злуки Руси в 9 томах буде тілько першою частиною працї і т. д.“. (Х. 66). „Любо менї буде дивитись на біснованє всїх учених і премудрих. Діло в тім, щоби спонукати їх роззявити рота і закракати на мою книгу; всяке кракане дає нову тему і російський розум вийде з летарґії, в якій він перебуває“. (Х. 68).

---

*) Див. Історию руської лїтератури Ом. Огоновського, том III 1, 118.

А потім вийшов перший том згаданої історії і він очевидно не сподобав ся Хильчевському. Мусів він про те написати і Кулїшеви, бо Кулїш ось що відписує йому з Мотронівки в лютім 1875 р.: „Ти дальше утїк від царя Давида, як я від Тараса Шевченка, і мене се не непокоїть анї трохи. Твою зичливість до автора Історії В. Р. я цїню, але чому правда не має бути по моїй сторонї. Чи не тому, що я стою сам против богатьох? Коли-ж бувало таке, щоби правда своєю появою збирала коло себе більшість? Публична опінїя творить ся між пасивними умами. А вона для мене не закон. Ти сам, боронячи Шевченка і Костомарова, повторяєш лише доґмати, установлені для душевних лїнюхів. Коли-б дві особи, що забезпечили нашу будущину, Петро і Катерина, були **кати** і **людоїди**, як назвав їх Шевченко, то нам лишалось би тілько дуріти. А читав ти його поему „Марію“? Вона написана по повороті Ш-ка з засланя, на науку, як видко, народови, котрий за проводом письменників признає його найлїпшим висловом свого розуму і серця. А що-до Костомарова, то його нерозумінє історії найбільше залежить від того, що він чужинець (иноплеменникъ). „У кождій народній історії, писаній чужинцем (каже Прескот) є зовсїм певно односторонність і нерозумінє. Одноземство дає такі сили, яких не може заступити ніякий ґенїй“. Костомарів загнув із нашого хвосту нам карлючку, а ми його пусте балаканє назвали історією нашого народа. На безлюдї і Хома дворянин. Хто не бачив нового, той рад і старому. „Плѣняйся — тебѣ наслажденье“, каже Жуковский. Є люде, що вдовольняють ся ще слабшими виробами письменности. Розуміє ть ся, мій протест дошкулив їм, але і баба сердилась на торзї, а торг проте й байдуже. Чи я протягом 12 лїт спитав ся хоч один раз, як у нас думають про минуле, теперішнє і будуче? Перед київським ареопаґом я не маю наміру ставляти ся з моїми думками, і лише припадком, не по моїй волї, дізнаю ся, що скажуть про мою книжку друком. Я нїчого періодичного не читаю. Що можуть про неї сказати люде, для котрих і Костомарів — історик? Ви хочете, щоби були дві правди, а вона тілько по однім боцї. Коли моя книжка — неправда, то чому її читають? Коли-ж я не помилив ся в описуваню мого народу, то по що читати його карикатурну історию! Ти хочеш порівнювати те, що не можна порівняти — чужинця з туземцем. А се, брате, тому, що всї ви — до деякої міри — чужинцї. Хто міг вас зробити рідними дїтьми своєї землї? Чи не духовна академія й унїверситет? Се-ж огнища чужоземства і притім що найгіршого! Чи я може пишу сам для себе? А нехай би й так, красше думати правду на самотї, ніж промовляти перед публикою, стративши чутє до своєї минувшини і теперішности. Ми

занадто довго йшли ріжними дорогами, і тому моя публика стала для мене чужа. (X. 71).

Як бачимо, у сїм листї богато мудрованя, а дїла мало. Кулїша тїшило, що може йти на перекір загалови. Він і жартує собі, що коли видасть усї девять книжок історії, то земляки його, „як прокинуть ся, та побачать, та зазирнуть, то може ще більшого зададуть хропака“. (X. 76).

Не минуло пяти лїт від виданя третього тома Історії злуки Руси — і Кулїш на вдивовижу своїм землякам видав відому „Крашанку“, де величав польську культуру, яку недавно ганьбив. Але небавом він опамятав ся — і се вже, не рахуючи його дальших напастей на Шевченка, була його остання проба полїтичної акциї на більшу скалю. Своєю Істориєю і Крашанкою він відчужив від себе земляків, хоч до самої смерти не покидав пера і писав по українськи. В 80-х роках він уже осів на своїм хуторі і там жив до кінця, здалека від людей.

Надруковані досї листи Кулїша дають нам доволї виразний образ його. В домашнїх обставинах він був добрим мужем, що особливо дбав про свою жінку і забезпеченє собі і її житя та старости, хоч орудувати грішми не вмів, як і сам признаєть ся до того. В його листах повно звісток про грошеві справи. Любив він одягати ся чепурно і Каменецькому радив дбати про свій вигляд. Вдача його зложена з ріжнородних прикмет, між котрими знайдемо ентузиязм, аристократизм, деспотизм (X. 130), охоту до боротьби, величезну дїяльність, скорість у роботї, педантизм, непосидючість і бажанє стати „лицарем невмиракою“. Звихнула його думки служба в Варшаві і з того часу він відбив ся та відчужив ся від людей, бажаючи за всяку цїну спонукати земляків поважати його, хоч він ними погорджував. „Хто тебе, батюшка, обидить? Ти сам всякого обидиш! — отсе мій девіз“ — так писав сам Кулїш (X. 52), але заразом і покликував ся на слова польського поета:

Sąd nad nami nie damy nikomu,
Chcąc mnie sądzić, trzeba być
we mnie, nie ze mną.

Справдї так! Не легко зрозуміти Кулїша з його крутою душею. Все-ж бачимо, що і до самої смерти він, як був, так лишив ся Українцем і бажав, хоч нераз і по своєму, добра Українї. З 80-их та 90-их років надруковано листів Кулїша ще дуже мало — єсть тільки кілька до Тарловського-сина, котрому для музея передає він свої рукописи — так і годї ще характеризувати його в старости.

О. Маковей.

Древности (.) Труды археографической коммиссіи императорскаго археологическаго общества, т. I, вип. 1 і 2, Мва, 1898, ст. 380, 4⁰.

Заснована 1896 р. при Московськім археольоґічнім товаристві археоґрафічна комісия минулого року розпочала під редакциєю свого секретаря М. Довнар-Запольского своє виданнє під титулом поданим вгорі. Досї вийшло два зошити. Виданнє зроблене по типу наукової часописи: статї, дрібні замітки, критика, бібліоґрафічні звістки; головна увага звернена на археоґрафію. Виданнє таке може бути дуже користним, бо дотепер нема чогось такого в Росиї; треба б тільки, щоб виходило воно частїйше, аби критичний і бібліоґрафічний віддїли не мали припадкового характера й не перестарювались, та й формат in quarto не дуже надаєть ся для наукової часописи.

В виданих досї двох зошитах специяльно для нас інтересного не богато. Д. Мацієвич (с. 31) описує рукописний кодекс Архангельської лїтописи, з деякими відмінами в порівняню з друкованим текстом. Д. Дорошевич (с. 111) подає звістки про архиви Глуховського повіта, д. Кочубей — реєстр документів свого архива (с. 114). А. Сапулов друкує опись архива полоцької консисториї. *М. Г.*

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волыни, стор. 77, 16⁰, К. 1898. (Відбитка з „Кіевлянина" за рік 1898).

Автор сієї книжечки подає коротенькі відомости що до великих хлїборобських господарств (так званого „крупнаго землевладѣнія") на Волини на підставі офиціяльних статистичних дат. З 12827 окремих господарств на Волини більших господарств числить ся 236; власне про сї останнї і йде мова у д. Полякова. Невідомо чому, автор на стор. 4—5 зачіпає Поляків, що мають маєтки на Волини, і бідкаєть ся, що хоч „лицам русскаго происхожденія" належить більша частина маєтків, але у Поляків иноді трапляють ся землї лїпші. Книжка взагалї великої вартости не має, бо містить в собі лише сирий, не розроблений материял, що матиме вартість тільки в звязку з иньшими статистичними датами і в більш докладнім обробленню. *С. Е.*

Описаніе отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія. Спб., 1897, стор. 95 (Виданнє мінїстерства хлїборобства і державних маєтків).

Тепер саме хлїборобські верстви людности в Росиї переживають вельми тяжкі часи: з одного боку крізи в торговлї збіжем і дешеві цїни на його викликують в деяких місцях перепродукцию збіжа, а з другого боку майже хронічні недороди та голодовки, що довгою низкою тягнуть

ся через останнї роки, довели людність тих губерній, де частїйше траплють ся недороди, до цїлковитого убожества. Отже все се — і крізи, і голодовки — показує, що не все „обстоитъ благополучно“ в сторонї хлїборобів, якою здавна стала Росия; що час би вже перейти від майже первістного стану хлїборобства, який і досї ще тут панує, до більш інтензивних систем господарства і поставити хлїборобство, о скільки можливо, на раціональні підвалини. Запровадженню більш інтензивних систем господарства поміж хлїборобів повинно спричинити ся росповсюдненнє серед суспільства правдивих наукових відомостей про технїчні поліпшення господарства і про місцеві обставини господарства, що на ріжних кінцях Росиї далеко не однакові. З сього погляду книжка, якої титул в горі виписано, праця дуже користна, бо вона оглядає хлїборобство з ріжних боків: і з боку технїчного, і з боку природних обставин — климата, ґрунта і т. и.

Третїй випуск „Описанія отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ“, припадає на Курщину; загально кажучи, він складаєть ся з двох частин. Перша частина (стор. 1—41) містить в собі загальний огляд господарства в Курщинї: місцевість, ґеольоґічну будову, климат, ґрунт і иньші обставини господарства в сїй ґубернії, що виходять з її ґеоґрафічного положення і природних обставин. Друга частина (стор. 42—95) містить ширший опис восьми окремих господарств, що ведуть ся зовсїм раціонально з технїчного боку і з сієї причини можуть стати ся взірцем для иньших господарств. Окрім того редакция обіцяє в дальших випусках видавництва подати описи ще кількох взірцевих господарств „на науку иньшим“ (стор. 41). Сподіваємось, що ся обіцянка буде виконана і ми матимемо докладний опис не тільки Курщини, що в деякій частинї тільки залюднена українським народом, але й иньших українських ґуберній — з погляду хлїборобства і взагалї господарства.

С. Е.

Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи. Составилъ В. К. Гульдманъ. Изданіе Подольскаго Статистическаго Комитета. Каменець Под., 1898, ст. 362+46+26, мала 8⁰.

Прочитавши заголовок книжки, можна подумати, що в нїй є якийсь дослїд про поміщицьке володїнє землею на Подїлю; тим часом тут є тільки реєстри осель по повітам з означенєм, до кого належить оселя, віра пана, де він родив ся, почта і скількість землї з подїлом її на ґрунти для осель, поле, лїс, пасовиска і неужитки; показано й те, чи пан господарує сам, чи віддає свою землю в аренду і кому. В кінцї додано по-

казчик осель і панів ґубернії. Се значить підручник. Жаль, що автор книжки не подав розвідки про володінє землею на Поділю; значний материял для такої розвідки могла б дати сама його книжка.

Ю. С.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, полутомы 47, Повелительное наклоненіе — Полярныя коардинаты, 48 Полярныя сіянія — Прая, Спб., 1898, ст. 960.

Визначимо найбільш цікаві для нас статї сього тому. Історії і лїтературі українській присьвячені — замітка про Підкову, статї про Подольску землю, Українська поземельна громада (211—2), Полетика, Половцї, Полуботок, Поляне, Посполиті, Потебня, Потьомкін, Почаєвська лавра, Право маґдебурське (в Литві й на Українї); сюди-ж можна зачислити і статю д. Шахматова про Початкову лїтопись, де автор висловлює свою гадку про зміст Сильвестрового свода та про відносини Новгородської І-ої до Початкової лїтописи. Між статями ґеоґрафічно-статистичного змісту занотуємо: Подольска і Полтавська ґубернія: обидві мають специяльні гарно оброблені мапи, шкода лише, що редакция не має певної уставленої системи значків на мапах, через те труднїйше ними користатись. Певну цікавість мають також начерки Д. А(нучіна) і М. Сумцова по фолькльору і етноґрафії: Поминки, Погребальные обычаи (не наведено лїтератури), Подводные города, Полевикъ, Порогъ, Праща і т. д. Народнїй поезиї присьвячені статї про Ідолище й Поповичів; занотуємо й гарно оброблену статю більше загального характера про приказки.

Звертає на себе увагу цикль статей по історії Польщі: він може служити сьвідоцтвом, як непропорционально оброблено поодинокі відділи сього словника. Порівняємо наприклад його з статями присьвяченими сучасним европейським державам: Австрия (п. 1) займає 26 ст., Англїя (пол. 10) 64, Германія (пол. 16) 49 ст. Італїя (пол. 26) 61 ст., між тим Польща займає 58 ст. ($117\frac{1}{2}$ стовбців). Така пропорциональність в словнику кидає ся в вічи й ми завважали вже про неї тодї, як оглядали статї про Українців (Записки т. XIX). Цікаво було-б знати, як великі будуть статї — Росия Малая і Южнорусская литература? А поки що зазначимо, що історії Польщі присьвячено 50 стовбців й $3\frac{1}{2}$ біблїоґрафії, история лїтератури займає 24.

Перейдемо до деяких недоглядів статей. В замітцї про Підкову можна-б було зазначити й Кулїшову „Историю возсоединенія“ (I. 100—4). В статї про Полетику не занотовано, що його деякі уважають за автора

відомої Історії Руссов. Вказівка д. Ш. в замітці про Посвиста — на думу подану Кулїшом в Записках о Ю. Р. І, здаєть ся досить дивною, бо ся дума (172—178 ст.) дуже підозріла й лишаєть ся на відвічальности Шишацького-Ілліча, що дав її Кулїшеви. Відносини д. Потебнї до українства в статї д. Сумцова присьвяченій сьому науковому дїячу, змальовані досить невиразно й неясно.

О. Г-ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Н. Петровъ — Историко-топографическіе очерки древняго Кіева, 1897.

С. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г., 1898.

П. Орловскій — Св. Софія Кіевская, нынѣ Кіево-Софійскій каѳедральный соборъ, 1898.

Іл. Кокорудз — Взаємини між староруськими законодатними памятниками, 1898.

Е. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII вѣкахъ, 1896.

М. Довнаръ-Запольскій — Западно-русская сельская община въ XVI вѣкѣ, 1897.

І. Лаппо — Земскій судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ концѣ XVI вѣка, 1897.

Д. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи. — Превращеніе казацкой старшины въ дворянство, 1898.

А. Лазаревскій — Замѣтки на историческія монографіи Д. П. Миллера о малорусскомъ дворянствѣ и статутовыхъ судахъ, 1898.

А. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ, 1899.

В. Шенрокъ — Матеріалы для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, 1897.

А. Титовъ — Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.), 1897.

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875, 1898.

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку, 1899.

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг., 1898.

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг., 1898.

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года, 1898.

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну, 1899.

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг., 1899.

Древности (.) Труды археографической коммисіи императорскаго археологическаго общества, 1898.

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волыни, 1898.

Описаніе отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія, 1897.

В. К. Гульдманъ — Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи, 1898.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, 1898.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barwińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškewič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222 - 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Weličko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Zelezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch, lithuanischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1-16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs. Litthauen, von M. Hruševškyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barwińskyj s. 1-34; 2. Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševškyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševškyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašiwškyj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwškyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hruševškyj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyi; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniažewič, 1 8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševškyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896, I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej 1—14

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Iwan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntnis der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3 Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celewyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntnis der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Iwan Werchratśkyj (Fortsetzung) 69-94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXVII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплет I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXVI) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник, виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Адміністрация: Чарнецкого 26.

Адреса Товариства: **Львів,** Чарнецкого 26.

Adresse der Gesellschaft: **Lemberg,** Čarnecki-Strasse 26.